

SLUŽBENE NOVINE TUZLANSKOG KANTONA

GODINA 25 • TUZLA, ČETVRTAK 12. TRAVNJA 2018. GODINE • IZDANJE NA HRVATSKOM JEZIKU • BROJ 6

306

Na temelju članka 24. stavak (1) točka c) Ustava Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlansko-podrinjskog kantona“, br. 7/97 i 3/99 i „Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 13/99, 10/00, 14/02, 6/04 i 10/04), na prijedlog Vlade Tuzlanskog kantona, Skupština Tuzlanskog kantona, na sjednici održanoj 29.3.2018. godine, donosi

ZAKON

O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O ŠPORTU

Članak 1.

U Zakonu o športu („Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 8/10 i 8/13), u članku 1., u članku 3. u stavku (1) u točki d), u članku 4. u stavcima (1), (2) i (3), u članku 6., u članku 7. u stavcima (1), (2) i (4), u članku 8. u stavku (1) u točki b), u članku 9. u stavcima (1) i (3), u članku 11., u članku 12., u članku 17. u stavku (1) u točki k), u članku 25. u stavku (1), u članku 26. u stavku (1), u članku 33. u stavku (3), u članku 37, u članku 38. u stavku (1), u članku 74. u stavku (1) u točki b), u članku 75. i u članku 76. u stavku (1), riječ „općina“ izražena u određenom padežu zamjenjuje se riječima „grad/općina“ izraženim u odgovarajućem padežu, a u članku 2. u stavku (1) u točki p) i članku 11. u stavku (1) u točki 4) riječ „općinski“ izražena u određenom padežu zamjenjuje se riječima „gradski/općinski“ izraženim u odgovarajućem padežu.

U članku 7. u stavku (4), u članku 9. u stavku (3) i u članku 34. u stavku (1), riječi „općinsko vijeće“ izražene u određenom padežu zamjenjuju se riječima „gradsko/općinsko vijeće“ izraženim u odgovarajućem padežu.

U članku 7. u stavku (4) i u članku 9. u stavku (3) riječ „načelnik“ izražena u određenom padežu zamjenjuje se riječima „gradonačelnik/načelnik“ izraženim u odgovarajućem padežu.

U članku 1., u članku 2. u stavku (1) u točki b) podtočki 2) i u točki i), u članku 4. u stavku (3) u točki a), u članku 10. u stavku (1) u točki 2), u članku 12. u stavku (1) u točki 5), u članku 17. u stavku (1) u točkama e), f) i g), u članku 28., u članku 29., u članku 34. u stavku (3) u točki a) i u članku 70. u stavku (2), riječ „invalid“ izražena u određenom padežu zamjenjuje se riječima „osoba sa invaliditetom“ izraženim u odgovarajućem padežu.

Članak 2.

Iza članka 1. dodaju se novi članci 1a. i 1b., koji glase:
„Članak 1a.

(Rodna ravnopravnost)

Izrazi korišteni u ovom zakonu, a koji su dati u jednom gramatičkom rodu, bez diskriminacije po bilo kom temelju, odnose se i na muški i na ženski spol.

Članak 1b.

(Zabrana diskriminacije)

Zabranjena je diskriminacija u športu, sukladno ovom zakonu, Zakonu o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 59/09 i 66/16) i Zakonu o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 32/10).“

Članak 3.

U članku 2. u stavku (1) u točki i) i u članku 4. u stavku (3) u točki h) riječi „Invalidski šport“ zamjenjuju se riječima „Šport za osobe sa invaliditetom“.

Članak 4.

U članku 3. u stavku (1) točka c) mijenja se i glasi:

„c) jednaka dostupnost športa bez obzira na rasu, boju kože, nacionalnu ili etničku pripadnost, socijalni status, vjersko, političko ili drugo uvjerenje, invaliditet, zdravstveni status, dob, spol, rod, seksualnu orijentaciju, rodni identitet ili bilo koje drugo osobno svojstvo,“.

U istom članku u stavku (1) iza točke c) dodaju se nove točke d), e) i f), koje glase:

„d) ravnopravno učešće muškaraca i žena u športu,

e) zabrana raspirivanja mržnje i netrpeljivosti na temelju nacionalne ili etničke pripadnosti, boje kože, vjerskog, političkog ili drugog uvjerenja, spola, seksualne orijentacije, invaliditeta, rodnog identiteta, jezika ili nekog drugog osobnog svojstva,

f) organiziranje efikasnog sustava stručnog osposobljavanja i usavršavanja stručnih kadrova u športu,“.

Dosadašnje točke d), e), f), g) i h) postaju točke g), h), i), j), i k).

Članak 5.

U članku 8. u stavku (1) točka a) mijenja se i glasi:

„a) osnovna polazišta i pravci razvoja športskih aktivnosti, pri čemu će se voditi računa o ravnopravnosti spolova, kao i osiguranju učešća svih osoba i grupa bez obzira na rasu, boju kože, nacionalnu ili etničku pripadnost, socijalni status, vjersko, političko ili drugo uvjerenje, invaliditet, zdravstveni status, dob, spol, rod, seksualnu

orijentaciju, rodni identitet ili bilo koje drugo osobno svojstvo.“

Članak 6.

U članku 9. u stavku (2) riječi „Ministarstva naobrazbe, znanosti, kulture i športa Tuzlanskog kantona“ zamjenjuju se riječima „Ministarstva za kulturu, šport i mlade Tuzlanskog kantona“.

Članak 7.

U članku 13. stavak (1) mijenja se i glasi:

„(1) Savjet za šport Tuzlanskog kantona (u daljem tekstu: Savjet) ima devet članova i predstavlja savjetodavno tijelo Ministarstva koje se brine o razvoju i kvalitetu športa na razini Kantona, a čine ga: predsjednik, potpredsjednik i sedam članova.“

Članak 8.

Članak 14. mijenja se i glasi:

„Članak 14.

(Imenovanje i sastav Savjeta)

(1) Savjet imenuje Ministarstvo na period od četiri godine, iz reda istaknutih učesnika u športu. U Savjet se obvezno imenuje predstavnik športa za osobe sa invaliditetom.

(2) Prilikom imenovanja Savjeta obvezno se osigurava rodna ravnopravnost, koja postoji ukoliko je u Savjetu jedan od spolova zastupljen najmanje 40%.

(3) Po imenovanju i konstituiranju, na prvoj radnoj sjednici, Savjet donosi poslovnik o radu kojim se bliže uređuje način rada, pripremanja i održavanja sjednica, odlučivanja i druga pitanja od značaja za rad Savjeta.

(4) Administrativno-tehničke poslove za Savjet obavlja sekretar Savjeta kojeg imenuje ministar za kulturu, šport i mlade (u daljem tekstu: ministar) iz reda zaposlenika Ministarstva.

(5) Predsjednik, potpredsjednik, članovi i sekretar Savjeta za svoj rad ostvaruju pravo na naknadu iz sredstava predviđenih za tjelesnu kulturu i šport, sukladno posebnoj odluci koju donosi ministar.

(6) Savjet o svom radu, najmanje jedanput godišnje, podnosi izvješće Ministarstvu.

(7) Ministar može razriješiti Savjet i prije isteka perioda na koji je imenovan, ako se utvrdi da je rad Savjeta neuspješan u realizaciji poslova propisanih ovim zakonom.“

Članak 9.

U članku 16. u stavku (1) iza riječi „Registar fizičkih i“ dodaje se riječ „Registar“.

U članku 16. u stavku (3) iza riječi „Ministarstvo“ dodaju se riječi „i to posebno za pravne osobe, a posebno za fizičke osobe.“

Članak 10.

U članku 17. u stavku (1) iza točke e) dodaje se nova točka f), koja glasi:

„f) športsko društvo osoba sa invaliditetom.“

Dosadašnje točke f), g), h), i), j), k), l), m) i n) postaju točke g), h), i), j), k), l), m), n) i o).

Članak 11.

U članku 20. u stavku (1) riječi „i registruje“ brišu se.

U istom članku dodaje se novi stavak (2), koji glasi:

„(2) Profesionalni športski klub osniva se i registrira

kao poslovni subjekt kod nadležnog suda sukladno ovom zakonu, Zakonu o registraciji poslovnih subjekata u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, br. 27/05, 68/05, 43/09 i 63/14) i drugim propisima iz oblasti športa.“

Članak 12.

Članak 23. mijenja se i glasi:

„Članak 23.

(Granski športski savez grada/općine)

Ako na području grada/općine djeluju najmanje tri športska kluba u istom športu, može se osnovati granski športski savez grada/općine u tom športu.“

Članak 13.

Članak 24. mijenja se i glasi:

„Članak 24.

(Športski savez grada/općine)

(1) Granski športski savezi grada/općine, kao i športski klubovi u čijoj športskoj grani zbog nerazvijenosti nije osnovan granski športski savez grada/općine, udružuju se u športski savez grada/općine, putem kojeg grad/općina ostvaruje svoj javni interes u oblasti športa.

(2) Športski savez grada/općine je nositelj prava na zajednički naziv i zajedničke simbole, ukoliko osnivačkim aktom ili drugim aktima športskog saveza grada/općine nije drugačije određeno.“

Članak 14.

U članku 25. u stavku (4), u članku 37. u stavku (2), u članku 38. u stavku (1), u članku 39. u stavku (2) i u članku 40. riječi „Federacije Bosne i Hercegovine“ brišu se.

U članku 25. u stavku (4) iza riječi „fondacijama“ dodaju se riječi („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj: 45/02).

Članak 15.

U članku 27. u stavku (1) točka d) mijenja se i glasi:

„d) suradnju sa nadležnim športskim organizacijama i organima Bosne i Hercegovine, entiteta, Kantona, Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine i drugih razina administrativnog organiziranja.“

U istom članku iza stavka (1) dodaje se novi stavak (2), koji glasi:

„(2) Pored poslova iz stavka (1) ovog članka, Športski savez Kantona obavlja i druge poslove po nalogu Vlade Kantona i Ministarstva.“

U istom članku dosadašnji stavak (2) koji postaje stavak (3) mijenja se i glasi:

„(3) Za obavljanje poslova iz stavaka (1) i (2) ovog članka Športski savez Kantona sufinancira se iz sredstava predviđenih za tjelesnu kulturu i šport u proračunu Kantona.“

Članak 16.

Članak 30. mijenja se i glasi:

„Članak 30.

(Profesionalni športski klub osoba sa invaliditetom)

(1) Profesionalni športski klub osoba sa invaliditetom osniva se kao privredno društvo, s ciljem obavljanja športske djelatnosti.

(2) Profesionalni športski klub osoba sa invaliditetom osniva se i registrira kao poslovni subjekt kod nadležnog suda sukladno ovom zakonu, Zakonu o registraciji

poslovnih subjekata u Federaciji Bosne i Hercegovine i drugim propisima iz oblasti športa.“

Članak 17.

Iza članka 30. dodaje se novi članak 30a., koji glasi:

„Članak 30a.

(Športsko društvo osoba sa invaliditetom)

(1) Športski klubovi osoba sa invaliditetom mogu se, radi uređivanja i ostvarivanja zajedničkih ciljeva i interesa, kao i zajedničkog nastupanja u određenoj oblasti športa, udruživati u športska društva osoba sa invaliditetom.

(2) Međusobne odnose i prava športski klubovi osoba sa invaliditetom, udruženi u športsko društvo osoba sa invaliditetom, reguliraju osnivačkim aktom i drugim aktima športskog društva osoba sa invaliditetom.

(3) Športsko društvo osoba sa invaliditetom je nositelj prava na zajednički naziv i zajedničke simbole, ukoliko osnivačkim aktom ili drugim aktima športskog društva osoba sa invaliditetom nije drugačije određeno.

(4) Na osnivanje, upis u registar, obavljanje športskih aktivnosti i športske djelatnosti, rješavanje sporova, odgovornost, kao i na druga pitanja u svezi sa radom športskog društva osoba sa invaliditetom primjenjuju se odredbe ovog zakona koje se odnose na športske udruge, ako ovim zakonom nije drugačije propisano.“

Članak 18.

Članak 31. mijenja se i glasi:

„Članak 31.

(Športski savez osoba sa invaliditetom grada/općine)

(1) Granski športski savezi osoba sa invaliditetom grada/općine, športski klubovi osoba sa invaliditetom u čijoj športskoj grani zbog nerazvijenosti granski športski savez osoba sa invaliditetom nije osnovan i udruge osoba sa invaliditetom za športsku rekreaciju udružuju se u športski savez osoba sa invaliditetom grada/općine, putem kojeg grad/općina ostvaruje svoj javni interes u oblasti športa za osobe sa invaliditetom.

(2) Športski savez osoba sa invaliditetom je nositelj prava na zajednički naziv i zajedničke simbole, ukoliko osnivačkim aktom ili drugim aktima športskog saveza osoba sa invaliditetom grada/općine nije drugačije određeno.“

Članak 19.

Iza članka 31. dodaje se novi članak 31a., koji glasi:

„Članak 31a.

(Granski športski savez osoba sa invaliditetom Kantona)

(1) Granski športski savezi osoba sa invaliditetom grada/općina i športski klubovi osoba sa invaliditetom u čijoj športskoj grani zbog nerazvijenosti nije osnovan granski športski savez osoba sa invaliditetom grada/općine udružuju se u granske športske saveze osoba sa invaliditetom Kantona, radi ostvarivanja zajedničkih ciljeva i interesa, zajedničkog nastupanja u oblasti športa i organiziranja natjecanja na razini Kantona, te obavljanja drugih aktivnosti sukladno ovom zakonu.

(2) Granski športski savezi osoba sa invaliditetom Kantona se udružuju u športski savez osoba sa invaliditetom Kantona, kao i granske športske saveze organizirane na razini Federacije Bosne i Hercegovine i Bosne i Hercegovine.

(3) Za jedan šport može se na razini Kantona organizirati samo jedan granski športski savez osoba sa invaliditetom.

(4) Granski športski savezi osoba sa invaliditetom Kantona se osnivaju sukladno ovom zakonu i Zakonu o udrugama i fondacijama.

(5) Ako zbog nerazvijenosti određenog športa za osobe sa invaliditetom na području Kantona nisu ispunjeni uvjeti iz stavka (1) ovog članka za organiziranje granskog športskog saveza osoba sa invaliditetom Kantona, registracija granskog športskog saveza osoba sa invaliditetom na razini Kantona, do ispunjenja uvjeta propisanih ovim zakonom, može se izvršiti uz suglasnost Ministarstva.“

Članak 20.

Članak 32. mijenja se i glasi:

„Članak 32.

(Športski savez osoba sa invaliditetom Kantona)

(1) Športski savezi osoba sa invaliditetom grada/općine i granski športski savezi osoba sa invaliditetom Kantona udružuju se u Športski savez osoba sa invaliditetom Kantona.

(2) Međusobne odnose i prava članice Športskog saveza osoba sa invaliditetom Kantona reguliraju osnivačkim aktom i drugim aktima Športskog saveza osoba sa invaliditetom Kantona.

(3) Športski savez osoba sa invaliditetom Kantona je nositelj prava na zajednički naziv i zajedničke simbole, ukoliko osnivačkim aktom ili drugim aktima Športskog saveza osoba sa invaliditetom Kantona nije drugačije određeno.

(4) Na osnivanje, upis u registar, obavljanje športskih aktivnosti i športske djelatnosti, rješavanje sporova, odgovornost, kao i na druga pitanja u svezi sa radom Športskog saveza osoba sa invaliditetom Kantona, dosljedno se primjenjuju odredbe ovog zakona koje se odnose na športske udruge, ako ovim zakonom nije drugačije propisano.“

Članak 21.

Iza članka 32. dodaje se novi članak 32a., koji glasi:

„Članak 32a.

(Nadležnost Športskog saveza osoba sa invaliditetom Kantona)

(1) Športski savez osoba sa invaliditetom Kantona nadležan je za:

a) organiziranje i provođenje sustava ligaškog natjecanja za osobe sa invaliditetom na razini Kantona,

b) zastupanje i predstavljanje športa za osobe sa invaliditetom,

c) organiziranje poslova izrade radne verzije Strategije razvoja športa u Kantonu, kao i godišnjeg programa razvoja športa Kantona sukladno Strategiji, u dijelu koji se odnosi na šport za osobe sa invaliditetom,

d) suradnju sa nadležnim športskim organizacijama i organima Bosne i Hercegovine, entiteta, kantona, Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine i drugih razina administrativnog organiziranja, u dijelu koji se odnosi na šport za osobe sa invaliditetom,

e) obavljanje drugih poslova sukladno zakonu i podzakonskim propisima.

(2) Pored poslova iz stavka (1) ovog članka, Športski savez osoba sa invaliditetom Kantona obavlja i druge poslove po nalogu Vlade Kantona i Ministarstva.

(3) Za obavljanje poslova iz stavaka (1) i (2) ovog članka Športski savez osoba sa invaliditetom Kantona sufinancira se iz sredstava predviđenih za tjelesnu kulturu i šport u proračunu Kantona.“

Članak 22.

U članku 33. u stavku (2) riječi „FBiH“ brišu se.

U istom članku iza stavka (3) dodaje se novi stavak (4), koji glasi:

„(4) Odredbe ovog članka na odgovarajući način primjenjuju se i na udruge osoba sa invaliditetom za športsku rekreaciju.“

Članak 23.

U članku 34. iza stavka (3) dodaje se novi stavak (4), koji glasi:

„(4) Ustanove iz stavaka (1) i (2) ovog članka mogu se osnovati pod uvjetima utvrđenim Zakonom o ustanovama („Službeni list RBiH“, br. 6/92, 8/93 i 13/94).“

Članak 24.

U članku 35. u stavku (1) iza riječi „poduzećima“ dodaju se riječi „u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 8/05, 81/08, 22/09 i 109/12)“.

Članak 25.

U članku 36. u stavku (4) iza riječi „Školski odbor“ dodaju se riječi „na prijedlog nastavničkog vijeća.“

Članak 26.

U članku 38. u stavku (2) u prvom redu iza riječi „Kantona“ dodaju se riječi „u suradnji sa Športskim savezom Kantona.“

Članak 27.

U članku 42. stavak (2) mijenja se i glasi:

„(2) Radni odnos u športskim organizacijama zasniva se sukladno Zakonu o radu („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj: 26/16), a zaposleni imaju sva prava, obveze i odgovornosti iz radnog odnosa utvrđene zakonom, kolektivnom ugovoru, općim aktom športske organizacije i ugovoru o radu.“

U istom članku stavak (3) briše se.

Članak 28.

Iza članka 42. dodaje se novi članak 42a., koji glasi:

„Članak 42a.

(Pripravnici i osobe na stručnom osposobljavanju)

(1) Osobu koja je stekla stručnu spremu iz članka 52. stavak (2) točka a) ovog zakona, športska organizacija može primiti na stručno osposobljavanje, na period od 12 mjeseci ako ima završenu visoku stručnu spremu odnosno devet mjeseci ako ima završenu višu stručnu spremu, sa zasnivanjem radnog odnosa ili bez zasnivanja radnog odnosa.

(2) Ukoliko športska organizacija sa osobom iz stavka (1) ovog članka zasniva radni odnos, takva osoba ima status pripravnika, i sa istom se zaključuje ugovor o radu na određeno vrijeme.

(3) Tijekom trajanja radnog odnosa pripravnik ima pravo na 70% prosječne neto plaće isplaćene u Federaciji Bosne i Hercegovine, prema posljednjem objavljenom podatku Federalnog zavoda za statistiku, s tim da se športska organizacija i pripravnik mogu dogovoriti i o većem iznosu plaće.

(4) Prijem osoba na stručno osposobljavanje bez zasnivanja radnog odnosa športska organizacija vrši zaključivanjem ugovora o stručnom osposobljavanju. Kopija ugovora dostavlja se nadležnoj službi za

zapošljavanje, radi evidencije i nadzora, u roku od osam dana od dana potpisivanja istog.

(5) Ukoliko nije drugačije propisano ovim zakonom, na sve odnose između športske organizacije i pripravnika, odnosno športske organizacije i osobe koja se prima na stručno osposobljavanje, primjenjuju se odredbe Zakona o radu.

(6) Tijekom trajanja radnog odnosa pripravnika, odnosno ugovora o stručnom osposobljavanju, športska organizacija obvezna je iz reda svojih zaposlenika odrediti osobu odgovarajućeg profila i stručne spreme pod čijim nadzorom će se rad obavljati (mentor). Pod odgovarajućim profilom i stručnom spremom za imenovanje mentora podrazumijeva se stručna sprema iz članka 52. stavka (2) točke a) ovog zakona.

(7) Iznimno, ukoliko u športskoj organizaciji nema osobe koja ispunjava uvjete iz stavka (6) ovog članka, športska organizacija može, kao mentora angažirati i osobu koja nije njen zaposlenik ukoliko ispunjava uvjete iz članka 52. stavka (2) točke a) ovog zakona, u kojem slučaju športska organizacija snosi sve troškove nastale povodom tog angažiranja.

(8) Poslove osposobljavanja u smislu ovog članka pripravnici i osobe na stručnom osposobljavanju mogu obavljati i bez licence nadležnog granskog športskog saveza Bosne i Hercegovine.“

Članak 29.

U članku 48. stavak (2) mijenja se i glasi:

„(2) Profesionalni športista iz stavka (1) ovog članka zaključuje ugovor o radu na određeno vrijeme, na period od najduže pet godina. Profesionalni športista može zaključiti više takvih ugovora, s tim da mu radni odnos ne može prerasti u radni odnos na neodređeno vrijeme.“

Članak 30.

Članak 52. mijenja se i glasi:

„Članak 52.

(Stručne osobe osposobljene za rad u športu)

(1) Stručne poslove u oblasti športa mogu obavljati isključivo stručne osobe osposobljene za rad u športu, i to: treneri, kondicijski treneri i instruktori.

(2) Pod stručnim osobama osposobljenim za rad u športu, u smislu ovog zakona, podrazumijevaju se osobe koje ispunjavaju sljedeće uvjete:

a) imaju visoku ili višu stručnu spremu, odnosno završen prvi ciklus visoke naobrazbe po Bolonjskom sustavu studiranja iz oblasti tjelesnog i zdravstvenog odgoja/športa koji se vrednuje sa najmanje 180 ECTS bodova ili

b) imaju visoku ili višu stručnu spremu, odnosno završen prvi ciklus visoke naobrazbe po Bolonjskom sustavu studiranja iz drugih oblasti koji se vrednuje sa najmanje 180 ECTS bodova i licencu za rad u oblasti športa ili

c) imaju priznat status zaslužnog športiste ili status športiste međunarodnog razreda u seniorskoj kategoriji sukladno zakonu i Pravilniku o kategorizaciji športista na razini Bosne i Hercegovine, te posjeduje licencu za rad u oblasti športa.

(3) Stručnu naobrazbu i osposobljavanje za rad u oblasti športa, te izdavanje licenci za rad u oblasti športa provode akreditirane visokoškolske ustanove koje u svom sastavu imaju organizacijsku jedinicu za oblast tjelesnog i

zdravstvenog odgoja/športa. Licenca za rad u oblasti športa izdaje se na period od četiri godine, uz mogućnost njenog produžavanja.

(4) Stručna naobrazba i osposobljavanje za rad u oblasti športa, te izdavanje i potvrđivanje licence za rad u oblasti športa, realizira se sukladno posebnom obrazovnom planu i obrazovnom programu koji donosi senat visokoškolske ustanove.

(5) Troškove stjecanja, izdavanja i produžavanja licence za rad u oblasti športa utvrđuje upravni odbor visokoškolske ustanove iz stavka (3) ovog članka.

(6) Športski klubovi i druge športske organizacije dužni su stručne poslove u oblasti športa propisane ovim zakonom povjeriti stručnim osobama iz stavka (2) ovog članka.

(7) Ukoliko je, pored uvjeta propisanih ovim zakonom, za obavljanje stručnih poslova u oblasti športa potrebno posjedovati i odgovarajuću licencu nadležnog granskog športskog saveza Bosne i Hercegovine, isti se mogu obavljati tek nakon pribavljanja te licence.

(8) Pod akreditiranom visokoškolskom ustanovom u smislu stavka (3) ovog članka podrazumijeva se visokoškolska ustanova sa najmanje institucionalnom akreditacijom.“

Članak 31.

Iza članka 52. dodaje se novi članak 52a., koji glasi:

„Članak 52a.

(Inspeksijski nadzor nad obavljanjem stručnih poslova u oblasti športa)

(1) Ukoliko se u postupku inspeksijskog nadzora od strane nadležnog inspektora utvrdi da stručne poslove u oblasti športa u okviru športske organizacije obavlja osoba koja za to ne ispunjava uvjete propisane člankom 52. ovog zakona, isti će športskoj organizaciji i toj osobi izreći upravnu mjeru zabrane daljeg obavljanja tih poslova.

(2) Ukoliko je osoba iz stavka (1) ovog članka, za koju je od strane nadležnog inspektora utvrđeno da ne ispunjava uvjete propisane člankom 52. ovog zakona za obavljanje stručnih poslova u oblasti športa, u radnom odnosu sa športskom organizacijom koja je subjekt inspeksijskog nadzora, nadležni inspektor će naložiti športskoj organizaciji da raskine ugovor o radu sa takvom osobom.“

Članak 32.

Članak 54. mijenja se i glasi:

„Članak 54.

(Instruktor)

Instruktor je osoba koja podučava građane osnovnoj tehnici pojedinog športa ili provodi športsku rekreaciju građana na temelju programa koji je izradila stručna osoba osposobljena za rad u športu u smislu članka 52. ovog zakona.“

Članak 33.

Članak 56. mijenja se i glasi:

„Članak 56.

(Športski radnici)

Športski radnici (menadžer u športu, sudija, delegat i komesar-povjerenik), u smislu ovog zakona, su osobe koje ispunjavaju uvjete propisane ovim zakonom i pravilima nadležnog granskog športskog saveza Bosne i Hercegovine (ukoliko je na toj razini osnovan granski športski savez).“

Članak 34.

U članku 57. i članku 58. riječi „nacionalnog športskog saveza“ zamjenjuju se riječima „nadležnog granskog športskog saveza Bosne i Hercegovine.“

Članak 35.

U članku 61. u stavku (2) u trećem redu iza riječi „koju“ dodaju se riječi „u pravilu“.

U istom članku iza stavka (2) dodaju se novi stavci (3) i (4), koji glase:

„(3) Zdravstvene ustanove ovlaštene za obavljanje zdravstvenih pregleda športista sukladno ovom zakonu za područje grada, jedne ili više općina na području Kantona, određuje Ministarstvo zdravstva Tuzlanskog kantona. Ukoliko ovlaštene zdravstvene ustanove u radnom odnosu nemaju specijalistu športske medicine, iste su dužne iz reda svojih zaposlenika odrediti ljekare za obavljanje zdravstvenih pregleda športista.

(4) Sredstva potrebna za obavljanje zdravstvenih pregleda športista osiguravaju športske organizacije na čiji zahtjev se pregledi obavljaju.“

Članak 36.

U članku 62. u stavku (1) riječi „u Federaciji BiH“ zamjenjuju se riječima „(„Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 46/10 i 75/13)“.

Članak 37.

U članku 63. u stavku (2) riječi „specijalista športske medicine“ zamjenjuju se riječima „ovlašteni ljekar.“

Članak 38.

U članku 67. iza stavka (1) dodaje se novi stavak (2), koji glasi:

„(2) Akte kojima se utvrđuje sustav, uvjeti i organizacija športskih natjecanja, Športski savez Kantona i granski športski savezi Kantona dostavljaju nadležnoj inspekciji.“

Članak 39.

U članku 72. u stavku (2) riječi „propisima Bosne i Hercegovine“ zamjenjuju se riječima „Zakonom o sprječavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na športskim priredbama („Službene novine Tuzlanskog kantona“, broj: 13/16).“

Članak 40.

U članku 79. u stavku (2) iza riječi „inspekcija“ dodaju se riječi „sukladno svojim nadležnostima.“

U istom članku iza stavka (2) dodaje se novi stavak (3), koji glasi:

„(3) Pravne i fizičke osobe koje obavljaju djelatnost športa u Kantonu dužne su na zahtjev Ministarstva ili nadležne inspekcije dostaviti podatke ili akte koji se odnose na njihov rad ili su u svezi sa provođenjem ovog zakona, u roku određenom od strane Ministarstva ili nadležne inspekcije, koji ne može biti kraći od osam dana računajući od dana dostavljanja zahtjeva.“

Članak 41.

U članku 80. u stavku (1) točka 8) briše se.

Članak 42.

U članku 81. u stavku (1) u točki 1) riječi „stavak (2)“, brišu se.

U istom članku točka 2) briše se.

Članak 43.

Članak 82. mijenja se i glasi:

„Članak 82.

(Kaznene odredbe)

(1) Novčanom kaznom u iznosu od 1.000,00 KM do 5.000,00 KM kaznit će se športska organizacija ako:

a) nije upisana u registar pravnih osoba u oblasti športa (članak 16. stavak (1)),

b) zaključi ugovor o radu sa športistom, stručnim radnikom ili stručnim i administrativnim osobljem suprotno zakonu i kolektivnom ugovoru (članak 42. stavak (2)),

c) stručne poslove u športu povjeri osobama koje za to ne ispunjavaju uvjete (članak 52. stavak (6)),

d) omogućiti da u športskom natjecanju učestvuje osoba za koju od strane ovlaštenog ljekara nije utvrđena opća i posebna zdravstvena sposobnost (članak 61. stavak (2)),

e) ne donese akte kojima se utvrđuje sustav, uvjeti i organizacija športskih natjecanja ili iste ne dostavi nadležnoj inspekciji (članak 67.),

f) organizira međunarodno športsko natjecanje ili športsku priredbu bez suglasnosti nadležnog organa (članak 69.),

g) postupa suprotno odredbi članka 71. ovog zakona,

h) Ministarstvu ili nadležnoj inspekciji ne dostavi podatke ili akte u određenom roku (članak 79. stavak (3)).

(2) Novčanom kaznom u iznosu od 1.000,00 KM do 5.000,00 KM kaznit će se fizička osoba ako:

a) nije upisana u registar fizičkih osoba u oblasti športa (članak 16. stavak (1)),

b) odbije suradnju sa zdravstvenom ustanovom ili drugim organom koji provjerava uporabu nedozvoljenih stimulativnih sredstava (članak 46. točka e)),

c) obavlja stručne poslove u oblasti športa, a ne ispunjava propisane uvjete (članci 52., 53. i 54.).

(3) Novčanom kaznom iz stavka (1) ovog članka kaznit će se zdravstvena ustanova za postupanje suprotno odredbi članka 61. stavka (3) ovog zakona.

(4) Za prekršaje iz stavaka (1) i (3) ovog članka kaznit će se i odgovorna osoba u športskoj organizaciji ili zdravstvenoj ustanovi novčanom kaznom u iznosu od 500,00 KM do 2.000,00 KM.“

Članak 44.

Članak 83. mijenja se i glasi:

„Odredba članka 76. stavak (2), primjenjivat će se od dana stupanja na snagu ovog zakona.“

Članak 45.

U roku od 15 dana od dana stupanja na snagu ovog zakona, sukladno zakonu, Ministarstvo će imenovati Savjet za šport Tuzlanskog kantona.

Članak 46.

Osobama koje u momentu stupanja na snagu ovog zakona obavljaju stručne poslove u oblasti športa po osnovu zaključenog ugovora o radu, a koje ne ispunjavaju propisane uvjete za obavljanje stručnih poslova iz članka 52. stavka (2), dužne su iste ispuniti u roku od pet godina, računajući od početka akademske 2018/19. godine.

Članak 47.

Pravo na sufinansiranje za obavljanje poslova iz okvira

svoje nadležnosti Športski savez osoba sa invaliditetom Tuzlanskog kantona, te pravo na naknadu predsjednika, potpredsjednika, članova i sekretara Savjeta ostvarivat će se od proračunske 2019. godine.

Članak 48.

Športski savezi na razini Kantona, športski savezi na razini grada/općine i svi športski klubovi koji su djelovali na području Kantona do donošenja ovog zakona nastavljaju rad i djelovanje, s tim što su u roku od šest mjeseci od dana stupanja na snagu ovog zakona dužni reorganizirati i uskladiti svoje normativne akte s odredbama ovog zakona.

Članak 49.

U roku od 30 dana od dana stupanja na snagu ovog zakona Ministarstvo zdravlja Tuzlanskog kantona donijet će akt kojim će odrediti zdravstvene ustanove ovlaštene za obavljanje zdravstvenih pregleda športista.

Članak 50.

Ovlašćuje se Zakonodavno-pravna komisija Skupštine Tuzlanskog kantona da utvrdi prečišćeni tekst Zakona o športu.

Članak 51.

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u „Službenim novinama Tuzlanskog kantona“.

Bosna i Hercegovina
- Federacija Bosne i Hercegovine -
TUZLANSKI KANTON
Skupština

Broj: 01-02-594-11/17
Tuzla, 29.3.2018. godine

PREDSJEDNIK
Skupštine Tuzlanskog
kantona,

Senad Alić, v.r.

307

Na temelju članka 24. stavak 1. točka c) Ustava Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlansko-podrinjskog kantona“ br. 7/97 i 3/99 i „Službene novine Tuzlanskog kantona“ br. 13/99, 10/00, 14/02, 6/04 i 10/04), na prijedlog Vlade Tuzlanskog kantona, Skupština Tuzlanskog kantona, na sjednici održanoj 29.3.2018. godine, donosi

O D L U K U

o usvajanju Strategije za uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u naobrazbu sa sedmogodišnjim Planom implementacije u Tuzlanskom kantonu

I.

Usvaja se Strategija za uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u naobrazbu sa sedmogodišnjim Planom implementacije u Tuzlanskom kantonu.

II.

Strategija za uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u naobrazbu sa sedmogodišnjim Planom implementacije u Tuzlanskom kantonu čini sastavni dio ove odluke.

III.

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i bit će objavljena u „Službenim novinama Tuzlanskog kantona“.

Bosna i Hercegovina
- Federacija Bosne i Hercegovine -
TUZLANSKI KANTON
Skupština
Broj: 01-02-167-4/18
Tuzla, 29.3.2018. godine

PREDSJEDNIK
Skupštine Tuzlanskog
kantona,

Senad Alić, v.r.

S T R A T E G I J A**za uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u naobrazbu sa sedmogodišnjim Planom implementacije u Tuzlanskom kantonu****SPISAK SKRAĆENICA**

- ABA - Applied Behaviour Analysis
- ADHD - poremećaj pažnje/hiperaktivni poremećaj (Attention Deficit / Hyperactivity Disorder)
- BiH - Bosna i Hercegovina
- CPRD - Konvencija o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih naroda (Convention on the Rights of Persons With Disabilities)
- EU - Europska unija
- FBiH - Federacija Bosne i Hercegovine
- IOOP - individualizirani odgojno-obrazovni program
- JU - javna ustanova
- KM - konvertibilna marka
- NVO - nevladina organizacija
- OECD - Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj
- OŠ - osnovna škola
- PECS - Pictures Exchange Communication System
- POOP - prilagođeni odgojno-obrazovni program
- TEACCH - Treatment and Education of Autistic and Related Communication Handicapped Children
- TK - Tuzlanski kanton
- UN - Ujedinjeni narodi
- UNESCO - Organizacija Ujedinjenih naroda za naobrazbu, znanost i kulturu
- UNICEF - Međunarodni fond Ujedinjenih naroda za djecu
- USK - Unsko-sanski kanton

1 PREDGOVOR

Strategija za uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u naobrazbu (u daljem tekstu: Strategija) sa sedmogodišnjim Planom implementacije u Tuzlanskom kantonu sadrži smjernice za promjene i trajno unaprjeđivanje odgoja i naobrazbe djece sa poteškoćama u razvoju kao nositelja razvoja ljudskih potencijala i inkluzivnih praksi. Polazište za izradu Strategije i Plana implementacije je istraživanje i konzultacije s ciljnom grupom ključnih strana, aktera, profesionalaca, praktičara i šire javnosti, na temelju čega su definirana prioritetna područja razvoja, specifični strateški ciljevi i mjere za njihovo ostvarenje.

Važnost donošenja Strategije prepoznalo je i Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, koje je na 87. sjednici, održanoj 29.12.2016. godine, usvojilo Informaciju o evaluaciji provedbe strateških pravaca razvoja naobrazbe u Bosni i Hercegovini s planom implementacije 2008-2015. te je zaključilo da je važno pokrenuti aktivnosti donošenja strateških dokumenata za sve razine i vrste naobrazbe.¹

Vizija inkluzivnog odgoja i naobrazbe predstavljena kroz ovu strategiju u centar procesa stavlja dijete/učenika kojem sustav odgoja i naobrazbe treba osigurati najbolje uvjete i podršku za uspješno učenje i cjelovit osobni razvoj sukladno njegovim sposobnostima, potrebama i interesima. Ovom strategijom promoviraju se odgoj i naobrazba koji aktivno potiču na cjelovit individualni razvoj djece/učenika sa poteškoćama u razvoju te unaprjeđuju društvenu jednakost. Teži se uspostavljanju odgojno-obrazovnog sustava koji svakom djetetu/učeniku omogućuje uključivanje u život zajednice kojoj pripada.

Strategija se temelji na socijalnom modelu/modelu ljudskih prava i sva područja djelovanja, mjere i aktivnosti usmjerene su na prilagođavanje okoline djetetu/učeniku sa poteškoćama u razvoju uvažavajući pravo djeteta/učenika da bude uključeno u društvo u svim njegovim aspektima, pa tako i u redovne odgojno-obrazovne ustanove, što je garantirano i Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom. Strategija, s jedne strane, sistematizira već postojeće dobre prakse, ali donosi i inovativne modele podrške kroz uspostavljanje centara za razvoj inkluzivnih praksi, snažno umrežavanje svih

¹ Zaključci sa 87. sjednice Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, održane 29.12.2016. godine

struktura na području Kantona, a koje djeluju u korist inkluzije u odgoju i naobrazbi te razvoj mreže mobilnih stručnih timova kao jedne od važnih uloga centara za razvoj inkluzivnih praksi. Model podrške kroz centre za razvoj inkluzivnih praksi inicijalno je razvijen od strane međunarodne organizacije Save the Children.

Strategija na ravnopravnom temelju razvija podršku djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju, njihovim roditeljima, članovima njihovih obitelji, odgojno-obrazovnim ustanovama, nevladinim organizacijama, kao i svim drugim akterima u području odgojno-obrazovne inkluzije.

Obilježja sustava odgoja i naobrazbe koja se žele postići ovom strategijom su:

- kultura kvaliteta inkluzivne prakse, kao težnja trajnom razvoju i unaprjeđivanju vlastitog rada i kompetencija svih učesnika u procesu razvoja inkluzivne prakse,
- jednake mogućnosti, prema kojima svako dijete/učenik bez obzira na sposobnosti, potrebe i interese u sustavu odgoja i naobrazbe može ostvariti svoj puni individualni potencijal.

Strategija se usmjerava na sljedeća razvojna područja:

1. unaprjeđenje razvojnog potencijala odgojno-obrazovnih ustanova,
2. osiguranje cjelovitog sustava podrške djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju te njihovim obiteljima,
3. sustavno osiguranje kvaliteta odgoja i naobrazbe.

Strateški ciljevi će se ostvariti provedbom planiranih mjera u periodu od sedam godina implementacije Strategije (2018 – 2024).

Strategija je usmjerena na primjenu inkluzije kao jedine alternative odgoju i naobrazbi učenika sa poteškoćama u razvoju.

2 KONTEKST DONOŠENJA STRATEGIJE

Tuzlanski kanton je jedan od kantona koji u mnogim segmentima odgoja i naobrazbe može biti model prakse i uvođenja suvremenih trendova u razvoj podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju. Također, može se argumentirano reći da je Tuzlanski kanton izuzetno kapacitiran za donošenje i provođenje ovog strateškog dokumenta s obzirom na to da su na području Kantona aktivni brojni akteri koji već dugi niz godina rade na razvoju inkluzivne prakse u području odgoja i naobrazbe. Posebno je važno istaknuti stručno i senzibilizirano Ministarstvo naobrazbe i znanosti, Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli, Odjel za dokumentaciju i edukativnu inovaciju, specijalizirane ustanove s dugogodišnjim iskustvom rada s djecom/učenicima sa poteškoćama u razvoju, stručne i roditeljske nevladine organizacije, kao i međunarodne organizacije.

Ova strategija ne predstavlja početak rada na razvoju inkluzivnog odgoja i naobrazbe u Tuzlanskom kantonu, već sistematizaciju do sada razvijenih ili započetih aktivnosti s ciljem dugoročnog osiguranja kvaliteta inkluzivnog odgojno-obrazovnog procesa i racionalizacije stručnih i financijskih kapaciteta koji se ulažu u ovom području.

Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona dokazalo je otvorenost prema inovativnim pristupima i pokazalo visoku razinu posvećenosti razvoju kvaliteta u području inkluzivne odgojno-obrazovne prakse. Također, kroz stručnost zaposlenih koji vode procese u razvoju inkluzivne prakse, Ministarstvo daje garanciju za uspješnu implementaciju ovako značajnog i kompleksnog strateškog dokumenta.

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli predstavlja jedan od ključnih resursa za provođenje ove strategije s obzirom na to da dugi niz godina aktivno djeluje u području razvoja inkluzivnog odgoja i naobrazbe kroz školovanje stručnog kadra koji se treba zaposliti u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama da bi podrška djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju bila kontinuirana, kvalitetna i efikasna. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet doprinio je razvoju inkluzije i kroz učestvovanje u brojnim radnim grupama za izradu zakonskih i podzakonskih akata, promoviranje rada stručnih suradnika u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama, organizaciju i provođenje stručnih obuka za zaposlene u odgojno-obrazovnim ustanovama, istraživački rad u području inkluzivne prakse te kontinuiranim zagovaranjem i promoviranjem odgojno-obrazovne inkluzije kao jedine alternative odgoju i naobrazbi djece/učenika sa poteškoćama u razvoju. Predstavnice Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Univerziteta u Tuzli dale su i značajan doprinos izradi ove strategije kroz ustupanje već ranije razvijenih materijala za strateško planiranje u inkluziji te kroz doprinos u stručnim raspravama tijekom sastanaka sa ključnim stručnjacima i tematskih okruglih stolova.

Odjel za dokumentaciju i edukativnu inovaciju već dugi niz godina provodi izravnu podršku odgojno-obrazovnim ustanovama kroz pružanje usluge mobilnog stručnog savjetovanja, ustupanje radnih materijala za implementaciju individualiziranih i prilagođenih odgojno-obrazovnih programa, uvezivanje stručnjaka u odgojno-obrazovnim ustanovama, dokumentiranje potreba za podrškom djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju, izradu radnih materijala, praćenje i uvođenje suvremenih inkluzivnih metoda i dr. Odjel za dokumentaciju i edukativnu inovaciju predstavlja važan resurs u mobilizaciji stručnjaka za mobilne stručne timove zbog dugogodišnjeg iskustva u pružanju ovakve vrste podrške. Također, entuzijizam i istinsko razumijevanje inkluzivne odgojno-obrazovne prakse od strane voditeljice Odjela treba koristiti kao model za uspješnu implementaciju ove strategije.

Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona jedan je od inovativnijih pedagoških zavoda koji prati trendove, sklapa partnerstva sa ključnim akterima u odgojno-obrazovnom procesu, planira strateške dugoročne promjene u pristupu odgoju i naobrazbi te koristi inovativne metode pružanja podrške odgojno-obrazovnim ustanovama. Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona imao je važnu ulogu i u razvoju ove strategije kroz osiguravanje stručnih sugovornika, pružanje važnih informacija iz prakse te osiguravanje premisa za realizaciju kompleksnog procesa izrade Strategije.

Specijalizirane ustanove (Zavod za odgoj i naobrazbu osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju Tuzla i JU Centar za naobrazbu i vaspitanje i rehabilitaciju slušanja i govora Tuzla) već dugi niz godina pružaju podršku u

procjeni djece i učenika sa poteškoćama u razvoju te izravnu podršku odgojno-obrazovnim ustanovama kroz rad stručnih timova i izradu individualiziranih odgojno-obrazovnih programa. Također, provode i obuke za zaposlene u odgojno-obrazovnim ustanovama s ciljem razvoja i unaprjeđenja kompetencija u području pružanja podrške djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju. Specijalizirane ustanove predstavljaju značajan resurs koji se sistematizacijom njihove uloge i pozicije u inkluzivnoj naobrazbi treba usmjeriti na procese deinstitucionalizacije s ciljem ostvarenja prava svakog djeteta s poteškoćama u razvoju na inkluzivnu naobrazbu što je garantirano i člankom 24. UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Ovom strategijom specijalizirane ustanove će mijenjati i proširivati djelokrug svoga rada u pravcu deinstitucionalizacije i inkluzije djece i učenika sa poteškoćama u razvoju kroz proces transformacije, ali sukladno trenutnim mogućnostima.

Nacionalne i međunarodne organizacije uložile su i ulažu značajne napore, stručne i financijske resurse u razvoj inkluzivne infrastrukture kroz organizaciju obuka za odgajatelje, učitelje, nastavnike, stručne suradnike i roditelje. Osim obuka, nevladine organizacije započele su i sa edukacijom, uvođenjem i praćenjem rada asistenata u nastavi, koje su praktičari istaknuli kao jedan od ključnih elemenata podrške djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju. Također, brojne nacionalne nevladine organizacije razvile su vlastite programe rada temeljene na znanstvenim dokazima te ih uspješno dugi niz godina provode u praksi. Međunarodne organizacije kao što su Save the Children i UNICEF ističu se značajnim programima i projektima koje provode u području rane intervencije, ranog rasta i razvoja, inkluzivnog odgoja i naobrazbe kao i području uključivanja djece i učenika sa poteškoćama u razvoju u širi društveni kontekst. Kako nacionalne, tako i međunarodne nevladine organizacije dugi niz godina djeluju i u području promocije i zaštite prava djece sa poteškoćama u razvoju, u čemu su postigli zavidne rezultate kroz unaprjeđenje zakonske regulative i podzakonskih akata te primjenu UN Konvencije o pravima djeteta i UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i drugih međunarodnih dokumenata kojih je Bosna i Hercegovina potpisnica. Resursi razvijeni kroz nevladine organizacije na području Kantona sastavni su dio ove strategije i važan su faktor njenog uspješnog provođenja. Nevladine organizacije trebaju biti jedan od ključnih partnera javnim ustanovama i institucijama kod planiranja i provođenja Strategije, ali i svih zakonskih i podzakonskih akata u području inkluzivne prakse. Također, potrebno je istaknuti i roditeljske nevladine organizacije na području Kantona koje imaju dugogodišnje iskustvo u razvoju inkluzije, ali i značajna znanja i kompetencije kada je riječ o poznavanju potreba, interesa i sposobnosti djece i učenika sa poteškoćama u razvoju. Roditeljske organizacije trebaju biti prioritet u planiranju aktivnosti, kao što su bile i tijekom procesa izrade ove strategije. Bez stvarnog partnerstva s roditeljima djece sa poteškoćama u razvoju, nije moguće planirati inkluziju koja će zaista imati pozitivne efekte na djecu i roditelje.

Za razvoj ove strategije posebno treba istaknuti značaj međunarodne organizacije Save the Children, koja je i nositelj procesa njenog razvoja u partnerstvu sa Ministarstvom naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona. Ova strategija još je jedan važan doprinos međunarodne organizacije Save the Children u nastojanjima da svako dijete ostvari pravo na život u zajednici kroz odgojno-obrazovnu inkluziju. Strategija je razvijena u okviru projekta „Jačanje socijalnog uključivanja - jednaka i kvalitetna naobrazba za podršku uspješnog razvoja djece sjeverozapadnog Balkana“, čiji je nositelj međunarodna organizacija Save the Children.

3 VAŽNOST IMPLEMENTACIJE STRATEGIJE

Strategija za uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u naobrazbu sa sedmogodišnjim Planom implementacije u Tuzlanskom kantonu ima višestruku važnost. Kao što je već spomenuto, ona predstavlja sistematizaciju usluga koje su već razvijene ili su u razvoju, predstavlja jasan smjer prelaska sa medicinskog pristupa djeci sa poteškoćama u razvoju na socijalni model, odnosno model ljudskih prava te donosi i nove oblike podrške kroz uspostavljanje centara za razvoj inkluzivnih praksi. Važno je istaknuti da osim stručne sistematizacije podrške inkluziji, ova strategija predstavlja i financijsku racionalizaciju te doprinosi održivosti podrške djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju.

3.1 SOCIJALNI MODEL I MODEL LJUDSKIH PRAVA

Iz pristupa djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju temeljenom na socijalnom modelu i modelu ljudskih prava nastaje i stvarno razumijevanje inkluzije.

Pristup temeljen na medicinskom modelu sustavno zanemaruje ulogu društva u ograničavanju ili omogućavanju inkluzivnih procesa orijentirajući se isključivo na „popravljanje“ djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju. Prema shvatanju poteškoća u razvoju kroz socijalni model, one ne pripadaju isključivo djetetu/učeniku već su posljedica interakcije zdravstvenog stanja, politike i stavova društva u kojem se dijete/učenik nalazi. Inkluzivni procesi mogući su samo ako dolazi do društvenih promjena i adaptacija kroz mijenjanje političke, socijalne, ekonomske i fizičke okoline, što podrazumijeva promjene sustava. Upravo u ovim promjenama počinju načela inkluzije i na njima se temelji socijalni model. Socijalni model i model ljudskih prava zahtijevaju da djeca/učenici sa poteškoćama u razvoju imaju priliku da u potpunosti participiraju u odgojno-obrazovnim procesima i protivite se svakom isključivanju kroz izolaciju u posebne ustanove gdje im se pružaju segregacijski oblici podrške.

Inkluzija se definira kao društvena odgovornost, a karakteristike djece/učenika sa poteškoćama u razvoju smatraju se dijelom normalne raspodjele unutar ljudske različitosti, a ne kao devijacije ili anomalije.

Ovakav model odgovara modelu društvene odgovornosti, gdje su barijere za učestvovanje djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u odgoju i naobrazbi, društvenom, ekonomskom i političkom životu predmet državne intervencije u smislu prilagođavanja. Politike koje su usmjerene na uklanjanje društvenih barijera naglašavaju adaptaciju fizičkog i društvenog okruženja kako bi se omogućilo učestvovanje djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u životu zajednice kojoj pripadaju. Prilagođavanja društva variraju u rasponu od uklanjanja fizičkih barijera preko izrađivanja programa

sukladno sposobnostima, potrebama i interesima djece/učenika do sustavnog djelovanja na promjeni stavova svih članova zajednice. Za razliku od medicinskog modela, socijalni model stavlja akcenat na modele podrške koji su kreirani na temelju sposobnosti, interesa i potreba djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

Model ljudskih prava konceptualno uključuje usmjerenost na dijete/učenika sa poteškoćama u razvoju, kao na pojedinca čiji se potencijali trebaju maksimalno razvijati u svrhu ostvarenja njegova ljudskog dostojanstva, ali i napretka cijele zajednice. Model ljudskih prava predstavlja najvišu razinu inkluzije i najviše se orijentira na komponentu kvaliteta inkluzije te najdublje ulazi u problematiku uključivanja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u život zajednice. Iz pozicije ovog modela, vrlo se jasno mogu razlučiti istinski procesi inkluzije od samo deklarativnog provođenja inkluzije kroz simbole inkluzije koji na formalnoj razini zadovoljavaju sve kriterije prilagodljivosti društva, ali na praktičnoj razini i razini kvaliteta moguće je utvrditi do koje mjere se inkluzija zaista provodi.

Vrlo je značajno primijetiti kako model ljudskih prava ne negira postojanje medicinskih, bioloških i genetičkih determinanti invaliditeta, odnosno oštećenja, ali, za razliku od medicinskog, ovaj model ih navodi samo kao neke od mnogih determinanti. Pretpostavka ovog modela jest da politike i programi trebaju reflektirati društvenu odgovornost za smanjivanje nejednakosti.

Model ljudskih prava kao model kojem teže društva u pogledu provođenja inkluzije ne negira različitosti među pojedincima, upravo naprotiv, ovaj model ih prepoznaje i daje im prioritet. Za razliku od toga, medicinski model ocjenjuje kvalitet življenja djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju kroz stupanj do kojeg se može „normalizirati“ u odnosu na društvene standarde i vrijednosne sustave. Model ljudskih prava također potiče posmatranje različitosti u sposobnostima, ali ne na način da su one ograničenja u doprinosu društvu već da predstavljaju dodatno razlikovanje načina kako se sve društvu može doprinosti i detektira društvene mehanizme koji su potrebni da bi se potencijal djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju maksimalno razvio. Posebno se stavlja akcenat na poštovanje integriteta svakog djeteta/učenika kroz uvažavanje na ravnopravnom temelju. Uz tendenciju da u odgojno-obrazovnim ustanovama profunkcionira model ljudskih prava kao temelj razvoja inkluzivne prakse, važno je istaknuti potrebu uvođenja sustava praćenja kvaliteta obrazovne politike.

3.2 RACIONALIZACIJA MATERIJALNIH RESURSA

Prelaskom na podršku djeci i učenicima u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama uz transformaciju specijaliziranih ustanova u centre za razvoj inkluzivnih praksi, ostvaruju se kvalitetniji rezultati podrške uz racionalnije ulaganje materijalnih resursa. Iako je osiguravanje financijskih sredstava za provođenje inkluzivne prakse jedno od vodećih pitanja mnogih vlada, financiranje inkluzivne naobrazbe nije skuplje od specijaliziranog sustava odgoja i naobrazbe. U prilog ovoj činjenici govore i nalazi Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD), koja je u izvješću iz 1999. godine procijenila da su prosječni troškovi pohađanja nastave učenika sa poteškoćama u razvoju u specijaliziranim ustanovama od sedam do deset puta veći u odnosu na pohađanje nastave u redovnoj osnovnoj školi.² Ista organizacija je u novijem istraživanju utvrdila da su troškovi specijaliziranog odgoja i naobrazbe po učeniku oko dva puta veći od onih za redovnu naobrazbu. Ova razlika uglavnom nastaje zbog plaća jer u nastavi za učenike sa poteškoćama u razvoju postoji veći broj nastavnika po učeniku.³ U jednoj evaluaciji inkluzivne naobrazbe u Albaniji 2005. godine, utvrđeno je da su troškovi naobrazbe učenika sa poteškoćama u razvoju u redovnim školama iznosili 1/16 prosječnih troškova naobrazbe istih učenika u specijaliziranim ustanovama.⁴ U Republici Hrvatskoj provedena je analiza isplativosti inkluzije u odnosu na institucionalizaciju od strane Centra znanja PROPECTUS, a za potrebe Svjetske banke prilikom inicijalnih ulaganja u inkluzivne servise u Republici Hrvatskoj.⁵ Ovom analizom isplativosti dokazano je kako su troškovi odgoja i naobrazbe za učenika sa poteškoćama u razvoju uz podršku asistenta u nastavi i mobilnog stručnog tima dva puta manji u odnosu na institucionalizaciju istog učenika.

4 METODOLOGIJA

U proces prikupljanja informacija za potrebe izrade Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije bili su uključeni predstavnici Ministarstva naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, Ministarstva za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona, Ministarstva zdravstva Tuzlanskog kantona, Ministarstva financija Tuzlanskog kantona, Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Univerziteta u Tuzli, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli, Pedagoškog zavoda Tuzlanskog kantona, nevladinih organizacija stručnjaka i roditelja, Zavoda za zapošljavanje; predškolskih,

2 OECD, Inclusive Education at Work: Students with Disabilities in Mainstream Schools, Paris, 1999 (prema: UNICEF.: Financiranje inkluzivne naobrazbe, Vebinar 8 – Stručni priručnik, str. 11; 2014.)

3 Evans P., Facts and Challenges of Inclusive Education, in Include 1/2008, Inclusion Europe, Brussels, 2008. (prema: UNICEF.: Financiranje inkluzivne naobrazbe, Vebinar 8 – Stručni priručnik, str. 11; 2014.)

4 USAID, op.cit. p.8. (prema: UNICEF.: Financiranje inkluzivne naobrazbe, Vebinar 8 – Stručni priručnik, str. 11; 2014.)

5 Analiza isplativosti nije objavljena s obzirom na to da je naručena od Svjetske banke u okviru odobravanja projekata u području Inovacija u učenju te je služila kao dokaz isplativosti ulaganja, odnosno preduvjet za odobrenje projekata. Tijekom izrade analize isplativosti u obzir su uzeti svi troškovi specijalizirane ustanove internatskog tipa (troškovi plaća, održavanja, režijski troškovi i dr.) u odnosu na troškove koje proizlaze iz uključivanja učenika u redovnu osnovnu školu (troškovi plaće nastavnika, asistenta u nastavi i naknade članovima mobilnih timova, troškovi režija osnovnoškolske ustanove i dr.)

osnovnoškolskih i srednjoškolskih ustanova; centara za socijalni rad, domova zdravlja; lokalnih samouprava te drugi relevantni stručnjaci iz područja odgoja i naobrazbe te inkluzije djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

U cilju prikupljanja relevantnih podataka za izradu Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije primijenjena je sljedeća metodologija:

- analiza dokumentacije (studije, politike, strategije, izvješća, vodiči, zakonski i podzakonski akti te međunarodne europske konvencije i povelje),
- mapiranje ključnih ustanova/institucija/nevladinih organizacija,
- fokus-grupni intervju,
- polustrukturirani intervju,
- analiza lokalnih proračuna,
- radni sastanci s ključnim stručnjacima,
- tematski okrugli stolovi.

Detaljniji opis metodologije nalazi se u Dodatku 13.

5 PREGLED STANJA U OBLASTI INKLUZIVNE NAOBRAZBE DJECE/UČENIKA SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU U TUZLANSKOM KANTONU

U Tuzlanskom kantonu djeluje 9 predškolskih ustanova, 88 centralnih i 121 područna osnovna škola, kao i 33 srednje škole. Prema podacima Popisa stanovništva, na području Kantona živi 79.020 djece starijeg predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog uzrasta.⁶ Ukoliko uzmemo u obzir procjene da u populaciji stanovništva 10% osoba ima neki vid poteškoće,⁷ od navedenog broja je 7.902 djece s poteškoćama. Prema zvaničnoj statistici, u redovne osnovne škole su uključena 292 djeteta s poteškoćama, od toga 102 djevojčice, što je 0,7% ukupne populacije učenika u osnovnim školama. Također, na području Kantona postoje dvije specijalizirane ustanove (Zavod za odgoj i naobrazbu osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju Tuzla te JU Centar za naobrazbu i vaspitanje i rehabilitaciju slušanja i govora Tuzla) i dva specijalizirana odjeljenja za djecu s poteškoćama u redovnim osnovnim školama, koje pohađa 89 djece.⁸ Također, iz do sada provedenih istraživanja navode se i statistički podaci o ukupno 1.399 djece/mladih sa poteškoćama u razvoju za koje je Komisija za utvrđivanje sposobnosti i određivanje podrške dala nalaz i mišljenje o vrsti i stupnju teškoće u razvoju⁹ (Podaci su prikazani u Tabeli 1). U sljedećoj tabeli biti će prikazani statistički podaci o broju djece/mladih s poteškoćama po uzrastu i lokalnim samoupravama.

	0-5	6-9	10-14	15-18	19-25	UKUPNO
Banovići	6	14	19	17	12	68
Čelić	4	4	9	4	1	22
Doboj Istok	1	2	5	8	10	26
Gračanica	0	15	19	28	87	149
Gradačac	0	3	19	24	37	83
Kalesija	24	20	18	23	8	93
Kladanj	1	5	14	2	16	38
Lukavac	8	17	54	26	45	150
Sapna	2	5	7	8	2	24
Srebrenik	3	17	23	27	69	139
Teočak	0	1	3	2	4	10
Tuzla	7	31	56	46	93	233
Živinice	6	48	102	97	111	364
UKUPNO	62	182	348	312	495	1399

Tabela 1. – pregled broja djece/mladih sa poteškoćama u razvoju za koje je Komisija za utvrđivanje sposobnosti i određivanje podrške dala nalaz i mišljenje o vrsti i stupnju teškoće u razvoju po općinama i kronološkoj dobi.

Iz Tabele 1. vidljivo je da je najveći broj djece/učenika sa poteškoćama u razvoju evidentiran u Općini Živinice, dok je najmanji broj evidentiran u Općini Teočak. Ovi podaci mogu se tumačiti i činjenicom da je jedina komisija smještena u Općini Lukavac pri Centru za socijalni rad Lukavac. Iz navedenih podataka treba ukazati i na najmanji broj evidentirane djece u najranijoj kronološkoj dobi, što ukazuje i na rizik od izostanka rane intervencije koja je često ključna u pružanju podrške djeci sa poteškoćama u razvoju. U nastavku Strategije posebno će biti definirana područja, odnosno mjere i aktivnosti koje su usmjerene na podršku sustava obitelji kako bi se pravovremeno detektirale teškoće i pružila potrebna podrška. Podaci koji govore o većoj detekciji u starijoj kronološkoj dobi ukazuju i na povezanost detekcije teškoća, odnosno

6 Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, 2013. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. Sarajevo, 2016.

7 Službena procjena Svjetske zdravstvene organizacije

8 Tuzlanski kanton u brojkama. Federalni zavod za statistiku. Statistički bilten. Sarajevo, 2015.

9 Podaci su preuzeti iz dokumenta „Analiza stanja u oblasti zaštite djece sa onesposobljenjem na području Tuzlanskog kantona i program mjera za integraciju u odgojno-obrazovnom procesu“, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak TK, rujan 2008. godine, tabela br. 3., str.

11.

trenutne kategorizacije sa ostvarivanjem prava iz sustava socijalne zaštite, što dovodi do kasnije kategorizacije kada osoba uvidi da postaje ovisna od jednokratnih i/ili kontinuiranih socijalnih davanja koja se vežu uz stupanj invaliditeta. Ovakva praksa primjenom ove strategije treba biti promijenjena u smjeru odvajanja načina stjecanja prava iz sustava odgoja i naobrazbe te sustava socijalne zaštite.

Opravdano se može pretpostaviti da je ovaj službeni broj djece/učenika sa poteškoćama u razvoju i veći s obzirom na to da se procjenjuje da 10% stanovništva BiH ima teškoće u području fizičkog, senzornog, razvojnog, mentalnog ili intelektualnog funkcioniranja, dok je 30% stanovništva izravno ili neizravno obuhvaćeno posljedicama invaliditeta.¹⁰ Također, treba naglasiti da zbog predrasuda, stigme, nedostatka informacija te nepostojanja uvjeta roditelji djecu sa poteškoćama u razvoju nerijetko ne uključuju u odgojno-obrazovni sustav (bilo redovni ili specijalni) tako da je realna pretpostavka da ih ima više nego što dostupni podaci i statistike pokazuju.

Navedeni podaci opravdavaju potrebu za donošenjem Strategije kako bi se sustavnim pristupom razvoju inkluzivne prakse unaprijedio sustav rane detekcije i pružanja podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju. Statistički pokazatelji su marginalni u odnosu na pokazatelje kvaliteta rada s djecom/učenicima sa poteškoćama u razvoju. Da bismo govorili o inkluzivnoj praksi, potrebno je razviti sustav prepoznavanja djece sa poteškoćama u razvoju, ali i sustav kvalitetne podrške i prilagođavanja okoline sposobnostima, potrebama i interesima djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

Po mišljenju većine učesnika u procesu prikupljanja podataka, najveći izazov sa kojim se suočava odgojno-obrazovni sustav u Tuzlanskom kantonu jeste obuka nastavnog kadra. Iako se broj djece/učenika sa posebnim potrebama povećava, kvalitet i kompetentnost nastavnog kadra još nisu na zadovoljavajućoj razini. Odgojno-obrazovni radnici, roditelji i kompletne lokalne zajednice su nedovoljno pripremljeni za inkluzivnu naobrazbu, a sustav podrške dostupan djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju u redovnim školama je neadekvatan. U odgojno-obrazovnim ustanovama premali je broj zaposlenih stručnih suradnika (edukacijsko-rehabilitacijskih stručnjaka¹¹ i pedagoga-psihologa), educiranost ravnatelja, nastavnika i roditelja nije na zadovoljavajućoj razini (uprkos brojnim organiziranim obukama iz područja pružanja podrške djeci sa poteškoćama u razvoju), a asistenti u vrtiću i nastavi trebaju sustavno rješenje kako bi podrška odgojno-obrazovnim ustanovama u provođenju inkluzivne prakse bila kontinuirana i sveobuhvatna.

Također, potrebno je unaprijediti suradnju između odgojno-obrazovnog sustava, sustava socijalne zaštite i zdravstvenog sustava kako bi detektiranje djece/učenika sa poteškoćama u razvoju bilo sustavno riješeno, što bi utjecalo i na razvoj sustava podrške u odgojno-obrazovnim ustanovama. Dijagnostiku koju provode zdravstvene ustanove također treba unaprijediti tako da se temelji na funkcionalnim sposobnostima djeteta/učenika, a ne na modelu deficita koji samo definira medicinske dijagnoze bez preporuka kako koristiti preostale potencijale djeteta/učenika.

Učesnici u procesu razvoja Strategije posebno su istaknuli nedostatak centara za razvoj inkluzivnih praksi koji bi objedinjavali podršku cijelom sustavu, djeci sa poteškoćama i njihovim roditeljima u cilju pružanja visokokvalitetne, deinstucionalizirane podrške temeljene u zajednici. Ovakvim načinom pružanja podrške prevenirala bi se daljnja institucionalizacija djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u specijalizirane ustanove te bi se centralizirala kontrola kvaliteta usluga za razvoj inkluzije.

Temeljna načela Strategije odnose se na poštovanje urođenog dostojanstva, osobne autonomije uključujući slobodu izbora i neovisnost osoba, jednakost mogućnosti za ravnopravno učestvovanje u životu društvene zajednice, organizaciju sustava podrške, suzbijanje diskriminacije, poštovanje i prihvatanje različitosti, pristupačnost, poštovanje sposobnosti razvoja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju i poštovanje prava djece/učenika sa poteškoćama u razvoju na očuvanje vlastitog identiteta.

Strategija u potpunosti promovira **biopsihosocijalni model djelovanja prema djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju** utemeljen na sustavu primjene ljudskih prava. U potpunosti odbacuje poistovjećivanje djece/učenika sa poteškoćama u razvoju s ulogom pasivnog korisnika kojem je potrebna zdravstvena ili neka druga njega (prema medicinskom modelu). Akcenat je na sposobnostima svakog djeteta/učenika koje će, nakon što društvo ukloni postojeće prepreke, ostvariti svoj potpuni potencijal.

Za planiranje i provođenje mjera namijenjenih djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju važno je definirati pojam „poteškoće u razvoju“. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom naglašava socijalnu dimenziju invaliditeta, ističući da se „pojam invaliditeta (poteškoća) razvija i proističe iz interakcije djeteta/učenika s barijerama u stavovima i barijerama u okolini koje onemogućuju njegovo potpuno i djelotvorno učestvovanje u društvu ravnopravno s drugim osobama „.

Također, pojam „poteškoće u razvoju“ u kontekstu ove strategije objašnjava se i kroz definiciju u Međunarodnoj klasifikaciji funkcioniranja, onesposobljenosti i zdravlja (MKF) koju je donijela Međunarodna zdravstvena organizacija, a prema kojoj je, za dobivanje potpunog uvida u zdravstveno stanje osobe, potrebno utvrditi ne samo dijagnozu bolesti, već i njeno funkcioniranje te interakciju s faktorima okoliša koji pri tom mogu olakšavati ili biti barijera za funkcioniranje svake osobe pa tako i djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju.

Strategija se temelji na deinstucionalizaciji i kao takva izričito potiče **proces transformacije specijaliziranih ustanova** u podršku inkluzivnom odgojno-obrazovnom sustavu imajući u vidu proces i važnost osiguravanja adekvatne brige za svu djecu u sustavu.

¹⁰ Izvor: Bešlija, E., Halepović, D., Jonjić, D., Lepir, Lj., Marinović, I., Trkulja, S. (2014): „Mi smo tu“ – Analiza trenutnog stanja svih osoba sa invaliditetom i mogućnosti njihovog zapošljavanja i samozapošljavanja u Bosni i Hercegovini; Fondacija za socijalno uključivanje u BiH; Sarajevo.

¹¹ U ovoj strategiji koristi se termin „edukator-rehabilitator“ kao dio inkluzivne terminologije, a zamjenjuje termin „defektolog“, koji je dio terminologije medicinskog modela. Stručnjaci koji se školuju na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Univerziteta u Tuzli (što podrazumijeva sadašnje izlazne diplome: edukator-rehabilitator, logoped i audiolog, socijalni pedagog i prethodne izlazne diplome koje su ekvivalentne sadašnjim).

U nastavku Strategije bit će prikazana područja u kojima se nastoji postići napredak u sedmogodišnjem periodu te konkretne mjere kojima će se taj napredak postići.

5.1 KONCEPT INKLUZIJE

Primjenom koncepta inkluzije pred Tuzlanski kanton stavlja se izazov koji traži prilagođavanje kroz edukaciju, trud, motiviranost, dovoljnu razinu senzibiliziranosti, kao i otvorenost za istinsko prihvaćanje individualnih različitosti. Inkluzivno i senzibilno društvo treba svakom svom članu pružiti podršku da dosegne potpuni potencijal, ne samo intelektualni, već i socijalizacijski, mora ga razumijeti, uvažavati njegove jedinstvene osobine te podržavati njegov napredak. Do svakog člana društva može se istinski doprijeti ukoliko se potiču njegove jake strane i sposobnosti te poštuju njegove potrebe i interesi. Konkretnije, izazov nije u razvrstavanju sposobnih i manje sposobnih, već u uvažavanju i prihvatanju cjelovite ličnosti svakog djeteta/učenika sukladno individualnim karakteristikama, što znači da svako dijete/učenik može napredovati i doprinosti sukladno svojim potencijalima. Također, izazov je u prepoznavanju potencijala, potreba i interesa svakog djeteta/učenika, bez obzira na funkcionalna ograničenja te prilagođavanje okoline detektiranim sposobnostima, potrebama i interesima. Ovaj zadatak predstavlja stručni i humani izazov za sve pojedince koji čine Tuzlanski kanton, a odgovornost za ovu promjenu prije svega leži u nadležnim ministarstvima, visokoškolskim ustanovama, centrima za socijalni rad i odgojno-obrazovnim ustanovama, a nevladine organizacije važan su partner u kreiranju navedenih promjena.

Diskriminacija djece sa poteškoćama u razvoju na nekim razinama društvenog funkcioniranja još je uvijek prisutna, kako u sustavu, tako i u stavovima pojedinaca te stoji na putu pozitivnim promjenama. Deinstitutionalizacija i pružanje socijalnih usluga u zajednici predstavlja temelj za punopravno učestvovanje djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u životu zajednice, odnosno za njihovu jednakost sa djecom/učenicima bez teškoća u razvoju. Onemogućavanje učestvovanja u zajednici vodi kreiranju ovisnosti od drugih, siromaštvu i socijalnoj isključenosti, što dodatno naglašava ionako prisutnu etiketu teškoća.

Bosna i Hercegovina osigurava prava djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju na temelju raznih zakona. Međutim, analizom postojeće zakonske regulative jasno je vidljivo da se politika još uvijek temelji na biomedicinskom modelu (individualnoj patologiji) i da je već i na intervenciju sustava usmjerena na „popravljanje“ djece/učenika sa poteškoćama u razvoju da bi se mogla uklopiti u postojeći sustav.¹² Ovakvo stanje ne može se nazvati inkluzijom, s obzirom na to da inkluzija podrazumijeva mjere i aktivnosti prilagođavanja sustava djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju da bi se mogli uključiti¹³ na ravnopravnom temelju. Zahtijevajući od djece/učenika sa poteškoćama u razvoju da prevladaju svoje poteškoće, zapravo ih se stavlja u poziciju potencijalne institucionalizacije ukoliko se ne napravi prilagođavanje sustava na temelju modela ljudskih prava.

Isključivanje djece/učenika sa poteškoćama u razvoju iz zajednice iz koje potječu, otežava i, nerijetko, onemogućava njihovo ponovno uključivanje u društvo s obzirom na to da socijalne vještine nisu razvijali u prirodnom okruženju sa vršnjacima bez poteškoća. Negativni stavovi okoline su najveća prepreka za istinsku inkluziju.

Stavovi se uglavnom kreću od očiglednih predrasuda, odbijanja i sažaljenja do neznanja i nezainteresiranosti te na različite načine utječu na to kako pojedini članovi društva gledaju na djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju. Uključivanje djece/učenika u specijalizirane ustanove da bi prošla kroz odgojno-obrazovni proces također ne može biti alternativa odgoju i naobrazbi u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama jer predstavlja izdvajanje djece/učenika od njihovih vršnjaka. Specijalizirane ustanove mogu pružati socijalne usluge, ali ne bi trebale biti alternativa inkluziji. Odgoj i naobrazba provodi se u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama, a svi oblici izdvajanja predstavljaju institucionalizaciju i zakidanje prava djeteta/učenika na učestvovanje pod jednakim uvjetima.

6 ZAKONSKI OKVIR NA KOJEM SE TEMELJI STRATEGIJA

Strategija polazi od primjene **Pravila 15** Standardnih pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom,¹⁴ koje kaže da zakonodavstvo može tretirati invalidnost u općim i posebnim zakonima, uključivati je u pravne norme pojedinačnim pitanjima vezanim za osobe s invaliditetom, posebnim spominjanjem u tekstovima za interpretaciju zakona te kombinirati sve pobrojane načine.

6.1. Ustav Bosne i Hercegovine u članku II obvezuje državu i entitete na osiguranje najveće razine priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda, a prava i slobode iz Europske konvencije o ljudskim pravima i temeljnim slobodama i njenim

¹² Npr. upis djeteta s motoričkim poteškoćama u redovnu osnovnu školu na osnovu biomedicinskog modela neće podrazumijevati uklanjanje arhitektonskih barijera gradnjom pristupne rampe školi, ugradnjom skalamobila za pristup prostorijama na katu škole, kao niti individualizaciju pristupa kroz omogućavanje korištenja prilagođenog računara, pribora za pisanje, uvećanih slova, 3-D modela slova, 3-D geografskih karata i dr. već će zahtijevati od učenika da se prilagodi postojećim metodama i tako usvaja nastavno gradivo, što neće biti moguće s obzirom na objektivne prepreke koje su posljedica otežanog funkcioniranja usljed dijagnosticiranih poteškoća.

¹³ Pojam „uključiti“ u kontekstu ove strategije odnosi se na punopravno i potpuno učestvovanje djeteta/učenika u odgojno-obrazovnim procesima koji se provode u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama na svim razinama naobrazbe. U širem kontekstu, pojam „uključiti“ označava uvažavanje i prihvatanje svih različitosti djeteta/učenika te osiguravanje učestvovanja u svim društvenim zbivanjima i aktivnostima na razini društvene zajednice, odnosno potpunu mogućnost učestvovanja u životu društvene zajednice bez prisustva arhitektonskih, komunikacijskih ili socijalnih barijera.

¹⁴ Vijeće ministara BiH, Odluka o prihvatanju Standardnih pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom (“Sl. glasnik BiH”, 41/03)

protokolima, koji se izravno primjenjuju, imaju prioritet nad svakim zakonom. U točki 3. članka II Ustava pobrojana su prava i slobode iz Europske konvencije, između ostalog i pravo na naobrazbu. Točka 4. članka II Ustava definira princip nediskriminacije po bilo kojem temelju. Točka 6. članka II Ustava obvezuje sve državne i entitetske institucije i sudove na primjenu ovih ustavnih odredbi i 15 međunarodnih konvencija sa snagom ustavnih odredaba (Aneks I Ustava). Ustav FBiH u poglavlju II članak 2. taksativno navodi prava za sve osobe unutar FBiH, kao i 21 instrument zaštite ljudskih prava koji imaju pravnu snagu ustavnih odredaba (dodatak Ustavu FBiH). Prava osoba s invaliditetom su dvostruko garantirana: a) pravo na jednakost pred zakonom i prava izjednačena sa ostalim građanima i b) posebna zaštita manjina i potencijalno ugroženih grupa.

6.2. Zakon o zabrani diskriminacije BiH¹⁵ normira da je zabranjeno po bilo kojem temelju različito tretirati osobe pred bilo kojim organom ili tijelom svih razina, pravnim ili fizičkim subjektima u bilo kojem području života, posebno navodeći područja socijalne zaštite, zaštite obitelji i zaštite osoba s invaliditetom. U članku 4. točka 4., definirana je segregacija kao jedan od oblika diskriminacije. Upravo kategorizacija djece/učenika sa poteškoćama u razvoju predstavlja temelj za segregaciju što izravno dovodi do diskriminacije. Zakon dozvoljava tzv. afirmativnu akciju¹⁶ koja se odnosi i na djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju kada ona dovodi do ostvarenja legitimnog cilja, što u kontekstu Strategije jest inkluzivna praksa. Na temelju definirane afirmativne akcije jasno je da uvijek postoji mogućnost za stvaranje normi koje vode osiguranju principa jednakosti pred zakonom, tj. jednakosti na svim razinama odgoja i naobrazbe te učestvovanja u životu socijalne zajednice.

U praksi je vidljiva primjena afirmativne akcije kroz izradu individualiziranih odgojno-obrazovnih programa za djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju. Također, afirmativna akcija vidljiva je i kroz pojedinačne slučajeve podrške mobilnih savjetodavnih usluga koje pruža Odjel za dokumentaciju i edukativnu inovaciju na području Kantona iako ova podrška nije sustavno riješena, a ovisi od entuzijazma pojedinaca te materijalnih resursa koji nisu uvijek dostupni.

6.3. Okvirni zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi u Bosni i Hercegovini¹⁷ i Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi Tuzlanskog kantona¹⁸ definiraju temeljni pristup naobrazbi koji se temelji na uvažavanju stupnja razvoja djeteta. Predškolski odgoj i naobrazba utemeljeni su na humanističkom pristupu odgoja i naobrazbe, suvremenim znanstvenim dostignućima, teorijama o djetetovom razvoju i pravima djece uz obvezno uvažavanje stupnja razvoja djeteta, specifičnosti razvojnih mogućnosti i pojedinačnih potreba djeteta. Zakonom je propisano da se djeca sa poteškoćama u razvoju upisuju u predškolske ustanove i slijede program koji je prilagođen ili individualiziran njihovim sposobnostima, potrebama i interesima. Članak 7. stavci 1. i 2. Zakona o predškolskom odgoju i naobrazbi Tuzlanskog kantona jasno definiraju načela zabrane diskriminacije kroz omogućavanje jednakog pristupa svakom djetetu te osiguravanje uvjeta i prilika za sve za početak i nastavak odgoja i naobrazbe. Ipak, članak 34. otvara prostor institucionalizaciji jer definira da u slučajevima kada nije moguće organizirati predškolski odgoj i naobrazbu za djecu sa poteškoćama u razvoju u redovnoj predškolskoj ustanovi rad se može djelomično ili u potpunosti organizirati u posebnim predškolskim ustanovama. Ovako nejasno definirana mogućnost ostavlja širok prostor za izdvajanje djece sa poteškoćama u razvoju i ne podržava potpuno prilagođavanje okoline sposobnostima, interesima i potrebama djeteta sa poteškoćama u razvoju što djelomično isključuje navedena načela zabrane diskriminacije u članku 7. Poštujući inkluziju kao jedinu alternativu za odgoj i naobrazbu djece, preporučuje se izmjena opisanog zakona te njegovo potpuno usklađivanje sa modelom ljudskih prava.

Navedeni članci zakona djelomično su prisutni i u praksi kroz sve veću prisutnost djece sa poteškoćama u razvoju upisane u predškolske ustanove.

6.4. Okvirni zakon o osnovnoj i srednjoj naobrazbi u Bosni i Hercegovini¹⁹ i Zakon o osnovnom odgoju i naobrazbi Tuzlanskog kantona²⁰ propisuju da svako dijete ima jednako pravo na pristup i jednake mogućnosti učestvovanja u odgovarajućoj naobrazbi bez diskriminacije po bilo kojem temelju. Jednak pristup i jednake mogućnosti podrazumijevaju osiguravanje jednakih uvjeta i prilika za sve, za početak i nastavak daljnje naobrazbe. Odgovarajuća naobrazba podrazumijeva naobrazbu koja, sukladno utvrđenim standardima, osigurava djetetu da na najbolji način razvije svoje urođene i potencijalne kognitivne, fizičke i moralne sposobnosti na svim razinama naobrazbe. Ističe se da škola ne smije vršiti diskriminaciju u pristupu djece naobrazbi ili njihovom učestvovanju u obrazovnom procesu na bilo kojem temelju, između ostalog niti na temelju različitih sposobnosti. Bez obzira na otvorenost navedenih zakona prema inkluzivnoj praksi, Zakon o osnovnom odgoju i naobrazbi Tuzlanskog kantona, u članku 33. stavak 3. ističe da se u specijalnoj osnovnoj školi realizira nastavni plan i program za učenike sa senzornim opterećenjima, smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju, smetnjama u komunikaciji i drugim smetnjama. Ovakva formulacija unutar Zakona otvoreno sugerira institucionalizaciju učenika sa poteškoćama u razvoju i to prvenstveno na temelju dijagnoze, a bez funkcionalne procjene učenika. Neophodno je u što kraćem roku donijeti izmjene Zakona da bi on bio utemeljen na modelu

15 Zakon o zabrani diskriminacije BiH ("Sl. glasnik", BiH 59/09 i 66/16))

16 U kontekstu navedenog zakona, pozitivna diskriminacija uključuje angažiranje asistenta u vrtiću/nastavi, prilagođavanje ili individualizaciju odgojno-obrazovnog programa, vrednovanje i ocjenjivanje sukladno izrađenim i primjenjenim prilagođavanjima i postupcima individualizacije i druge mjere koje se uvode da bi se izjednačile mogućnosti djece/učenika sa poteškoćama u razvoju za ravnopravno učestvovanje u odgojno-obrazovnom procesu.

17 Okvirni zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi u Bosni i Hercegovini ("Sl. glasnik BiH", 88/07)

18 Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi (Skupština TK, "Službene novine TK", 12/09, 8/11 i 10/13)

19 Okvirni zakon o osnovnoj i srednjoj naobrazbi u Bosni i Hercegovini ("Sl. glasnik BiH", 18/03i 88/13)

20 Zakon o osnovnom odgoju i naobrazbi ("Službene novine TK", 09/15 i 6/16)

ljudskih prava i istaknuo važnost deinstitucionalizacije uz prilagođavanje okoline djetetovim sposobnostima, potrebama i interesima, bez obzira na vrstu i stupanj poteškoće u razvoju. Tek će se izmjenom Zakona postići stvarno usmjeravanje na razvoj inkluzivne prakse. Također, izmjenom pedagoških standarda i normativa za sve razine odgoja i naobrazbe potrebno je jasno definirati stručne suradnike u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama, sukladno planiranom u ovoj strategiji, kako bi se u narednom sedmogodišnjem periodu u praksi provele ove izmjene i kako bi se unaprijedio kvalitet svakodnevne podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju.

U praksi je vidljiv visoki senzibilitet učitelja za rad sa učenicima sa poteškoćama u razvoju. Učitelji u većini slučajeva ne spore važnost uključivanja učenika sa poteškoćama u razvoju i pružaju maksimum podrške sukladno uvjetima u kojima rade, a upravo su uvjeti često prepreka za najveći kvalitet inkluzivne prakse. Citirane zakone primjenjuju odgojno-obrazovne ustanove koje su često bespomoćne s obzirom na nedostatak sustavne podrške.

6.5. Zakon o srednjoj naobrazbi i odgoju Tuzlanskog kantona²¹ sukladno Okvirnom zakonu o osnovnoj i srednjoj naobrazbi u Bosni i Hercegovini propisuje da se u srednjoj školi obrazuju, osim učenika bez poteškoća u razvoju, i učenici sa poteškoćama u razvoju. Kao i prethodno navedeni zakoni, i ovaj zakon definira načela zabrane diskriminacije u članku 32. stavak 1. u kojem se ističe kako je škola dužna da poštuje Konvenciju o pravima djeteta i ne smije vršiti diskriminaciju u pristupu djece naobrazbi ili njihovom učešću u obrazovnom procesu na temelju rase, boje, spola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, na temelju toga što su djeca sa posebnim potrebama, ili na bilo kojem drugom temelju. U članku 65. stavak 1. definirano je da djeca i mladi sa posebnim obrazovnim potrebama stižu naobrazbu u školama prema programima prilagođenim njihovim mogućnostima i sposobnostima. U članku 2. definiran je cilj srednjoškolskog odgoja i naobrazbe, koji ističe osiguranje prava svakog učenika na srednju naobrazbu pod jednakim uvjetima, sukladno njegovom interesu i mogućnostima. U članku 32. stavak 2. definirano je kako osnivač škole zajedno sa školom osigurava funkcionalni smještaj i prateću infrastrukturu za nesmetan pristup i učešće u obrazovnom procesu učenicima sa poteškoćama u razvoju. Bez obzira na navedeno, tijekom procesa izrade Strategije, povratne informacije učesnika potvrđuju da se u praksi rijetko susreću dovoljna prilagođavanja učenicima sa poteškoćama, što dovodi u pitanje provođenje inkluzije. Potrebno je u narednom sedmogodišnjem periodu utvrditi potrebe za prilagođavanje infrastrukture i ostalih uvjeta kako bi se okolina u zadovoljavajućoj mjeri prilagodila sposobnostima, potrebama i interesima učenika sa poteškoćama u razvoju. Člankom 56. stavak 1. točka e) određuje se mogućnost osnivanja škola za učenike sa posebnim obrazovnim potrebama, u kojima se ostvaruju stručni programi prilagođeni za naobrazbu učenika sa posebnim obrazovnim potrebama. Iz navedenog je vidljiva neusklađenost terminologije, ali i mogućnost otvaranja škola koje predstavljaju institucionalizaciju učenika na temelju različitih sposobnosti. Ovako definiran članak Zakona upućuje na nepotpuno razumijevanje inkluzivne prakse koja se isključivo provodi u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama uz prilagođavanje nastavnih planova i programa, metoda i tehnika poučavanja učenicima sa poteškoćama u razvoju. Preporuka ove strategije jest uskladiti Zakon sa načelima inkluzivnog odgoja i naobrazbe kako bi svi akti jednoznačno upućivali na činjenicu da inkluzija nema alternativu.

Praksa pokazuje nastojanja srednjih škola da uključuju učenike sa poteškoćama u razvoju, međutim sustav još uvijek ne prepoznaje u dovoljnoj mjeri modularizaciju nastave kao niti fleksibilnost u prilagođavanju nastavnog plana i programa, što bi omogućilo veći broj sati prakse, a smanjivanje broja sati općeobrazovnih predmeta. Uprkos tome, srednje škole u značajnom broju primjera trude se da omoguće učeniku sa poteškoćama u razvoju što kvalitetniju naobrazbu pronalazeći vlastita rješenja, a u okviru dozvoljenog zakonskim i podzakonskim aktima.

6.6. Međunarodne konvencije koje imaju snagu ustavnih odredbi i koje je Bosna i Hercegovina ratificirala, a odnose se na odgoj i naobrazbu djece/učenika sa poteškoćama u razvoju su sljedeće:

1. Konvencija o pravima djeteta (1989),
2. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativni protokol (2006),
3. Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije (1965),
4. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966), te njegovi Alternativni protokoli iz 1966. i 1989.,
5. Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (1979),
6. Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966),
7. Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1994).

6.7. Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966) u članku 13. točki 1. definira da države članice ovog ugovora priznaju svakom pojedincu pravo na naobrazbu. One se slažu da naobrazba treba imati za cilj pun razvoj ljudske ličnosti i dostojanstva i pojačavanje poštovanja prava čovjeka i temeljnih sloboda. Države članice ovog ugovora suglasne su osim toga da naobrazba treba omogućiti svakom pojedincu da igra korisnu ulogu u slobodnom društvu.

6.8. Konvencija o pravima djeteta (1989) u članku 2. Zabranjuje diskriminaciju djeteta po bilo kojem temelju, uključujući diskriminaciju koja proizlazi iz bilo kojeg oblika poteškoće. Članak 9. se odnosi na pravo djeteta da živi sa roditeljima i to pravo se može osporiti samo onda kada je odvajanje od roditelja u najboljem interesu djeteta. U članku 23. točki 1. posebno se naglašava da će **države stranke**²² priznati da dijete s teškoćama u duševnom ili tjelesnom razvoju treba voditi ispunjen i pristojan život u uvjetima koji garantiraju dostojanstvo, jačaju djetetovo oslanjanje na vlastite snage i olakšavaju njegovo aktivno učestvovanje u zajednici. Također, u članku 28. točki 1. ističe se da države stranke priznaju svakom djetetu pravo na naobrazbu te će u svrhu ostvarivanja tog prava postupno i na temelju jednakih mogućnosti za svu djecu posebno svima osigurati obveznu i besplatnu osnovnu naobrazbu.

21 Zakon o srednjoj naobrazbi i odgoju („Službene novine TK”, 17/11, 9/15 i 6/16)

22 Konvencija pod pojmom „države stranke“ podrazumijeva pojam „države potpisnice“.

Nakon usvajanja²³ Konvencije o pravima djeteta uslijedile su brojne akcije, a od posebnog je značaja Salamanca dokument (donesen u Španiji 1994., a organiziran od UNESCO-a) koji sadrži standardne propise UN-a o izjednačavanju šansi za osobe s invaliditetom. Od brojnih preporuka sadržanih u ovom dokumentu važno je istaknuti sljedeće:

- Roditelji imaju pravo da budu konzultirani i pravo da budu partneri u donošenju odluka važnih za razvoj i naobrazbu djeteta,
- Upućivanje djeteta u specijalne škole mora biti izuzetak koji se primjenjuje samo onda kada je to u najboljem interesu djeteta,
- Dječiji razvoj treba poticati otkrivanjem očuvanih potencijala djeteta.

6.9. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih naroda i Fakultativni protokol (u daljem tekstu: CPRD), koju je Bosna i Hercegovina ratificirala 12. ožujka 2010. godine, a stupila je na snagu 11. travnja 2010. godine, u članku 24. definira područje odgoja i naobrazbe.

U točki 1. članka 24. CPRD-a navodi se da države članice priznaju pravo osoba s invaliditetom na naobrazbu. U cilju ostvarenja ovog prava bez diskriminacije i na temelju jednakih mogućnosti, države članice će osigurati uključivost obrazovnog sustava, kao i cjeloživotnu naobrazbu, usmjerenu na:

- a. puni razvoj ljudskog potencijala i osjećaja dostojanstva i vlastite vrijednosti, osnaživanja poštovanja ljudskih prava, temeljnih sloboda i ljudske raznolikosti,
- b. razvoj ličnosti osoba s invaliditetom, kao i njihovih talenata i kreativnosti, te mentalnih i tjelesnih sposobnosti, u njihovu punom potencijalu,
- c. omogućavanje djelotvornog učestvovanja osoba s invaliditetom u slobodnom društvu.

U točki 2. članka 24. CPRD-a definirano je da će u ostvarenju prava osoba s invaliditetom države članice osigurati:

- a. da djeca s teškoćama u razvoju ne budu isključena iz besplatne i obvezne osnovne ili iz srednje naobrazbe na temelju teškoća u razvoju,
- b. da osobe s invaliditetom mogu imati pristup uključujućoj, kvalitetnoj i besplatnoj osnovnoj naobrazbi i srednjoj naobrazbi, ravnopravno s drugima, u zajednicama u kojima žive,
- c. razumno prilagođavanje individualnim potrebama,
- d. da osobe s invaliditetom dobiju potrebnu pomoć, unutar općeg obrazovnog sustava, da bi se olakšala njihova djelotvorna naobrazba,
- e. pružanje djelotvornih individualiziranih mjera podrške u okruženjima koja najviše pridonose akademskom i socijalnom razvoju, sukladno cilju potpunog uključivanja.

Točka 4. članka 24. CPRD-a određuje kako će države članice poduzeti odgovarajuće mjere za zapošljavanje nastavnika, uključujući nastavnike s invaliditetom, koji znaju znakovni jezik i Brailleovo pismo i obučiti će stručnjake i osoblje koje radi na svim obrazovnim razinama. Takva obuka će uključivati svijest o invaliditetu i korištenje odgovarajućih augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i oblika komunikacije, obrazovnih tehnika i materijala za podršku osobama s invaliditetom.

Kao što je vidljivo iz članka 24. CPRD-a, ovaj dokument predstavlja temelj za razvoj inkluzivne prakse u Bosni i Hercegovini, a za provođenje odredbi CPRD-a Bosna i Hercegovina se obvezala njenom ratifikacijom 2010. godine.

6.10. Akcioni plan Vijeća Europe za unaprjeđenje prava i potpunog učešća u društvu osoba s invaliditetom: poboljšanje kvaliteta života osoba s invaliditetom u Europi 2006-2015. u točki 3.4.2. (Naobrazba), navodi konkretne ciljeve koji su usmjereni na:

- a. osiguravanje da sve osobe, bez obzira na karakter i stupanj oštećenja, imaju jednak pristup naobrazbi i razvijaju svoju ličnost, talente, stvaralaštvo te intelektualne i tjelesne sposobnosti do punog potencijala,
- b. osiguravanje da osobe s invaliditetom pronađu svoje mjesto u redovnoj naobrazbi poticanjem relevantnih tijela na razvoj obrazovnih resursa usmjerenih ka zadovoljavanju potreba osoba s invaliditetom,
- c. podržavanje i unaprjeđenje cijeloživotnog učenja osoba s invaliditetom svih dobi i olakšavanje efikasnog i djelotvornog prijelaza između faza naobrazbe te između naobrazbe i zaposlenja,
- d. poticanje na svim razinama obrazovnog sustava, uključujući djecu od najranije dobi, poštovanje prava osoba s invaliditetom.

Osim navedenih propisa, **Strategija se temelji i na Strategiji za unaprjeđenje prava i položaja osoba s invaliditetom u FBiH 2013-2017. te Strateškim pravcima razvoja naobrazbe u Bosni i Hercegovini s planom implementiranja, 2008.-2015.** Usvajene su, također **Strategija unaprjeđenja društvenog položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2010-2014. godine te Strategija unaprjeđenja društvenog položaja osoba s invaliditetom u Republici Srpskoj 2010-2015.** Strategija uzima u obzir i novi Strateški okvir Europske komisije za naobrazbu (Rethinking education, 2012.^{24,25}), kojim se i u otežanim ekonomskim okolnostima snažno naglašava važnost ulaganja u inkluzivnu naobrazbu i razvoj vještina potrebnih za efikasno prilagođavanje promjenjivim životnim okolnostima. Akcenat je stavljen na unaprjeđivanje kvaliteta predškolskog i školskog odgoja i naobrazbe s ciljem razvoja inkluzivnih vrtića i škola.

Sukladno navedenim dokumentima posebno se nastoji osnažiti unaprjeđivanje kvaliteta i djelotvornosti inkluzivnog odgoja i naobrazbe, promoviranje jednakosti, socijalne kohezije i aktivnog građanstva te osnaživanje inovativnosti na svim razinama naobrazbe – od predškolske do srednjoškolske.

²³ Konvencija o pravima djeteta usvojena je na Glavnoj skupštini Ujedinjenih naroda 20. studenog 1989. godine.

²⁴ European Commission: Rethinking education: investing in skills for better socio-economic outcomes.

²⁵ Council conclusions of 26 November 2012 on education and training in Europe 2020 – the contribution of education and training to economic recovery, growth and jobs.

Jedan od najvećih izazova prije svega pravne struke, ali i stručnjaka iz svih oblasti trebalo bi biti usklađivanje federalnih, entitetskih i kantonalnih pravnih normi sa navedenim međunarodnim dokumentima čime se doprinosi eliminiranju diskriminacije i, svakako, normiranje uz izradu finansijskog okvira višegodišnjeg planiranja sredstava, kao jedan instrument osiguranja uspješne provedbe pravnih propisa.

Uprkos značajnom broju međunarodnih i nacionalnih propisa koji su usvojeni u Bosni i Hercegovini, položaj djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u odgojno-obrazovnom sustavu još uvijek nije na zadovoljavajućoj razini. Primjena navedenih propisa u praksi često izostaje te se ne provodi u cijelosti, što dovodi do izravne ili neizravne diskriminacije djece/učenika sa poteškoćama u razvoju ili do isključivanja iz redovnih odgojno-obrazovnih programa.

Strategija ima za cilj objediniti mjere iz opisanih propisa i na konkretan način definirati način njihove primjene u praksi kako bi inkluzivna **praksa** zaista zaživjela u odgojno-obrazovnim ustanovama u Tuzlanskom kantonu.

7 MJERE I PODRUČJA DJELOVANJA

Da bi se povećao kvalitet uključivanja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u redovan odgojno-obrazovni sustav Tuzlanskog kantona, Strategijom se definiraju sljedeća područja djelovanja:

1. razvoj cjelovitog sustava podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju u odgoju i naobrazbi,
2. podizanje kvaliteta rada odgojno-obrazovnog osoblja i jačanje stručnih kapaciteta odgojno-obrazovnih ustanova,
3. razvoj podrške obiteljima djece/učenika sa poteškoćama u razvoju,
4. unaprjeđenje uloge nevladinih udruga u procesu razvoja inkluzije,
5. korištenje projektnih finansijskih sredstava i realokacija postojećih proračunskih sredstava za izgradnju i razvoj inkluzivnog obrazovnog sustava za djecu/učenicima sa poteškoćama u razvoju.

Za svako od navedenih područja djelovanja Strategija propisuje jasne mjere i odgovornosti za njihovo provođenje te vremenski okvir u kojem će pojedine mjere biti provedene. Sedmogodišnji Plan implementacije Strategije daje jasniji pregled dinamike provođenja mjera s ciljem lakšeg praćenja provedbe i evaluacije postignutih rezultata.

7.1 RAZVOJ CJELOVITOG SUSTAVA PODRŠKE DJECI/UČENICIMA SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU U ODGOJU I NAOBRAZBI

Kvalitetan odgoj i naobrazba jedno je od prioritarnih područja brojnih međunarodnih i kantonalnih dokumenata²⁶ koji se odnose na aktivnosti države i Kantona u korist djece.

Naobrazba je sveobuhvatna, odnosi se na sve životne periode, od predškolske do profesionalne naobrazbe i usavršavanja, te cjeloživotnog učenja. Da bi se spriječilo društveno raslojavanje i isključenost pojedinaca i grupa, poduzimaju se mjere koje osiguravaju ujednačenost pristupa odgojno-obrazovnim uslugama u Tuzlanskom kantonu.

U odnosu na djecu/učenicima sa poteškoćama u razvoju glavno nastojanje je učiniti odgojno-obrazovni sustav dostupan svima, te unaprijediti profesionalno usavršavanje odgajatelja, učitelja i nastavnika u cilju ostvarenja načela „društvo za sve“.

Ustanove redovne naobrazbe i specijaliziranih programa treba poticati na pružanje podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju.

Djeca sa poteškoćama predškolske dobi ne bi smjela biti izolirana od druge djece već bi, uz provedbu programa prilagođenog njihovim sposobnostima, potrebama i interesima trebala biti uključena u sve redovne aktivnosti vrtića i u redovne grupe.

Razvoj strukovne naobrazbe za kvalifikacije utemeljene na kompetencijama također podržava jačanje mogućnosti profesionalnog i osobnog razvoja učenika sa poteškoćama u razvoju, s ciljem povećanja njihove zapošljivosti.

Jedan od najdjelotvornijih načina unaprjeđivanja kvaliteta obrazovnih sustava jesu intervencije na razini vrtića/škole koje su usmjerene na dijete/učenika. Tim intervencijama se uspostavljaju mehanizmi identificiranja poteškoća u učenju/funkcioniranju i mehanizmi pružanja dodatne podrške djeci/učenicima pomoću kojih se unaprjeđuju njihova postignuća. Stoga uspješni obrazovni sustavi, jednako kao i uspješni vrtići i škole (na mikrorazini), posebnu pažnju posvećuju individualnoj podršci djeci/učenicima,²⁷ i to ne samo djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju nego svima.

U odgojno-obrazovnom sustavu Tuzlanskog kantona postoji određen broj pojedinačnih oblika podrške djeci/učenicima koji su usmjereni na poboljšanje njihovih obrazovnih postignuća, razvoj njihovih osobnih potencijala i njihove sveukupne dobrobiti,²⁸ ali oni nemaju sustavni karakter. Neki od oblika podrške podrazumijevaju podršku Odjela za dokumentaciju i edukativnu inovaciju, izrađene individualizirane i prilagođene odgojno-obrazovne programe, rad stručnih suradnika, uključivanje roditelja u planiranje rada s djecom/učenicima sa poteškoćama u razvoju, ali upravo kako je već navedeno, radi se o sporadičnim slučajevima i ovi oblici podrške uveliko ovise od senzibiliteta pojedinih uprava škola.

26 Zakon o osnovnom odgoju i naobrazbi, Skupština Tuzlanskog kantona («Službene novine TK», 9/15 i 6/16); Okvirni zakon o osnovnoj i srednjoj naobrazbi u Bosni i Hercegovini, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine («Sl. glasnik BiH», 18/03 i 88/07); Zakon o srednjoj naobrazbi i odgoju, Skupština Tuzlanskog kantona («Službene novine TK», 17/11, 9/15 i 6/16); Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi, Skupština Tuzlanskog kantona («Službene novine TK», 12/09, 8/11 i 10/13); Pravilnik o praćenju, vrednovanju i ocjenjivanju učenika srednjih tehničkih i stručnih škola koji rade po modularnim nastavnim planovima i programima, Ministarstvo naobrazbe, znanosti, kulture i štorta TK («Službene novine TK», 15/13); Pravilnik o praćenju, vrednovanju i ocjenjivanju učenika srednjih škola, Ministarstvo za naobrazbu, znanost, kulturu i sport TPK («Službene novine TPK», 10/96); Zakon o zabrani diskriminacije, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, 2009.; Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini, Vijeće ministara («Sl. glasnik BiH», 76/08)

27 Barber, M. and Mourshed, M. (2007.). How the World's Best-performing School Systems Come Out On Top.

28 Primjer dobre prakse je Odjel za dokumentaciju i edukativnu inovaciju.

Projektom koji se provodi u partnerstvu međunarodne organizacije Save the Children International i Ministarstva naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona educirani su treneri za provođenje treninga asistenata u nastavi, kao i asistenti u nastavi i vrtiću tijekom 2016/2017. godine. Kapaciteti za pružanje ovog oblika podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju, dakle, postoje, važno je kroz nastavak djelovanja nadležnog Ministarstva, odgojno-obrazovnih ustanova i Pedagoškog zavoda Tuzlanskog kantona osigurati uključivanje asistenata u nastavi i vrtiću te kontinuitet podrške u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama i vrednovanje edukacije.

Stoga je glavni cilj u ovom području djelovanja osigurati cjelovit sustav podrške djeci i učenicima koji ujedinjuje različite mehanizme podrške unutar odgojno-obrazovnih institucija i izvan njih, a uključuje podršku u učenju, psihološku podršku i karijerno savjetovanje, kao i dodatne specifične oblike podrške djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju.

MJERA 7.1.1. Uspostaviti standardizirane mehanizme rane identifikacije razvojnih potreba i mogućih poteškoća djece/učenika

Odgojno-obrazovni sustav utemeljen na jednakim prilikama podrazumijeva sustav podrške djeci/učenicima usmjeren na zadovoljavanje specifičnih potreba svakog djeteta/učenika. Zato je neophodno sustavno provoditi ranu identifikaciju razvojnih potreba i mogućih poteškoća kod djece. Rana identifikacija razvojnih i okolinskih rizika od ključne je važnosti za pravovremenu i efikasnu ranu intervenciju, prevenciju problema, unaprjeđenje mentalnog zdravlja i stvaranje uvjeta za kvalitetan odgoj i naobrazbu svakog djeteta/učenika. U sustav rane identifikacije trebaju biti uključena sva djeca do polaska u školu, neovisno od toga jesu li uključeni u programe predškolskog odgoja. Da bi se ova mjera ostvarila potrebno je osigurati:

- obvezno redovno provođenje postupaka rane identifikacije mogućih poteškoća kod djece od rođenja do polaska u školu korištenjem prikladnog standardiziranog postupka i dijagnostičkog instrumentarija²⁹ (u ustanovama predškolskog i osnovnoškolskog (tijekom prvog razreda) odgoja i naobrazbe te zdravstvenim ustanovama od strane pedijatar),
- obvezno provođenje identifikacije mogućih poteškoća kod djece u procesu utvrđivanja psihofizičke zrelosti djece za školu korištenjem prikladnog standardiziranog postupka i dijagnostičkog instrumentarija (u osnovnim školama).

Standardizirani postupak detekcije djece/učenika sa poteškoćama u razvoju podrazumijeva točno definirane testove koji se primjenjuju za svako dijete na svim razvojnim područjima kako bi se utvrdio razinu funkcioniranja djeteta. Ove testove mora koristiti komisija za utvrđivanje razine podrške djetetu/učeniku koja će biti pri centrima za razvoj inkluzivnih praksi^{30,31} i radit će usklađeno/ujednačeno u svim lokalnim samoupravama Tuzlanskog kantona. Procjena djeteta mora se provoditi u suradnji odgojno-obrazovne ustanove i komisije za procjenu razine podrške djetetu/učeniku sa poteškoćama u razvoju te **mora trajati između 30 i 45 dana od dana početka procjene** da bi se mogla utvrditi stvarno potrebna razina podrške sukladno funkcioniranju djeteta/učenika. **Procjena se mora vršiti u prirodnom okruženju djeteta/učenika, odnosno u odgojno-obrazovnoj ustanovi tijekom boravka djeteta u odgojnoj grupi, odnosno tijekom boravka učenika u razredu.** Zaključak o potrebnoj razini podrške donose zajedno komisija za procjenu razine podrške djetetu/učeniku (članovi mobilnog stručnog tima), odgajatelj/učitelj, stručni suradnik odgojno-obrazovne ustanove i roditelj djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju. Zaključak mora biti usmjeren na potencijale, potrebe i interese djeteta s jasnim preporukama na koji način se treba poticati daljnji razvoj djeteta te mora sadržavati smjernice na koji način se izrađuje individualizirani ili prilagođeni program za konkretno dijete/učenika. Zaključci moraju biti individualizirani, a postupak detekcije djeteta omogućiti puno učestvovanje roditelja da bi se prikupile sve relevantne informacije o funkcioniranju djeteta u prirodnom okruženju. U komisiji trebaju biti angažirani stručnjaci iz područja dijagnostike, kako medicinske, tako i socio-pedagoške. Preporučuje se uključivanje sljedećih stručnjaka koji moraju proći dodatne obuke za dijagnostiku, sukladno testovima koji čine standardizirani instrumentarij (vidi Dodatak 1):

- edukator - rehabilitator,
- logoped i audiolog,
- socijalni pedagog,
- psiholog/pedagog-psiholog,
- fizioterapeut,
- ljekar pedijatar (po potrebi).

AKTIVNOST 7.1.1.1. – voditi portfelj djeteta sa poteškoćama u razvoju od prve identifikacije teškoće.

- **NADLEŽNOST:** Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- **PROVEDBA:** Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, Ministarstvo zdravstva, odjeli neonatologije, pedijatri, zdravstvene ustanove, odgojno-obrazovne ustanove
- **ROK:** Odmah po donošenju Strategije, kontinuirano
- **POKAZATELJ PROVEDBE:** Potpisan međusektorski sporazum o suradnji, broj izrađenih portfelja kod prve identifikacije djece sa poteškoćama u razvoju, broj portfelja prenesenih u odgojno-obrazovnu ustanovu koju dijete upisuje

Da bi se postigao kontinuitet praćenja razvoja djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju, smanjio rizik od ponovljenih dijagnostičkih postupaka zbog ponovnog utvrđivanja poteškoća kod djeteta te povećao kvalitet planiranja i praćenja podrške, neophodno je uvesti međusektorsku obvezu otvaranja portfelja djeteta kod prve identifikacije poteškoća. **Portfelj treba**

29 Vidjeti Dodatak 1 – spisak testova za procjenu funkcioniranja djece.

30 Vidjeti Dodatak 14

31 Centri tek trebaju biti formirani na temelju ove strategije, a komisiju će sačinjavati članovi mobilnih stručnih timova zaposleni u centrima

slijediti dijete kroz sustav. Ukoliko je prva detekcija poteškoća u razvoju nastala u zdravstvenom sustavu, zdravstvena ustanova je dužna dokumentaciju o djetetu prosljediti stručnom timu vrtića ili škole koju dijete upisuje poštujući pravo na zaštitu osobnih podataka. Na ovaj način se skraćuje vrijeme ponovne detekcije poteškoća unutar odgojno-obrazovnog sustava te potrebna podrška može biti pravovremeno organizirana, što će rezultirati boljim razvojem potencijala djeteta i ostvarivanjem boljih rezultata kako u razvojnog tako i u akademskom području.

AKTIVNOST 7.1.1.2. - osigurati kadrovske (psiholozi/pedagozi-psiholozi, edukacijski rehabilitatori i mobilni stručni timovi), financijske i prostorne uvjete u vrtićima i osnovnim školama za provođenje standardiziranih postupaka rane identifikacije poteškoća kod djece.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, Ministarstvo financija Tuzlanskog kantona, lokalna samouprava, ravnatelji vrtića, osnovnih i srednjih škola, stručni suradnici i članovi mobilnih stručnih timova
- ROK: 2018 – 2024. godine
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj formiranih mobilnih stručnih timova (6), broj stručnih suradnika zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama na svim razinama, broj predškolskih i osnovnoškolskih ustanova koje provode postupak rane identifikacije

AKTIVNOST 7.1.1.3. - promijeniti postupak utvrđivanja spremnosti djece za osnovnu školu³² koji regulira sastav komisije za procjenu razine podrške djetetu/učeniku za utvrđivanje spremnosti djece za osnovnu školu, tako da u sastavu komisije za procjenu razine podrške djetetu/učeniku obvezno budu uključeni psiholozi/ pedagozi-psiholozi i edukatori-rehabilitatori koji su osposobljeni za korištenje standardiziranih postupaka za ranu identifikaciju poteškoća u razvoju kod djece/učenika, a koje utječu na odgojno-obrazovni uspjeh.

Komisiju za procjenu razine podrške djetetu/učeniku kod upisa u prvi razred trebaju činiti i stručnjaci koji su već zaposleni u odgojno-obrazovnoj ustanovi.

Trenutna procjena djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u nadležnosti je Komisije za kategorizaciju koja se formira pri Ministarstvu za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona. Na području Tuzlanskog kantona djeluje samo jedna komisija smještena pri Centru za socijalni rad Lukavac, što je čini teško dostupnom za većinu djece iz drugih lokalnih samouprava. Također, razina kvaliteta procjene djece je upitna s obzirom na to da komisija po djetetu maksimalno izdvaja dva sata za procjenu funkcioniranja, procjena se vrši u „umjetnom“ okruženju u kojem se dijete prvi put nalazi i rezultati procjene često nisu sukladni stvarnoj razini funkcioniranja djeteta. Često se događa i da zaključak komisije bude donesen tek godinu ili više nakon što je dijete upućeno na kategorizaciju, što jasno pokazuje neefikasnost ovakvog oblika procjene djece od koje često ovisi i način postupanja s djetetom.

Provođenjem aktivnosti 7.1.1.3. formirat će se komisije za procjenu razine podrške djetetu/učeniku koje će formirati Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, a djelovat će kao mobilni stručni timovi pri centrima za razvoj inkluzivnih praksi. Ukupno će biti formirano najmanje šest komisija u najmanje šest centara za razvoj inkluzivnih praksi, geografski ravnomjerno raspoređenih na području Kantona, čime će se učiniti pristupačnijim djeci iz svih lokalnih samouprava, a u isto vrijeme će biti efikasnije s obzirom na broj djece/učenika za koje je potrebna procjena. Zaključak o procjeni razine podrške djetetu/učeniku biti će donesen u suradnji s odgojno-obrazovnom ustanovom i roditeljima djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju i to **na temelju procjene koja će trajati najmanje 30, a najviše 45 dana** (tijekom boravka u prirodnom okruženju – u odgojno-obrazovnoj ustanovi).

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, centri za razvoj inkluzivnih praksi, odgojno-obrazovne ustanove
- ROK: 2020. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Pravilnik o upisu djece u osnovnu školu, formirano šest komisija za procjenu razine podrške djetetu/učeniku na razini Kantona.

AKTIVNOST 7.1.1.4. – provesti obuke³³ članova komisije za procjenu razine podrške djetetu/učeniku sukladno spisku testova za procjenu djece/učenika sa poteškoćama u razvoju te dodatno obučiti članove komisije za procjenu razine podrške djetetu/učeniku o načinu pisanja zaključaka u obliku preporuka o načinu pružanja podrške temeljene na potencijalima, interesima i potrebama djece/učenika.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona
- ROK: 2020. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj educiranih članova komisije za procjenu razine podrške djetetu/učeniku, broj formiranih komisija (6) na razini Kantona, broj izdanih rješenja temeljenih na potencijalima, potrebama i interesima djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju.

Trenutno je Komisija za kategorizaciju u ingerenciji Ministarstva za rad, socijalnu politiku i povratak, a vrši procjenu za odgojno-obrazovni sustav. Predsjednik Komisije trenutno je najčešće ljekar što pokazuje orijentaciju procjene djece/

32 Trenutni postupak je u isključivoj nadležnosti medicinskog radnika, a potvrda se najčešće izdaje uniformirano za svako dijete te sadrži samo kratki podatak o zdravstvenoj spremnosti djeteta/učenika za upis u odgojno-obrazovnu ustanovu.

33 Vidi Dodatak 2 – spisak obuka za članove komisije za procjenu razine podrške djetetu/učeniku.

učenika po medicinskom modelu. Rezultati procjene, koja traje najviše dva sata, prekratko da bi se dobio realni uvid u funkcioniranje djeteta/učenika, najčešće su uopćeni i teško mogu biti upotrebljivi zaposlenima u odgojno-obrazovnim ustanovama. Važno je stoga komisije za procjenu razine podrške djetetu/učeniku formirati pri Ministarstvu naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, vrijeme provođenja procjene produžiti na najmanje 30, a najviše 45 dana (u odgojno-obrazovnoj ustanovi), i formirati stručni sastav komisije za procjenu razine podrške djetetu/učeniku sukladno gore navedenom. Trenutna educiranost članova Komisije za kategorizaciju djece sa poteškoćama u razvoju nije ujednačena te ne postoji standardizacija postupka i orijentiranost prema potencijalima, interesima i potrebama individualno za svako procijenjeno dijete/učenika. Treba razdvojiti trenutnu Komisiju, koja i dalje može ostati za potrebe utvrđivanja uvjeta za ostvarenje prava iz sustava socijalne zaštite, od komisije za procjenu razine podrške djetetu/učeniku koja će imati isključivu ulogu procjene djetetovih sposobnosti, potencijala i interesa te davanja jasnih smjernica odgojno-obrazovnim ustanovama za pružanje podrške djetetu/učeniku, a djelovati će pri centrima za razvoj inkluzivnih praksi i formirati će je Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona.

MJERA 7.1.2. Uspostaviti mehanizme rane intervencije,³⁴ praćenja, savjetovanja i drugih oblika podrške djeci i roditeljima u vrtićima

Predškolski period iznimno je važan period u razvoju pojedinca i zato je predmet posebne društvene brige i zaštite. U predškolskom periodu stvaraju se temelji za cjelokupan kasniji razvoj djeteta, pa tako i za kvalitet njegovog odgoja i naobrazbe. Posebno je važna sustavna podrška djeci sa poteškoćama u razvoju i njihovim roditeljima. Da bi se osigurala sustavna podrška djeci i roditeljima u vrtićima i udovoljilo njihovim specifičnim potrebama, neophodno je, nakon identifikacije razvojnih potreba djece, uspostaviti pravovremenu, stručnu i kontinuiranu podršku koja uključuje ranu intervenciju, praćenje psihofizičkog razvoja djeteta i savjetovanje roditelja. Mehanizmi identifikacije, intervencije, savjetovanja i praćenja moraju biti planski vođeni i evaluirani.

Evaluacija identifikacije, intervencije, savjetovanja i praćenja djeteta treba biti u nadležnosti Ministarstva naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, koje treba potpisati memorandum o suradnji sa Ministarstvom zdravstva i centrima za rani rast i razvoj za zajedničko provođenje evaluacije. Evaluacija treba biti neposredno povezana s povratnim informacijama, prije svega, roditelja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju, zatim, zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama i tek naposljetku sa statističkim podacima o broju provedenih identifikacija, savjetovanja i intervencija. Potrebno je izraditi strukturirane upitnike za roditelje i zaposlene u odgojno-obrazovnim ustanovama iz kojih će biti jasno vidljivo zadovoljstvo provedenim mehanizmima, a čestice upitnika trebaju se temeljiti na standardima kvaliteta koji se žele postići. U ovisnosti od rezultata evaluacije na godišnjoj razini, Ministarstvo će planirati rad u narednoj godini i izvršiti potrebne intervencije za unaprjeđenje mehanizama identifikacije, intervencije, savjetovanja i praćenja djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju. Nije dovoljno samo prikupiti povratne informacije, ukoliko izostane intervencija za unaprjeđenje postojećeg stanja evaluacija postaje sama sebi svrha, a sustav dugoročno ne napreduje, već stagnira i gubi na kvalitetu.

Sustavna briga o potrebama djece i njihovih roditelja uključuje sve učesnike u predškolskom odgoju i naobrazbi kao i druge sustave koji brinu o djeci i njihovim pravima (socijalna zaštita, zdravstvena zaštita i pravosuđe) pa je, stoga, od posebne važnosti suradnja svih institucija unutar sustava odgoja i naobrazbe kao i međusektorska suradnja. Potrebno je, koliko god je to moguće, da se pomoć i podrška pružaju u prirodnoj i inkluzivnoj okolini. Ključnu ulogu u koordiniranju i provođenju svih aktivnosti trebaju imati stručni timovi u vrtićima jer su oni u svakodnevnom i neposrednom kontaktu s djecom i njihovim roditeljima. Pomoć i podrška djeci uključuje sustavnu, pravovremenu, stručnu i interdisciplinarnu pomoć i podršku roditeljima da bi se podigao kvalitet roditeljstva i kvalitet življenja djece u obitelji, a posebno pomoć i podrška roditeljima djece sa poteškoćama u razvoju. Da bi sustav podrške bio cjelovit, neophodno je da postoji podrška i kod prijelaza djece u druge institucije (iz vrtića u školu) i obvezna suradnja s institucijama u koje dijete prelazi.

AKTIVNOST 7.1.2.1. – uspostaviti mehanizme rane intervencije, praćenja psihofizičkog razvoja i savjetovanja roditelja u vrtićima i centrima za razvoj inkluzivnih praksi.

- **NADLEŽNOST:** Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- **PROVEDBA:** Centri za razvoj inkluzivnih praksi, predškolske odgojno-obrazovne ustanove, Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona
- **ROK:** Kontinuirano do 2024. godine
- **POKAZATELJI PROVEDBE:** Broj centara za razvoj inkluzivnih praksi, broj vrtića s efikasnim mehanizmima rane intervencije, praćenja psihofizičkog razvoja i savjetovanja roditelja, broj educiranih zaposlenih u vrtićima

Mehanizmi rane intervencije određuju se na temelju razvojnog područja u kojem postoje potrebe za primjenom određenih metoda, u ovisnosti od toga radi li se o motoričkim, senzoričkim, kognitivnim, govorno-jezičkim ili nekim drugim razvojnim specifičnostima kod djeteta. Sastavni dio izrađenog individualiziranog odgojno-obrazovnog programa za dijete trebaju biti definirane metode rada u cilju poticanja razvoja.

MJERA 7.1.3. Uspostaviti mehanizme identifikacije, savjetovanja i praćenja u osnovnim i srednjim školama.

Učenici koji nemaju razvijene načine efikasnog suočavanja sa poteškoćama u pravilu postižu osjetno slabiji uspjeh no što bi to njihove sposobnosti omogućavale, a nerijetko se i sukobljavaju sa okolinom. Stoga je suočavanje s tim izazovima na prikladan način vrlo važno ne samo za školski uspjeh učenika, nego i za njihovu osobnu dobrobit u cjelini. Učenici pred kraj osnovnoškolske, odnosno srednjoškolske naobrazbe moraju donijeti odluku o nastavku školovanja.

Odabir srednjoškolske i visokoškolske naobrazbe u velikoj mjeri utječe ne samo na njihov budući akademski uspjeh, nego i na realizaciju njihovih životnih ciljeva. U isto vrijeme, donošenje pravilne odluke zahtijeva dobru informiranost, no jednako tako i utvrđivanje vlastite motivacije i realnu procjenu vlastitih sposobnosti. Zbog toga velik broj djece i mladih, naročito onih koji ne mogu dobiti pomoć u svojim obiteljima, za donošenje odluke treba primjerenu podršku u obliku organiziranog i dobro strukturiranog karijernog savjetovanja.

Učenici sa poteškoćama u razvoju predstavljaju posebno ranjivu grupu djece i mladih, a njihovo osnaživanje i izjednačavanje u prilikama, uz opće mehanizme podrške namijenjene svim učenicima, zahtijeva i dodatne, specifične mehanizme. Zbog toga učenicima sa poteškoćama u razvoju, uz savjetovanje namijenjeno svim učenicima, treba omogućiti i dodatno savjetovanje sa socijalnim pedagogom, logopedom, edukatorom-rehabilitatorom i/ili psihologom, ponajprije zbog zadovoljavanja specifičnih potreba koje su vezane za poteškoće učenika i odgovarajućeg profesionalnog usmjeravanja. Potrebno je uspostaviti dodatne oblike akademske, emocionalne i socijalne podrške učenicima sa poteškoćama u razvoju te sistematizirati suradnju svih učesnika u procesu identifikacije, praćenja i podrške učenika sa poteškoćama u razvoju. To podrazumijeva osnaživanje mehanizama suradnje unutar škole (između učitelja, roditelja i stručnog tima) i između škola i drugih ustanova (između osnovnih i srednjih škola, centara za razvoj inkluzivnih praksi, domova zdravlja, centara za socijalnu zaštitu itd.).

Da bi škole mogle pružiti učenicima ovakve vrste podrške, potrebno je uspostaviti mehanizam identifikacije, praćenja i savjetovanja učenika i njihovih roditelja koji uključuje:

- a. rad školskog psihologa/pedagoga-psihologa s učenicima putem individualnog savjetovanja, razvoj metakognitivnih, socijalnih i emocionalnih vještina i profesionalno usmjeravanje (karijerno savjetovanje) te savjetovanje roditelja,
- b. rad razrednika sa učenicima praćenjem i individualnim savjetovanjem učenika i njihovih roditelja u svezi sa školskim uspjehom i drugim aspektima života u školi te kroz profesionalno informiranje,
- c. rad nastavnika razredne nastave i nastavnika predmetne nastave sa učenicima putem individualnog savjetovanja učenika i njihovih roditelja u svezi s učenjem pojedinog predmeta,
- d. rad članova mobilnih stručnih timova kroz organizaciju i poticanje škole na prilagođavanje okoline učeniku sa poteškoćama.

AKTIVNOST 7.1.3.1. - organizirati sustav individualnog savjetovanja učenika i roditelja sa školskim psihologom, razrednikom, učiteljima, nastavnicima i članovima mobilnog stručnog tima.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Zaposleni u centrima za razvoj inkluzivnih praksi i zaposleni u školama
- ROK: Kontinuirano do 2024. godine
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj učenika sa poteškoćama u razvoju i roditelja koji su koristili mogućnost individualnog savjetovanja, broj sati provedenog individualnog savjetovanja, broj škola koje provode individualno savjetovanje, broj članova mobilnog stručnog tima koji su uključeni u individualno savjetovanje

AKTIVNOST 7.1.3.2. - uključiti savjetodavni rad sa učenicima sa poteškoćama u razvoju u učiteljsku/nastavničku normu neposrednog odgojno-obrazovnog rada sa učenicima.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Eksperti Ministarstva naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, Pedagoškog zavoda Tuzlanskog kantona i sindikati
- ROK: 2017 - 2019. godine
- POKAZATELJI PROVEDBE: Uvedene izmjene u propise koji definiraju normu učitelja i nastavnika

AKTIVNOST 7.1.3.3. – osigurati ljudske i prostorne resurse za poludnevni boravak tijekom kojeg se provodi produženi stručni postupak.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Lokalna samouprava, stručni suradnici u školama i/ili suradničkim ustanovama
- ROK: Kontinuirano od donošenja Strategije
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj škola/CRIP u kojima se provodi poludnevni boravak sa produženim stručnim postupkom, broj učenika uključenih u poludnevni boravak

Produženi stručni postupak obuhvata individualni ili grupni rad sa učenicima sa poteškoćama u razvoju kroz razvijanje samostalnosti i odgovornosti za postizanje boljih obrazovnih postignuća te prevencija školskog neuspjeha. Ovim programom nastoji se ostvariti pozitivna afirmacija učenika, razvijati pozitivna slika o sebi te učiti suradnički model u savladavanju psihosocijalnih prepreka. Stručni rad uključuje i suradnju s roditeljima djece u smislu savjetovanja i usmjeravanja u postupcima poticanja razvoja. Neophodna je suradnja s nastavnicima i stručnom službom škole/CRIP radi dogovaranja, realizacije i evaluacije postavljenih specifičnih ciljeva za učenika koji pohađa produženi stručni postupak.

Temeljni oblik rada u produženom stručnom postupku jeste rad u manjim grupama, koje mogu biti sastavljene samo od učenika sa poteškoćama u razvoju (u cilju poticanja razvoja pozitivne slike o sebi) ili i od učenika bez poteškoća u razvoju u cilju razvoja socijalizacije, međuvršnjačke suradnje i sl. Tijekom izvođenja produženog stručnog postupka, moguće je uključiti i roditelje učenika u radionice, kako bi roditelji učenika sa poteškoćama u razvoju usvojili metode pružanja podrške svom djetetu kod kuće te kako bi ih se potaknulo na lakše prihvatanje djeteta sa poteškoćama u razvoju.

Produženi stručni postupak u prvom redu trebaju izvoditi edukatori-rehabilitatori, socijalni radnici ili psiholozi/psiholozi-pedagozi.

Produženi stručni postupak predstavlja samo dio rada u poludnevnom boravku, dok se preostali rad poludnevnog boravka odnosi u prvom redu na primjenu metoda individualizacije i prilagođavanja u cilju povećanja efekta odgojno-obrazovnog procesa na učenika sa poteškoćama u razvoju.

AKTIVNOST 7.1.3.4. – osmisлити grupe vršnjačke podrške³⁵ i ugraditi ih u godišnji program rada škole.

- **NADLEŽNOST:** Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona i Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona
- **PROVEDBA:** Stručni suradnici u školama, nastavnici razredne i nastavnici predmetne nastave, centri za razvoj inkluzivnih praksi
- **ROK:** Kontinuirano od donošenja Strategije
- **POKAZATELJI PROVEDBE:** Broj škola koje u godišnjim programima rada škole imaju ugrađene grupe vršnjačke podrške za učenike sa poteškoćama u razvoju, broj učenika koji su uključeni u rad grupa vršnjačke podrške

Ciljevi osnivanja grupa vršnjačke podrške su promoviranje interesa djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju, traženje rješenja s obzirom na izazove s kojima se svakodnevno susreću, poticanje kulture dijaloga i tolerancije među vršnjacima bez obzira na različite sposobnosti, interese i potrebe. Rezultati formiranja grupa vršnjačke podrške odnose se na razvoj vještina komunikacije u uvjetima različitosti te razvoj stava solidarnosti i osjećaja odgovornosti prema drugim učenicima.

Vršnjačka podrška razvija se metodama razgovora, rasprave, izlaganja, demonstracije, grupnim radom s djecom/učenicima, kreativnim radionicama, uvođenjem slikovnica o djeci s poteškoćama u razvoju, igranjem uloga u kojima djeca/učenici „postaju“ djeca/učenici sa poteškoćama u razvoju (pisanje nedominantnom rukom, ustima, crtanje stopalima, boravak u invalidskim kolicima za vrijeme izvođenja neke aktivnosti, vezanje očiju, demonstracija raznih vrsta oštećenja vida pomoću naočala i sl.).

MJERA 7.1.4. Uspostaviti mehanizme podrške u učenju u školama

Da bi se omogućio razvoj potencijala učenika sa poteškoćama u razvoju, potrebno je u školama uspostaviti sustavni oblik kvalitetne dodatne podrške koji uključuje:

- a. individualizirano poučavanje i učenje,
- b. učenje po prilagođenom programu.

Individualizirani odgojno-obrazovni program (IOOP)^{36,37} izvodi se u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama, a predstavlja program u kojem se ne modificiraju ishodi učenja (u smislu smanjivanja obima nastavnog gradiva koje će učenik usvojiti ili vještina koje će dijete/učenik razviti) već se individualiziraju metode pomoću kojih će dijete/učenik usvojiti određene vještine i nastavno gradivo sukladno redovnom odgojno-obrazovnom programu. U primjeni individualizacije mogu se, naprimjer, koristiti umne mape, priče u slici, izdvajanje bitnog iz određenog teksta, dramatizacija određenih odgojno-obrazovnih sadržaja, korištenje kalkulatora, računara za vođenje bilješki, diktafona (kod slijepe djece/učenika), smanjivanje broja zadataka u pisanim testovima (ali ne smanjivanje težine), preferiranje usmenog nad pismenim načinom provjere znanja ili pismenog nad usmenim (ovisno od funkcioniranja učenika), korištenje što više konkretna u radu i dr. Program se izrađuje na temelju sposobnosti, interesa i potreba djeteta/učenika.

Prilagođeni odgojno-obrazovni program (POOP) izvodi se u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama, a predstavlja odgojno-obrazovni program u kojem se modificiraju ishodi učenja, tj. dijete/učenik koji polazi POOP ne mora usvojiti sve vještine i nastavno gradivo predviđeno redovnim odgojno-obrazovnim programom. Kao i kod IOOP-a, kod POOP-a se također uvode inovativne metode kako bi dijete/učenik usvojio i modificirane ishode učenja. Program se izrađuje na temelju sposobnosti, potreba i interesa djeteta/učenika, a prilagođava se u rasponu djetetovih/učeničkih sposobnosti, nema ograničenja do koje mjere se može prilagođavati program. Akcenat se stavlja na socijalizacijsku i odgojnu komponentu odgojno-obrazovnog sustava dok akademske vještine predstavljaju sekundarnu razinu.

Najveća prepreka punoj inkluziji djece i učenika sa poteškoćama u razvoju jesu još uvijek prisutne predrasude, i to podjednako od djece, učenika, odgajatelja, učitelja, stručnih suradnika, ravnatelja i od roditelja djece i učenika bez poteškoća u razvoju. Povrh toga, odgojno-obrazovne ustanove još uvijek nisu dovoljno prostorno prilagođene djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju, a i rijetko koja ima potrebnu specifičnu opremu. Prostorne prepreke ogledaju se kroz neizgrađene pristupne rampe odgojno-obrazovnim ustanovama, nepostojanje skalamobila ili lifta unutar odgojno-obrazovnih ustanova u kojima se odgojno-obrazovni programi izvode na katu, jedinstvena veličina stolaca i stolova u grupama i razredima, nepostojanje prilagođenih sjedala za djecu s motoričkim teškoćama, postavljanje materijala na nedostupna mjesta za teže pokretnu ili nepokretnu djecu/učenike, puno detalja na zidovima što ometa djecu/učenike s poremećajem pažnje i hiperaktivnosti (ADHD), neprilagođeni mokri čvorovi i dr.

Zbog toga je potrebno transformirati vrtiće i škole u prijateljsko okruženje za djecu i učenike sa poteškoćama u razvoju, okruženje u kojem će se oni osjećati njegovim jednako vrijednim sastavnim dijelom i koje će kontinuirano raditi na eliminiranju zapreka za inkluziju. Prepreke se u ovom smislu odnose na već gore spomenute prostorne prepreke, stavove odgajatelja, učitelja, stručnih suradnika, ravnatelja i roditelja djece/učenika bez poteškoća u razvoju, nedostatak potrebne didaktičke opreme (Brailleove mašine, Brailleovi štampači, digitalna oprema, 3D modeli slova, geografskih

35 Vidi Dodatak 4 – primjer ugradnje vršnjačke podrške u nastavni plan i program škole.

36 Vidi dodatak 5 – Obrazac za izradu Individualiziranog odgojno-obrazovnog programa (IOOP).

37 Vidi dodatak 6 – Devet načina prilagođavanja.

karata i drugog materijala). Prepreke se također manifestiraju kroz nedovoljan broj stručnih suradnika te nedovoljnu educiranost odgajatelja i učitelja za pružanje podrške djeci sa poteškoćama u razvoju i dr.

- AKTIVNOST 7.1.4.1. – izraditi vodič za izradu individualiziranih i prilagođenih odgojno-obrazovnih programa
- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona i Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona
 - PROVEDBA: Eksperti Ministarstva naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, eksperti iz odgojno-obrazovne prakse, centara za razvoj inkluzivnih praksi i Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Univerziteta u Tuzli
 - ROK: 2019. godina
 - POKAZATELJI PROVEDBE: Izrađen vodič za izradu individualiziranih i prilagođenih odgojno-obrazovnih programa

AKTIVNOST 7.1.4.2. – osigurati redovito provođenje dopunske nastave sukladno realnim potrebama učenika.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona.
- PROVEDBA: Ravnatelji, stručni suradnici, učitelji škola
- ROK: 2019. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj škola koje redovito provode dopunsku nastavu, broj učenika uključenih u dopunsku nastavu, broj sati održane dopunske nastave

AKTIVNOST 7.1.4.3. – kreirati programe razvoja metakognitivnih, emocionalnih i socijalnih vještina i ugraditi ih u nastavni plan i program škole³⁸

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Ravnatelji, stručni suradnici i učitelji škola
- ROK: 2019. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj škola sa ugrađenim programima razvoja metakognitivnih, emocionalnih i socijalnih vještina u nastavnom planu i programu

AKTIVNOST 7.1.4.4. – eliminirati prostorne i komunikacijske prepreke u vrtićima i školama i prilagoditi prostor djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju. Opremiti vrtiće i škole specifičnom didaktičkom opremom neophodnom za primjereno učestvovanje djece i učenika sa poteškoćama u razvoju u odgojno-obrazovnom procesu.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, Ministarstvo financija Tuzlanskog kantona, lokalne samouprave, odgojno-obrazovne ustanove, nevladine organizacije
- ROK: Kontinuirano do 2024. godine
- POKAZATELJI PROVEDBE: Izrađen pravilnik o pristupačnosti građevina osobama s invaliditetom i smanjene pokretljivosti, broj odgojno-obrazovnih ustanova prilagođenih standardima pravilnika, broj odgojno-obrazovnih ustanova opremljenih specifičnom didaktikom

Specifična didaktička oprema dijeli se prema razvojnim područjima djeteta/učenika na opremu koja je usmjerena na razvoj motoričkih, senzoričkih, kognitivnih, verbalnih i socijalnih funkcija. U ovisnosti od toga u kojem području funkcioniranja djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju treba dodatnu podršku važno je definirati i listu potrebne didaktičke opreme. Listu potrebne opreme treba preporučiti komisija za procjenu razine podrške djetetu/učeniku, a dopuniti je treba stručni tim odgojno-obrazovne ustanove u suradnji sa odgajateljima, učiteljima i roditeljima. Naprimjer, u specifičnu didaktičku opremu spadaju: senzorni kutić, balans-ploče, mnemo kartice, priče u slici, senzoričke ploče, prilagođena tastatura i miš (najčešće za djecu s motoričkim poteškoćama), vizuoperceptivne kartice, asistivna tehnologija (za usvajanje početnog čitanja i pisanja, vježbanje fine i grube motorike) i dr.

AKTIVNOST 7.1.4.5. – u radu u odgojnoj grupi, na satima redovne nastave i satima razrednika te na roditeljskim sastancima, predavanjima i radionicama senzibilizirati svu djecu, učenike, njihove roditelje i zaposlene u vrtićima i školama za specifične načine zadovoljavanja potreba djece i učenika sa poteškoćama u razvoju i za ulogu vrtića i škola u zadovoljavanju njihovih potreba.

- NADLEŽNOST: Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona, centri za razvoj inkluzivnih praksi, odgojno-obrazovne ustanove
- ROK: Odmah po donošenju Strategije, kontinuirano
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj učenika, roditelja i zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama koji su prošli kroz Program senzibilizacije³⁹ za prihvatanje djece i učenika sa poteškoćama u razvoju.

Senzibilizacija djece/učenika, roditelja i zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama provodi se kroz igru uloga, diskusije, parlaonice, isticanje primjera dobre prakse, dovođenje odraslih osoba s invaliditetom u grupe, na sate razredne zajednice i roditeljske sastanke da izlažu o svojim iskustvima tijekom pohađanja odgojno-obrazovnih ustanova i kasnije u životu, iskustvenim radionicama koje vode stručnjaci iz područja inkluzivne prakse i sl. U grupu ili razred mogu se dovesti

38 Vidi Dodatak 7 – sastavnice programa metakognitivnih, emocionalnih i socijalnih vještina

39 Vidi Dodatak 8 – program senzibilizacije za prihvatanje djece i učenika sa poteškoćama u razvoju

invalidska kolica kako bi djeca/učenici mogli osobno iskusiti kako je biti dijete/učenik sa motoričkim poteškoćama te se trebaju provoditi igre u kojima kroz iskustvo djeca/učenici i roditelji osvještavaju razlike u funkcioniranju ovisno od poteškoća i (ne)prilagođenosti društvene okoline.

7.2 PODIZANJE KVALITETA RADA ODGOJNO-OBRAZOVNOG OSOBLJA I JAČANJE STRUČNIH KAPACITETA ODGOJNO-OBRAZOVNIH USTANOVA

Efikasni sustav podrške djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju zahtijeva ekipirane timove u odgojno-obrazovnim ustanovama sastavljene od prikladno osposobljenih stručnih suradnika (edukatore-rehabilitatore, psihologe, pedagoge). Ti će stručni timovi, uz pružanje izravne podrške djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju, ujedno i koordinirati sve oblike podrške i neophodne mehanizme suradnje unutar odgojno-obrazovnih ustanova i između odgojno-obrazovnih ustanova i drugih ustanova, stručnjaka i organizacija koje skrbe o djeci i mladima.

Jednako tako, cjelovit sustav podrške zahtijeva i prikladno osposobljene odgajatelje, nastavnike i ravnatelje. Svi odgajatelji, učitelji, stručni suradnici i ravnatelji trebaju proći kroz obuke o pružanju podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju dok ove obuke ne budu uvrštene u sastavni dio programa na bazičnim pedagoškim fakultetima. Navedeni učesnici trebaju biti osposobljeni za odgoj i naobrazbu sve djece/učenika, a ne samo za djecu/učenike bez poteškoća u razvoju kako bi se isključila diskriminacija na temelju različitih sposobnosti funkcioniranja (bez obzira o kojoj se poteškoći radi). Prolaženje kroz obuke utjecat će na promjenu stavova prema djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju te će rezultirati kvalitetnijim odgojno-obrazovnim radom. To je posebno važno kada je riječ o uključivanju djece i učenika sa poteškoćama u redovan odgojno-obrazovni proces. Strateška izgradnja kapaciteta odgojno-obrazovnih ustanova za pružanje podrške djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju treba uključiti izradu (ili reviziju) kompetencijskih okvira⁴⁰ za sve stručne suradnike, odgajatelje, nastavnike i ravnatelje te promjene u njihovoj inicijalnoj naobrazbi i/ili kontinuiranom profesionalnom razvoju.

Uz izgradnju kapaciteta u samim odgojno-obrazovnim ustanovama, potrebno je formirati kantonalnu mrežu podrške vrtićima i školama za podršku inkluzivnom odgoju i naobrazbi kroz centre za razvoj inkluzivnih praksi te je **neophodno djelomično transformirati specijalizirane ustanove s ciljem deinstytucionalizacije djece/učenika.**

Mreža podrške inkluzivnoj naobrazbi uključuje uspostavljanje mreže ustanova koje provode inkluzivni odgoj i naobrazbu, transformiranje određenog broja odgojno-obrazovnih ustanova u većim mjestima u centre izvrsnosti na području inkluzivne naobrazbe i uspostavljanjem funkcionalne mreže centara za razvoj inkluzivnih praksi kroz, između ostalog, rad mobilnih stručnih timova (MST). Takva mreža ujedno funkcionira i kao sustav podrške školama i nastavnicima.

MJERA 7.2.1. Ojačati stručne kapacitete odgojno-obrazovnih ustanova

AKTIVNOST 7.2.1.1. – zaposliti potreban broj stručnih suradnika tako da u svakom vrtiću, osnovnoj i srednjoj školi postoji stručni tim koji se obvezno sastoji od pedagoga/psihologa sukladno Pedagoškim standardima i stručnog suradnika ovisno od specifičnih potreba odgojno-obrazovnih ustanova sukladno Pravilniku o odgoju i naobrazbi djece sa posebnim potrebama.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, Ministarstvo financija Tuzlanskog kantona, lokalna samouprava
- ROK: 2024. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj vrtića, osnovnih i srednjih škola sa ekipiranim stručnim timovima

AKTIVNOST 7.2.1.2. – izraditi/revidirati kompetencijske okvire za (1) stručne suradnike (edukatore-rehabilitatore, psihologe, pedagoge, socijalne pedagoge i socijalne radnike) i (2) ravnatelje, odgajatelje, učitelje i nastavnike tako da oni sadržavaju kompetencije (vidi Dodatak 7) potrebne za pružanje različitih oblika podrške djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona i Univerzitet u Tuzli
- PROVEDBA: Ekspertni timovi Edukacijsko-rehabilitacijskog i Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli, Pedagoškog zavoda Tuzlanskog kantona i Ministarstva naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- ROK: 2020. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Usvojeni kompetencijski okviri za zaposlene u odgoju i naobrazbi.

AKTIVNOST 7.2.1.3. – uskladiti (redefinirati) programe inicijalne naobrazbe odgajatelja, učitelja i nastavnika te psihološko-pedagoške grupe predmeta s novim kompetencijskim okvirom, tako da se u njih ugradi: 1) metodika rada sa djecom sa poteškoćama u razvoju za sve predmete u kojima se poučava metodika rada sa djecom bez poteškoća u razvoju, 2) metodika rada sa djecom/učenicima sa poteškoćama u razvoju na onim fakultetima gdje ona do sada nije uvedena, a završetkom studija stručnjaci mogu biti zaposleni u odgojno-obrazovnim ustanovama, 3) metodika rada sa djecom/učenicima sa poteškoćama u razvoju kod polaganja psihološko-pedagoške grupe predmeta s ciljem zapošljavanja u odgojno-obrazovnoj ustanovi te 4) razvoj profesionalnih kompetencija za pružanje različitih oblika podrške djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju s ciljem razvoja inkluzivne prakse.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Edukacijsko-rehabilitacijski, Filozofski i drugi pedagoški/nastavnički fakulteti Univerziteta u Tuzli, Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona, Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona i vanjski stručnjaci
- ROK: 2021. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Usklađeni programi inicijalne naobrazbe odgajatelja, učitelja i nastavnika sa novim kompetencijskim okvirom

AKTIVNOST 7.2.1.4. – uvesti licenciranje (1) stručnih suradnika i (2) ravnatelja, odgajatelja, učitelja i nastavnika, kroz obnovu licence u periodu od 5 godina i uključivanje programa za razvoj profesionalnih kompetencija za pružanje različitih oblika podrške djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona, centri za razvoj inkluzivnih praksi, visokoškolske ustanove, nevladine udruge i vanjski stručnjaci
- ROK: 2021. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Uvedeno licenciranje na petogodišnjoj razini, broj novih programa stručnog usavršavanja, broj zaposlenih u odgoju i naobrazbi uključenih u program stručnog usavršavanja i licenciranja

AKTIVNOST 7.2.1.5. – uspostaviti efikasan sustav odobravanja, financiranja, angažiranja, edukacije i licenciranja⁴¹ asistenata u nastavi.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Stručni tim Ministarstva naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, Pedagoškog zavoda Tuzlanskog kantona, centara za razvoj inkluzivnih praksi, Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Univerziteta u Tuzli, škola te drugih suradničkih institucija
- ROK: 2020. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Usvojen pravilnik koji regulira sve aspekte rada asistenata u nastavi, broj angažiranih, educiranih i licenciranih asistenata u nastavi

AKTIVNOST 7.2.1.6. – uvesti educirane asistente u vrtiću/nastavi⁴² u rad odgojno-obrazovnih ustanova za pružanje izravne podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju.

Asistent u nastavi je jedan od važnih oblika izravne podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju, ali nikako se ne smije percipirati kao jedini i prioritetni oblik podrške. Strategija definira niz paralelnih procesa koji su važni kako bi podrška bila kvalitetna i sveobuhvatna. Ukoliko se insistira samo ili dominantno na uvođenju asistenata u nastavi bez ostalih elemenata podrške, moguće su i negativne posljedice uključivanja asistenta u nastavi po dijete. Cijeli je niz primjera u praksi, ali najčešće se pojavljuje fenomen „segregacije u redovnim uvjetima“.⁴³ Osim toga, asistent u nastavi se ne smije dodjeljivati na temelju dijagnoze djeteta/učenika već isključivo na temelju procjene funkcionalnosti djeteta/učenika. Tako je često moguće u praksi da će nekom djetetu/učeniku sa intelektualnim teškoćama biti potreban asistent u nastavi, a nekom će biti dovoljna podrška mobilnog stručnog tima, centra za razvoj inkluzivnih praksi, primjena POOP-a i znanja učitelja koja će steći kroz proces cjeloživotnog učenja te vršnjačka podrška.

Podršku asistenta u nastavi treba uvesti kada svi prethodno primijenjeni načini pružanja podrške ne daju zadovoljavajuće efekte u inkluzivnom odgoju i naobrazbi.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Stručni tim Ministarstva naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, Pedagoškog zavoda Tuzlanskog kantona, centara za razvoj inkluzivnih praksi, vrtića, škola te drugih suradničkih institucija
- ROK: 2023. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj educiranih asistenata u vrtiću/nastavi, broj uključenih asistenata u odgojno-obrazovne ustanove, broj djece/učenika kojima asistenti pružaju podršku

AKTIVNOST 7.2.1.7. – razviti i provoditi programe stručnog usavršavanja/cjeloživotnog učenja svih zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Centri za razvoj inkluzivnih praksi, Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona
- ROK: 2021. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Izrađeni i provedeni programi stručnog usavršavanja / cjeloživotnog učenja za sve zaposlene u odgoju i naobrazbi, broj učesnika programa

Programi stručnog usavršavanja / cjeloživotnog učenja uključuju sve formalne i neformalne oblike dodatne naobrazbe

41 Nakon provođenja obuka za asistente i unaprjeđenja kompetencija nastavnog i stručnog osoblja za rad sa djecom sa teškoćama u razvoju Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona izdalo je certifikate svim polaznicima koji su završili obuku te jedino osobe koje imaju ovaj certifikat mogu raditi kao asistenti.

42 Vidi Dodatak 10 – opis radnog mjesta asistenta u vrtiću/nastavi, obuka asistenata i potrebne kompetencije

43 Autor termina je Darko Kobetić, prof.reh., a termin se odnosi na pretjeranu orijentaciju asistenta u nastavi na učenika sa poteškoćama u razvoju uslijed čega asistent i učenik sa poteškoćama u razvoju postaju jedna cjelina u razredu, a učitelj i učenici bez poteškoća u razvoju postaju druga cjelina. Gubi se kontakt učenika sa poteškoćama u razvoju i učenika bez poteškoća, a učitelj prenosi odgovornost za ishode odgoja i obrazovanja na asistenta u nastavi. Smanjuje se samostalnost učenika sa poteškoćama u razvoju.

svih profila stručnjaka koji su zaposleni ili mogu biti zaposleni u odgojno-obrazovnim ustanovama. Svi programi trebaju biti usmjereni na razvoj inkluzivne prakse i pružanje podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju. Programe upisuju svi stručnjaci koji su već zaposleni u odgojno-obrazovnim ustanovama, odnosno svi profili koji mogu biti zaposleni u odgojno-obrazovnim ustanovama, a svaki program se boduje za licenciranje sukladno propisu koji će regulirati licenciranje u odgoju i naobrazbi. Programi se planiraju i izvode sukladno trenutno važećem Zakonu o naobrazbi odraslih. Po završetku programa učesnici trebaju steći kompetencije za unaprijeđenje kvaliteta inkluzivne prakse.

MJERA 7.2.2. Razviti mrežu podrške inkluzivnoj naobrazbi

AKTIVNOST 7.2.2.1. – uspostaviti centre za razvoj inkluzivnih praksi⁴⁴ u najmanje šest⁴⁵ lokalnih samouprava koji će organizirati i koordinirati aktivnosti podrške odgojno-obrazovnim ustanovama u svim lokalnim samoupravama Tuzlanskog kantona kroz rad mobilnih stručnih timova, savjetovanje roditelja, pružanje izravne podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju, predlaganje programa obuka, komunikaciju s Ministarstvom naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, Pedagoškim zavodom Tuzlanskog kantona i dr. U centrima za razvoj inkluzivnih praksi minimalno trebaju biti formirani sljedeći kabineti:

- logopedski kabinet,
- kabinet za fizioterapiju,
- kabinet za radnu terapiju,
- kabinet za senzornu terapiju,
- kabinet za psihosocijalnu podršku,
- kabinet mobilnih stručnih timova,
- centar znanja.

U najmanje jednom centru za razvoj inkluzivnih praksi potrebno je oformiti i:

- kabinet za orijentaciju i mobilitet,
- kabinet za sociopedagoški rad.

Po potrebi, ovisno od specifičnosti lokalne sredine, mogu se otvarati i dodatni kabineti.

Profili stručnjaka koji minimalno trebaju biti zaposleni u centrima za razvoj inkluzivnih praksi su: edukacijsko-rehabilitacijski stručnjaci, fizioterapeut, radni (okupacioni) terapeut, senzorni terapeut, psiholog/psihoterapeut, učitelj i socijalni radnik.

Centri za razvoj inkluzivnih praksi mogu biti formirani pri redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama, transformiranim specijaliziranim ustanovama koje su se isključivo opredijelile za podršku inkluzivnom odgoju i naobrazbi i djeluju u nadležnosti Ministarstva naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona
- ROK: 2023. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Uspostavljeno najmanje 6 centara za razvoj inkluzivnih praksi, broj i profili stručnjaka zaposlenih u centrima za razvoj inkluzivnih praksi

Centri za razvoj inkluzivnih praksi trebali bi biti formirani od postojećeg kadra zaposlenog u dvjema specijaliziranim ustanovama na području Tuzlanskog kantona uz dodatno zapošljavanje pojedinih obveznih stručnih profila ukoliko ne postoje dovoljni resursi u navedenim postojećim ustanovama.

Zaposleni u logopedskom kabinetu, kabinetu za fizioterapiju, kabinetu za radnu terapiju, kabinetu za senzornu terapiju, kabinetu za psihosocijalnu podršku djeci/mladima sa poteškoćama u razvoju, njihovim roditeljima i članovima njihove obitelji te u centru znanja radiće puno radno vrijeme u centrima dok će članovi mobilnog stručnog tima raditi puno radno vrijeme na pružanju podrške svim odgojno-obrazovnim ustanovama od vrtića do srednjih škola na Tuzlanskom kantonu. Članovi mobilnog stručnog tima također su zaposlenici centra za razvoj inkluzivnih praksi. U rad mobilnih stručnih timova povremeno se mogu uključiti stručnjaci koji rade u nekom od navedenih kabineta centra za razvoj inkluzivnih praksi.

U mobilnom stručnom timu obvezno moraju biti angažirani stručnjaci sljedećih profila: edukator-rehabilitator, psiholog i učitelj, a po potrebi se mogu angažirati i drugi profili stručnjaka kao što su: instruktori znakovnog jezika i dr.

Kada su formirani mobilni stručni timovi i određena im je nadležnost za područja lokalnih samouprava, odgojno-obrazovna ustanova prijavljuje potrebu za podrškom mobilnog stručnog tima centru za razvoj inkluzivnih praksi. Po zaprimanju prijavljene potrebe od odgojno-obrazovne ustanove, centar za razvoj inkluzivnih praksi određuje sastav mobilnog stručnog tima i upućuje stručnjake u odgojno-obrazovnu ustanovu. Članovi mobilnog stručnog tima, po dolasku u odgojno-obrazovnu ustanovu, ulaze u grupu/razred, gdje provode najmanje 45 minuta u opservaciji kako dijete/učenik funkcionira u suradnji sa svojim vršnjacima, odgajateljima, učiteljima i asistentom u vrtiću/nastavi (ukoliko postoji). Nakon opservacije funkcioniranja djeteta/učenika, članovi mobilnog stručnog tima zajedno sa odgajateljima, učiteljima i asistentom u vrtiću/nastavi planiraju oblik podrške djetetu/učeniku analizirajući intervencije koje se već koriste u radu, u kojoj mjeri se one mogu unaprijediti i koje još dodatne metode se mogu uvesti u rad. Također, članovi mobilnog stručnog tima pripremaju, na temelju opserviranog stanja, dodatne materijale i literaturu za odgajatelje, učitelje i asistente u vrtiću/

44 Više detalja o centrima za razvoj inkluzivnih praksi nalazi se u Dodatku 14.

45 Broj centara za razvoj inkluzivnih praksi određen je na temelju procjene kapaciteta specijaliziranih ustanova koje će se transformirati u centre za razvoj inkluzivnih praksi, a obje su smještene u Tuzli te mogu pokriti značajne potrebe okolnih općina. Broj se odnosi na prvih sedam godina implementacije Strategije, a intencija je da se u narednom strateškom periodu odredi otvaranje dodatnih centara u općinama koje neće biti kvalitetno podržane tijekom prvog perioda implementacije Strategije od sada planiranih šest centara za razvoj inkluzivnih praksi.

nastavi te kroz dugoročni period grade kapacitete zaposlenih odgojno-obrazovne ustanove za samostalno planiranje rada s određenim djetetom/učenicom.

Članovi mobilnog stručnog tima aktivno učestvuju u utvrđivanju razine podrške djetetu/učeniku u funkciji komisije za procjenu razine podrške djetetu/učeniku u trajanju najmanje 30, a najviše 45 dana. U tom periodu članovi mobilnog stručnog tima dolaze u vrtić/školu dva puta tjedno i po isteku roka opservacije djeteta/učenika donose zajednički zaključak o potrebnoj razini podrške na temelju kojeg pružaju podršku odgajateljima/učiteljima u izradi individualiziranog ili prilagođenog programa. Suradnja sa odgojno-obrazovnom ustanovom se kontinuirano nastavlja i nakon izrade primjerenog programa podrške kroz redovite tjedne posjete mobilnog stručnog tima, ulazak u grupu/razred, opservaciju, pripremu materijala za provođenje odgojno-obrazovnog procesa i poučavanje odgajatelja/učitelja/stručnog suradnika na koji način sami mogu pripremati potrebne materijale te kroz uvođenje odgajatelja/učitelja/stručnog suradnika u centar za razvoj inkluzivnih praksi na tematske radionice, konzultacije, korištenje biblioteke centra i dr.

Izrađeni IOOP ili POOP revidiraju se dva puta tijekom pedagoške/školske godine (na polovini prvog polugodišta i na polovini drugog polugodišta) kako bi se program u potpunosti uskladio sa sposobnostima, potrebama i interesima djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju te kako bi na kraju pedagoške/školske godine dijete/učenik usvojio ishode učenja definirane njegovim individualiziranim ili prilagođenim programom.

Krajnji rezultat sustavnog rada mobilnog stručnog tima s odgojno-obrazovnim ustanovama jest izgradnja inkluzivnih odgojno-obrazovnih ustanova koje će biti kompetentne sve samostalnije planirati podršku djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju i na taj način povećati kvalitet inkluzivne prakse.

AKTIVNOST 7.2.2.2. – uspostaviti mehanizme pružanja i organiziranja stručne podrške vrtićima i školama.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Centri za razvoj inkluzivnih praksi, Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona
- ROK: 2023. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj educiranih stručnih suradnika, ravnatelja, odgajatelja i učitelja o pružanju podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju, broj održanih supervizija i savjetovanja

Mehanizmi podrške odgojno-obrazovnim ustanovama temelje se na radu komisije za procjenu razine podrške djetetu/učeniku (mobilnih stručnih timova), asistenata u vrtiću i nastavi, centara za razvoj inkluzivnih praksi i međusobnoj razmjeni znanja i iskustava odgojno-obrazovnih ustanova.

Preduvjet za funkcioniranje mehanizama podrške jest realizacija aktivnosti 7.2.2.1. čime se uspostavlja koordiniranje svim aktivnostima u ovom segmentu. Nakon formiranja centara za razvoj inkluzivnih praksi moguće je formirati mobilne stručne timove koji će biti mjerodavni za pružanje podrške odgojno-obrazovnim ustanovama po lokalnim samoupravama. Neophodna je suradnja centara za razvoj inkluzivnih praksi kroz rad komisije za procjenu razine podrške djetetu/učeniku sa odgojno-obrazovnim ustanovama. Ova osovina suradnje omogućit će usklađivanje sa informacijama i pravovremeno pružanje potrebnog oblika podrške kako bi se unaprijedio kvalitet inkluzivnog odgoja i naobrazbe.

Stručna podrška sastoji se od multidisciplinarnog planiranja za svako dijete/učenika sa poteškoćama u razvoju. Nemoguće je razviti univerzalni program prema vrsti i stupnju poteškoće kao niti okvirni plan i program za djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju s obzirom na to da se radi o iznimno heterogenim grupama gdje svaki pojedinac zahtijeva individualizirani pristup od dijagnostike, preko određivanja u koju odgojno-obrazovnu ustanovu će biti uključen, u koju grupu/razred unutar ustanove će biti uključen, koji stručnjaci će biti u sastavu mobilnog stručnog tima za konkretno dijete/učenika, koje vještine i osobine ličnosti su potrebne asistentu u vrtiću/nastavi te koji odgojno-obrazovni program će dijete/učenik polaziti (IOOP ili POOP). Važno je formirati multidisciplinarni tim koji će biti osposobljen za rad u mobilnom stručnom timu.

AKTIVNOST 7.2.2.3. – uspostaviti mrežu vrtića i škola za uzajamnu podršku (efikasan sustav razmjene iskustava, efikasni kanali za suradnju sa ustanovama izvan odgojno-obrazovnog sustava) uz imenovanje centara izvrsnosti⁴⁶ u području razvoja i implementacije inkluzivne prakse.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona, centri za razvoj inkluzivnih praksi, stručnjaci praktičari iz vrtića i škola
- ROK: 2020. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj imenovanih centara izvrsnosti, definirane mreže vrtića i škola, definirani načini suradnje

MJERA 7.2.3. Postupno transformirati specijalizirane ustanove u centre za razvoj inkluzivnih praksi uz zadržavanje socijalnih usluga u netransformiranim ustanovama.

Trenutne specijalizirane ustanove na području Tuzlanskog kantona predstavljaju u isto vrijeme značajan resurs za pružanje podrške inkluzivnom odgoju i naobrazbi, ali i prepreku za realizaciju potpune inkluzije. Praksa pokazuje kako je razina inkluzije u sredinama gdje nema specijaliziranih ustanova viša s obzirom na to da ne postoji alternativa za upis djece/

⁴⁶ Odgojno-obrazovne ustanove centrom izvrsnosti imenuje Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona na temelju dokazano dobre inkluzivne prakse, što uključuje zadovoljstvo djece/učenika sa poteškoćama u razvoju i njihovih roditelja pruženom uslugom odgoja i naobrazbe, izrađene i provedene IOOP-e i POOP-e, suradnju sa centrima za razvoj inkluzivnih praksi kroz mobilne stručne timove, centar znanja i kabinete koji pružaju izravnu podršku djeci/učenicima i njihovim roditeljima, uključene asistente u nastavi i dr. Nakon što neka odgojno-obrazovna ustanova bude imenovana u centar izvrsnosti, onda dalje pruža podršku drugim odgojno-obrazovnim ustanovama s ciljem podizanja razine kvaliteta podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju.

učenika. Specijalizirane ustanove ne mogu u isto vrijeme pružati odgojno-obrazovne usluge u ustanovi i biti kvalitetna podrška redovnom sustavu s obzirom na to da se radi o oprečnim uslugama. Tijekom perioda provođenja ove strategije, neophodno je da postojeće specijalizirane ustanove budu preregistrirane u one koje pružaju usluge u području socijalne zaštite i one koje pružaju usluge u području odgoja i naobrazbe kroz centre za razvoj inkluzivnih praksi uslugama kabineta i mobilnih stručnih timova. One ustanove koje će biti preregistrirane u centre za razvoj inkluzivnih praksi trebaju ostati u ingerenciji Ministarstva naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, dok ostale trebaju preći u ingerenciju Ministarstva za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona. Potrebno je da jedna specijalizirana ustanova koja pruža i usluge internatskog smještaja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju pređe u nadležnost Ministarstva za rad, socijalnu politiku i povratak s obzirom na to da po djelatnosti treba prioritetno pružati usluge usvajanja vještina svakodnevnog života/adaptivnih vještina, osposobljavanja za zapošljavanje uz podršku i stanovanje uz podršku, zaštitne radionice te ostale oblike radno-okupacionih i rehabilitacijskih aktivnosti. U manjoj mjeri, za onu djecu/učenike koji trenutno u ovom sedmogodišnjem periodu implementacije Strategije neće biti u mogućnosti prijeći u inkluzivnu praksu, ova specijalizirana ustanova treba pružati i odgojno-obrazovne aktivnosti, prvenstveno za djecu/učenike iz kantona koji su trenutno korisnici usluga specijaliziranih ustanova na području Tuzlanskog kantona, a u čijim kantonima još nisu razvijeni centri za razvoj inkluzivnih praksi ili iz drugih razloga ne mogu biti uključeni u odgojno-obrazovne ustanove u matičnim kantonima te za onu djecu/učenike sa područja Tuzlanskog kantona koji zbog razvojnih specifičnosti ili drugih razloga neće moći biti uključeni u redovne odgojno-obrazovne ustanove na području Tuzlanskog kantona uz sve mehanizme podrške koji će biti razvijeni ovom strategijom.

Proces deinstucionalizacije djece sa poteškoćama u razvoju i razvoja inkluzivne prakse moguće je provesti na kvalitetan i održiv način samo temeljitom transformacijom specijaliziranih ustanova. Deklarativna podrška ili opredijeljenost za inkluziju nije dovoljna kao niti promjena naziva iz specijalizirane ustanove u resursni centar ili centar za razvoj inkluzivnih praksi.

Transformacija specijaliziranih ustanova u centre za razvoj inkluzivnih praksi treba ići postupno u nekoliko faza, a aktivnosti u nastavku određene su po tim fazama.

AKTIVNOST 7.2.3.1. – izraditi plan transformacije specijaliziranih ustanova.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, stručnjaci za područje inkluzije i specijalizirane ustanove
- ROK: 2021. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Izrađeni planovi transformacije specijaliziranih ustanova.

Specijalizirane ustanove trebaju izraditi plan i program rada, nove osnivačke akte i detaljnu analizu korisnika uz plan deinstucionalizacije za svakog korisnika. Plan deinstucionalizacije treba odrediti u kojem roku će korisnik biti deinstucionaliziran, koji obim podrške mu je potreban te na koji način se planira deinstucionalizacija. Plan transformacije treba uključivati i spisak zaposlenih koji će punim radnim vremenom raditi u centru za razvoj inkluzivnih praksi te dinamiku smanjenja broja korisnika kroz period od sedam godina.

AKTIVNOST 7.2.3.2. - provesti postupak preregistracije specijaliziranih ustanova u centre za razvoj inkluzivnih praksi i promijeniti organizacijsku strukturu

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona.
- PROVEDBA: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, specijalizirane ustanove, stručnjaci iz područja inkluzije
- ROK: 2022. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj preregistriranih specijaliziranih ustanova u centre za razvoj inkluzivnih praksi, ugovori o radu, izrađene nove organizacijske strukture

Nakon promjene osnivačkih akata i izrade plana transformacije, specijalizirane ustanove se trebaju formalno preregistrirati u centre za razvoj inkluzivnih praksi s ciljem pružanja podrške redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama. U novoregistriranoj ustanovi potrebno je izraditi nove ugovore o radu za zaposlene u centrima za razvoj inkluzivnih praksi kojima će biti raspoređeni u kabinete i u mobilne stručne timove uz jasno definirane radne zadatke, obveze i odgovornosti. Centri za razvoj inkluzivnih praksi novom registracijom izravno odgovaraju Ministarstvu naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona koje vrši i nadzor nad njihovim radom. Nakon postupka preregistracije, centri za razvoj inkluzivnih praksi više ne provode odgojno-obrazovni rad i nemaju mogućnost internatskog smještaja korisnika već primaju korisnike isključivo na individualni ili grupni rad u trajanju od 60 do 90 minuta u jednom danu i to nakon boravka korisnika u redovnoj odgojno-obrazovnoj ustanovi.

Od postojećih specijaliziranih ustanova potrebno je da jedna ustanova prijeđe u ingerenciju Ministarstva za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona te da nastavi pružati usluge socijalne zaštite u vidu smještaja, radno-okupacione terapije/zaštitnih radionica, prehrane i sl., uz mogućnost pružanja odgojno-obrazovnog procesa sukladno ranijem pojašnjenju.

AKTIVNOST 7.2.3.3. – opremanje transformiranih specijaliziranih ustanova/centara za razvoj inkluzivnih praksi

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, centri za razvoj inkluzivnih praksi, stručnjaci iz područja inkluzije

- ROK: 2023. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Oprema za pružanje podrške redovnom odgojno-obrazovnom sustavu

Nakon preregistracije, promjene ugovora o radu i izrađenih novih organizacijskih struktura, svaki centar za razvoj inkluzivnih praksi treba biti opremljen potrebnim didaktičkim sredstvima i pomagalicama, IT opremom, literaturom i inventarom za kvalitetno pružanje podrške redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama. Oprema se razvrstava prema kabinetima: logopedski kabinet, kabinet za fizioterapiju, kabinet za radnu/okupacionu terapiju, kabinet za senzornu terapiju, kabinet mobilnih stručnih timova, kabinet za psihosocijalnu podršku i centar znanja. Stručnjak iz područja inkluzije izrađuje listu potrebne opreme koju je osnivač dužan osigurati za početak rada centara za razvoj inkluzivnih praksi.

AKTIVNOST 7.2.3.4. – provođenje obuka zaposlenih u centrima za razvoj inkluzivnih praksi

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, stručnjaci iz područja inkluzije, ustanove za naobrazbu odraslih
- ROK: 2023. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj i sadržaj provedenih obuka, broj zaposlenih u centrima za razvoj inkluzivnih praksi

S ciljem standardizacije rada centara za razvoj inkluzivnih praksi svi zaposleni u centrima trebaju proći obuke sukladno radnom mjestu na kojem su zaposleni, a obuke se odnose na specifične terapijske postupke po kabinetima, ranu detekciju, planiranje i provođenje intervencije, promociju inkluzije u društvenoj zajednici, strateško planiranje razvoja centara za razvoj inkluzivnih praksi, upravljanje timom, ulogu mobilnog stručnog tima u pružanju podrške redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama, metode i tehnike utvrđivanja razine podrške djetetu/učeniku, izradu, provođenje i praćenje IOOP-a i POOP-a te druge relevantne teme za kvalitetno pružanje podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju, članovima njihovih obitelji i odgojno-obrazovnim ustanovama.

7.3 RAZVOJ PODRŠKE OBITELJIMA DJECE/UČENIKA SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Obitelj je najviša društvena vrijednost i najznačajnija zajednica za svaku osobu, a za razvoj i uspješnu inkluziju djece/učenika sa poteškoćama u razvoju uloga obitelji je presudna.

Postoje dva modela djelovanja prema djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju na kojem se temelji i ova strategija:

1. Socijalni model se temelji na filozofiji inkluzije koja smatra da svako na svoj način može pridonijeti društvu i da mu, prije svega, pripada. Na osobe djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju gleda se kroz njihove sposobnosti, potrebe i interese. Položaj djece/učenika sa poteškoćama u razvoju društveno je uvjetovan i stoga se društvo treba prilagođavati njihovim sposobnostima i potrebama.

2. Model u zajednici utemeljene rehabilitacije koristi se kao alternativa institucijskoj zaštiti (institucionalizaciji). Ovaj model polazi od temeljne pretpostavke da zajednica treba stvoriti uvjete za razvoj rehabilitacije, ravnopravnosti i socijalne inkluzije djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

Ciljevi ovog modela su:

- inkluzija u društvenu sredinu preko kantonalnih službi podrške i zaštite te poticanje izgradnje trajnijih međuljudskih odnosa,
- život u obitelji (domu),
- inkluzivna naobrazba koja omogućuje djeci sa poteškoćama u razvoju odgoj i naobrazbu u redovnim uvjetima.

Iako moderna obitelj tijekom posljednjih godina doživljava niz transformacija koje neophodno djeluju na njenu stabilnost, obitelj koja se susreće sa izazovom poteškoća u razvoju izložena je dodatnim promjenama i u pravilu treba snažnu društvenu podršku za svoj opstanak.

Suočavanje obitelji sa dijagnozom djeteta predstavlja stresnu situaciju koja mijenja obiteljsku dinamiku. Odgoj i naobrazba djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju ponekad iziskuje dodatne psihofizičke i materijalne napore, dodatna znanja za roditelje, drugu djecu i eventualne druge članove obitelji. Pravovremena i interdisciplinarna stručna podrška obitelji može uspješno spriječiti progresiju poteškoća u razvoju.

Djetetu/učeniku sa poteškoćama u razvoju i njegovoj obitelji treba omogućiti potpunu inkluziju u uređenoj, dostupnoj i prilagođenoj zajednici. S ciljem unaprjeđenja ljudskih prava djece/učenika sa poteškoćama u razvoju, podrške njima i njihovim obiteljima provodit će se sljedeće mjere i aktivnosti.

MJERA 7.3.1. Educirati, informirati i osnažiti članove obitelji djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

AKTIVNOST 7.3.1.1. - organizirati obrazovne programe⁴⁷ (predavanja, radionice, tribine, konferencije i slično) za članove obitelji djece sa poteškoćama u razvoju i stručno osoblje u vrtićima i školama.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Centri za razvoj inkluzivnih praksi, odgojno-obrazovne ustanove, nevladine udruge, ustanove za naobrazbu odraslih, Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona
- ROK: Odmah nakon usvajanja Strategije, kontinuirano do 2023. godine

- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj organiziranih predavanja, tribina i konferencija. Broj članova obitelji djece/učenika sa poteškoćama u razvoju uključenih u organizirana predavanja, tribine i konferencije, broj stručnjaka iz odgojno-obrazovnih ustanova uključenih u organizirane aktivnosti

AKTIVNOST 7.3.1.2. - izraditi pisane informativne materijale namijenjene djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju, članovima njihovih obitelji i članovima obitelji sa djecom/učenicima bez poteškoća u razvoju (brošure, leci, plakati i dr.).

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Centri za razvoj inkluzivnih praksi, odgojno-obrazovne ustanove, nevladine udruge, Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona i Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona
- ROK: Odmah nakon usvajanja Strategije, kontinuirano do 2023. godine
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj i sadržaj izrađenih informativnih materijala

AKTIVNOST 7.3.1.3. – pokrenuti kabinet za psihosocijalnu podršku pri centrima za razvoj inkluzivnih praksi za članove obitelji djece/učenika sa poteškoćama u razvoju

- NADLEŽNOST: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, Ministarstvo zdravstva Tuzlanskog kantona, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona, centri za razvoj inkluzivnih praksi
- ROK: 2023. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj osnovanih kabineta za psihosocijalnu podršku pri centrima za razvoj inkluzivnih praksi, broj članova obitelji djece/učenika sa poteškoćama u razvoju koji je koristio usluge kabineta

Kabineti za psihosocijalnu podršku za roditelje djece/učenika sa poteškoćama u razvoju imaju važnu ulogu u ohrabivanju roditelja na uključivanje djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u postupak detekcije, aktivnije uključivanje roditelja u proces planiranja te informiranje roditelja o mogućnosti pružanja podrške u razvoju njihovoj djeci kod kuće. Također, kabineti imaju zadatak informirati roditelje o mogućnostima rehabilitacije koja se pruža kako na kantonalnoj razini, tako i na federalnoj te regionalnoj/međunarodnoj razini. Samo osnaženi, informirani i kompetentni roditelji mogu biti adekvatni partneri odgojno-obrazovnim ustanovama u planiranju podrške njihovoj djeci.

Osim informiranja roditelja, kabineti imaju zadatak pružiti i psihološku podršku roditeljima u procesu prihvaćanja teškoća njihovog djeteta, ali i u nošenju sa svim izazovima razvoja djeteta sa poteškoćama u razvoju. Kako bi razvoj djeteta sa poteškoćama u razvoju postigao svoj maksimum, potrebno je koordinirano pružiti podršku i od strane stručnjaka i od strane roditelja. Nerijetko su roditelji nedovoljno kompetentni za pružanje podrške svojem djetetu ili, pak, ne prihvataju realno stanje djeteta. Upravo će kabineti za psihosocijalnu podršku pri centrima za razvoj inkluzivnih praksi doprinijeti razvoju kompetencija i prihvatanju poteškoća djeteta od strane roditelja.

Iznimno je važno koristiti postojeće resurse kako bi se već postojeći oblici podrške sistematizirali i učinili održivim, što ide u prilog analizi isplativosti uvođenja inkluzivnog odgoja i naobrazbe.

U kabinetima za psihosocijalnu podršku trebaju biti zaposleni psiholozi/psiholozi-pedagozi, psihoterapeuti ili socijalni radnici (sa dodatnom edukacijom iz područja psihoterapije) sa dodatnim znanjima i iskustvima iz područja inkluzivne prakse i pružanja podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju, a samo iznimno mogu biti zaposleni i stručnjaci iz područja inkluzije i razvoja djece sa poteškoćama u razvoju ukoliko imaju dodatnu edukaciju iz područja psihoterapije.⁴⁸

MJERA 7.3.2. Senzibilizirati javnost o važnosti deinstitucionalizacije i života djeteta sa poteškoćama u razvoju u obitelji.

AKTIVNOST 7.3.2.1. - provoditi edukacije i organizirati stručne skupove radi promoviranja obiteljskih vrijednosti bez obzira na osobine članova obitelji, tiskati brošure, letke i plakate za promoviranje obiteljskih vrijednosti

- NADLEŽNOST: Centri za socijalni rad
- PROVEDBA: Centri za razvoj inkluzivnih praksi, nevladine udruge, centri za socijalni rad, odgojno-obrazovne ustanove
- ROK: Odmah nakon usvajanja Strategije, kontinuirano do 2023. godine
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj održanih edukacija i stručnih skupova, broj članova lokalne zajednice prisutnih na edukacijama i stručnim skupovima, broj i sadržaj tiskanog materijala

7.4 UNAPRJEĐENJE ULOGE NEVLADINIH UDRUGA U PROCESU RAZVOJA INKLUZIJE

Nevladin sektor je u razvijenim zemljama važan strateški partner svim javnim institucijama i vladinim organizacijama u procesu razvoja i realizacije inkluzivnog odgoja i naobrazbe. Organizirajući se u udruge osoba s invaliditetom i udruge koje programski djeluju u korist djece sa poteškoćama u razvoju, saveze i mreže, formalne i neformalne, osobe s invaliditetom i roditelji djece sa poteškoćama u razvoju daju aktivan doprinos u izgradnji demokratskih procesa društva u cjelini. Tamo gdje je društvo kroz svoje institucijske mehanizme možda sporije djelovalo u stvaranju percepcije poboljšanja

⁴⁸ Dodatna edukacija iz psihoterapije podrazumijeva završenu specijalizaciju iz nekog od pravaca psihoterapije npr. Gestalt, psihoanaliza, kognitivno-bihevioralna terapija i dr., a koje su licencirane.

životnog standarda i pružanja mogućnosti za aktivno uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju, nevladine udruge pridonose stvaranju pozitivne predodžbe u javnosti o djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju i njihovim potrebama i time unapređuju njihovo uključivanje u život zajednice. U tom smislu neophodno je i nadalje poticati i stvarati povoljno okruženje za razvoj volonterstva, koje je jedna od temeljnih vrijednosti i jedno od obilježja djelovanja nevladinih udruga.

Jednake mogućnosti podrazumijevaju jednak pristup naobrazbi, učestvovanju u kulturnom životu, pristup zdravstvenim te socijalnim uslugama, kao i zapošljavanju, što su istovremeno glavni preduvjeti za društvenu uključenost i učestvovanje te neovisnost djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

S ciljem jačanja partnerskog odnosa sa nevladinim udrugama planiraju se sljedeće mjere i aktivnosti.

MJERA 7.4.1. Sustavno podizati razinu svijesti javnosti o značaju udruga osoba s invaliditetom i udruga koje programski djeluju u korist djece sa poteškoćama u razvoju.

AKTIVNOST 7.4.1.1. - poticati jačanje stručnih, ljudskih kapaciteta postojećih udruga osoba s invaliditetom i udruga koje rade u korist djece sa poteškoćama u razvoju na općinskoj i kantonalnoj razini te razvijati partnerstvo kantonalne Vlade, lokalne samouprave i javnih ustanova sa udrugama osoba s invaliditetom i udrugama koje programski djeluju u korist djece sa poteškoćama u razvoju

- NADLEŽNOST: Nadležna tijela kantonalne Vlade
- PROVEDBA: Lokalne samouprave, stručnjaci iz područja inkluzije, roditelji djece sa poteškoćama u razvoju, odrasle osobe s invaliditetom
- ROK: Odmah nakon usvajanja Strategije, kontinuirano do 2023. godine
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj provedenih obuka za zaposlene i suradnike nevladinih udruga, broj sklopljenih partnerstava između ministarstava, javnih ustanova i udruga

MJERA 7.4.2. Sistematizirati financijsku podršku udrugama osoba s invaliditetom i udrugama koje programski djeluju u korist djece sa poteškoćama u razvoju sukladno proračunskim mogućnostima.

AKTIVNOST 7.4.2.1. - izraditi model sustavnog financiranja temeljne djelatnosti udruga sukladno proračunskim mogućnostima

- NADLEŽNOST: Kantonalna Vlada.
- PROVEDBA: Lokalna samouprava, relevantna kantonalna ministarstva
- ROK: 2023. ili sukladno proračunskim mogućnostima
- POKAZATELJI PROVEDBE: Izrađen model sustavnog financiranja temeljne djelatnosti udruga, broj udruga korisnika financiranja temeljne djelatnosti

Sustavno financiranje temeljne djelatnosti udrugama može se provesti kroz sklapanje ugovora o pružanju socijalnih usluga za one socijalne usluge koje su već razvijene kroz nevladine udruge i pokazuju se korisnim u praksi s ciljem razvoja inkluzije. Pri nadležnim ministarstvima i lokalnoj samoupravi potrebno je izraditi registar udruga i socijalnih usluga koje se ugovaraju kako bi se osiguralo trajno pružanje ovih usluga, a nevladinim udrugama omogućilo daljnje razvijanje novih usluga potrebnih u zajednici. Također, izradom registra diferencirat će se udruge koje su kontinuirano aktivne i doprinose socijalnom razvoju od udruga koje djeluju samo za vrijeme aktivnih projekata čime će se efikasnije koristiti proračunska sredstva koja se ionako već dodjeljuju nevladinom sektoru.

Postojeći način projektnog financiranja većinom već postojećih usluga dugoročno nije održiv s obzirom na to da udruge svake godine trebaju iznova aplicirati za gotovo iste projektne aktivnosti, a pritom nemaju mogućnost daljnjeg razvoja. Također, ovakav način projektnog financiranja stvara nesigurnost kod korisnika određenih socijalnih usluga.

AKTIVNOST 7.4.2.2. – osnovati kantonalnu fondaciju za razvoj civilnog društva sukladno proračunskim mogućnostima

- NADLEŽNOST: Kantonalna Vlada
- PROVEDBA: Relevantna kantonalna ministarstva, kantonalna Vlada
- ROK: 2023. ili sukladno proračunskim mogućnostima
- POKAZATELJI PROVEDBE: Osnovana kantonalna fondacija za razvoj civilnog društva, iznos financijskih sredstava dodijeljenih kroz javne natječaje za financiranje projektnih prijedloga nevladinih udruga, broj nevladinih udruga korisnika financijskih sredstava fondacije

Kantonalna fondacija za razvoj civilnog društva treba pružati stručnu i financijsku podršku programima koji potiču održivost neprofitnog sektora, međusektorsku suradnju, građanske inicijative, filantropiju, volonterstvo te unapređuju demokratske institucije društva.

Ciljevi koje kantonalna fondacija treba postići svojim djelovanjem su:

- poticanje građanstva na aktiviranje, na uključivanje i učestvovanje u razvoju lokalne zajednice,
- izgradnja kapaciteta civilnog društva za učestvovanje u društvenom razvoju,
- razvoj međusektorske suradnje i suradnje između organizacija civilnog društva,
- povećanje javnog utjecaja i vidljivosti aktivnosti organizacija civilnog društva,
- podrška društvenim inovacijama i zapošljavanju u neprofitnom sektoru.

Kantonalna fondacija treba surađivati sa organizacijama civilnog društva:

- u pripremi i organizaciji edukacijskih modula za razvoj civilnog društva u Tuzlanskom kantonu,

- u pružanju stručnih i savjetodavnih usluga za djelovanje organizacija civilnog društva,
- u organiziranju i financiranju istraživanja u uvjetima za razvoj i o razvoju civilnog društva,
- u pružanju podrške u izgradnji lokalnih struktura i kapaciteta za razvoj civilnog društva,
- u odobravanju financijskih podrški za programe i projekte koji:
 - a) unaprjeđuju zajednicu putem građanskih inicijativa, zajedničkih projekata/programa i razvojnih programa,
 - b) pridonose demokratizaciji i razvoju civilnog društva,
 - c) omogućuju održivost sektora i infrastrukturu za razvoj civilnog društva putem institucionalnih podrški, kapitalnih ulaganja i uključivanja u međunarodne tokove,
 - d) programski povezuju organizacije civilnog društva na zajedničkim platformama djelovanja,
 - e) uključuju organizacije civilnog društva u sustav ugovaranja i pružanja usluga u odgoju i naobrazbi, socijalnoj zaštiti, zaštiti zdravlja i vaninstitucionalnoj naobrazbi djece i mladih.

7.5 KORIŠTENJE PROJEKTNIH FINACIJSKIH SREDSTAVA I REALOKACIJA POSTOJEĆIH PRORAČUNSKIH SREDSTAVA ZA IZGRADNJU I RAZVOJ INKLUZIVNOG OBRAZOVNOG SUSTAVA ZA DJECU/UČENIKE SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU⁴⁹

AKTIVNOST 7.5.1. – provesti obuku predstavnika ministarstava, lokalnih samouprava, Pedagoškog zavoda Tuzlanskog kantona, visokoškolskih ustanova, domova zdravlja, centara za socijalni rad, vrtića, škola, centara za razvoj inkluzivnih praksi, nevladinih udruga i ostalih relevantnih učesnika o izradi projektnih aplikacija za nacionalne, međunarodne, kantonalne i EU fondove u području razvoja i realizacije inkluzivnog odgoja i naobrazbe djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

- NADLEŽNOST: Vlada Tuzlanskog kantona
- PROVEDBA: Ustanove za naobrazbu odraslih, vanjski stručnjaci
- ROK: Odmah nakon donošenja Strategije, kontinuirano do 2024. godine
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj provedenih obuka, broj polaznika, broj prijavljenih projektnih aplikacija, broj odobrenih projektnih aplikacija za financiranje

AKTIVNOST 7.5.2. – aktivno koristiti mogućnosti Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom.⁵⁰

- NADLEŽNOST: Nevladine organizacije
- PROVEDBA: Nevladine organizacije
- ROK: Odmah po donošenju Strategije, kontinuirano do 2024. godine
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj i iznos financiranih projekata u partnerstvu sa srednjim školama

Nevladine organizacije trebaju sklopiti strateška partnerstva sa srednjim školama i uključiti se u ciljano korištenje financijskih sredstava koja su na raspolaganju putem natječaja Fonda. Zajedničkom izradom projekata nevladinih organizacija i srednje škole mogu razvijati konkurentna zanimanja na tržištu rada za mlade osobe s invaliditetom te modernizirati postojeće obrazovne programe, praktikume i druge metode rada u cilju osposobljavanja osoba s invaliditetom za uključivanje na tržište rada.

PRIJEDLOG PROJEKTNIH PODRUČJA:

- Uključivanje ranjivih i marginaliziranih grupa u užu i širu socijalnu zajednicu,
- Razvoj ljudskih resursa u cilju izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom i djece sa poteškoćama u razvoju,
- Uvođenje univerzalnog dizajna s ciljem prilagođavanja okoline osobama s invaliditetom i djeci sa poteškoćama u razvoju,
- Razvoj službi podrške za osobe s invaliditetom i djecu sa poteškoćama u razvoju,
- Jačanje kapaciteta organizacija civilnog društva,
- Poticanje međusektorske suradnje s ciljem uklanjanja društvenih i arhitektonskih barijera u funkcioniranju osoba s invaliditetom i djece sa poteškoćama u razvoju,
- Razvoj ljudskih potencijala u cilju poboljšanja uvjeta na tržištu rada za osobe s invaliditetom,
- Ostala projektna područja koja doprinose provedbi Strategije i podizanju kvaliteta života djece sa poteškoćama u razvoju, a imaju uporište u Strategiji.

8 PREDUVJETI ZA USPJEŠNO PROVOĐENJE STRATEGIJE ZA UKLJUČIVANJE DJECE SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU U NAOBRABU SA SEDMOGODIŠNJIM PLANOM IMPLEMENTACIJE U TUZLANSKOM KANTONU

Da bi Strategija bila uspješno realizirana u praksi, potrebno je zadovoljiti sljedeće uvjete:

- formirati ekspertnu grupu za planiranje i praćenje provedbe Strategije – za članove ekspertne grupe predlažu se predstavnici Ministarstva naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, Pedagoškog zavoda Tuzlanskog kantona, Edukacijsko-

⁴⁹ U projektna financijska sredstva ubrajaju se svi nacionalni, kantonalni, međunarodni i EU fondovi koji financiraju područja relevantna za Strategiju.

⁵⁰ Fond je osnovan na temelju Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom.

rehabilitacijskog fakulteta Univerziteta u Tuzli, nevladine udruge roditelja, nevladine udruge stručnjaka, vrtića, osnovne škole, srednje škole te neovisni eksperti iz područja inkluzije djece/učenika sa poteškoćama u razvoju,

- osigurati inicijalna financijska sredstva za provođenje određenih mjera i aktivnosti Strategije,
- unaprijed planirati godišnju evaluaciju provođenja Strategije od strane neovisnog eksperta iz područja inkluzivne politike i prakse,
- potpisati međusektorski sporazum o provođenju Strategije s obzirom na to da se pojedine mjere i aktivnosti odnose na sektor zdravstva, socijalne zaštite, pravosuđa, naobrazbe i nevladin sektor istovremeno,
- kontinuirano ulagati napore u praktičnu primjenu mjera i aktivnosti planiranih Strategijom.

DODATAK 1 – SPISAK TESTOVA ZA PROCJENU FUNKCIONIRANJA DJECE

Spisak testova za procjenu funkcioniranja djece nastao je na temelju dobrih praksi ustanova iz Republike Hrvatske, Italije i Švedske koje se bave ranom detekcijom poteškoća u razvoju djeteta te koje sustavno pružaju podršku i provode inkluzivnu praksu. Neke od ustanova koje koriste niže navedene testove su:

- Mali dom – Zagreb, Hrvatska; Dnevni centar za rehabilitaciju djece i mladeži, Hrvatska,⁵¹
- Specijalna bolnica za zaštitu djece s neurorazvojnim i motoričkim smetnjama, Zagreb, Hrvatska,⁵²
- Ustanova „Hälsa och habilitering“, Uppsala, Švedska,⁵³

Lista navedenih testova nije konačna i može se proširiti ovisno od individualnih specifičnosti određenog djeteta/učenika. Lista predstavlja temeljni paket instrumentarija za procjenu da bi se postigao temeljni standard kod utvrđivanja funkcionalnosti djeteta. Ukoliko je dijete/učenik već ranije prošao postupak dijagnostike, preporučuje se ne ponavljati dijagnostičke postupke pomoću navedenih testova, već samo utvrditi inicijalno funkcioniranje djeteta/učenika relevantno za odgojno-obrazovni proces da bi se nakon određenog perioda pružanja podrške moglo utvrditi do kojih pomaka je kod djeteta/učenika došlo s time da u prvom redu treba procjenjivati vještine svakodnevnog života i socijalizacijske vještine te emocionalni razvoj djeteta kako se procjena ne bi temeljila na medicinskom modelu.

1. Funkcionalni vid:

- Testovi detekcije oštine vida: Lea Gratings, Teller acuity card test,
- Cardiffacuitycard test,
- Rekognicijski testovi oštine vida: pojedinačni optotipi za oštrinu vida, linijski optotipi za oštrinu vida (Lea symbols),
- testovi za testiranje osjetljivosti na kontraste: Hiding Heidi (nestandardizirani), skrining test, standardizirani test za kontraste,
- test za adaptaciju na tamu: Lea Coneadaptation test,
- test za boje: Lea test.

2. Edukacijsko-rehabilitacijska procjena:

- Portageguidebirth – 3,
- Portageguide 3-6,
- HELP (Hawaii Learning Profile 0-3, Hawaii Learning Profile 3-6),
- OregonSkillsInventory,
- opservacija spontane i vođene igre,
- opservacija komunikacijskih vještina,
- M-chat,
- POJVU,
- Denver skala.

3. Psihološka procjena:

- razvojni test Čturić (RTČ-M i RTČ-P),
- Peabody slikovni test rječnika,
- Wechslerov test inteligencije za djecu - četvrto izdanje - WISC-IV,
- Bayley III – razvojni test,
- Ravenove progresivne matrice u boji (CPM),
- Vineland skala adaptivnog ponašanja.

4. Logopedska procjena:

- test artikulacije,⁵⁴
- test za procjenu disleksije,⁵⁵
- test za procjenu fonoloških sposobnosti,⁵⁶

51 <http://www.malidom.hr/>

52 <http://www.sbgoljak.hr/>

53 <http://www.lul.se/hoh>

54 Salihović, N., Junuzović-Žunić, L. (2009). U: Procjena i dijagnosticiranje artikulacijskih poremećaja. Tuzla: PrintCom,

55 Duranović, M. (2013). U: Duranović, M., Mrkonjić, Z. Procjena disleksije. Tuzla: PrintCom.

56 Duranović, M. (2013). U: Duranović, M., Mrkonjić, Z. Procjena disleksije. Tuzla: PrintCom.

- test za procjenu diskalkulije,⁵⁷
- Instrument za procjenu jakosti mucanja - IV izdanje,⁵⁸
- test pragmatičkih vještina,⁵⁹
- pragmatički profil svakodnevnih komunikacijskih sposobnosti u djece,⁶⁰
- Peabody slikovni test rječnika – PPVT-III-HR,⁶¹
- Reynell razvojne ljestvice govora RLJG,⁶²
- test razumijevanja gramatike – TROG-2:HR,⁶³
- GRBAS skala procjene glasa,
- PRAAT ili drugi softverski paketi kreirani za akustičku analizu glasa,
- skala za procjenu razvoja djece uzrasta od rođenja do šeste godine,⁶⁴
- Komunikacijske razvojne ljestvice (KORALJE),⁶⁵
- različiti slikovni i konkretni materijali (fotografije, slike, imenice, radnje, igračke za funkcionalnu, konstruktivnu

i simboličku igru).

5. Audiološka procjena

Instrumentarij za procjenu govora i jezika:

- trijažni artikulacioni test,
- globalni test artikulacije,
- ispitivanje glasa, ispitivanje osnovnog laringalnog glasa,
- ispitivanje razlikovanja fonema,
- lingvogram,
- testovi aktivnog i pasivnog rječnika,
- Peabody Picture vocabulary test (PPVT III - HR),
- testovi za ispitivanje govora i jezika,
- test za procjenu razumijevanja govora,
- test glasovne analize i sinteze,
- test za procjenu verbalnog pamćenja,
- test za procjenu vizuelne percepcije oralno-glasovnog govora,
- procjena razvoja kinezičkog govora,
- dijagnostički komplet za ispitivanje sposobnosti govora, jezika, čitanja i pisanja,
- test za procjenu adaptivnog ponašanja,

Za procjenu inteligencije, pažnje, mišljenja, vizuelne percepcije:

- trogresivne matrice u boji,
- Wechslerov test inteligencije (psiholog).

6. Radnoterapijska procjena:

- COPM standardizirana procjena,
- Bayley III razvojna skala za djecu do 3.5 hronološke dobi,
- procjena hranjenja, pijenja i gutanja,
- GOTA – opsežna radnoterapijska procjena komponenti izvođenja aktivnosti.

7. Procjena senzorne integracije:

- De Gangi-Berk Test of Sensory Functions in Infants (TSFI) – test senzornih funkcija za 4 do 18 mjeseci kronološke dobi,
- De Gangi Test of Sensory Integration (TSI) – test senzorne integracije za 3-5 godina kronološke dobi,
- Baseline – opservacija ponašanja djeteta pri prvom susretu sa senzorno-integracijskim prostorom (poželjno dodatna procjena kroz videoanalizu).

8. Instrument za procjenu emocionalnih i poremećaja u ponašanju:

- lista provjere dječijeg ponašanja.⁶⁶

57 Duranović, M., Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli.

58 Riley, G.D. (2009).

59 Shulman, B.B. (1985). Tucson: Communication Skill Builders

60 Dewart, H., Summers, S. (1995). Windsor: NFER-NELSON.

61 Leota M. Dunn, L. M. Dunn, Melita Kovačević, Nevena Padovan, Gordana Hržica, Jelena Kuvač Kraljević, Maja Mustapić, Gordana Dobravac, Marijan Palmović (2010).

62 Joan M. Reynell (1995).

63 Dorothy V. M. Bishop, Jelena Kuvač Kraljević, Gordana Hržica, Melita Kovačević, Lana Kologranić Belić (2003).

64 Pištoljević, N. i Zubčević, S. (2015). Sarajevo. UNICEF BiH.

65 Kovačević, M., Jelaska, Z., Kuvač-Kraljević, J. i Capanec, M. (2007). Jastrebarasko. Naklada Slap.

66 Achenbach, 2001.

DODATAK 2 – SPISAK OBUKA ZA ČLANOVE KOMISIJE ZA PROCJENU RAZINE PODRŠKE DJETETU/UČENIKU

Obuka za članove komisije za procjenu razine podrške djetetu/učeniku temelji se na tematskim radionicama i praktičnim primjerima procjene djece ovisno od razine funkcioniranja. Također, dio edukacije je iskustveni kako bi polaznici sami osvijestili razlike između medicinskog i socijalnog modela, ali i razlike u testiranju sposobnosti djeteta na temelju individualiziranog pristupa prilagođenog njegovim interesima i potrebama i testiranju na uniformiran način. Polaznici dobivaju praktične primjere pogrešnih procjena kada opservacija djeteta nije usklađena sa njegovim specifičnostima (sposobnostima, interesima i potrebama). Velik dio edukacije odnosi se na metode procjene djece sukladno suvremenim pristupima.

Teme obuke članova komisije za procjenu razine podrške djetetu/učeniku:

- pristup procjeni djece sa poteškoćama u razvoju,
- uniformirani testovi vs. individualizirana opservacija,
- najčešće pogreške u procjeni djece sa poteškoćama u razvoju,
- metode pristupa djeci sa poteškoćama u razvoju (Floor Time; ABA; PECS; Brain Gym i sl.),
- suradnja sa roditeljima djece sa poteškoćama u razvoju,
- suradnja sa odgojno-obrazovnim, zdravstvenim i ustanovama iz sustava socijalne zaštite,
- saopćavanje povratne informacije roditeljima i djetetu sa poteškoćama u razvoju,
- oblici podrške djeci sa poteškoćama u razvoju i njihovim obiteljima (mobilni stručni timovi, asistenti u nastavi i vrtiću – uloge i zadaci i dr.),
- izrada zaključka s preporukama temeljenim na individualnim potencijalima, sposobnostima, potrebama i interesima djeteta sa poteškoćama u razvoju u cilju pružanja podrške u odgojno-obrazovnim ustanovama.

DODATAK 3 – VAŽNOST RANE INTERVENCIJE U DJETINJSTVU

Rana intervencija je proces informiranja, savjetovanja, edukacije i podrške djeci u ranoj dobi, kod koje je utvrđeno stanje mogućeg odstupanja u razvoju (s visokim rizikom za daljnji razvoj) te djeci kod koje postoji faktor rizika za razvojno odstupanje koje bi kasnije moglo utjecati na njihov daljnji razvoj i školovanje.⁶⁷ Program rane intervencije može se pružati u različitim okruženjima, no akcenat se stavlja na prirodno okruženje djeteta. Pokazalo se da je program rane intervencije najefikasniji ako se s njim počne odmah po utvrđivanju odstupanja ili otkrivanju poteškoća u razvoju.

Europska mreža za ranu intervenciju definira ranu intervenciju kao sve oblike poticanja usmjerenog prema roditeljima koji se primjenjuju kao izravne i neposredne posljedice nekog utvrđenog razvojnog uvjeta. Rana intervencija uključuje dijete kao i njegove roditelje, obitelj i širu mrežu.

Ove definicije objedinjuju ono što čini bit rane intervencije, a to znači što ranije uključivanje djeteta u sam proces rehabilitacije, neovisno od toga jesu li poteškoće u razvoju nastale prenatalno, perinatalno ili postnatalno te rad s roditeljima i pružanje podrške.

Pod pojmom rehabilitacija podrazumijeva se osposobljavanje djeteta sa poteškoćama u razvoju sve do pune fizičke, emocionalne, društvene, radne i ekonomske samostalnosti kojoj je ono doraslo.⁶⁸

Cilj je potaknuti optimalan rast i razvoj djeteta kako bi ono razvilo svoje potencijale na emocionalnom, socijalnom i kognitivnom području.⁶⁹

Proces rane intervencije se razlikuje od medicinskih metoda budući da se bavi odnosom djeteta i njegove okoline te načinom na koje dijete uči. Nadalje, rana intervencija nikada ne počinje postavljanjem dijagnoze jer je do utvrđivanja dijagnoze potreban dug put.⁷⁰

Rano djetinjstvo je najkritičniji period u razvoju djeteta jer je iznimno važno za stjecanje ranog iskustva i razvoja mozga u cjelini. Razlog zbog kojeg se naglašava važnost ranog djelovanja i uključivanja djeteta u tretman je upravo plasticitet mozga. To je sposobnost moždanog tkiva djece da održi funkcionalni kapacitet zamjenom oštećenog tkiva nekim drugim živčanim tkivom. Klinička iskustva su pokazala da se ranom intenzivnom primjenom stimulacije oštećenih područja psihomotorike mogu postići značajna poboljšanja, a procesi neuroplastičnosti mogu se motorički izazvati i preko osjeta.

Tretmanom se treba započeti dovoljno rano, prije nego dođe do patologiziranja, odnosno stvaranja patoloških obrazaca pokreta i ponašanja. Imperativ razvojne neurologije je rano otkrivanje neurorizične djece, uz neophodan pregled i praćenje njihovog razvoja. Zato je već u porodilištu iznimno važna psihomotorička obrada svakog djeteta kako bi se izdvojila rizična djeca.

67 Košiček, T., Kobetić, D., Stančić, Z., Joković Oreb, I. (2009.): Istraživanje nekih aspekata rane intervencije u djetinjstvu, Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, Vol 45, br. 1, str. 1-14; Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

68 Stojčević-Polovina, M. (1998.): Mogućnosti sprječavanja razvoja cerebralne paralize u djece s oštećenjem središnjeg živčanog sustava, Hrvatski savez udruga cerebralne paralize i dječje paralize, Zagreb.

69 Sabolić, E. (2006.): Rana intervencija rizične djece ili djece koja su se rodila kao rizična, Međunarodni znanstveni i stručni skup Rehabilitacija- stanje i perspektive djece s teškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom, Centar za rehabilitaciju Rijeka, Rijeka, 12.-13. listopada, Zbornik radova, str. 82-84.

70 Ljubešić, M. (2006.): Rana intervencija: Kada, tko, kako i zašto, Međunarodni znanstveni i stručni skup Rehabilitacija- stanje i perspektive djece s teškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom, Centar za rehabilitaciju Rijeka, Rijeka, 12.-13. listopada, Zbornik radova, str. 8-13.

Iako se sve više naglašava važnost prve tri godine života, ne treba zanemariti niti period iza prve tri godine jer neuralna plastičnost postoji i nakon treće godine. S ranom intervencijom treba početi rano, ali neopterećeno zabludom da se prostor mogućnosti s tri godine zatvara.

Kako su prijevremeno rođena novorođenčad najrizičnija grupa za razvoj različitih odstupanja u psihomotoričkom razvoju, neophodno je njihovo prepoznavanje i praćenje te rana primjena terapijskih postupaka koji mogu pospješiti proces plastičnosti mozga i dovesti do oporavka oštećene funkcije.⁷¹

Informiranost odgojno-obrazovnih ustanova o značaju rane intervencije od iznimnog je značaja za primjenu adekvatnih postupaka u određenom razvojnem periodu djeteta da bi se adekvatno razvila rehabilitacijska podrška. Također, pravovremeni savjet roditeljima djece sa smetnjama u razvoju uveliko može pospješiti zajedničke napore odgojno-obrazovnog, zdravstvenog, socijalnog i drugih sustava u cilju razvoja sposobnosti djeteta i prilagođavanja okoline njegovim potrebama.

DODATAK 4 – PRIMJER UGRADNJE VRŠNJAČKE PODRŠKE U GODIŠNJI PROGRAM RADA ŠKOLE

AKTIVNOST:	Razvoj vršnjačke podrške
Razina naobrazbe:	Predškolski, osnovnoškolski, srednjoškolski
Nositelj aktivnosti:	Stručni tim odgojno-obrazovne ustanove, odgajatelj, učitelj
Ciljevi aktivnosti:	- promovirati interese učenika sa poteškoćama u razvoju, - tražiti rješenja s obzirom na izazove s kojima se učenici svakodnevno susreću, - poticati i njegovati kulturu dijaloga i tolerancije među učenicima bez obzira na različitosti u funkcionalnim sposobnostima, - pomagati u izgradnji ličnosti i jačanju identiteta učenika, - razvijati socijalno pozitivne/prihvatljive vršnjačke interakcije.
Očekivani ishodi/postignuća:	- razvijene vještine komunikacije, - razvijeni stavovi o solidarnosti, - razvijen osjećaj odgovornosti prema drugim učenicima, - usvojena znanja primijenjena u svakodnevnom životu, - unaprijeđeni međuvršnjački odnosi, - povećana tolerancija među vršnjacima.
Način realizacije aktivnosti:	Kreativne radionice, interaktivne radionice, igre uloga, zadaci pružanja podrške, kvizovi, diskusije, parlaonice.
Metode poučavanja:	Grupni rad s djecom/učenicima, demonstracije, izlaganja.
Planirani broj djece/učenika:	20
Planirani broj sati tjedno:	Svakodnevno ugraditi u već postojeće aktivnosti odgojno-obrazovnog plana i programa uz dodatno svakog drugog tjedna 2 sata planiranih aktivnosti.
Period provođenja aktivnosti:	Tijekom cijele pedagoške/školske godine.
Način praćenja i provjera ishoda/ postignuća:	Evaluacijski upitnici primjereni dobi djeteta/učenika, opservacija kroz svakodnevne aktivnosti.

Neke od aktivnosti za razvoj vršnjačke podrške su sljedeće:

1. AKTIVNOST

Djeca na papiru crtaju okvir za ogledalo, prema vlastitoj želji. Nakon toga, putem njega predstavljaju nekog od vršnjaka. U njega pišu ili crtaju (simbolima) ko je vršnjak, šta je, šta voli, šta malo manje vole, njegove vrline, osobine i sl. Cilj ove aktivnosti je uspostavljanje veza među vršnjacima i stvaranje odgovornosti jednih za druge.

2. AKTIVNOST

Djeca nacrtaju na velikom papiru cvijet sa 6 latica, svaku laticu obilježe brojem od 1 do 6. U laticu broj 1 upisuju se ili crtaju dvije prednosti s kojima smo rođeni. U laticu broj dva, dvije naše pozitivne osobine, u treću laticu dvije osobine koje smo uspješno usvojili. U 4. laticu dva uspjeha, u 5. dva problema koja smo uspješno riješili, a u 6. dva cilja koja namjeravamo ostvariti. U sredinu cvijeta upisujemo „Samopoštovanje je...“, pa djeca dovršavaju započetu rečenicu riječima iz latica.

Kao nastavak aktivnosti možemo koristiti nacrtano ogledalo iznad kojeg svako dijete upiše svoje ime. Ogledala kruže grupom i svako dijete iz grupe upisuje nešto lijepo o djetetu čije je ogledalo. Kad se ogledala vrate vlasnicima, može se glasno pročitati šta u kojem ogledalu piše.

3. AKTIVNOST

Djeci kažemo da otkinu onoliko listića npr. toaletnog papira koliko misle da bi im moglo trebati kako bi se osigurali za sljedeće aktivnosti, neovisno od toga koje su to aktivnosti. Potrebno je objasniti im da ne postavljaju dodatna pitanja

71 Košiček, T., Kobetić, D., Stančić, Z., Joković Oreb, I. (2009.): Istraživanje nekih aspekata rane intervencije u djetinjstvu, Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, Vol 45, br. 1, str. 1-14; Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

u tom trenutku već da naprave zadatak onako kako sami žele. Nakon što su svi izvukli papiriće, objašnjava im se da sada kažu onoliko rečenica o sebi koliko su izvukli papirića.⁷²

Kasnije se s djecom može razgovarati o tome koliko je važno znati svrhu nekog zadatka te koliko nam to znanje pomaže u izradi zadatka. Također možemo razgovarati i o njihovim osjećajima kad ne znaju točno šta se od njih traži ili kad im nije jasno zašto se nešto traži od njih. Ta saznanja nam mogu uveliko pomoći kod provođenja daljnjih aktivnosti.

4. AKTIVNOST

Na pod se stavi dugačka plava papirnata traka (koju su djeca prethodno obojila) koja predstavlja rijeku. Djeca stanu s jedne strane trake, a jedno dijete – „krokodil“ – stane bliže traci. Igra počinje pitanjem djeteta iz grupe: „Krokodilu, krokodilu, mogu li preko rijeke?“ Krokodil odgovara: „Možeš ako na sebi imaš nešto plave (crvene, žute...) boje.“ Ako dijete ima odjevni predmet takve boje, prelazi rijeku, ako nema, mora čekati dok se ne postavi novo pitanje i ne zatraži „njegova“ boja. Igra završava kad sva djeca prijeđu „rijeku“.⁷³

Poželjno je da „krokodil“ bude leđima okrenut djeci kako ne bi došlo do sukoba zbog moguće sumnje da dijete koje glumi krokodila preferira neku djecu.

5. AKTIVNOST

Odredimo „ključnog čovjeka“ (on se može zvati kao neki lik iz popularnog crtića ili serije za djecu). Tog „ključnog čovjeka“ štiti dvoje djece koja se kreću u krugu oko njega dok on treba stajati na mjestu. Ostala djeca imaju dvije spužvaste loptice i cilj im je pogoditi „ključnog čovjeka.“ Ono dijete koje to uspije ulazi na njegovo mjesto.

Aktivnost se može provoditi s loptama različitih veličina.

72 Horvat, M., Lučić, G., Ratkajec, G., Šapina, M. (2007): Krenimo zajedno do uvažavanja različitosti. Udruga Plavi telefon, Zagreb.

73 Peteh, M. (2003): Radost stvaranja. Alinea, Zagreb.

**DODATAK 5 - OBRAZAC ZA IZRADU INDIVIDUALIZIRANOG ODGOJNO-OBRAZOVNOG
PROGRAMA (IOOP)**

(strana 1)

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
TUZLANSKI KANTON

Naziv i sjedište škole _____

Školska _____ / _____ godina

Razred: _____

Predmet: _____

PRILAGOĐENI PROGRAM

(prezime i ime učenika)

(strana 2 - na poledini strane 1)

OPĆI PODACI O UČENIKU	
Ime i prezime	
Datum i mjesto rođenja	
Adresa i mjesto stanovanja	
Kontakt	
Rješenje prema Pravilniku o procjeni sposobnosti i određivanju podrške djeci i mladima s posebnim potrebama:	
Odluka Nastavničkog vijeća o izradi prilagođenog programa :	
INICIJALNA PROCJENA	
OPSERVACIJA	POTENCIJALI I POTREBE
Iskustvo učenika	
Vremenska i prostorna orijentacija	
Opservacija emocija	
Kognitivne mogućnosti	
Opservacija pažnje i interesa	
Grafomotoričke sposobnosti	
Komunikacijske sposobnosti	

Ponašanje

Stručni saradnici:

Razrednik: _____

Predmetnastavnik: _____

Roditelj/staratelj: _____

(strana 4 - na poledini strane 3)

<p>PROCESNI SADRŽAJI – NIVO PODRŠKE (izbor nastavnih oblika, metoda, postupaka i didaktičkih sredstava i pomagala)</p>	<p>AKTIVNOSTI NASTAVNIKA</p>	<p>AKTIVNOSTI UČENIKA</p>
<p>IZVJEŠTAJ O OSTVARENOSTI ISHODA UCENJA (Formativno praćenje vrednovanja i ocjenjivanje postignuća učenika)</p>		
<p>Napomena: Program realizirao/la: _____ Nastavnik/ca: _____</p>	<p>M.P.</p>	<p>Direktor/ica _____</p>

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
TUZLANSKI KANTON

NAZIV ŠKOLE _____

Sjedište _____ Matična knjiga - sveska _____ broj _____

**GODIŠNJI IZVJEŠTAJ O POSTIGNUTIM
 REZULTATIMA**

_____ sin-kći _____
 (prezime i ime učenika)

rođen-a _____ godine u _____ općina _____

pohađao-la je školske 20___ / ___ godine _____ put _____ (_____) razred

Opis učenika: _____

Učeniku se program prilagođava u cijelosti - djelomično iz sljedećih nastavnih predmeta:

Postignuća učenika po prilagođenim programima:

Ostvareni ciljevi	Opis nivoa postignuća
Obrazovni kognitivni (zna)	
Odgojni afektivni (razumije)	
Funkcionalni konativni (može)	
Završno mišljenje i preporuka	

U _____ godine

Djelovodni broj _____

Razrednik-ica

Direktor-ica

M.P.

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
TUZLANSKI KANTON

NAZIV ŠKOLE _____

Sjedište _____ Matična knjiga - sveska _____ broj _____

Djelovodni broj svjedodžbe o završenoj osnovnoj školi: _____

Školska ____ / ____ godina

LIST PROFESIONALNE ORIJENTACIJE

_____ sin-kći _____

(prezime i ime učenika)

rođen-a _____ godine u _____ općina _____

država _____ državljanin _____

Na osnovu sveukupnog praćenja razvoja i uspjeha učenika, uvažavajući mišljenje učenika i roditelja/staratelja, sposobnosti i interesovanja učenika usmjereni su prema sljedećim područjima:

Napomena/specifičnosti: _____

U _____ godine Djelovodni broj _____

Razrednik-ca

Pedagog-ica

Direktor-ica

M.P.

DODATAK 6 – DEVET NAČINA PRILAGOĐAVANJA

Devet načina prilagođavanja (Deschenes, Ebeling i Sprague, 1994) jednostavan je i pregledan način prilagođavanja za učenike sa poteškoćama u razvoju. Prilagođavanja se odnose na:

1. količinu,
2. vrijeme,
3. stupanj pomoći,
4. prezentaciju sadržaja,
5. težinu,
6. iskazivanje znanja,
7. stupanj učestvovanja,
8. zamjenski cilj,
9. zamjenski nastavni plan i program.

Ovdje će biti prikazano objašnjenje na šta se svako prilagođavanje odnosi i navedeni primjeri za svaku vrstu prilagođavanja.

Prilagođavanje količine

Prilagoditi broj pojmova koje dijete/učenik mora naučiti ili broj zadataka koje mora završiti. Moguća prilagođavanja količine u nastavnom predmetu tehničke kulture:

- nastavnu temu smanjiti na jedan ključni pojam (npr. strujni krug),
- smanjiti korake u izvršavanju praktičnog rada (npr. izrada tijela kocke od kartona, učenik dobije gotov plašt kocke koji treba izrezati, saviti po zadanim linijama i polijepiti; pri izradi katamarana učenik izrezuje jedro i radi finu obradu materijala),
- smanjiti broj zadataka u vježbi (učenik će pravilno ocrtavati pozicije samo na jednoj vrsti materijala (npr. papir) dok će ostali učenici ocrtavati plastiku, kožu, metal i papir; učenik ispituje samo dva svojstva materijala npr. elastičnost, tvrdoću),
- učenik učestvuje u grupnom radu ili projektu (npr. mjerimo dužinu učionice), izrađujući samo neke zadatke (npr. pri mjerenju učionice drži metar za mjerenje i kredom označava metre).

Prilagođavanje vremena

Prilagoditi vrijeme koje je potrebno za učenje, završavanje zadatka ili pismene provjere. U ovisnosti od konkretnog učenika za kojega izrađujemo IOOP, vrijeme ćemo ograničiti ili produžiti pri pismenim provjerama znanja, realizaciji projekata, praktičnom radu. Moguća prilagođavanja vremena u nastavnom predmetu tehničke kulture:

- zadatke s crtežima ograničiti na 15 minuta po zadatku,
- za svaki zadatak jednostavnijeg tipa (zaokruživanje, dopunjavanje ponuđenim riječima, spajanje parova) ograničiti vrijeme na pet minuta,
- produžiti vrijeme za izvršavanje praktičnog zadatka,
- produžiti vrijeme rješavanja postavljenih zadataka,
- dati učeniku više vremena za realizaciju nekih projekata ili grupnog rada,
- pričekati duže na djetetov odgovor/reakciju.

Prilagođavanje stupnja pomoći

Povećati ili smanjiti količinu individualne pomoći pojedinom djetetu. Moguća prilagođavanja stupnja pomoći u nastavnom predmetu tehničke kulture:

- pomoć nastavnika/nastavnice – dok drugi učenici ponavljaju i vježbaju, nastavnik prati učenikov rad i po potrebi dodatno objašnjava, upućuje na pravilan postupak rada,
- pomoć vršnjaka – u rješavanju zadataka u kojima se traži primjena znanja npr. učenik mora povezati naziv elementa strujnog kruga, simbol elementa i primjerak elementa (sijalica, dioda, automobilska sijalica, baterije različitih izvora napona, različiti oblici i vrste prekidača, vodiči) pomoć para iz klupe – pomaže u pravilnom uređenju i održavanju radnog mjesta i sl.,
- pomoć asistenta - sjedi kraj učenika sa poteškoćama u razvoju i pomaže učeniku prema uputama nastavnika,
- pomoć roditelja – prema uputama učitelja pomaže djetetu pri ponavljanju i utvrđivanju te vježbanju gradiva, izradi praktičnog rada (npr. pri uvježbavanju spajanja strujnog kruga s različitim potrošačima),
- pomoć stručne službe – pedagog-psiholog, stručnjak edukacijsko-rehabilitacijskog profila, psiholog ili drugi stručni suradnik škole ili član mobilnog stručnog tima uz prethodan dogovor s nastavnikom uzima dijete sa sati u koje je učenika teško uključiti u razredne aktivnosti i rade individualno na rješavanju poteškoća,
- pomoć računarskih programa koji kroz edukativnu igru pomažu u savladavanju nastavnog sadržaja i usvajanja osnovnih tehničkih pojmova.

Prilagodavanje prezentacije nastavnih sadržaja

Prilagoditi način prenošenja obrazovnih sadržaja djetetu. Moguća prilagodavanja prezentacije nastavnih sadržaja u nastavnom predmetu tehničke kulture:

- na ploči, radnom listiću, foliji i sl. koristiti veliki font / krupna slova,
- demonstracija rukovanja priborom (npr. crtačim priborom, priborom za lemljenje),
- obrađivati temu pomoću crteža, fotografija, kartica, edukacijskih filmova (npr. pri obradi nastavne teme „Korozija“, <https://baltazar.carnet.hr/media/zastita-od-korozije>), edukacijskih materijala i animacija (animacije: mjerenje mjerkom, rezanje lima, sječenje žice, spajanje limova lemom, zakovicama, vijcima, izrada tiskane pločice...),
- prezentacija sadržaja pomoću računara (igrica: Kada sijalica svijetli?),
- vizuelno označavanje bitnih dijelova, bojenje, isticanje, uvećavanje dijelova zadatka,
- duže zadržavanje na pojedinim fazama rada, posebno posmatranju i manipuliranju konkretnim materijalom,
- pratiti učestvovanje u timskom radu i grupnim zadacima te poticati učenika sa poteškoćama u razvoju na aktivnost.

Težina

Prilagoditi razinu znanja, vrstu zadatka ili pravila o tome na koji način dijete može pristupiti radu. Moguća prilagodavanja težine u nastavnom predmetu tehničke kulture:

- podijeliti zadatak na više malih cjelina, npr. učenik treba izrezati slike ručnih alata za obradu drveta, slike zaljepiti u bilježnicu, uz korištenje udžbenika ispod svake slike napisati naziv alata i koja mu je namjena,
- ponuditi nekoliko odgovora od kojih je jedan točan, naprimjer:

Koja od navedenih tvorevina ne može iskorištavati energiju vode?

- a) vjetroelektrana,
- b) vodno kolo,
- c) hidroelektrana,
- d) vodenica.

1. ograničiti sadržaj na ključne pojmove npr. u nastavnoj temi „Toplotna energija goriva“ od zadanih ključnih pojmova: vrste goriva, tri uvjeta izgaranja, toplotna vrijednost goriva (npr. požar i gašenje požara) težinu stavljamo na opasnost i zaštitu od požara,

- prilagoditi zadatak, npr. mjeri u centimetrima, a ne milimetrima; crta samo predmete u uvećanom mjerilu (M 2:1, M 3:1), a ne i u umanjenom,
- „teške“ riječi (rigorozne mjere) zamijeniti „lakšima“ (oštre mjere),
- uz usmene upute dati i pismene upute,
- rješavanje zadatka uz pomoć konkretnih materijala: svrstati predmete trokut, gumena lopta, ogledalo, tanjir, šestar, pernica, olovka, šiljalo, gumica, sijalica, sklopka u grupu materijala od kojih su izrađeni,
- rješavanje zadataka uz pomoć ilustracija tehnoloških procesa (slike s DVD a) – izrada kruha, „prženje“ CD-a i sl.,
- izvođenje jednostavnog praktičnog rada po rađenom modelu.

Iskazivanje znanja

Prilagoditi načine na koje dijete može reagirati na nastavne sadržaje. Moguća prilagodavanja iskazivanja znanja u nastavnom predmetu tehničke kulture:

- učenik smije usmeno odgovarati umjesto pisati pismenu provjeru znanja (u ovisnosti od razine funkcioniranja i potrebne razine podrške),
- dijete smije koristiti bilježnicu, slike, simbole, kartice s nazivima novih pojmova dok odgovara na postavljena pitanja npr. uz pomoć slika (sunce, ugalj, drvo, rijeka, nafta) dijeli izvore energije na obnovljive i neobnovljive,
- za izradu složenog zadatka dijete ima priliku izabrati skraćeni postupak,
- samostalno spajanje elementa strujnog kruga jer je učenik dominantno kinestetički tip te najbolje uči izvođenjem pokusa i sl.,
- učenik pri usmenoj provjeri znanja može koristiti modele (npr. model vjetrenjače, geometrijske likove), predmete (dinamo bicikla, generator, električno zvono), razne alate (crtača igla, škare za metal, pila za drvo, dljeteto), animacije koje je gledao za opisivanje i objašnjavanje usvojenog gradiva,
- pri pismenom izražavanju spajati parove, zaokruživati točne odgovore, nadopuniti rečenicu,
- provjeravanje po karticama koje su roditelji prethodno dobili i uvježbali s učenikom,
- provjeravanje po koracima po kojima je učenik učio,
- omogućiti učeniku ponovno pisanje pismene provjere znanja nakon davanja dodatnih uputa učeniku i roditeljima.

Stupanj učestvovanja

Prilagoditi u kolikoj je mjeri dijete aktivno uključeno u zadatak. Moguća prilagodavanja stupnja učestvovanja u nastavnom predmetu tehničke kulture:

- učenik dijeli učenicima zadatke,
- učenik dijeli materijal za rad,
- asistencija učitelju pri PowerPoint prezentaciji (klik mišem),
- učenik postavlja drugim učenicima pitanja u svezi s obrađenom temom (učitelj mu daje pitanja i odgovore i može kontrolirati daju li vršnjaci točne odgovore),
 - brisanje ploče,
 - učestvovanje u kvizu znanja s prilagođenim zadacima pri ponavljanju nastavne cjeline,
 - učestvovanje u grupnom projektu s lakšim zadatkom,
 - aktivno uključivanje u rad (zadaci na ploči, učestvovanje u dijelu grupnog projekta).

Zamjenski cilj

Prilagoditi ciljeve ili krajnja očekivanja koristeći iste materijale. Zamjenski cilj u nastavi tehničke kulture za učenika može biti:

- prepoznaje i pokazuje dijelove računara (didaktičke slike), dok ostali učenici opisuju dijelove osobnog računara i način njihove uporabe,
- na izrezanim i označenim formatima papira (A0, A1, A2, ...) grupira i dijeli uzorke formata papira bilježnica, novina, dopisnica...,
- igra igricu "Pogledaj me sprijeda, sa strane i odozgo", dok drugi učenici crtaju nacrt, tlocrt i bokocrt jednostavnog predmeta,
 - mjeri linijarom u centimetrima dužinu bilježnice, gumice, olovke, ostali učenici mjere učionicu u metrima i crtaju tlocrt,
 - učenici izrađuju tehnički crtež tlocrta učionice, učenik škarama izrezuje simbol za prozor, vrata, umivaonik, kadu za kupanje i lijepi na pripremljenom tlocrtu stana,
 - učenik od žice pravi drvo, učenici spajaju vodiče zapletanjem žice, spojnicama i lemljenjem,
 - oblikuje kućicu od model-mase (glinamol), dok učenici obrađuju nastavnu jedinicu „Materijali u graditeljstvu“,
 - korištenjem trokuta i olovke spaja točke označene brojevima, ostali učenici crtaju plašteve geometrijskih tijela,
 - pomoću utega različitih masa učenik uspostavlja ravnotežu dvokrake vage, dok ostali učenici na zadacima uvježbavaju zakon ravnoteže poluge.

Zamjenski nastavni plan i program

Osigurati različite upute i materijale kojima će se udovoljiti učenikovim individualnim ciljevima. Zamjenski nastavni plan i program u nastavi tehničke kulture za učenika može biti:

- dok učenici rade u programu za izradu prezentacije, učenik crta u programu Paint,
- učenik od Lego kockica slaže robota, ostali učenici se upoznaju s pokretanjem i upravljanjem robota,
- gleda edukativne crtane filmove, dok učenici na tiskanoj pločici lemljenjem izrađuju elektronički sklop,
- učenik odlazi kod članova stručne službe na vježbe.

U nekim slučajevima zamjenski nastavni plan i program nije potreban.

DODATAK 7 – SASTAVNICE PROGRAMA METAKOGNITIVNIH, EMOCIONALNIH I SOCIJALNIH VJEŠTINA

METAKOGNITIVNE VJEŠTINE

Metakognitivne vještine definiraju se kao aktivnosti pojedinca da bi poboljšao svoje učenje da bi znao hoće li stići sve naučiti te da bi procijenio koliko je uspješan u učenju.

METAKOGNITIVNE STRATEGIJE	TEHNIKE
Strategija planiranja (prije učenja)	☐ Postavljanje ciljeva ☐ Dijeljenje na podzadatke ☐ Određivanje rokova izrade ☐ Određivanje koraka izrade
Strategija nadgledanja (za vrijeme učenja)	☐ Samoprovjeravanje upamćenog ☐ Praćenje oscilacija pažnje ☐ Praćenje razumijevanja odgovaranjem na pitanja
Strategija samoreguliranja (reakcija na učenje)	☐ Poznavanje strategija učenja ☐ Primjena odgovarajućih kognitivnih strategija učenja ☐ Odbacivanje neuspješnih strategija ☐ Kontrola ometanja i anksioznosti ☐ Građenje povjerenja u vlastito mišljenje

EMOCIONALNE VJEŠTINE:

Emocionalne vještine definiraju se kao sposobnost prepoznavanja osjećaja, kako svojih tako i tuđih, ali i njihovog jasnog identificiranja, razumijevanja te sposobnost njihova kontroliranja. U praktičnom smislu se odnose na emocionalne i društvene vještine. Usmjeravaju se na ulogu osjećaja u svakodnevnom životu djeteta, način na koji utječu na razum i ponašanje i kako ih dijete može što efikasnije i korisnije uporabiti.

Djeca koja imaju razvijene emocionalne i socijalne vještine, lakše se mogu nositi sa zahtjevima i pritiscima okoline. Takva djeca neće se lako zbuniti, rijetko žale za svojim postupcima i odlukama, veoma se dobro suočavaju sa stresom, prihvataju izazove i ne slamaју se pod pritiskom, imaju visoko samopouzdanje i znaju prepoznati vlastite vrijednosti.

„Pet je osnovnih područja, odnosno dimenzija na koje se odnose emocionalne vještine:

1. svijest o samom sebi i vlastitim emocijama: koje emocije dijete ima, zbog čega se osjeća tako kako se osjeća, koje su mu jake strane, a koja ograničenja,
2. nošenje s emocijama i upravljanje njima: posebno upravljanje neugodnim, uznemirujućim emocijama ili impulsima doprinosi fleksibilnosti, lakšem i boljem prilagođavanju, pozitivnom stavu i odolijevanju pritiscima,
3. motivacija/samomotivacija: kretanje ka višim ciljevima uz poduzimanje malih, izvedivih koraka potrebnih za dostizanje cilja te posjedovanje ustrajnosti da ga se slijedi,
4. empatija (suosjećanje): se odnosi na "čitanje" i razumijevanje osjećaja drugih ljudi i to iz tona glasa ili izraza lica, a ne samo izgovorenih riječi,
5. socijalne vještine: pozitivno i prilagođeno ponašanje u odnosima s drugima koje pridonosi uspješnijim odnosima s okolinom kao i većem osobnom zadovoljstvu⁷⁴.

SOCIJALNE VJEŠTINE:

Socijalne vještine su ponašanja, verbalna i neverbalna, koja koristimo s ciljem efikasnog komuniciranja s drugim osobama. Mogu se naučiti i uvježbati. Određene su kulturom, vjerovanjem i stavovima - mijenjaju se konstantno i razvijaju kroz život.

„Inventar“ socijalnih vještina

Osnovne socijalne vještine:

- slušanje,
- započinjanje razgovora,
- održavanje razgovora,
- postavljanje pitanja,
- završavanje razgovora,
- samopredstavljanje,
- predstavljanje drugih osoba,
- zahvaljivanje,
- davanje komplimenta.

Složenije osnovne socijalne vještine:

- traženje pomoći,
- traženje informacija,
- davanje uputa,
- slijedenje uputa,
- uvjeravanje drugih,
- izvinjenje zbog greške.

Vještine nošenja s osjećajima:

- prepoznavanje svojih osjećaja,
- iskazivanje vlastitih emocija,
- razumijevanje osjećaja drugih osoba,
- nošenje s ljutnjom druge osobe,
- nošenje s odbijanjem od strane druge osobe,
- iskazivanje naklonosti,
- nošenje s vlastitom neugodom,
- nošenje s vlastitim strahovanjima,
- samopriznanje.

⁷⁴ Preuzeto sa: <http://www.poliklinika-djeca.hr/za-roditelje/razvoj-djece/kako-razvijati-emocionalnu-inteligenciju-djeteta/>, pristupljeno dana 20.1.2017. godine.

Vještine koje zamjenjuju agresiju:

- traženje dopuštenja/dozvole,
- pregovaranje,
- samokontrola,
- nošenje s vlastitom nemotiviranošću,
- nošenje s vlastitom ljutnjom,
- zauzimanje za vlastita prava i potrebe,
- izbjegavanje sukoba.

Vještine nošenja s teškoćama:

- iznošenje prigovora,
- odgovaranje na prigovore,
- nošenje s neuspjehom,
- zauzimanje za drugu osobu,
- odgovaranje na uvjeravanja,
- nošenje s dvostrukim porukama,
- nošenje s optužbama,
- pripremanje za „težak“ razgovor,
- nošenje s pritiskom grupe.

Vještine planiranja:

- odlučivanje o poduzimanju akcije,
- odlučivanje o problemu,
- postavljanje cilja,
- razmatranje vlastitih sposobnosti,
- prikupljanje informacija,
- usklađivanje problema po prioritetnosti,
- donošenje odluke o svojoj ulozi,
- donošenje odluke o drugima,
- planiranje aktivnosti za sebe,
- planiranje aktivnosti za druge.⁷⁵

Neki primjeri socijalnih vještina su:

- kontakt očima tijekom komuniciranja s drugom osobom,
- smiješenje prilikom pozdrava s nekim,
- rukovanje prilikom susreta s nekim,
- korištenje pravog tona i glasnoće glasa,
- flertovanje,
- izražavanje svoga mišljenja pred drugim ljudima,
- opažanje tuđih emocija i izražavanje empatije,
- prikladne emocionalne reakcije (plakanje kad se nešto tužno dogodi...).

DODATAK 8 – PROGRAM SENZIBILIZACIJE ZA PRIHVATANJE DJECE I UČENIKA SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Kako bi se uža i šira socijalna zajednica senzibilizirala za područje pružanja podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju i njihovim obiteljima, neophodno je kontinuirano provoditi program senzibilizacije za prihvatanje djece sa poteškoćama u razvoju. Sama nastojanja stručnjaka i roditelja da razviju inkluzivnu praksu u odgojno-obrazovnim ustanovama neće rezultirati i inkluzijom djece sa poteškoćama u razvoju u društvo u cjelini. Inkluzija je daleko širi pojam od, samo, odgojno-obrazovne inkluzije. Činjenica da je neko dijete uključeno u redovnu odgojno-obrazovnu ustanovu ne znači da je samim time postalo i ravnopravan član zajednice u kojoj živi. Upravo senzibilizacijom i uklanjanjem tabua sa djece/učenika sa poteškoćama u razvoju doprinosi se i potpunoj inkluziji djece/učenika u redovnu životnu zajednicu.

Senzibilizacija se treba provoditi kroz:

- medijsku vidljivost – isticanje primjera dobre prakse i uspjeha inkluzije, uključivanje poznatih ličnosti sa poteškoćama u razvoju u medijsku promociju kroz iznošenje vlastitih iskustava, eksponiranje djece/učenika sa poteškoćama u razvoju kako bi šira javnost dobila uvid o njihovim stvarnim sposobnostima i dojam o brojnosti djece/učenika sa poteškoćama u razvoju,
- edukativno-informativne aktivnosti – organizacija javnih tribina i okruglih stolova, aktivnosti na obilježavanju značajnih datuma te distribucija kratkih informativnih letaka sa jasnim porukama doprinosi s vremenom promjeni percepcije javnosti prema djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju,

- suradnju odgojno-obrazovnih ustanova sa drugim javnim ustanovama i nevladinim organizacijama – organiziranje posjeta ustanovama kulture, športskim klubovima, udrugama građana, organizacija zajedničkih radionica i rekreacijskih aktivnosti također povezuje djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju sa društvenim zbivanjima iz kojih bi po inerciji bili isključeni.

U program senzibilizacije važno je uključiti i nevladine organizacije koje se aktivno bave uključivanjem djece/učenika sa poteškoćama u odgojno-obrazovne ustanove i u društvo u cjelini. Senzibilizacija je proces i kao takav zahtijeva duži period i visok intenzitet aktivnosti koje prezentiraju sposobnosti, potrebe, interese i osobine djece/učenika sa poteškoćama u razvoju široj javnosti te tako utječu na promjenu stavova i potiču na promišljanje i o ovoj društvenoj grupi.

DODATAK 9 – KOMPETENCIJSKI OKVIR ZA ZAPOSLENE U ODGOJNO-OBRAZOVNIM USTANOVAMA

Kroz bazičnu naobrazbu odgojno-obrazovnih radnika – budućih odgajatelja, učitelja, stručnih suradnika i ravnatelja odgojno-obrazovnih ustanova potrebno je provoditi programe koji će rezultirati sljedećim kompetencijama u segmentu razvoja i implementacije inkluzivne prakse:

- razumjeti i primijeniti načela socijalnog pristupa i modela ljudskih prava u odnosu prema djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju i njihovim obiteljima,

- razumijeti važnost i svrhu uključivanja djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju u redovne odgojno-obrazovne ustanove,

- upoznati metode rane intervencije iz svih sektora,
- detektirati poteškoće u razvoju i uputiti dijete/učenika kod odgovarajućeg stručnjaka,
- prepoznati i razumjeti svoje potrebe te potrebe djece/učenika sa poteškoćama u razvoju i njihovih obitelji,
- poticati pozitivan odnos u procesu prihvatanja djetetovih/učeničkih poteškoća,
- razumjeti roditelje djece sa poteškoćama u razvoju i ostvariti konstruktivnu suradnju,
- pronaći i primijeniti primjerene sadržaje i postupke u radu,
- poticati vršnjačku suradnju,
- individualizirati i prilagođavati program sukladno djetetovim/učeničkim sposobnostima, potrebama i interesima,
- vrednovati i ocjenjivati postignuća djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju,
- rješavati konflikte unutar grupe/razreda i kolektiva,
- poticati metakognitivne, emocionalne i socijalne vještine djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju,
- razvijati inkluzivno okruženje,
- poticati i razvijati partnerski odnos s roditeljima djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

DODATAK 10 - OPIS RADNOG MJESTA ASISTENTA U VRTIĆU/NASTAVI, OBUKA ASISTENATA I POTREBNE KOMPETENCIJE

Asistent u nastavi je jedan od važnih oblika izravne podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju, ali nikako se ne smije percipirati kao jedini i prioritetni oblik podrške. Strategija definira niz paralelnih procesa koji su važni kako bi podrška bila kvalitetna i sveobuhvatna. Ukoliko se insistira samo ili dominantno na uvođenju asistenata u nastavi bez ostalih elemenata podrške, moguće su i negativne posljedice uključivanja asistenta u nastavi po dijete. Cijeli je niz primjera u praksi, ali najčešće se pojavljuje fenomen „segregacije u redovnim uvjetima“.⁷⁶ Osim toga, asistent u nastavi se ne smije dodjeljivati na temelju dijagnoze djeteta/učenika, već isključivo na temelju procjene funkcionalnosti djeteta/učenika. Tako je često moguće u praksi da će nekom djetetu/učeniku sa intelektualnim teškoćama biti potreban asistent u nastavi, a nekom će biti dovoljna podrška mobilnog stručnog tima, Centra za razvoj inkluzivnih praksi, primjena POOP-a i znanja nastavnika koja će steći kroz proces cjeloživotnog učenja te vršnjačka podrška.

Podršku asistenta u nastavi treba uvesti kada svi prethodno primijenjeni načini pružanja podrške ne daju zadovoljavajuće efekte u inkluzivnom odgoju i naobrazbi.

⁷⁶ Autor termina je Darko Kobetić, prof.reh., a termin odnosi se na pretjeranu orijentaciju asistenta u nastavi na učenika sa poteškoćama u razvoju uslijed čega asistent i učenik sa poteškoćama u razvoju postaju jedna cjelina u razredu, a učitelj i učenici bez poteškoća u razvoju postaju druga cjelina. Gubi se kontakt učenika sa poteškoćama u razvoju i učenika bez poteškoća, a učitelj prenosi odgovornost za ishode odgoja i obrazovanja na asistenta u nastavi. Smanjuje se samostalnost učenika sa poteškoćama u razvoju.

Naziv radnog mjesta:	Asistent u nastavi / vrtiću
Opis poslova:	
<p>1 SAŽETAK ULOGA:</p> <p>Asistent u vrtiću/nastavi ima sljedeće uloge:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. asistencija u motiviranju djece/učenika sa poteškoćama u razvoju, 2. asistencija u suradnji s roditeljima djece učenika sa poteškoćama u razvoju, 3. asistencija u poboljšanju stupnja učestvovanja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u odgojno-obrazovnom procesu, 4. asistencija odgojno-obrazovnim ustanovama u prevenciji napuštanja odgojno-obrazovne ustanove i odbijanja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju od strane odgojno-obrazovne ustanove, 5. asistencija u stvaranju inkluzivnog okruženja (prilagođavanja okoline sposobnostima, potrebama i interesima djece/učenika sa poteškoćama u razvoju), 6. asistencija odgojno-obrazovnim ustanovama u boljem razumijevanju djece/učenika sa poteškoćama u razvoju te planiranju i implementaciji mehanizama podrške povezanih sa razvojem inkluzivne prakse. <p>Kao što i sam naziv radnog mjesta govori, asistent u vrtiću/nastavi asistira, on nije odgovoran za gore navedene uloge, ali izvodi ove uloge odgovarajući stručnom timu odgojno-obrazovne ustanove, odgajateljima i učiteljima koji su izravno odgovorni za uspjeh inkluzije djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju.</p> <p>Asistentom u nastavi se smatra svaka osoba koja pruža osobnu pomoć djetetu sa poteškoćama u razvoju ili invaliditetom dok ono učestvuje u školskim, nastavnim i vannastavnim aktivnostima.</p> <p>Asistent u nastavi pruža tehničku pomoć učeniku sa poteškoćama u razvoju, kao i učitelju, tj. nastavniku u razredu, u ovisnosti od potreba u datom trenutku.</p> <p>Asistent u nastavi pomaže učeniku u tijeku i vannastavnih aktivnosti, pružajući mu neposrednu podršku u: kretanju, pisanju, čitanju, crtanju, spremanju torbe, obavljanju toaleta i sl.</p> <p>Asistent u nastavi se angažira sve dok učenik ne stekne samostalnost u obavljanju navedenih aktivnosti.</p> <p>2 GLAVNI ZADACI I ODGOVORNOSTI ASISTENTA U VRTIĆU / NASTAVI:</p> <p>Kao što je već napomenuto, asistent u vrtiću/nastavi ne bi trebao biti jedini koji realizira dolje navedene zadatke i odgovornosti. Asistent mora raditi u suradnji s odgajateljem, učiteljem, stručnim timom i ravnateljem odgojno-obrazovne ustanove.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Asistencija u motiviranju djece/učenika sa poteškoćama u razvoju <ol style="list-style-type: none"> a. Učestvovati u aktivnostima s roditeljima djeteta/učenika u prikupljanju informacija o djetetovim/učeničkim sposobnostima, potrebama, interesima, socijalnim i emocionalnim vještinama i dr., b. Primjenjivati zamjenske aktivnosti sukladno visokom području interesa djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju s ciljem prevencije nepoželjnih oblika ponašanja i motiviranja učenika za konstruktivne aktivnosti (odgojne, obrazovne ili socijalizacijske), c. Učestvovati u implementaciji individualiziranog/prilagođenog odgojno-obrazovnog programa zajedno s odgajateljima, učiteljima, stručnim suradnicima i članovima mobilnog stručnog tima. 2. Asistencija u suradnji s roditeljima djece/učenika sa poteškoćama u razvoju <ol style="list-style-type: none"> a. Učestvovati na individualnim informacijama za dijete/učenika, b. Motivirati roditelje da dolaze na redovite roditeljske sastanke i učestvovati na roditeljskim sastancima, c. Uspostaviti komunikacijsku bilježnicu za svakodnevnu komunikaciju s roditeljima kroz koju će asistent davati pozitivnu povratnu informaciju o aktivnostima djeteta/učenika tijekom dnevnog boravka u odgojno-obrazovnoj ustanovi 	

- 3. Asistencija u poboljšanju stupnja učestvovanja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u odgojno-obrazovnom procesu**
- Poticati svakodnevnu komunikaciju s vršnjacima,
 - Organizirati jednostavne socijalizacijske aktivnosti tijekom sati razredne zajednice, odmora ili rada u odgojnim grupama (u vrtiću),
 - Poticati međuvršnjačku suradnju davanjem jednostavnih zadataka vršnjacima za pružanje podrške djetetu/učeniku sa poteškoćama u razvoju,
 - Zajedno sa odgajateljima, učiteljima i stručnim suradnicima na tjednoj razini planirati načine uključivanja djeteta/učenika u rad grupe/razreda,
 - Poticati rad u manjim grupama i brinuti o razini uključenosti djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju (delegirati zadatke svakom članu grupe),
 - Poticati korištenje asistivnih tehnologija u odgojno-obrazovnim procesima.
- 4. Asistencija odgojno-obrazovnim ustanovama u prevenciji napuštanja odgojno-obrazovne ustanove i odbijanja djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju od strane odgojno-obrazovne ustanove**
- Učestvovati na mjesečnim sastancima tima s ciljem evaluacije postignutnog u radu s djetetom/učenikom sa poteškoćama u razvoju i prevencije razvoja nepoželjnih oblika ponašanja,
 - Učestvovati u formiranju povratne informacije roditeljima djece/učenika sa poteškoćama u razvoju kako bi ona bila pozitivna i prihvatljiva roditeljima s ciljem izgradnje partnerskog i suradničkog odnosa,
 - Učestvovati u planiranju aktivnosti senzibilizacije djece/učenika bez poteškoća u razvoju i njihovih roditelja,
 - Učestvovati na sastancima s članovima mobilnog stručnog tima tijekom njihove posjete odgojno-obrazovnoj ustanovi,
 - Graditi pozitivan i partnerski odnos sa odgajateljima, učiteljima, stručnim suradnicima i ravnateljem odgojno-obrazovne ustanove ističući prednosti inkluzivnog odgoja i naobrazbe za djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju.
- 5. Asistencija u stvaranju inkluzivnog okruženja (prilagodavanja okoline sposobnostima, potrebama i interesima djece/učenika sa poteškoćama u razvoju)**
- Učestvovati u planiranju uklanjanja arhitektonskih barijera u odgojno-obrazovnoj ustanovi,
 - Učestvovati u planiranju potrebnih edukacija za razvoj kompetencija potrebnih za pružanje podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju,
 - Učestvovati u planiranju i izradi didaktičkog materijala potrebnog djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju za prevladavanje psihosocijalnih prepreka i prepreka u savladavanju nastavnog gradiva,
 - Učestvovati u izradi IOOP-a i POOP-a.
- 6. Asistencija odgojno-obrazovnim ustanovama u boljem razumijevanju djece/učenika sa poteškoćama u razvoju te planiranju i implementaciji mehanizama podrške povezanih sa razvojem inkluzivne prakse**
- Učestvovati u planiranju suradnje s nevladinim udrugama i drugim javnim ustanovama na lokalnoj razini,
 - Učestvovati u prikupljanju relevantne literature o razvoju i implementaciji inkluzivne prakse te načinima pružanja podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju.

Lokacija radnog mjesta:	Odgojno-obrazovna ustanova		
Radna pozicija:	Asistent u vrtiću Asistent u nastavi		
Radni odnos:	Puno radno vrijeme	Stupanj naobrazbe:	Visoka stručna sprema sa završenom edukacijom asistenata u vrtiću/nastavi
Edukacija			
Trajanje edukacije: 40 sati			
Teme:			
<ul style="list-style-type: none"> - Uvod u inkluzivnu naobrazbu - Karakteristika različitih vrsta poteškoća s naglaskom na višestruke poteškoće - Inkluzivne nastavne metode (utemeljene na sposobnostima, potrebama i interesima djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju) - Razvoj individualiziranih/prilagođenih odgojno-obrazovnih programa - Asistivne tehnologije 			

Kompetencije:
<ul style="list-style-type: none"> - razumjeti sustav odgoja i naobrazbe djece/učenika sa poteškoćama u razvoju, - razumijeti ulogu i zadatke asistenta u vrtiću/nastavi, - razumjeti karakteristike razvoja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju, - primijeniti metode rada s djecom/učenicima sa poteškoćama u razvoju, - primijeniti zamjenske aktivnosti u radu s djecom/učenicima sa poteškoćama u razvoju, - surađivati s djecom/učenicima, učiteljima/nastavnicima i roditeljima u cilju socijalizacije i napretka djeteta/učenika, - razumjeti razlike između medicinskog i socijalnog pristupa te modela ljudskih prava, - razumjeti načela izrade IOOP-a i POOP-a te načine implementacije, - primijeniti asistivne tehnologije u svakodnevnom pružanju podrške djetetu/učeniku sa poteškoćama u razvoju.

DODATAK 11 - opis poslova, obuke i kompetencija članova mobilnog stručnog tima

Naziv radnog mjesta:	Član mobilnog stručnog tima
Opis poslova:	
1 SAŽETAK ULOGA:	
<p>članovi mobilnog stručnog tima imaju sljedeće uloge:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pružanje savjetodavne podrške odgojno-obrazovnim ustanovama – savjetovanje odgajatelja, učitelja, stručnih suradnika i asistenata u vrtiću/nastavi te individualizacija/prilagođavanje metoda i okruženja sposobnostima, potrebama i interesima djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju, 2. Učestvovanje u procjeni sposobnosti, interesa i potreba djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju, 3. Razvoj IOOP-a/POOP-a u suradnji s odgajateljima, učiteljima, stručnim suradnicima, asistentima u vrtiću/nastavi i roditeljima djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju, 4. Savjetovanje roditelja djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju, 5. Asistiranje u uključivanju djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju u redovne odgojno-obrazovne ustanove, 6. Doprinos u suradnji sa zajednicom i nevladinim udrugama za djecu/učenicima sa poteškoćama u razvoju. <p>Članovi mobilnog stručnog tima pružaju savjetodavnu podršku odgojno-obrazovnim ustanovama s ciljem razvoja inkluzivnih ustanova. Ne rade individualno sa djetetom/učenicom sa poteškoćama u razvoju. Njihov temeljni zadatak je osnažiti sustav za pružanje inkluzivnih usluga djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju da bi mogli biti stvarno uključeni u redovni sustav zajedno sa svojim vršnjacima bez poteškoća u razvoju. Mobilni stručni timovi odgovorni su Ministarstvu naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona i Pedagoškom zavodu Tuzlanskog kantona te trebaju surađivati s navedenim tijelima u planiranju njihova rada i izvještavanju o provedenim aktivnostima najmanje dva puta godišnje (jednom u polugodištu).</p>	
2 GLAVNI ZADACI I ODGOVORNOSTI ČLANOVA MOBILNOG STRUČNOG TIMA:	
<p>Članovi mobilnog stručnog tima trebaju uvijek surađivati sa zaposlenima u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama, Ministarstvom naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona i Pedagoškim zavodom Tuzlanskog kantona kojima su i odgovorni te trebaju podnijeti izvješća o svom radu dva puta godišnje (u prosincu i lipnju).</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pružanje savjetodavne podrške odgojno-obrazovnim ustanovama – savjetovanje odgajatelja, učitelja, stručnih suradnika i asistenata u vrtiću/nastavi te individualizacija/prilagođavanje metoda i okruženja sposobnostima, potrebama i interesima djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju <ol style="list-style-type: none"> a. Podržavati identifikaciju i diseminirati najefikasnije pristupe odgoju i naobrazbi djece/učenika sa poteškoćama u razvoju; b. Raditi sa zaposlenima i asistentima u vrtiću/nastavi na razvoju efikasnih načina prevazilaženja prepreka učenju kroz: <ul style="list-style-type: none"> - procjenu potreba, -monitoring kvaliteta poučavanja i postignuća učenika, -razvoj IOOP-a i POOP-a; c. Provoditi najmanje dvije posjete tjedno odgojno-obrazovnoj ustanovi: <ol style="list-style-type: none"> i. posjeta odgojnoj grupi/razredu u trajanju najmanje 45 minuta po posjeti, ii. savjetovanje odgajatelja/učitelja i asistenta o mogućnostima unaprjeđenja metoda (prilagođavanje vremena rada sa djetetom/učenicom sa poteškoćama u razvoju; prilagođavanje /individualizacija zadataka u testovima – npr. lakši - teži - lakši zadatak za djecu s poremećajem pažnje i hiperaktivnosti (ADHD poremećajem), iii. savjetovanje asistenta u vrtiću/nastavi za unaprjeđenje metoda socijalizacije i inkluzije djeteta/učenika sa poteškoćama u cjelini, 	

- iv. odgovaranje na pitanja o inkluziji, metodama i pristupima pružajući podršku stručnjacima (npr. implementacija PECS, TEACCH ili ABA metode za djecu/učenike sa autizmom; podrška u učenju Brailleovog pisma za rad s djecom/učenicima sa oštećenjem vida; demonstracija pozicioniranja za rad s djecom/učenicima sa motoričkim oštećenjima i dr.),
- v. pružanje podrške u organizaciji okruženja unutar odgojne grupe/razreda (pozicija djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju unutar grupe/razreda sukladno potrebama – npr. dijete/učenik treba sjediti u prvom redu ukoliko ima ADHD poremećaj ili oštećenje sluha; pozicioniranje i organizacija namještaja u grupi/razredu ukoliko je uključeno dijete/učenik sa oštećenjem vida ili motoričkim oštećenjima i dr.),
- vi. odgovaranje na pitanja roditelja u svezi s odgojem i naobrazbom njihove djece/učenika (npr. o pravu na prijevoz, ostvarenje prava na temelju utvrđene razvojne poteškoće i sl.),
- vii. razvijanje povjerenja u potencijale djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju – podržavati zaposlene u primjeni socijalnog modela i modela ljudskih prava umjesto medicinskog modela u pristupu djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju (osnažiti zaposlene redovnih odgojno-obrazovnih ustanova kako utvrditi sposobnosti, potencijale i potrebe djece/učenika sa poteškoćama u razvoju).

- 2. Učestvovanje u procjeni sposobnosti, interesa i potreba djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju**
 - a. Opservirati dinamiku u grupi/razredu tijekom rada – odnos između odgajatelja /učitelja – djeteta/učenika – asistenta u vrtiću/nastavi – ostale djece/učenika u grupi/razredu,
 - b. Intervjuirati roditelje o interesima, potrebama i sposobnostima djeteta/učenika,
 - c. Intervjuirati odgajatelja/učitelja i asistenta u vrtiću/nastavi o interesima, potrebama i sposobnostima djeteta/učenika,
 - d. Raditi s djecom/učenicima kroz razgovor i kreativne tehnike,
 - e. Savjetovati se sa stručnim suradnicima odgojno-obrazovnih ustanova.
- 3. Razvoj IOOP-a/POOP-a u suradnji sa odgajateljima, učiteljima, stručnim suradnicima, asistentima u vrtiću/nastavi i roditeljima djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju**
 - a. Razviti obrazac IOOP-a / POOP-a;
 - b. Na temelju procijenjenih sposobnosti, potreba i interesa djeteta/učenika definirati:
 - i. ciljeve za određeno dijete/učenika sa poteškoćama u razvoju,
 - ii. ishode,
 - iii. zadatke,
 - iv. individualizirane ili prilagođene metode kojima će dijete/učenik postići ciljeve kroz izvršavanje zadataka;
 - c. Izraditi IOOP/POOP za dijete/učenika sa poteškoćama u razvoju.
- 4. Savjetovanje roditelja djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju**
 - a. Dogovarati sastanke s roditeljima djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju u suradnji s odgajateljima/učiteljima,
 - b. Ohrabriti roditelje da dođu na redovne roditeljske sastanke,
Osnažiti roditelje za prihvatanje poteškoća djeteta podižući svijest o sposobnostima i potencijalima djeteta.
- 5. Asistiranje u uključivanju djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju u redovne odgojno-obrazovne ustanove**
 - a. Asistirati u analizi etosa odgojno-obrazovne ustanove i unaprjeđivati ga da se zadovolje potrebe djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju,
 - b. Asistirati u razvoju vršnjačke podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju (npr. uparivanje djeteta/učenika bez poteškoća u razvoju i djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju te omogućiti svakome od njih osjećaj podržavanja i uspjeha).
 - c. Asistirati u planiranju priredbi, izleta i drugih aktivnosti kroz interaktivne grupe te definirati načine uključivanja djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju u završne priredbe i druge važne događaje tijekom pedagoške/školske godine.
- 6. Doprinos u suradnji sa zajednicom i nevladinim udrugama za djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju**
 - a) Komunicirati sa stručnim nevladinim udrugama i udrugama roditelja zajedno sa zaposlenima u odgojno-obrazovnim ustanovama kako bi se razvio sustav individualiziranog planiranja za svako dijete/učenika sa poteškoćama u razvoju.
 - b.) Osnažiti suradnju odgojno-obrazovnih ustanova i nevladinih udruga s ciljem razvoja inkluzivne prakse i partnerskog osiguravanja potrebnih financijskih sredstava kroz izradu projektnih aplikacija.

Lokacija radnog mjesta:	Centar za razvoj inkluzivnih praksi		
Radna pozicija:	Član mobilnog stručnog tima		
Radni odnos:	- puno radno vrijeme - vanjski suradnici	Stupanj naobrazbe:	Visoka stručna sprema (edukator - rehabilitator, logoped, psiholog, fizioterapeut, pedagog, socijalni radnik, učitelj)
Edukacija			
Trajanje edukacije: 80 sati			
Teme:			
<ul style="list-style-type: none"> - Modeli inkluzivnog okruženja - Zakonodavni okvir djelovanja mobilnih stručnih timova - Edukacijsko-rehabilitacijski postupci kroz savjetodavni rad u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama - Suradničke (kolaborativne) odgojno-obrazovne ustanove - Samosvijest i samopoštovanje u funkciji očuvanja vlastitog integriteta - Vještine komunikacije i savjetovanja - Razvoj kapaciteta za konfliktne i stresne situacije - Suradnja s redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama, roditeljima i asistentima u vrtiću/nastavi 			
Kompetencije:			
<ul style="list-style-type: none"> - primijeniti znanje o inkluzivnoj paradigmi na praktičnoj i teorijskoj razini, - razumjeti specifičnost uloge mobilnog stručnog tima, - primjenjivati vještine savjetovanja, komunikacije i koordiniranja, - razumjeti i primjenjivati edukacijsko-rehabilitacijske postupke u pružanju podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju s ciljem razvoja i implementacije inkluzivne prakse, - razvijati IOOP-e i POOP-e, - primjenjivati vještine rada u timu, - prihvaćati različitosti, - organizirati i provoditi jednokratne tematske radionice, - rješavati konfliktne situacije, - razumjeti odgojno-obrazovni sustav u inkluzivnom kontekstu kroz socijalni model i model ljudskih prava u pristupu djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju, - razumjeti faze prihvatanja djeteta sa poteškoćama u razvoju od strane roditelja. 			

DODATAK 12 – SADRŽAJ OBRAZOVNIH PROGRAMA ZA ČLANOVE OBITELJI DJECE SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU I STRUČNO OSOBLJE U VRTIĆIMA I ŠKOLAMA

U redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama sve su više prisutna djeca/učenici sa poteškoćama u razvoju, što je jasan pokazatelj razvoja inkluzije. Da bi kvalitet njihovog boravka u ustanovi i kod kuće bio na zadovoljavajućoj razini te da bi se zaposleni u odgojno-obrazovnim ustanovama i roditelji osjećali kompetentnije u pružanju podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju, neophodna je obuka koja se temelji na praktičnim primjerima primjene metoda za rad s djecom/učenicima sa poteškoćama u razvoju.

Obuka se provodi kroz radionički oblik rada, što podrazumijeva aktivno učestvovanje polaznika. Također, tijekom obuke polaznicima se prikazuju primjeri iz prakse s detaljnim opisima pojedinih metoda u radu s djecom/učenicima s autizmom, intelektualnim poteškoćama, poremećajem pažnje i hiperaktivnosti (ADHD), motoričkim poteškoćama i dr.

Osnovne teme obuke su kako slijedi:

- rano prepoznavanje poteškoća kod djeteta,
- detekcija „nevidljive djece“ sa poteškoćama u razvoju,
- kako pozitivno utjecati na socio-emocionalni razvoj djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju,
- metode poticanja razvoja kod djece/učenika sa motoričkim poteškoćama – kako prilagoditi okolinu sposobnostima, interesima i potrebama djeteta/učenika te koje aktivnosti provoditi u radu,
- metode poticanja razvoja kod djece/učenika sa intelektualnim poteškoćama – kako prilagoditi okolinu sposobnostima, interesima i potrebama djeteta/učenika te koje aktivnosti provoditi u svakodnevnom radu,
- metode poticanja razvoja kod djece/učenika sa poremećajem iz spektra autizma – kako prilagoditi okolinu sposobnostima, interesima i potrebama djeteta/učenika te korištenje metoda ABA, PECS, Floor Time u svakodnevnom radu,
- metode poticanja razvoja kod djece/učenika sa poremećajem pažnje i hiperaktivnosti (ADHD) – kako prepoznati poteškoću i koje metode individualizacije koristiti u radu,
- stvaranje pozitivnog okruženja za razvoj inkluzivne prakse (kolaborativni pristup),
- izrada individualiziranih i prilagođenih programa usklađenih sa sposobnostima, interesima i potrebama djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju,

- suradnja roditelja djece sa poteškoćama u razvoju s odgojno-obrazovnom ustanovom,
- pružanje podrške braći i sestrama djece sa poteškoćama u razvoju.

DODATAK 13 – DETALJAN OPIS METODOLOGIJE IZRADE STRATEGIJE

ANALIZA DOKUMENTACIJE

S ciljem detaljnog uvida u postojeće stanje u području inkluzivnog odgoja i naobrazbe na razini Federacije Bosne i Hercegovine i Tuzlanskog kantona provedena je detaljna analiza dokumentacije kao temelj daljnjeg provođenja terenskog istraživanja za izradu Strategije za uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u naobrazbu sa sedmogodišnjim Planom implementacije. U tu svrhu analizirani su sljedeći dokumenti:

- Zakon o osnovnom odgoju i naobrazbi, Skupština Tuzlanskog kantona, «Službene novine TK», 9/15 i 6/16;
- Okvirni zakon o osnovnoj i srednjoj naobrazbi u Bosni i Hercegovini, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, «Sl. glasnik BiH», 18/03 i 88/07;
- Zakon o srednjoj naobrazbi i odgoju, Skupština Tuzlanskog kantona, «Službene novine TK», 17/11, 9/15 i 6/16;
- Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi, Skupština Tuzlanskog kantona, «Službene novine TK», 12/09, 8/11 i 10/13;
- Pravilnik o praćenju, vrednovanju i ocjenjivanju učenika srednjih tehničkih i stručnih škola koji rade po modularnim nastavnim planovima i programima, Ministarstvo naobrazbe, znanosti, kulture i športa Tuzlanskog kantona, «Službene novine TK», 15/13;
- Pravilnik o praćenju, vrednovanju i ocjenjivanju učenika srednjih škola, Ministarstvo za naobrazbu, znanost, kulturu i šport Tuzlansko-podrinjskog kantona, «Službene novine TPK», 10/96;
- Zakon o zabrani diskriminacije, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik BiH” 59/09 I 66/16;
- Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini, Vijeće ministara, «Sl. glasnik BiH», 76/08;
- Uspostava sustava praćenja kvaliteta osnovnog odgoja i naobrazbe – Akcioni plan, Agencija za predškolsku, osnovnu i srednju naobrazbu;
- Smjernice za implementaciju zajedničkog jezgra nastavnih planova i programa za kroskurikularno i međupredmetno područje definirano na ishodima učenja, Vijeće ministara, Agencija za predškolsku, osnovnu i srednju naobrazbu, Mostar, 2015;
- Od segregacije do inkluzije: da li je naobrazba djece i mladih sa posebnim potrebama u BiH inkluzivna? – Kratki pregled i analiza stanja, Fond Otvoreno društvo, Bosna i Hercegovina, 2013, Sarajevo;
- Šarić, E.: Analiza socijalne zaštite, odgoja i naobrazbe na Tuzlanskom kantonu“, Bosna i Hercegovina, iLEARN;
- Mi smo tu – Analiza trenutnog stanja svih osoba s invaliditetom i mogućnosti njihovog zapošljavanja i samozapošljavanja u Bosni i Hercegovini, Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini, 2014, Sarajevo;
- Analiza nedostataka u oblasti politika socijalne zaštite i inkluzije u BiH, UNICEF, 2013, Sarajevo;
- Analiza primjene politike u oblasti invalidnosti BiH 2008-2013, Humanitarna organizacija Partner, 2014, Banjaluka;
- Informacija o implementaciji Strateških pravaca razvoja predškolskog odgoja i naobrazbe u Bosni i Hercegovini, Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, 2012, Sarajevo;
- Specijalno izvješće o stanju prava djece s posebnim potrebama/smetnjama u psihofizičkom razvoju, Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, 2010, Sarajevo;
- Izvješće o istraživanju – Mapiranje inkluzivnih praksi u osnovnoj naobrazbi u BiH, UNICEF BiH i Save the Children UK, 2008, Sarajevo;
- Vodič kroz inkluziju u naobrazbi, Društvo ujedinjenih građanskih akcija DUGA, 2006, Sarajevo;
- Smjernice za školovanje djece s posebnim potrebama u srednjim školama u BiH, Udruga Društvo ujedinjenih građanskih akcija DUGA“ i UNICEF, 2013, Sarajevo;
- Strateški pravci razvoja naobrazbe u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja, 2008.-2015, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, 2008;
- Razvijanje sustava podrške u nastavi u osnovnim školama Kantona Sarajevo – Podrška inkluzivnoj naobrazbi, asistent u nastavi, Udruga «Život sa Down sindromom», 2011, Sarajevo.

Osim gore nabrojanih dokumenata, u analizi su korištene i međunarodne konvencije, ugovori, protokoli i drugi relevantni dokumenti koji se navode i u Strategiji u poglavlju 6: Zakonski okvir na kojem se temelji Strategija.

MAPIRANJE KLJUČNIH USTANOVA/ INSTITUCIJA/ NEVLADINIH ORGANIZACIJA

U suradnji s organizacijom Save the Children, predstavnicima Ministarstva naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona i Pedagoškog zavoda Tuzlanskog kantona, definirane su ključne predškolske, osnovnoškolske, srednjoškolske i visokoškolske ustanove, vladini uredi, nevladine organizacije i druge ustanove, institucije i organizacije ključne u prikupljanju relevantnih podataka i potreba za razvoj Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije.

S predstavnicima dolje navedenih ustanova/institucija/organizacija provedeni su fokus-grupni intervjui, polustrukturirani intervjui, radni sastanci i/ili tematski okrugli stolovi.⁷⁷

U prikupljanje podataka na terenu uključene su sljedeće ustanove/institucije/nevladine organizacije:

- Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona (pomoćnica ministra za naobrazbu i znanost),
- Ministarstvo zdravstva Tuzlanskog kantona (savjetnik ministra),

- Ministarstvo financija Tuzlanskog kantona (pomoćnica ministra),
- Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona (stručna savjetnica),
- Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona (ravnatelj i savjetnica),
- Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli (dekan i profesori),
- Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli (dekan i profesori),
- JU Služba za zapošljavanje Tuzlanskog kantona (ravnatelj i zaposleni),
- Zavod za odgoj i naobrazbu osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju Tuzla (ravnatelj i voditeljica Odjela za dokumentaciju i edukativnu inovaciju),
- JU Centar za naobrazbu, vaspitanje i rehabilitaciju slušanja i govora Tuzla (ravnateljica i stručna suradnica),
- Informativni centar za osobe s invaliditetom „Lotos“ Tuzla (izvršni ravnatelj),
- JU „Dječije obdanište“ Živinice (ravnatelj),
- JU za predškolski odgoj i naobrazbu „Naše dijete“ Tuzla (ravnateljica i stručne suradnice),
- JU za predškolski odgoj i naobrazbu „Naša djeca“ Gračanica (ravnatelj),
- JU „Dječije obdanište“ Banovići (ravnatelj),
- JU „Dječije obdanište“ Doboj Istok (ravnateljica),
- JU Dječije obdanište „Kolibri“ Gradačac (ravnatelj),
- JU za odgoj i naobrazbu djece predškolskog uzrasta Srebrenik (ravnatelj),
- Privatna predškolska ustanova „Aladin“ Tuzla (ravnateljica i stručna suradnica),
- JU Osnovna škola Sapna (ravnatelj),
- JU OŠ „Dr. Safvet-beg Bašagić“, Gradačac (ravnatelj),
- JU Osnovna škola „Banovići“ (ravnatelj),
- JU Osnovna škola „Kladanj“ (ravnatelj),
- JU Osnovna škola „Kalesija“ (ravnatelj),
- JU Osnovna škola „Lukavac Mjesto“ Lukavac (ravnatelj),
- JU Prva osnovna škola Srebrenik (ravnatelj),
- JU Osnovna škola „Brčanska Malta“ Tuzla (ravnatelj),
- JU Osnovna škola „Brijesnica“ Doboj Istok (ravnatelj),
- JU Mješovita srednja škola Čelić (ravnatelj),
- JU Mješovita srednja škola „Hasan Kikić“ Gradačac (ravnatelj),
- JU Mješovita srednja škola Teočak (ravnatelj),
- JU Mješovita srednja škola Banovići (ravnatelj),
- JU Mješovita srednja Elektro-mašinska škola Lukavac (ravnatelj),
- JU Mješovita srednja škola „Musa Ćazim Ćatić“ Kladanj (ravnatelj),
- JU Gimnazija „Meša Selimović“ Tuzla (ravnatelj),
- Centar za socijalni rad Lukavac (ravnateljica),
- Nevladina udruga „Mali svijet“ Lukavac (predsjednica),
- Centar za djecu sa višestrukim smetnjama „Vrati mi osmijeh“ (predsjednica),
- Nevladina udruga „Koraci nade“ Tuzla (predsjednica),
- Udruga roditelja djece s poteškoćama u razvoju „Osmijeh nade“ Kalesija (predsjednik),
- Dom zdravlja Gradačac (edukator-rehabilitator).

FOKUS-GRUPNI INTERVJU ⁷⁸

Pored polustrukturiranih intervjua tijekom istraživanja korištena je i metoda fokus-grupnog intervjua koji predstavlja organiziranu grupnu komunikaciju koja je fokusirana na jednu temu.

Cilj provedenih fokus-grupnih intervjua bio je istražiti percepciju ključnih učesnika o važnosti i sadržaju Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije u svim lokalnim samoupravama Tuzlanskog kantona.

Za potrebe izrade Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije učesnici fokus grupa bili su predstavnici Ministarstva naobrazbe i znanosti, Ministarstva financija, Ministarstva zdravstva, Ministarstva za rad, socijalnu politiku i povratak te ravnatelji predškolskih, osnovnoškolskih i srednjoškolskih odgojno-obrazovnih ustanova, dekani i profesori Edukacijsko-rehabilitacijskog i Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli, predsjednici i članovi nevladinih organizacija, odgajatelji, učitelji, nastavnici, roditelji i predstavnici ostalih relevantnih institucija i ustanova. Prikupljeni podaci korišteni su u izradi Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije.

⁷⁸ Radi se o kvalitativnoj tehnici istraživanja koja objedinjuje unaprijedenu formu grupnog intervjua i opservaciju u kojoj je opserverski učesnik. Podaci dobiveni ovom metodom proizlaze iz verbalnih iskaza učesnika, ali i iz njihovih neverbalnih znakova komunikacije; grupa je mala, sastavljena od najviše 6 učesnika koji su odabrani prema jasno utvrđenim kriterijima; komunikacija se ponavlja s različitim grupama, a broj grupa zavisi od problema, ciljeva i karakteristika istraživanja; cilj ovakvog oblika komunikacije jest prikupljanje podataka o osjećajima, stavovima, idejama i mišljenjima učesnika o određenoj temi. Iz ovako dobivenih podataka mogu se donositi zaključci o grupnim normama, procesima i mišljenjima; komunikaciju vodi moderator, čiji je zadatak da postavlja pitanja, usmjerava komunikaciju, trudi se da svi učesnici iznesu svoje stavove, sluša i kasnije je najčešće uključen u analizu dobivenih podataka; moderator se koristi unaprijed izrađenim vodičem za usmjeravanje, odnosno fokusiranje komunikacije u željenom smjeru, tj. na određena pitanja relevantna s aspekta istraživanog problema; u ovom obliku intervjua, moderator daje određeno pitanje na grupnu raspravu. Uspješna fokus-grupa podrazumijeva davanje odgovora učesnika jednih drugima, a ne moderatoru, obrazlažući svoje mišljenje ili tražeći mišljenje drugih učesnika; fokus-grupni intervju trajao je 90 minuta po grupi.

Grupe su formirane od najviše šest članova. Ukupno je organizirano deset fokus-grupnih intervju, od čega su dvije fokus grupe formirane od predstavnika različitih institucija/organizacija (predstavnika ministarstava, odgojno-obrazovnih ustanova i nevladinih organizacija).

U fokus-grupne intervju bili su uključeni predstavnici sljedećih institucija i organizacija:

- Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona (pomoćnica ministra za naobrazbu i znanost),
- Ministarstvo zdravstva Tuzlanskog kantona (savjetnik ministra),
- Ministarstvo financija Tuzlanskog kantona (pomoćnica ministra),
- Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona (stručna savjetnica),
- Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona (ravnatelj i savjetnica),
- Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli (dekan i profesori),
- Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli (dekan i profesori),
- JU Služba za zapošljavanje Tuzlanskog kantona (ravnatelj i zaposleni),
- Zavod za odgoj i naobrazbu osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju Tuzla (ravnatelj i voditeljica Odjela za dokumentaciju i edukativnu inovaciju),
- JU Centar za naobrazbu, vaspitanje i rehabilitaciju slušanja i govora Tuzla (ravnateljica i stručna suradnica),
- Informativni centar za osobe s invaliditetom „Lotos“ Tuzla (izvršni ravnatelj),
- JU „Dječije obdanište“ Živinice (ravnatelj),
- JU za predškolski odgoj i naobrazbu „Naše dijete“ Tuzla (ravnateljica i stručne suradnice),
- JU za predškolski odgoj i naobrazbu „Naša djeca“ Gračanica (ravnatelj),
- JU „Dječije obdanište“ Banovići (ravnatelj),
- JU „Dječije obdanište“ Doboj Istok (ravnateljica),
- JU Dječije obdanište „Kolibri“ Gradačac (ravnatelj),
- JU za odgoj i naobrazbu djece predškolskog uzrasta Srebrenik (ravnatelj),
- Privatna predškolska ustanova „Aladin“ Tuzla (ravnateljica i stručna suradnica),
- JU Osnovna škola Sapna (ravnatelj),
- JU OŠ „Dr. Safvet-beg Bašagić“, Gradačac (ravnatelj),
- JU Osnovna škola „Banovići“ (ravnatelj),
- JU Osnovna škola „Kladanj“ (ravnatelj),
- JU Osnovna škola „Kalesija“ (ravnatelj),
- JU Osnovna škola „Lukavac Mjesto“ Lukavac (ravnatelj),
- JU „Prva osnovna škola“ Srebrenik (ravnatelj),
- JU Osnovna škola „Brčanska Malta“ Tuzla (ravnatelj),
- JU Osnovna škola „Brijesnica“ Doboj Istok (ravnatelj),
- JU Mješovita srednja škola Čelić (ravnatelj),
- JU Mješovita srednja škola „Hasan Kikić“ Gradačac (ravnatelj),
- JU Mješovita srednja škola Teočak (ravnatelj),
- JU Mješovita srednja škola Banovići (ravnatelj),
- JU Mješovita srednja Elektro-mašinska škola Lukavac (ravnatelj),
- JU Mješovita srednja škola „Musa Ćazim Ćatić“ Kladanj (ravnatelj),
- JU Gimnazija „Meša Selimović“ Tuzla (ravnatelj),
- Centar za socijalni rad Lukavac (ravnateljica),
- Nevladina udruga „Mali svijet“ Lukavac (predsjednica),
- Centar za djecu sa višestrukim smetnjama „Vrati mi osmijeh“ (predsjednica),
- Nevladina udruga „Koraci nade“ Tuzla (predsjednica),
- Udruga roditelja djece s poteškoćama u razvoju „Osmijeh nade“ Kalesija (predsjednik),
- Dom zdravlja Lukavac (edukator-rehabilitator).

POLUSTRUKTURIRANI INTERVJU ⁷⁹

Temeljni cilj provedenih polustrukturiranih intervju bio je prikupiti informacije o subjektivnom odnosu pojedinaca (mišljenja, vjerovanja, odnos, stavovi) o inkluzivnoj praksi, djeci s poteškoćama u razvoju, njihovim roditeljima te potrebama u području razvoja inkluzivne prakse na sve tri razine odgoja i naobrazbe (predškolska, osnovnoškolska i srednjoškolska razina).

U izradi Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije korišten je informativni, individualni, polustrukturirani, vođeni intervju gdje su bila unaprijed određena samo okvirna, odnosno glavna pitanja, a dodatna pitanja su se spontano javljala u ovisnosti od tijeka razgovora.

Intervju je proveden s predstavnicama/predstavnicima sljedećih ustanova/institucija/organizacija:

- Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona,
- Ministarstvo zdravstva Tuzlanskog kantona,
- Ministarstvo financija Tuzlanskog kantona,
- Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona,

- Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona,
- Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli,
- Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli,
- JU Služba za zapošljavanje Tuzlanskog kantona,
- Zavod za odgoj i naobrazbu osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju Tuzla,
- JU Centar za naobrazbu, vaspitanje i rehabilitaciju slušanja i govora Tuzla,
- Informativni centar za osobe s invaliditetom „Lotos“ Tuzla,
- JU za predškolski odgoj i naobrazbu „Naše dijete“ Tuzla,
- Privatna predškolska ustanova „Aladin“ Tuzla,
- JU OŠ „Dr. Safvet-beg Bašagić“, Gradačac,
- JU Mješovita srednja Elektro-mašinska škola Lukavac,
- JU Mješovita srednja škola Teočak,
- Nevladina udruga „Koraci nade“ Tuzla,
- Dom zdravlja Lukavac.

Cilj intervjua bio je prikupiti podatke o trenutnom stanju inkluzije na području Tuzlanskog kantona, potrebama te realnim kratkoročnim i dugoročnim ciljevima u području razvoja inkluzije djece s poteškoćama u razvoju u odgojno-obrazovni sustav Tuzlanskog kantona. Podaci prikupljeni tijekom polustrukturiranih intervjua korišteni su na radnim sastancima s ključnim stručnjacima kod definiranja strukture i sadržaja Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije. Također, jedan od ciljeva intervjua s predstavnicima nadležnih ministarstava bio je prikupiti podatke o međusektorskoj suradnji u području razvoja i provođenja usluga koje osiguravaju inkluziju djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u odgojno-obrazovne ustanove.

Intervjui su trajali 50-60 minuta.

ANALIZA LOKALNIH PRORAČUNA

Cilj provođenja analize lokalnih proračuna bio je utvrditi prepreke i mogućnosti za unaprjeđenje inkluzivne prakse.

Podaci dobiveni tijekom analize lokalnih proračuna korišteni su tijekom definiranja sadržaja Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije u dijelu alokacije finansijskih sredstava potrebnih za razvoj inkluzivne prakse.

Analiza lokalnih proračuna provedena je u dvjema općinama - Općini Živinice i Općini Teočak, u suradnji s predstavnicom Ministarstva naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, predstavnicom Pedagoškog zavoda Tuzlanskog kantona i predstavnicima relevantnih nevladinih organizacija. Navedene općine selektirane su na temelju broja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju uključene u odgojno-obrazovne ustanove.⁸⁰ Općina Živinice je selektirana kao lokalna samouprava s najvećim brojem djece/učenika za koje je Komisija za utvrđivanje sposobnosti i određivanje podrške dala nalaz i mišljenje o vrsti i stupnju poteškoće u razvoju (ukupno 364⁸¹ djece/mladih), dok je Općina Teočak selektirana kao općina s najmanjim brojem djece/učenika s poteškoćama u razvoju za koje je Komisija za utvrđivanje sposobnosti i određivanje podrške dala nalaz i mišljenje i vrsti i stupnju poteškoće u razvoju (ukupno 10⁸² djece/mladih).

Tijekom analize detaljno su iščitani proračuni za obje općine te su rađene analize svih elemenata proračuna koji su relevantni za područje kojim se bavi Strategija. Izlistane su sve stavke proračuna koje se odnose na odgoj i naobrazbu te socijalne usluge koje se financiraju lokalnim proračunom. Također, posebno je uzeta u obzir prihodovna stavka proračuna koja se odnosi na prihode iz projekata kako bi se odredilo u kojoj mjeri lokalna samouprava koristi dostupna projektna sredstva od nacionalnih, međunarodnih i EU pretpristupnih fondova. Na temelju izdvojenih proračunskih stavki napravljena je daljnja analiza iz koje su proizašle preporuke i zaključci.

Preporuke, za buduće planiranje lokalnih proračuna, koje proizlaze iz analize proračuna navedenih lokalnih samouprava, a odnose se na sve lokalne samouprave Tuzlanskog kantona su sljedeće:

- potrebno je planirati finansijska sredstva u lokalnom proračunu za zajedničko pružanje usluga centara za razvoj inkluzivnih praksi sa Ministarstvom naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, posebno u dijelu prijevoza djece/učenika sa poteškoćama u razvoju do najbližeg centra kako bi se omogućilo pružanje podrške u kabinetima centra. Osim toga, proračunska sredstva na lokalnoj razini treba planirati i za rad mobilnih stručnih timova kako bi se omogućila podrška što većem broju odgojno-obrazovnih ustanova na području Kantona,

- potrebno je uvrstiti proračunsku liniju za financiranje tekućih grantova udruga koje rade u korist djece/učenika sa poteškoćama u razvoju kako bi se podržao razvoj inkluzivne prakse i utjecalo na smanjivanje razlike u realizaciji prava na odgoj i naobrazbu između djece/učenika sa poteškoćama u razvoju i djece/učenika bez poteškoća u razvoju. Odgovornost lokalne samouprave jest, između ostaloga, utjecaj na smanjenje rizika od diskriminacije na bilo kojem temelju, pa tako i na temelju različitih funkcionalnih sposobnosti,

⁸⁰ Podaci su preuzeti iz dokumenta: „Analiza socijalne zaštite, odgoja i obrazovanja na Tuzlanskom kantonu“, Bosna i Hercegovina; Šarić, E., iLEARN; Tabela 3, str. 8.

⁸¹ Od ukupnog broja 6 djece u dobi 0-5 godina, 48 djece u dobi 6-9 godina, 102 djece u dobi 10-14 godina, 97 djece/mladih u dobi 15-18 godina i 111 mladih u dobi 19-25 godina; podaci su preuzeti iz dokumenta: „Analiza socijalne zaštite, odgoja i obrazovanja na Tuzlanskom kantonu“, Bosna i Hercegovina; Šarić, E., iLEARN; Tabela 4, str. 9.

⁸² Od ukupnog broja 0 djece u dobi od 0-5 godina, 1 djece u dobi 6-9 godina, 3 djece u dobi 10-14 godina, 2 djece/mladih u dobi 15-18 godina i 4 mladih u dobi 19-25 godina; podaci su preuzeti iz dokumenta: „Analiza socijalne zaštite, odgoja i obrazovanja na Tuzlanskom kantonu“, Bosna i Hercegovina; Šarić, E., iLEARN; Tabela 4, str. 9.

- već planirana sredstva u proračunima, namijenjena za sufinansiranje obnove školskih i predškolskih objekata, trebaju biti djelomično ulagana i u uklanjanje arhitektonskih i komunikacijskih barijera,⁸³

- potrebno je osigurati prihode od podrške iz inozemstva i donacija kroz lokalne proračune kako bi se omogućilo dodatno ulaganje finansijskih sredstava u razvoj inkluzivne prakse u odgojno-obrazovnim ustanovama na inicijativu lokalnih samouprava.

Bez obzira na zakonske obveze, svaka lokalna samouprava treba snositi odgovornost za razvoj lokalne zajednice kako u ekonomskom tako i u socijalnom segmentu. Aktivnim traženjem rješenja za financiranje socijalnih usluga, odgojno-obrazovnog sustava i svih drugih razina uključivanja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju, lokalna samouprava brine o najranjivijim grupama kojima prijete segregacija.

Ukoliko same lokalne samouprave ne poduzimaju aktivne mjere razvoja i implementacije mehanizama podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju postoji značajan rizik od pojave tzv. „nevidljive djece“ ili segregacije djece u specijalne ustanove. Na ovaj način se vrši jasna neizravna diskriminacija izostankom akcije za uključivanje u život lokalne zajednice.

S druge strane, „nevidljiva djeca“ ostaju izvan odgojno-obrazovnog sustava, čime se značajno smanjuju mogućnosti aktivnog uključivanja u društvo u cjelini kao i na tržište rada. S vremenom, „nevidljiva djeca“ postaju „ovisni“ članovi društva, najčešće socijalno ugroženi, čime postaju stalno opterećenje kako lokalnih, tako i kantonalnih i federalnog proračuna. Na ovaj način se, dugoročno gledano, troše značajna finansijska sredstva, a sve, većim dijelom, radi propuštanja pravovremene intervencije i pravovremenog planiranja finansijskih sredstava za aktivno uključivanje ranjivih grupa u aktivnosti lokalne zajednice.

Planiranje finansijskih sredstava u lokalnim proračunima s ciljem odgoja i naobrazbe djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u inkluzivnom kontekstu predstavlja dugoročnu investiciju u daljnji razvoj društva. Preveniraju se pasivizacija djece/učenika sa poteškoćama u razvoju i stvaraju se radno sposobni aktivni članovi lokalne društvene zajednice koji mogu doprinijeti razvoju lokalne sredine. Niti jedna zemlja nije dovoljno bogata da bi djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju pretvarala u socijalno ugroženu grupu koju je potrebno kontinuirano i dugotrajno financirati.

Samo na primjeru lokalnih proračuna Općine Živinice i Općine Teočak vidljivo je da se lokalne samouprave nedovoljno orijentiraju na finansijska sredstva dostupna kroz različite nacionalne i međunarodne fondove, a koja mogu biti usmjerena na razvoj usluga u zajednici s ciljem razvoja inkluzivne prakse. U oba analizirana proračuna uopće nije predviđena proračunska stavka primitaka iz navedenih izvora financiranja, a u izdacima je vidljivo kako je ukupno donirano 2.500,00 KM u Općini Živinice za dvije nevladine organizacije koje pružaju podršku djeci sa poteškoćama u razvoju od ukupnog lokalnog proračuna 17.566.566,00 KM,⁸⁴ dok je iz proračuna Općine Teočak vidljivo kako nema rashoda za nevladine organizacije koje djeluju u korist razvoja inkluzije.⁸⁵

Podaci dobiveni tijekom analize lokalnih proračuna korišteni su tijekom definiranja sadržaja Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije u dijelu alokacije finansijskih sredstava potrebnih za razvoj inkluzivne prakse.

RADNI SASTANCI SA KLJUČNIM STRUČNJACIMA

Nakon provedenog dijela fokus-grupnih intervjua, polustrukturiranih intervjua i analize lokalnih proračuna organizirani su radni sastanci s ključnim stručnjacima zaposlenim u relevantnim ministarstvima (Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona, Ministarstvo zdravstva Tuzlanskog kantona, Ministarstvo financija Tuzlanskog kantona, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona), Edukacijsko-rehabilitacijskom i Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli, odgojno-obrazovnim ustanovama i nevladinim organizacijama. U radne sastanke su **uključena ukupno 54 stručnjaka**. **Cilj organizacije radnih sastanaka bio je definirati ciljeve i prioritete Strategije, mjere i aktivnosti sedmogodišnjeg Plana implementacije i preporuke za daljnji razvoj inkluzije na području Tuzlanskog kantona**. Na temelju rezultata rada stručnjaka na timskim sastancima kreiran je sadržaj Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije. **Kao temelj za rad na timskim sastancima korišteni su podaci prikupljeni fokus-grupnim i polustrukturiranim intervjuima te analizom lokalnih proračuna**. Preostali fokus-grupni i polustrukturirani intervjui korišteni su kao dopuna nalazima tijekom rada stručnjaka na timskim sastancima.

TEMATSKI OKRUGLI STOLOVI

Nakon provedenih svih fokus-grupnih i polustrukturiranih intervjua, obje analize lokalnih proračuna i tri radna sastanka s ključnim stručnjacima, a po završetku nacrtu Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije provedeno je sedam tematskih okruglih stolova na kojima su učestvovala šire zainteresirane grupe učesnika iz svih lokalnih samouprava na području Tuzlanskog kantona. Cilj tematskih okruglih stolova bio je prikupiti završne povratne informacije za izradu krajnje verzije Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije inkluzivnog odgoja i naobrazbe djece sa poteškoćama u razvoju u Tuzlanskom kantonu.

83 Ukupna sredstva za obnovu i rekonstrukciju školskih i vrtićkih objekata općina Živinice i Teočak za 2016. godinu uopće nisu predviđena proračunom.

84 Podaci su preuzeti iz Proračuna Općine Živinice za period 01.01.2016. – 31.12.2016. godine, ekon.kod 614 311, str.30., <http://www.opcinazivinice.ba/strateski-dokumenti/budzet-opcine>

85 Podaci su preuzeti iz Proračuna Općine Teočak za period 1.1.2016.–31.12.2016. godine, <http://www.opcinateocak.ba/budzet.php>

DODATAK 14 – OPIS CENTARA ZA RAZVOJ INKLUZIVNIH PRAKSI

Centri za razvoj inkluzivnih praksi predstavljaju model inkluzivne prakse koji je inicirala i pilotirala međunarodna organizacija Tuzlanskog kantona prvi put u okviru projekta: „Servisi u zajednici za djecu sa poteškoćama u razvoju u Unsko-sanskom kantonu“. Upravo prva dva centra za razvoj inkluzivnih praksi u Bihaću i Cazinu osnovana su u partnerstvu međunarodne organizacije Save the Children i Ministarstva naobrazbe i znanosti Unsko-sanskog kantona.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine prepoznalo je značaj centara za razvoj inkluzivnih praksi usvajanjem Informacije o evaluaciji provedbe strateških pravaca razvoja naobrazbe u Bosni i Hercegovini s planom implementacije 2008-2015. U usvojenoj Informaciji u točki 5.1. „Osnovna naobrazba djece sa posebnim potrebama“, navedeno je: „Strateški pravci su ukazali na potrebu osnivanja centara za pomoć nastavnicima i roditeljima...Iz odgovora ministarstava naobrazbe je vidljivo da, izuzev u Unsko-sanskom kantonu, centri nisu osnovani . . .“⁸⁶ Iz navedenog je vidljivo kako se centri za razvoj inkluzivnih praksi smatraju reformskim dijelom odgojno-obrazovnog sustava u području razvoja inkluzivne odgojno-obrazovne prakse te se prepoznaje važnost osnivanja centara u svim kantonima Bosne i Hercegovine.

Navedeni centri su renovirani, uklonjene su sve arhitektonske i komunikacijske barijere, opremljeni su najsuvremenijom tehnologijom i educirani su svi zaposleni stručnjaci kroz niz obuka, a cijeli proces je financijski i stručno osigurala međunarodna organizacija Save the Children. Prva dva centra u Bosni i Hercegovini već su primjer uspješne i kvalitetne prakse s obzirom na to da pružaju podršku na razini cijelog Unsko-sanskog kantona iako postoji potreba za osnivanjem centra u svakoj od osam lokalnih samouprava. Centri za razvoj inkluzivnih praksi već djeluju kao centri za jačanje stručnih kapaciteta ključnih učesnika u odgojno-obrazovnom procesu kroz organizaciju obuka, pružaju izravnu podršku vrtićima, osnovnim i srednjim školama kroz rad mobilnih stručnih timova, pružaju izravnu podršku djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju kroz logopedski, fizioterapijski, radno-okupacioni i senzorni kabinet te djeci/učenicima, roditeljima i članovima obitelji pružaju podršku kroz kabinet za psihosocijalnu podršku. Liste čekanja već dovoljno pokazuju kolika je potreba za ovakvim uslugama u zajednici i koliko centri pružaju suvremenu i kvalitetnu uslugu. Treba navesti i kako su učenici koji su prije osnivanja centara pohađali specijalizirane odjele unutar redovnih škola u Bihaću i Cazinu, nakon osnivanja centara uključeni u redovne osnovne škole, redovna razredna odjeljenja i uspješno funkcioniraju uz podršku koju osiguravaju centri iako je prije ove transformacije bila prisutna neizvjesnost o ishodu ovog procesa i od strane stručnjaka i od strane roditelja, ali i nadležnih institucija. Navedeni centri za razvoj inkluzivnih praksi najbolji su primjer u kojem smjeru treba ići inkluzija u odgoju i naobrazbi u Bosni i Hercegovini budući da djeluju upravo u bosanskohercegovačkom kontekstu.

Centri za razvoj inkluzivnih praksi trebaju biti renovirani, pristupačni, suvremeni i odgovarajuće opremljeni centri koji u potpunosti zadovoljavaju sve standarde za praćenje, razvoj i unaprjeđenje inkluzije. Svojim djelovanjem oni trebaju biti primjer dobre prakse koji je preporučljivo replicirati na sve kantone u Bosni i Hercegovini.

Primarni korisnici centara trebaju biti djeca od kronološke dobi upisa u redovne vrtiće do 18 godina kronološke dobi, roditelji djece sa poteškoćama u razvoju, članovi njihove obitelji te svi učesnici u razvoju inkluzivnog društva (kroz usluge centra znanja). Najveći dio podrške unutar centara treba biti usmjeren na djecu do završetka osnovne škole, dok za djecu i mlade srednjoškolskog uzrasta treba biti prvenstveno namijenjena usluga kabineta za psihosocijalnu podršku i po potrebi drugi kabineti.

Centri za razvoj inkluzivnih praksi svojim djelovanjem predstavljaju inovativne primjere prakse u Bosni i Hercegovini i bitno se razlikuju od specijaliziranih ustanova jer predstavljaju dopunu redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama i drugim redovnim ustanovama sustava, a ne zamjenu za njih. Svojim djelovanjem ne smiju isključivati djecu iz redovnog sustava već trebaju pružati potrebnu edukacijsko-rehabilitacijsku podršku djeci/učenicima uz redovno pohađanje odgojno-obrazovnih ustanova.

Za razliku od većine ustanova koje pružaju djelomičnu podršku djeci s poteškoćama u razvoju, centri za razvoj inkluzivnih praksi trebaju biti opremljeni najsuvremenijom opremom iz područja logopedije, fizioterapije, radne i senzorne terapije te psihosocijalne podrške čime trebaju predstavljati sveobuhvatnu multidisciplinarnu i kvalitetnu podršku. Centri trebaju biti podrška ne samo djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju, već i njihovim roditeljima/starateljima, članovima obitelji, ali i svim članovima društva koji učestvuju u razvoju inkluzije. Kroz opremanje centara znanja, centri za razvoj inkluzivnih praksi predstavljaju kontinuirano unaprjeđivanje edukacijsko-rehabilitacijskih postupaka, podrške i trendova u području inkluzije.

Vodeći računa o opremanju centara, širi se mreža socijalnih usluga, one postaju dostupnije svakom korisniku i predstavljaju inovaciju kroz korištenje asistivne tehnologije i posebno prilagođene didaktike koja se koristi u terapijskim postupcima.

Razvoj inkluzivne prakse kontinuirani je proces koji zahtijeva sveobuhvatan pristup djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju od najranijeg djetinjstva. Rana intervencija je prepoznata kao najefikasniji pristup u razvoju inkluzivnog društva i podrazumijeva uključivanje djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju u edukacijsko-rehabilitacijske postupke od trenutka prve detekcije poteškoće. Kako bi inkluzija zaista postala standard nekog društva, osim djece, u tretmane trebaju biti uključeni i članovi društvene zajednice kroz programe razvoja znanja, vještina i kompetencije te programe senzibilizacije te roditelji/staratelji djece s poteškoćama u razvoju. Pristupi u radu s djecom s poteškoćama u razvoju trebaju biti usklađeni kako između centara, obitelji, odgojno-obrazovnih ustanova, nevladinih organizacija te uže i šire društvene zajednice. Samo koordiniranim i kontinuiranim ujednačenim radom na razvoju inkluzivnih praksi može se dobiti najbolji omjer ulaganja⁸⁷ u odnosu na rezultate.

86 Informacija o evaluaciji provedbe strateških pravaca razvoja naobrazbe u Bosni i Hercegovini s planom implementacije 2008.-2015., usvojena na 87. sjednici Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, 29.12.2016. godine.

87 U ovom kontekstu pojam „ulaganja“ obuhvata ljudske i materijalne resurse

Centri za razvoj inkluzivne prakse upravo se osnivaju s ciljem sveobuhvatnog pristupa inkluziji te svojim radom trebaju biti usmjereni na terapijske postupke s djecom/učenicima sa poteškoćama u razvoju i članovima njihovih obitelji, ali i na članove društvene zajednice, prvenstveno stručnjake, koji će kroz neformalne i formalne programe cjeloživotnog učenja stjecati potrebna znanja, vještine i kompetencije za razvoj inkluzivnog društva.

Djelovanje centara biti će utemeljeno na primjerima dobre prakse u drugim državama koje su dugogodišnjom primjenom dokazale pozitivne efekte, kako na razvoj djeteta tako i na razvoj inkluzivnog društva u cjelini. Kao primjeri dobre prakse na kojima se temelji rad centara za razvoj inkluzivne prakse, treba navesti Španiju koja kroz organizaciju ONCE osigurava cjelovitu podršku razvoju inkluzije od rane intervencije u djetinjstvu, preko podrške tijekom odgoja i naobrazbe djece i mladih sa poteškoćama u razvoju, pa sve do uključivanja osoba s invaliditetom na tržište rada. Ova organizacija se najvećim dijelom financira kroz financijska sredstva od državnih igara na sreću što također može predstavljati jedan od modela održivog financiranja centara u BiH u budućnosti. Centri za razvoj inkluzivne prakse svojim početnim radom trebaju odgovarati segmentu rane intervencije u djetinjstvu te podrške tijekom odgoja i naobrazbe djece/učenika sa poteškoćama i njihovim obiteljima, a perspektiva ovih centara omogućava njihovo proširenje na područje podrške tijekom uključivanja osoba s invaliditetom u stanovanje uz podršku i na tržište rada.

Posebno treba istaknuti primjer inkluzivne prakse u pokrajini Reggio Emilia (Italija), gdje se ističe podrška mobilnih stručnih timova i uključenost sve djece/učenika sa poteškoćama u razvoju, bez obzira na vrstu i stupanj poteškoća u redovni sustav odgoja i naobrazbe. Upravo na ovim elementima treba se temeljiti rad centara za razvoj inkluzivnih praksi u BiH koji će na centralnom mjestu okupljati podršku mobilnih stručnih timova, a cijela djelatnost centara treba biti usmjerena na poticanje uključivanja sve djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u redovni sustav odgoja i naobrazbe, bez obzira na vrstu i stupanj poteškoća. Osim navedenog, u pokrajini Reggio Emilia ističe se i koncept stanovanja i zapošljavanja uz podršku, što svakako može biti perspektiva budućeg razvoja centara za razvoj inkluzivnih praksi kako bi se proširila djelatnost na sustav podrške od rane intervencije u djetinjstvu, preko intervencija u odgojno-obrazovnom sustavu, pa sve do pružanja podrške za samostalno stanovanje ili stanovanje uz podršku te uključivanje mladih sa poteškoćama na tržište rada. Već samim konceptom rane intervencije, na kojem se treba temeljiti rad centara za razvoj inkluzivnih praksi, doprinosi se razvoju samostalnosti djece/učenika sa poteškoćama u razvoju i osoba s invaliditetom, što će doprinijeti i uključivanju u društvenu zajednicu kroz stanovanje i zapošljavanje. Reggio Emilia je primjer inkluzivne kulture gdje su djeca uključivana u redovni odgojno-obrazovni sustav od pojave prvog organiziranog čuvanja djece pa do danas. Ovaj primjer dobre prakse treba biti temeljni motiv djelovanja centara kako bi se usmjerili na razvoj inkluzivne kulture koja je najefikasniji model inkluzije.

Primjer švedskog modela temelji se na centrima za rehabilitaciju u kojima je smještena podrška svim sustavima za razvoj inkluzivnog pristupa djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom kroz formiranje kabineta za terapiju, podršku obiteljima i podršku odgojno-obrazovnim, zdravstvenim i socijalnim ustanovama u uključivanju djece i mladih sa poteškoćama u razvoju i osoba s invaliditetom u društvo. Centri za rehabilitaciju okupljaju stručnjake koji svakodnevno pružaju terapijske i edukacijsko-rehabilitacijske postupke djeci, organiziraju kontinuiranu podršku školama i otvoreni su na dnevnoj razini za članove obitelji kroz pružanje savjetodavne i psihosocijalne podrške. Centri za razvoj inkluzivne prakse svojim konceptom djelovanja i opremljenošću trebaju odgovarati organizacijskoj strukturi opisanih centara za rehabilitaciju.

U Republici Hrvatskoj ⁸⁸ i Crnoj Gori ⁸⁹ formirani su resursni centri koji imaju ulogu pružanja podrške odgojno-obrazovnim ustanovama kroz rad mobilnih stručnih timova te pružanje izravne podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju kroz edukacijsko-rehabilitacijske postupke u centrima. Osim resursnih centara, u Republici Hrvatskoj osnovana je ustanova Dnevni centar za rehabilitaciju djece i mladeži „Mali dom“, koji djeluje u Gradu Zagrebu i kojemu je osnivač Grad Zagreb, a pokriva potrebe na nacionalnoj razini. Navedena ustanova prvenstveno je namijenjena ranoj detekciji djece sa poteškoćama u razvoju te ranom (re)habilitacijskom tretmanu s ciljem lakšeg uključivanja djece sa poteškoćama u razvoju u društvo kroz odgojno-obrazovni sustav. Centri za razvoj inkluzivne prakse svojim radom trebaju odgovarati dijelu djelatnosti navedenih resursnih centara kao i ustanove „Mali dom“.

Djelovanje centara za razvoj inkluzivnih praksi utemeljeno je na navedenim primjerima dobre prakse i predstavlja standard u razvoju inkluzije s obzirom na to da obuhvata potrebe djece/učenika sa poteškoćama u razvoju od prve detekcije teškoće, pa kroz cijeli period odgoja i naobrazbe. Rad u centrima treba biti organiziran tako da potiče razvoj djeteta sa poteškoćama u razvoju kroz razvojna područja: govorno-jezički razvoj, motorički razvoj, kognitivni razvoj, senzorički razvoj i socio-emocionalni razvoj, a sve u funkciji odgoja i naobrazbe te uključivanja u širi društveni kontekst. Posebno treba biti stavljen akcenat na rad s obiteljima kroz kabinet za psihosocijalnu podršku te na rad sa članovima stručne zajednice iz odgojno-obrazovnih ustanova i drugih relevantnih ustanova kroz djelovanje centara znanja za neformalne i formalne oblike cjeloživotnog učenja.

DODATAK 15 – ANALIZA MATERIJALNIH ULAGANJA S CILJEM IMPLEMENTACIJE STRATEGIJE

U donjoj tabeli prikazane su aktivnosti po područjima djelovanja Strategije, a za koje su potrebna dodatna ulaganja kako bi Strategija bila implementirana sukladno Planu implementacije.

88 Centar za rehabilitaciju Zagreb, Centar za odgoj i naobrazbu Velika Gorica, Centar Šubićevac i dr.

89 Resursni centar I. jun, Resursni centar Kotor, Resursni centar Podgorica.

PODRUČJE DJELOVANJA 7.1.	
Razvoj cjelovitog sustava podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju u odgoju i naobrazbi	
<i>AKTIVNOST</i>	<i>ULAGANJE (KM)</i>
7.1.1.4. Provesti obuke članova komisije za procjenu razine podrške djetetu/učeniku sukladno spisku testova za procjenu djece/učenika sa poteškoćama u razvoju te dodatno obučiti članove komisije o načinu pisanja zaključaka u obliku preporuka za pružanje podrške utemeljene na potencijalima, potrebama i interesima djeteta/učenika	60.000,00
7.1.3.3. Osigurati ljudske i prostorne resurse za poludnevni boravak tijekom kojeg se provodi produženi stručni postupak	Nisu potrebna dodatna financijska sredstva
7.1.4.5. Eliminirati prostorne prepreke u vrtićima i školama te prilagoditi prostor djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju. Opremiti vrtiće i škole specifičnom didaktičkom opremom neophodnom za primjereno učestvovanje djece i učenika sa poteškoćama u razvoju u odgojno-obrazovnom procesu	700.000,00
UKUPNO ZA PODRUČJE 7.1.	760.000,00
PODRUČJE DJELOVANJA 7.2.	
Podizanje kvaliteta rada odgojno-obrazovnog osoblja i jačanje stručnih kapaciteta odgojno-obrazovnih ustanova	
<i>AKTIVNOST</i>	<i>ULAGANJE (KM)</i>
7.2.1.4. Uvesti licenciranje zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama	60.000,00
7.2.2.1. Uspostaviti centre za razvoj inkluzivnih praksi u najmanje 6 lokalnih samouprava	1.108.000,00
7.2.2.3. Uspostaviti mrežu vrtića i škola za uzajamnu podršku uz imenovanje centara izvrsnosti u području razvoja i implementacije inkluzivne prakse	490.000,00
7.2.3.1. Izraditi plan transformacije specijaliziranih ustanova	40.000,00
7.2.3.3. Opremanje transformiranih specijaliziranih ustanova/ centara za razvoj inkluzivnih praksi	700.000,00
7.2.3.4. Provođenje obuka zaposlenih u centrima za razvoj inkluzivnih praksi	120.000,00
UKUPNO ZA PODRUČJE 7.2.	2.518.000,00
PODRUČJE DJELOVANJA 7.3.	
Razvoj podrške obiteljima djece/učenika sa poteškoćama u razvoju	
<i>AKTIVNOST</i>	<i>ULAGANJE (KM)</i>
7.3.1.1. Organizirati obrazovne programe (predavanja, radionice, tribine) za članove obitelji djece sa poteškoćama u razvoju i stručno osoblje u odgojno-obrazovnim ustanovama	60.000,00 (na godišnjoj razini 10.000,00 KM)
7.3.1.2. Izraditi pisane informativne materijale namijenjene djeci/učenicima sa poteškoćama, njihovim roditeljima i roditeljima djece bez poteškoća u razvoju	18.000,00
7.3.2.1. Provođenje edukacije i organizirati stručne skupove s ciljem promoviranja obiteljskih vrijednosti bez obzira na osobine članova obitelji, tiskati brošure, letke i plakate za promoviranje obiteljskih vrijednosti	18.000,00
UKUPNO ZA PODRUČJE 7.3.	96.000,00
PODRUČJE DJELOVANJA 7.4.	
Unaprjeđenje uloge nevladinih udruga u procesu razvoja inkluzije	
<i>AKTIVNOST</i>	<i>ULAGANJE (KM)</i>

7.4.1.1. Poticati jačanje stručnih kapaciteta postojećih udruga te poticati partnerstvo kantonalne Vlade, lokalnih samouprava i javnih ustanova sa nevladinim udrugama	Sukladno proračunskim mogućnostima
7.4.2.1. Izraditi model sustavnog financiranja temeljne djelatnosti udruga	Sukladno proračunskim mogućnostima
7.4.2.2. Osnovati kantonalnu fondaciju za razvoj civilnog društva	Sukladno proračunskim mogućnostima
UKUPNO ZA PODRUČJE 7.4.	Sukladno proračunskim mogućnostima
PODRUČJE DJELOVANJA 7.5.	
Korištenje projektnih finansijskih sredstava i realokacija postojećih proračunskih sredstava za izgradnju i razvoj inkluzivnog obrazovnog sustava za djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju	
AKTIVNOST	ULAGANJE (KM)
7.5.1. Provesti obuku predstavnika ministarstava, lokalnih samouprava i svih relevantnih javnih ustanova o izradi projektnih aplikacija za nacionalne, međunarodne, kantonalne i EU fondove u području razvoja i implementacije inkluzivne prakse	35.000,00
UKUPNO ZA PODRUČJE 7.5.	35.000,00
SVEUKUPNO	3.409.000,00 KM

Iz prikazanih podataka vidljivo je kako su najveća dodatna ulaganja (2.518.000,00 KM) potrebna u području djelovanja 7.2. koje se odnosi na podizanje kvaliteta rada zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama te na jačanje stručnih kapaciteta ustanova. Iako su najmanja dodatna ulaganja (36.000,00 KM) potrebna u području 7.3. koje se odnosi na razvoj sustava podrške obiteljima, iz Plana implementacije kao i iz cijelog Strateškog dokumenta vidljivo je da se podrška obiteljima najvećim dijelom planira kroz reorganizaciju postojećih resursa i iz tog razloga ne zahtijeva značajna ulaganja dodatnih materijalnih resursa.

Što se tiče ulaganja u području 7.1. potrebno je posebno imati u vidu aktivnost 7.1.3.3. jer je za procjenu dodatnih materijalnih ulaganja uzet izračun na temelju jednog poludnevnog boravka te ukupni iznos varira ovisno od toga koliki će biti konačan broj poludnevnih boravaka na području Kantona.

Sveukupno povećanje kantonalnih proračunskih sredstava za sedam godina impementacije Strategije iznosi 3.409.000,00 KM što u prosjeku na godišnjoj razini iznosi 487.000,00 KM.

Ukupni planirani proračun Tuzlanskog kantona za 2017. godinu iznosi 359.000.000,00 KM. Implementacija Strategije prema navedenim podacima predstavlja 0,14% kantonalnog proračuna na godišnjoj razini.

Za djelatnosti koje su u ingerenciji Ministarstva naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona u proračunu Tuzlanskog kantona za 2017. godinu planirano je 157.175.838,30 KM.⁹⁰ Upoređujući prosječno godišnje ulaganje za implementaciju Strategije, ono iznosi 0,31% proračuna planiranog za Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona.

Svi navedeni podaci trebaju se sagledati dugoročno u kontekstu dodatnih materijalnih ušteda, a unaprjeđena kvaliteta rada sa djecom/učenicima sa poteškoćama u razvoju. Ulaganje u inkluzivnu praksu predstavlja ulaganje u razvoj društva, poštovanje prava i racionalizaciju resursa. U tranzicijskom periodu sa specijaliziranog sustava na inkluzivni sustav još se mogu očekivati povećana ulaganja s obzirom na to da će egzistirati dva paralelna sustava, ali po završetku procesa transformacije i sa prelaskom na dominantno inkluzivni sustav odgoja i naobrazbe mogu se očekivati značajne proračunske uštede koje dalje mogu biti korištene za razvoj odgojno-obrazovnog sustava i podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju.⁹¹

DODATAK 16 – SPISAK PREDSTAVNIKA INSTITUCIJA KOJI SU UČESTVOVALI U KREIRANJU STRATEGIJE KROZ TEMATSKE OKRUGLE STOLOVE^{92,93}

1. Medira Čulum, članica koordinacionog tima koji je imenovalo Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona,
2. Selma Hodžić, članica koordinacionog tima koji je imenovalo Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
3. Malik Ikanović, član koordinacionog tima koji je imenovalo Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
4. Mersija Jahić, Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona
5. Edina Kurević, Ministarstvo financija Tuzlanskog kantona
6. Nikola Čiča, Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona

90 „Službene novine Tuzlanskog kantona“, broj 4, 06.03.2017., str. 463.

91 Procjena se temelji na analizi prikazanoj u odjeljku 3.2. Strategije.

92 Ukupno je održano sedam okruglih stolova na kojima su učestvovali relevantni predstavnici iz svih lokalnih samouprava Tuzlanskog kantona.

93 Neki učesnici bili su uključeni u više aktivnosti razvoja Strategije opisanih u poglavlju „Metodologija“

7. Suada Selimović, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona
8. Amela Teskeredžić, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli
9. Amir Hodžić, JU OŠ „Sapna“, Sapna
10. Šukrija Džidić, JU Mješovita srednja škola „Hasan Kikić“ Gradačac, Gradačac
11. Jasmina Mešanović, JU Mješovita srednja škola „Hasan Kikić“ Gradačac, Gradačac
12. Damir Muratović, JU Zavod za odgoj i naobrazbu osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju Tuzla
13. Bekir Hasanagić, JU „Dječije obdanište“ Živinice
14. Edin Šestan, JU za predškolski odgoj i naobrazbu „Naša djeca“ Gračanica
15. Alma Halilović, JU za predškolski odgoj i naobrazbu „Naše dijete“ Tuzla
16. Zamir Mrkonjić, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli
17. Suvad Zahirović, Informativni centar za osobe sa invaliditetom „Lotos“ Tuzla
18. Nermin Mulaosmanović, JU Mješovita srednja škola Teočak, Teočak
19. Fadil Imširović, Centar za mentalno zdravlje, Dom zdravlja Gradačac, Gradačac
20. Senad Muhamedbegović, Služba za zapošljavanje TK
21. Amra Fatušić, Nevladina udruga „Mali svijet“ Lukavac
22. Suada Omić, Centar za djecu sa višestrukim smetnjama „Vrati mi osmijeh“, Živinice
23. Jasmina Krivošija, Nevladina udruga „Koraci nade“, Tuzla
24. Faruk Smajlović, Udruga roditelja djece s poteškoćama u razvoju „Osmijeh nade“ Kalesija
25. Enis Gostevčić, JU OŠ „Lipnica“ Lipnica, Tuzla
26. Mirsudin Pačariz, JU OŠ „Brčanska Malta“, Tuzla
27. Edina Demirović, JU OŠ „Kiseljak“ Kiseljak, Tuzla
28. Lejla Beširović, JU OŠ „Slavinovići“, Tuzla
29. Jasmina Jovanović-Mešković, JU Centar za naobrazbu i vaspitanje i rehabilitaciju slušanja i govora Tuzla
30. Zdenka Ljubunčić, JU Centar za naobrazbu i vaspitanje i rehabilitaciju slušanja i govora Tuzla
31. Natira Hebib, JU OŠ „Novi Grad“, Tuzla
32. Alma Polić, JU za predškolski odgoj i naobrazbu „Naše dijete“ Tuzla
33. Alija Mrkonjić, JU Turističko-ugostiteljska škola Tuzla,
34. Samra Arifhodžić, Privatna predškolska ustanova „Aladin“ Tuzla
35. Amira Begić, JU OŠ „Simin Han“, Tuzla
36. Edina Bajramović, JU OŠ „Bukinje“ Bukinje, Tuzla
37. Indira Mešić, JU OŠ „Husino“ Husino, Tuzla
38. Mirela Zahirović, JU Mješovita srednja elektrotehnička škola Tuzla
39. Alma Đedović, JU Mješovita srednja kemijska škola Tuzla
40. Selma Teparić, JU Osnovna škola „Miladije“ Tuzla
41. Lejla Čatić-Mumić, JU Osnovna muzička škola Tuzla
42. Zekija Mešić, JU Gimnazija „Meša Selimović“ Tuzla
43. Merisa Maslić, JU Srednja ekonomsko-trgovinska škola, Tuzla
44. Zlatko Špoljarević, JU Katolički školski centar „Sveti Franjo“ Opća gimnazija, Tuzla
45. Muhamed Jukić, Udruga roditelja djece sa posebnim potrebama, Srebrenik
46. Majda Bandović, JU Prva osnovna škola Srebrenik
47. Samir Adanalić, JU Prva osnovna škola Srebrenik
48. Jasmin Salkić, JU Osnovna škola „Tinja“ Tinja, Srebrenik
49. Lejla Imširović, JU Osnovna škola „Tinja“ Tinja, Srebrenik
50. Edisa Kurtić Kovačević, JU Osnovna škola „Tinja“ Tinja, Srebrenik
51. Pajica Ivanović, JU Mješovita srednja škola Srebrenik
52. Elvira Isaković, JU Mješovita srednja škola Srebrenik
53. Alma Odobašić, JU Osnovna škola „Špionica“, Špionica, Srebrenik
54. Alma Husejnović, JU Osnovna škola „Špionica“, Špionica, Srebrenik
55. Albina Junuzović, JU Osnovna škola „Špionica“, Špionica, Srebrenik
56. Faruk Hodžić, Centar za socijalni rad Srebrenik
57. Miralem Mujić, JU Druga osnovna škola Srebrenik
58. Nedim Delić, JU Druga osnovna škola Srebrenik
59. Mirza Jahić, JU Druga osnovna škola Srebrenik
60. Helena Omerčić, JU Osnovna škola „Sladna“ Sladna, Srebrenik
61. Azra Mujić, JU Osnovna škola „Sladna“ Sladna, Srebrenik
62. Mersida Hajdarević, JU Osnovna škola „Sladna“ Sladna, Srebrenik
63. Rusmira Pedljić, JU Osnovna škola „Rapatnica“ Rapatnica, Srebrenik
64. Zehrudin Muhedinović, JU Osnovna škola „Rapatnica“ Rapatnica, Srebrenik
65. Mersudin Karić, JU Osnovna škola „Rapatnica“ Rapatnica, Srebrenik
66. Indira Mehmedović, JZU Dom zdravlja Srebrenik
67. Edina Garčević, JZU Dom zdravlja Srebrenik
68. Šejla Alić, JU Osnovna škola „Podorašje“ Podorašje, Srebrenik
69. Razija Kišić, JU Osnovna škola „Podorašje“ Podorašje, Srebrenik

70. Mirsada Aganović, JU Osnovna škola „Podorašje“ Podorašje, Srebrenik
71. Selma Mujanović, JU Srednja medicinska škola Tuzla
72. Izeta Ikanović, JU Mješovita srednja škola Tuzla
73. Samira Erdeljac, JU Mješovita srednja saobraćajna škola Tuzla
74. Zrinka Andrejaš, JU Srednja muzička škola Tuzla
75. Amir Azabagić, Ministarstvo zdravstva Tuzlanskog kantona,
76. Nermina Tursić-Selmanović, JU Osnovna škola „Sjenjak“ Tuzla
77. Ivana Mulić, JU Osnovna škola „Sveti Franjo“ Tuzla
78. Sanja Tomić, JU Osnovna škola „Sveti Franjo“ Tuzla
79. Amra Plahonjić, JU Mješovita srednja mašinska škola Tuzla
80. Admir Hasanović, JU Osnovna škola „Podrinje“ Mihatovići, Tuzla
81. Draga Pejić, JU Osnovna škola „Breške“ Breške, Tuzla
82. Ivana Ivanek, JU Osnovna škola „Pasci“ Pasci, Tuzla
83. Edina Šehić, JU Osnovna škola „Pazar“, Tuzla
84. Damir Gazelić, JU Osnovna škola „Kreka“, Tuzla
85. Ediba Pozderović, Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona
86. Greta Tadić Cirger, JU Druga osnovna škola Živinice
87. Mersija Kovačević, JU Osnovna škola „Đurđevik“ Đurđevik, Živinice
88. Amela Kahrmanović, JU Osnovna škola „Đurđevik“ Đurđevik, Živinice
89. Selma Čolić, JU Centar za socijalni rad Banovići
90. Adisa Beširović, JZU Dom zdravlja Živinice
91. Lejla Đug, JZU Dom zdravlja Živinice
92. Selma Beširović, JU Mješovita srednja škola Živinice
93. Senija Jagodić, JU Mješovita srednja škola Živinice
94. Edis Kalajac, JU Osnovna škola „Dubrave“ Dubrave, Živinice
95. Aida Mumić, JU Osnovna škola „Dubrave“ Dubrave, Živinice
96. Fahrudin Alić, Prva osnovna škola Živinice,
97. Dijana Musić, JU Prva osnova škola Živinice i JU Druga osnovna škola Živinice,
98. Jasmina Kakeš, JU Osnovna škola „Živinice Gornje“ Živinice Gornje, Živinice
99. Esad Purdić, JU Osnovna škola „Višća“ Višća, Živinice
100. Mersija Bojić, JU Osnovna škola „Višća“ Višća, Živinice
101. Adisa Hajić, JU Osnovna škola „Treštenica“ Treštenica, Banovići
102. Amira Ahmetović, JU Osnovna škola „Seona“ Seona, Banovići
103. Merima Numanović, JZU Dom zdravlja Banovići,
104. Meliha Salihović, JU Osnovna škola „Grivice“ Grivice, Banovići
105. Mirela Burgić, JU Osnovna škola „Grivice“ Grivice, Banovići
106. Samira Lugavić, JU Osnovna škola „Seona“ Seona, Banovići i JU Osnovna škola „Treštenica“ Treštenica, Banovići
107. Ibrahim Rizvić, JU „Dječije obdanište“ Banovići
108. Velida Mehmedanović, JU Osnovna škola „Treštenica“ Treštenica, Banovići
109. Senad Masić, JU Mješovita srednja škola „Musa Ćazim Ćatić“, Kladanj
110. Alisa Salihović, JU Mješovita srednja škola „Musa Ćazim Ćatić“, Kladanj
111. Muriz Halilović, JU Mješovita srednja škola „Musa Ćazim Ćatić“, Kladanj
112. Elvis Numanović, JU Mješovita srednja škola „Musa Ćazim Ćatić“, Kladanj
113. Emina Imamović, Centar za socijalni rad Kladanj
114. Hata Berković, Centar za socijalni rad Kladanj
115. Azra Lulić, JU Osnovna škola „Kladanj“, Kladanj
116. Samra Zelenturović, JU Osnovna škola „Kladanj“, Kladanj
117. Mejra Salihović, JU Osnovna škola „Kladanj“, Kladanj
118. Merdžida Suljić, JU Osnovna škola „Kladanj“, Kladanj
119. Salko Ahmetpahić, JU Osnovna škola „Kladanj“, Kladanj
120. Sevlata Đulić, JU Osnovna škola „Stupari“ Stupari, Kladanj
121. Maida Drapić, JU Osnovna škola „Stupari“ Stupari, Kladanj
122. Mirela Avdić, JU Osnovna škola „Stupari“ Stupari, Kladanj
123. Enes Vejzović, JU Osnovna škola „Stupari“ Stupari, Kladanj
124. Džafer Hodžić, JU Osnovna škola „Stupari“ Stupari, Kladanj
125. Šebina Šarić, JZU Dom zdravlja Kladanj,
126. Senida Halilović, JZU Dom zdravlja Kladanj
127. Dalida Salihović, JU Dječije obdanište „Edina Čamdžić“, Kladanj
128. Asim Hodžić, JU Osnovna škola „Musa Ćazim Ćatić“, Zelinja Donja, Gradačac
129. Alma Mehinović, JU Osnovna škola „Hamdija Kreševljaković“, Kamberi, Gradačac
130. „Melisa Šahdanović, JU Osnovna škola „Musa Ćazim Ćatić“, Zelinja Donja, Gradačac
131. Sanela Krdžić, JU Osnovna škola „Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak“, Srnice Donje, Grdačac

132. Selmira Ibranović, JU Osnovna škola „Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak“, Srnice Donje, Gradačac
133. Samira Hodžić, JU Osnovna škola „Ivan Goran Kovačić“, Gradačac
134. Jasmina Mehmedičević, JU Mješovita srednja škola „Hasan Kikić“ Gradačac,
135. Jasmina Rabić, JU Mješovita srednja škola „Hasan Kikić“ Gradačac,
136. Samra Smajlović, JU Mješovita srednja škola „Hasan Kikić“ Gradačac,
137. Meliha Pašalić, JU Dječije obdanište „Kolibri“, Gradačac
138. Mirsada Bašić, JU Osnovna škola „Dr. Safvet-beg Bašagić“, Gradačac
139. Amela Mehmedović, JU Osnovna škola „Dr. Safvet-beg Bašagić“, Gradačac
140. Fuad Suljkanović, JU Osnovna škola „Dr. Safvet-beg Bašagić“, Gradačac
141. Amra Kovačević, JU Osnovna škola „Brijesnica“ Brijesnica Velika, Doboj Istok
142. Denisa Ibrišimović, Centar za socijalni rad Lukavac
143. Refija Mujkić, Dom zdravlja Gračanica
144. Amela Čamdžić, JU Osnovna škola „Hasan Kikić“ Gračanica
145. Amra Helić, JU Osnovna škola „Hasan Kikić“ Gračanica
146. Viktorija Ibrahimagić – Perković, JU Osnovna škola „Gnojnica“ Gnojnica, Lukavac
147. Alma Imamović, JU Osnovna škola „Poljice“ Poljice, Lukavac
148. Selma Miratović, JU Osnovna škola „Doborovci“ Doborovci, Gračanica i JU Osnovna škola „Gornja Orahovica“ Gornja Orahovica, Gračanica
149. Sanela Ograšević, JU Osnovna škola „Prokosovići“ Prokosovići, Lukavac
150. Mejra Siranović, JU Centar za socijalni rad Doboj Istok
151. Indira Randall, JU Osnovna škola „Malešići“ Malešići, Gračanica
152. Tenzila Zaketović, JU Osnovna škola „Orahovica“ Orahovica Donja, Gračanica
153. Azra Moralić, JU Druga osnovna škola Gračanica
154. Amra Okanović, JU Osnovna škola „Miričina“ Miričina, Gračanica
155. Imra Kovačević, JU „Mješovita srednja elektro-mašinska škola Lukavac“
156. Bahrija Grbić, JU Osnovna škola „Stjepan Polje“ Stjepan Polje, Gračanica
157. Damir Hatunić, JU Osnovna škola „Turija“ Turija, Lukavac
158. Manib Efendić, JU Mješovita srednja škola Lukavac
159. Mezlina Imamović, JU Mješovita srednja ekonomsko-kemijska škola Lukavac
160. Samira Karahmetović, JU za odgoj i naobrazbu djece predškolskog uzrasta Lukavac
161. Emira Skula, JU za predškolski odgoj i naobrazbu „Dječija radost“ Doboj Istok
162. Amela Krnjić, JU Osnovna škola „Dobošnica“ Dobošnica, Lukavac
163. Naida Mukanović, JU Osnovna škola „Lukavac Mjesto“ Lukavac
164. Mirela Duranović, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli
165. Alma Dizdarević, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli
166. Vesna Bratovčić, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli

PLAN IMPLEMENTACIJE

Strategije za uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u naobrazbu

MJERE I PODRUČJA DJELOVANJA**PODRUČJE DJELOVANJA 7.1. Razvoj cjelovitog sustava podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju u odgoju i naobrazbi****MJERA 7.1.1. Uspostaviti standardizirane mehanizme rane identifikacije razvojnih potreba i mogućih poteškoća djece/učenika**

AKTIVNOST	POKAZATELJI PROVEDBE	NADLEŽNOST	PROVEDBA	ROK	FINANCIJSKA SREDSTVA
7.1.1.1. Voditi portfelj djeteta sa poteškoćama u razvoju od prve identifikacije teškoće	- potpisan međusektorski sporazum o suradnji - broj izrađenih portfelja kod prve identifikacije - broj portfelja prenesenih u odgojno-obrazovnu ustanovu koju dijete upisuje	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona Ministarstvo zdravstva TK Odjeli neonatologije, pedijatri, zdravstvene ustanove, odgojno-obrazovne ustanove	Odmah po donošenju Strategije i kontinuirano tijekom provođenja Strategije do 2024. godine	Nisu potrebna dodatna financijska sredstva
7.1.1.2. Osigurati kadrovske (pedagog-psiholog, edukacijski-rehabilitatori i mobilni stručni timovi), financijske i prostorne uvjete u vrtićima i osnovnim školama za provođenje standardiziranih postupaka rane identifikacije poteškoća kod djece	- broj formiranih mobilnih stručnih timova (6) - broj stručnih suradnika zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama na svim razinama - broj predškolskih i osnovnoškolskih ustanova koje provode postupak rane identifikacije	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona Ministarstvo financija TK Lokalna samouprava Ravnateljji vrtića i osnovnih škola, stručni suradnici, članovi mobilnih stručnih timova	2018 – 2024. godine	Ova aktivnost je alternativa za formiranje mobilnih stručnih timova u centrima za razvoj inkluzivnih praksi
7.1.1.3. Promijeniti postupak utvrđivanja spremnosti djece za osnovnu školu (Pravilnik o upisu) koji regulira sastav komisije za procjenu razine podrške djetetu / učeniku tako da u sastavu komisije budu obvezno uključeni psiholozi/ pedagozi-psiholozi i edukacijski rehabilitatori osposobljeni za korištenje standardiziranih postupaka za ranu identifikaciju poteškoća koje utječu na odgojno-obrazovni uspjeh	- Pravilnik o upisu djece u osnovnu školu - formirano šest komisija za procjenu razine podrške djetetu / učeniku na razini Kantona	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona Centri za razvoj inkluzivnih praksi Odgojno-obrazovne ustanove	2020. godina	Nisu potrebna dodatna financijska sredstva jer će komisije činiti članovi mobilnog stručnog tima i već zaposleni stručni suradnici u odgojno-obrazovnim ustanovama

7.1.1.4. Provesti obuke članova komisije za procjenu razine podrške djetetu / učeniku sukladno spisku testova za procjenu djece / učenika sa poteškoćama u razvoju te dodatno obučiti članove komisije o načinu pisanja zaključaka u obliku preporuka za pružanje podrške temeljene na potencijalima, potrebama i interesima djeteta / učenika	<ul style="list-style-type: none"> - broj educiranih članova komisije za procjenu razine podrške djetetu / učeniku - broj formiranih komisija (6) na razini Kantona - broj izdanih rješenja temeljenih na potencijalima, potrebama i interesima djeteta / učenika sa poteškoćama u razvoju 	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona	2020. godina	Potrebno je osigurati 60.000,00 KM za provođenje 6 treninga (po jedan trening za svaku komisiju)
--	---	--	--	--------------	--

MJERA 7.1.2. Uspostaviti mehanizme rane intervencije, praćenja, savjetovanja i drugih oblika podrške djeci i roditeljima u vrtićima

AKTIVNOST	POKAZATELJI PROVEDBE	NADLEŽNOST	PROVEDBA	ROK	FINANCIJSKA SREDSTVA
7.1.2.1. Uspostaviti mehanizme rane intervencije, praćenja psihofizičkog razvoja i savjetovanja roditelja u vrtićima i centrima za razvoj inkluzivnih praksi	<ul style="list-style-type: none"> - broj centara i vrtića s efikasnim mehanizmima rane intervencije, praćenja psihofizičkog razvoja i savjetovanja roditelja - broj educiranih zaposlenih u vrtićima 	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	<ul style="list-style-type: none"> Centri za razvoj inkluzivnih praksi Predškolske odgojno-obrazovne ustanove Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona 	Kontinuirano do 2024. godine	Nisu potrebna dodatna financijska sredstva jer treninge provode zaposleni centara za razvoj inkluzivnih praksi

MJERA 7.1.3. Uspostaviti mehanizme identifikacije, savjetovanja i praćenja u osnovnim i srednjim školama

AKTIVNOST	POKAZATELJI PROVEDBE	NADLEŽNOST	PROVEDBA	ROK	FINANCIJSKA SREDSTVA
7.1.3.1. Organizirati sustav individualnog savjetovanja učenika i roditelja sa školskim psihologom, razrednikom, učiteljima, nastavnicima i članovima mobilnog stručnog tima	<ul style="list-style-type: none"> - broj učenika sa poteškoćama u razvoju i roditelja koji su koristili mogućnost individualnog savjetovanja - broj sati provedenog individualnog savjetovanja - broj škola koje provode individualno savjetovanje - broj članova mobilnog stručnog tima koji su uključeni u individualno savjetovanje 	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Zaposleni centara za razvoj inkluzivnih praksi i zaposleni u školama	Kontinuirano do 2024. godine	Nisu potrebna dodatna financijska sredstva već reorganizacija rada postojećih zaposlenih uz rad članova mobilnog stručnog tima

7.1.3.2. Uključiti savjetodavni rad sa učenicima sa poteškoćama u razvoju u učiteljsku/ nastavničku normu neposrednog odgojno-obrazovnog rada sa učenicima	- uvedene izmjene u propise koji definiraju normu učitelja i nastavnika	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Eksperti Ministarstva naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona Eksperti Pedagoškog zavoda TK i sindikati	2018 - 2019. godine	Nisu potrebna dodatna finansijska sredstva
7.1.3.3. Osigurati ljudske i prostorne resurse za poludnevni boravak tijekom kojeg se provodi produženi stručni postupak	- broj škola/CRIP u kojima se provodi poludnevni boravak sa produženim stručnim postupkom - broj učenika uključenih u poludnevni boravak	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Lokalna samouprava Stručni suradnici u školama i/ili suradničkim ustanovama	Kontinuirano od donošenja Strategije	Nisu potrebna dodatna sredstva iz kantonalnog proračuna
7.1.3.4. Osmisliti grupe vršnjačke podrške i ugraditi ih u godišnji program rada škole	- broj škola koje imaju ugrađenu vršnjačku podršku u godišnji program rada škole - broj učenika uključenih u rad grupa vršnjačke podrške	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona	Stručni suradnici u školama, nastavnici Centri za razvoj inkluzivnih praksi	Kontinuirano od donošenja Strategije	Nisu potrebna dodatna finansijska sredstva već adaptacija godišnjeg programa rada škole

MJERA 7.1.4. Uspostaviti mehanizme podrške u učenju u školama

AKTIVNOST	POKAZATELJI PROVEDBE	NADLEŽNOST	PROVEDBA	ROK	FINANCIJSKA SREDSTVA
7.1.4.1. Izraditi vodič za izradu IOOP-a i POOP-a	- izrađen vodič za izradu IOOP-a i POOP-a	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona	Eksperti Ministarstvo naobrazbe i znanosti TK, Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Univerziteta u Tuzli, centra za razvoj inkluzivnih praksi, praktičari iz odgojno-obrazovnih ustanova	2019. godina	Nisu potrebna dodatna finansijska sredstva
7.1.4.2. Osigurati redovno provođenje dopunske nastave sukladno realnim potrebama učenika	- broj škola koje redovito provode dopunsku nastavu - broj učenika uključenih u dopunsku nastavu - broj sati održane dopunske nastave	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Ravnatelji, stručni suradnici, učitelji/ nastavnici	2019. godina	Nisu potrebna dodatna finansijska sredstva već izmjena postojećih propisa
7.1.4.3. Kreirati programe razvoja metakognitivnih, emocionalnih i socijalnih vještina i ugraditi ih u nastavni plan i program	- broj škola sa ugrađenim programima razvoja metakognitivnih, emocionalnih i socijalnih vještina u nastavni plan i program	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Ravnatelji, stručni suradnici, učitelji i nastavnici	2019. godina	Nisu potrebna dodatna finansijska sredstva već adaptacija nastavnog plana i programa

7.1.4.4. Eliminirati prostorne i komunikacijske prepreke u vrtićima i školama te prilagoditi prostor djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju. Opremiti vrtiće i škole specifičnom didaktičkom opremom neophodnom za primjereno učestvovanje djece i učenika sa poteškoćama u razvoju u odgojno-obrazovnom procesu	- izrađen pravilnik o pristupačnosti građevina osobama s invaliditetom i smanjene pokretljivosti - broj odgojno-obrazovnih ustanova prilagođenih standardima Pravilnika - broj odgojno-obrazovnih ustanova opremljenih specifičnom didaktikom	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona Lokalne samouprave	Ministarstvo financija i Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona Lokalne samouprave Osnivači odgojno-obrazovnih ustanova Odgojno-obrazovne ustanove Nevladine organizacije	Kontinuirano do 2024. godine	Potrebno je osigurati 100.000,00 KM na godišnjoj razini
7.1.4.5. U radu u odgojnoj grupi, na satima redovne nastave i satima razrednika te na roditeljskim sastancima, predavanjima i radionicama senzibilizirati svu djecu, učenike, njihove roditelje i zaposlene u odgojno-obrazovnim ustanovama za specifične načine zadovoljavanja potreba djece i učenika sa poteškoćama u razvoju i za ulogu vrtića i škola u zadovoljavanju njihovih potreba	- broj učenika, roditelja i zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama koji su prošli kroz program senzibilizacije za prihvatanje djece i učenika sa poteškoćama u razvoju	Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona	Centri za razvoj inkluzivnih praksi Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona Odgojno-obrazovne ustanove	Odmah po donošenju Strategije, kontinuirano	Nisu potrebna dodatna finansijska sredstva

PODRUČJE DJELOVANJA 7.2. Podizanje kvaliteta rada odgojno-obrazovnog osoblja i jačanje stručnih kapaciteta odgojno-obrazovnih ustanova

MJERA 7.2.1. Ojačati stručne kapacitete odgojno-obrazovnih ustanova

AKTIVNOST	POKAZATELJI PROVEDBE	NADLEŽNOST	PROVEDBA	ROK	FINANCIJSKA SREDSTVA
7.2.1.1. zaposliti potreban broj stručnih suradnika tako da u svakom vrtiću, osnovnoj i srednjoj školi postoji stručni tim koji se obvezno sastoji od pedagoga-psihologa sukladno	- broj vrtića, osnovnih i srednjih škola sa ekipiranim stručnim timovima	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona Ministarstvo financija Tuzlanskog kantona Lokalna samouprava	2024. godina	Ova aktivnost je alternativa formiranju 6 mobilnih stručnih timova na području Kantona

Pedagoškim standardima i stručnog suradnika ovisno od specifičnih potreba odgojno-obrazovnih ustanova sukladno Pravilniku o odgoju i naobrazbi djece sa posebnim potrebama					
7.2.1.2. Izraditi/ revidirati kompetencijske okvire zaposlenih u odgoju i naobrazbi	- usvojen kompetencijski okvir za zaposlene u odgoju i naobrazbi	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Ekspertni timovi ERF-a, Filozofskog fakulteta, Pedagoškog zavoda TK i Ministarstva naobrazbe i znanosti TK	2020. godina	Nisu potrebna dodatna financijska sredstva
7.2.1.3. Uskladiti programe inicijalne naobrazbe odgajatelja, učitelja i nastavnika s novim kompetencijskim okvirom	- usklađeni programi inicijalne naobrazbe odgajatelja, učitelja i nastavnika s novim kompetencijskim okvirom	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	ERF, Filozofski fakultet i drugi pedagoški/ nastavnički fakulteti Univerziteta u Tuzli Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona, Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona Vanjski stručnjaci	2021. godina	Nisu potrebna dodatna financijska sredstva
7.2.1.4. Uvesti licenciranje zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama	- uvedeno licenciranje na petogodišnjoj razini - broj novih programa stručnog usavršavanja - broj zaposlenih u odgoju i naobrazbi uključenih u programe stručnog usavršavanja i licenciranja	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona Centri za razvoj inkluzivnih praksi Visokoškolske ustanove Nevladine organizacije Vanjski stručnjaci	2021. godina	Na godišnjoj razini potrebno je osigurati 15.000,00 KM za organizaciju i provođenje programa stručnog usavršavanja
7.2.1.5. Uspostaviti efikasan sustav odobravanja, financiranja, angažiranja, edukacije i licenciranja asistenata u nastavi	- usvojen pravilnik koji regulira sve aspekte rada asistenata u nastavi - broj angažiranih, educiranih i licenciranih asistenata u nastavi	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Stručni tim Ministarstva, Pedagoškog zavoda, centara za razvoj inkluzivnih praksi, ERF-a, škola te drugih suradničkih institucija	2020. godina	Nisu potrebna dodatna financijska sredstva s obzirom na to da su asistenti prošli trening, licencirani su, a zapošljavanje će biti regulirano preraspodjelom postojećeg kadra

7.2.1.6. Uvesti educirane asistente u nastavi/vrtiću u rad odgojno-obrazovnih ustanova za pružanje izravne podrške djeci / učenicima sa poteškoćama u razvoju	- broj educiranih asistenata - broj uključenih asistenata - broj djece / učenika kojima asistenti pružaju podršku	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Stručni tim Ministarstva naobrazbe i znanosti TK, Pedagoškog zavoda TK, centara za razvoj inkluzivnih praksi, vrtića, škola te drugih suradničkih institucija	2023. godina	Nisu potrebna dodatna finansijska sredstva s obzirom na to da su asistenti prošli trening, licencirani su, a zapošljavanje će biti regulirano preraspodjelom postojećeg kadra
7.2.1.7. Razviti i provoditi programe stručnog usavršavanja/ cjeloživotnog učenja svih zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama	- izrađeni i provedeni programi - broj učesnika programa	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Centri za razvoj inkluzivnih praksi Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona	2021. godina	Nisu potrebna dodatna finansijska sredstva

MJERA 7.2.2. Razviti mrežu podrške inkluzivnoj naobrazbi

AKTIVNOST	POKAZATELJI PROVEDBE	NADLEŽNOST	PROVEDBA	ROK	FINANCIJSKA SREDSTVA
7.2.2.1. Uspostaviti centre za razvoj inkluzivnih praksi u najmanje 6 lokalnih samouprava	- uspostavljeno najmanje 6 centara - broj i profili zaposlenih stručnjaka u centrima	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona	2023. godina	Za formiranje i rad 6 mobilnih stručnih timova potrebno je na godišnjoj razini 158.400,00 KM (12 novozaposlenih članova tima – fizioterapeuta i soc. radnika)
7.2.2.2. Uspostaviti mehanizme pružanja i organiziranja stručne podrške vrtićima i školama	- broj educiranih stručnih suradnika, ravnatelja, odgajatelja i učitelja o pružanju podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju - broj održanih supervizija i savjetovanja	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Centri za razvoj inkluzivnih praksi Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona	2023. godina	Nisu potrebna dodatna finansijska sredstva
7.2.2.3. Uspostaviti mrežu vrtića i škola za uzajamnu podršku uz imenovanje centara izvrsnosti u području razvoja i implementacije inkluzivne prakse	- broj imenovanih centara izvrsnosti - definirane mreže vrtića i škola na kantonalnoj razini - definirani načini suradnje	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Pedagoški zavod Centri za razvoj inkluzivnih praksi Stručnjaci praktičari iz vrtića i škola	2020. godina	Na godišnjoj razini potrebno je osigurati 70.000,00 KM za razvoj i implementaciju inkluzivne prakse u odgojno-obrazovnim ustanovama

MJERA 7.2.3. Postupno transformirati specijalizirane ustanove u centre za razvoj inkluzivnih praksi uz zadržavanje socijalnih usluga u netransformiranim ustanovama

AKTIVNOST	POKAZATELJI PROVEDBE	NADLEŽNOST	PROVEDBA	ROK	FINANCIJSKA SREDSTVA
7.2.3.1. izraditi plan transformacije specijaliziranih ustanova	- izrađeni planovi transformacije specijaliziranih ustanova	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Specijalizirane ustanove	2021. godina	Za vođenje procesa transformacije potrebno je osigurati 40.000,00 KM

7.2.3.2. Provođenje postupka preregistracije specijaliziranih ustanova u centre za razvoj inkluzivnih praksi i promjena organizacijske strukture	- broj preregistriranih specijaliziranih ustanova - ugovori o radu - izradene nove organizacijske strukture	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona Stručnjaci iz područja inkluzije Specijalizirane ustanove	2022. godina	Nisu potrebna dodatna finansijska sredstva
7.2.3.3. Opremanje transformiranih specijaliziranih ustanova/ centara za razvoj inkluzivnih praksi	- oprema za pružanje podrške redovnom odgojno-obrazovnom sustavu	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona Stručnjaci iz područja inkluzije Specijalizirane ustanove	2023. godina	Za opremanje je potrebno izdvojiti 100.000,00 KM na godišnjoj razini
7.2.3.4. Provođenje obuka zaposlenih centara za razvoj inkluzivnih praksi	- broj i sadržaj provedenih obuka - broj zaposlenih uključenih u obuke	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona Stručnjaci iz područja inkluzije Ustanove za naobrazbu odraslih	2023. godina	Za obuke je potrebno osigurati 60.000,00 KM u periodu od dvije godine – 2022/2023

PODRUČJE 7.3. Razvoj podrške obiteljima djece/učenika sa poteškoćama u razvoju

MJERA 7.3.1. Educirati, informirati i osnažiti članove obitelji djece/učenika sa poteškoćama u razvoju

AKTIVNOST	POKAZATELJI PROVEDBE	NADLEŽNOST	PROVEDBA	ROK	FINANCIJSKA SREDSTVA
7.3.1.1. Organizirati obrazovne programe (predavanja, radionice, tribine, konferencije) za članove obitelji djece sa poteškoćama u razvoju i stručno osoblje u odgojno-obrazovnim ustanovama	- broj organiziranih predavanja, tribina i konferencija - broj članova obitelji uključenih u organizirane aktivnosti - broj stručnjaka iz odgojno-obrazovnih ustanova uključenih u organizirane aktivnosti	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Odgovno-obrazovne ustanove Nevladine udruge Centri za razvoj inkluzivnih praksi Ustanove za naobrazbu odraslih Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona	Odmah nakon usvajanja Strategije, kontinuirano do 2023. godine	Na godišnjoj razini potrebno je osigurati 10.000,00 KM za organizaciju i izvođenje seminara, tribina i konferencija od strane vanjskih suradnika
7.3.1.2. izraditi pisane informativne materijale namijenjene djeci / učenicima sa poteškoćama, njihovim roditeljima i roditeljima djece bez poteškoća u razvoju	- broj i sadržaj izradenih materijala	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Centri za razvoj inkluzivnih praksi Odgovno-obrazovne ustanove Nevladine udruge Ministarstvo naobrazbe i znanosti TK i Pedagoški zavod	Nakon usvajanja Strategije i kontinuirano do 2023. godine	Na godišnjoj razini potrebno je osigurati 3.000,00 KM za informativne materijale

7.3.1.3. Pokrenuti kabinet za psihosocijalnu podršku pri centrima za razvoj inkluzivnih praksi	- broj osnovanih kabineta - broj članova obitelji koji je koristio usluge kabineta	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Tuzlanskog kantona	Centri za razvoj inkluzivnih praksi Ministarstvo naobrazbe i znanosti TK, Ministarstvo zdravstva TK, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak TK	2023. godine	Nisu potrebna dodatna sredstva iz kantonalnog proračuna jer se aktivnost provodi kroz centre
--	---	---	---	--------------	--

MJERA 7.3.2. Senzibilizirati javnost o važnosti deinstitucionalizacije i života djeteta sa poteškoćama u razvoju u obitelji

AKTIVNOST	POKAZATELJI PROVEDBE	NADLEŽNOST	PROVEDBA	ROK	FINANSIJSKA SREDSTVA
7.3.2.1. Provoditi edukacije i organizirati stručne skupove s ciljem promoviranja obiteljskih vrijednosti bez obzira na osobine članova obitelji, tiskati brošure, letke i plakate za promoviranje obiteljskih vrijednosti	- broj održanih edukacija i stručnih skupova - broj članova lokalne zajednice prisutno na edukacijama i stručnim skupovima - broj i sadržaj tiskanog materijala	Centri za socijalni rad	Centri za razvoj inkluzivnih praksi Nevladine udruge Centri za socijalni rad Odgojno-obrazovne ustanove	Nakon usvajanja Strategije i kontinuirano do 2023. godine	Na godišnjoj razini potrebno je osigurati najmanje 3.000,00 KM.

PODRUČJE 7.4. Unaprjeđenje uloge nevladinih udruga u procesu razvoja inkluzije

MJERA 7.4.1. Sustavno podizati razinu svijesti javnosti o značaju udruga osoba s invaliditetom i udruga koje programski djeluju u korist djece sa poteškoćama u razvoju

AKTIVNOST	POKAZATELJI PROVEDBE	NADLEŽNOST	PROVEDBA	ROK	FINANSIJSKA SREDSTVA
7.4.1.1. Poticati jačanje stručnih, ljudskih i tehničkih kapaciteta postojećih udruga te poticati partnerstvo kantonalne Vlade, lokalnih samouprava i javnih ustanova sa nevladinim udrugama	- broj provedenih obuka za zaposlene i suradnike nevladinih udruga - broj sklopljenih partnerstava između ministarstava, javnih ustanova i udruga	Nadležna tijela kantonalne Vlade	Lokalna samouprava Stručnjaci iz područja inkluzije Roditelji djece sa poteškoćama u razvoju Odrasle osobe s invaliditetom	Nakon usvajanja Strategije i kontinuirano do 2023. godine	Sukladno proračunskim mogućnostima

MJERA 7.4.2. Sistematizirati financijsku podršku udrugama osoba s invaliditetom i udrugama koje programski djeluju u korist djece sa poteškoćama u razvoju sukladno proračunskim mogućnostima

AKTIVNOST	POKAZATELJI PROVEDBE	NADLEŽNOST	PROVEDBA	ROK	FINANSIJSKA SREDSTVA
7.4.2.1. Izraditi model sustavnog financiranja temeljne djelatnosti udruga	- izrađen model sustavnog financiranja temeljne djelatnosti - broj udruga korisnika financiranja temeljne djelatnosti	Vlada Tuzlanskog kantona	Lokalna samouprava Relevantna kantonalna ministarstva	2023. godina	Sukladno proračunskim mogućnostima

7.4.2.2. Osnovati kantonalnu fondaciju za razvoj civilnog društva	- osnovana fondacija - iznos dodijeljen na temelju javnog natječaja - broj udruga korisnika sredstava	Vlada Tuzlanskog kantona	Relevantna kantonalna ministarstva Vlada Tuzlanskog kantona	2023. godina	Sukladno proračunskim mogućnostima
---	---	--------------------------	--	--------------	------------------------------------

PODRUČJE 7.5. Korištenje projektnih financijskih sredstava i realokacija postojećih proračunskih sredstava za izgradnju i razvoj inkluzivnog obrazovnog sustava za djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju

AKTIVNOST	POKAZATELJI PROVEDBE	NADLEŽNOST	PROVEDBA	ROK	FINANCIJSKA SREDSTVA
7.5.1. Provesti obuku predstavnika ministarstava, lokalnih samouprava i svih relevantnih javnih ustanova o izradi projektnih aplikacija za nacionalne, međunarodne, kantonalne i EU fondove u području razvoja i implementacije inkluzivne prakse	- broj provedenih obuka - broj učesnika na obukama - broj prijavljenih projektnih aplikacija - broj odobrenih projektnih aplikacija	Vlada Tuzlanskog kantona	Ustanove za naobrazbu odraslih Vanjski stručnjaci	Nakon usvajanja Strategije i kontinuirano do 2024. godine	Na godišnjoj razini potrebno je osigurati 5.000,00 KM za organizaciju i provođenje obuka
7.5.2. Koristiti mogućnosti Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje	- broj i iznos financiranih projektnih prijedloga	Nevladine organizacije	Nevladine organizacije	Nakon usvajanja Strategije i kontinuirano do 2024. godine	Nisu potrebna dodatna financijska sredstva

308

Na temelju članka 24. stavak 1. točka n) Ustava Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlansko-podrinjskog kantona”, br. 7/97, 3/99 i 13/99 i „Službene novine Tuzlanskog kantona”, br. 10/00, 14/02, 6/04 i 10/04) i članka 58. stavak 2. Zakona o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća u Tuzlanskom kantonu („Službene novine Tuzlanskog kantona”, br. 10/08 i 8/15), na prijedlog Vlade Tuzlanskog kantona, Skupština Tuzlanskog kantona, na sjednici održanoj 29.3.2018. godine, donosi

ODLUKU**o usvajanju Programa razvoja zaštite i spašavanja
od prirodnih i drugih nesreća Tuzlanskog kantona
za period od 2018. do 2022. godine****I.**

Usvaja se Program razvoja zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća Tuzlanskog kantona za period od 2018. do 2022. godine.

II.

Program razvoja zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća Tuzlanskog kantona za period od 2018. do 2022. godine čini sastavni dio ove odluke.

III.

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i bit će objavljena u „Službenim novinama Tuzlanskog kantona”.

Bosna i Hercegovina
- Federacija Bosne i Hercegovine -
TUZLANSKI KANTON
Skupština
Broj: 01-02-4-7/18
Tuzla, 29.3.2018. godine

Predsjednik
Skupštine Tuzlanskog kantona
Senad Alić

**PROGRAM RAZVOJA
ZAŠTITE I SPAŠAVANJA OD PRIRODNIH I DRUGIH NESREĆA
TUZLANSKOG KANTONA ZA PERIOD OD 2018. DO 2022. GODINE****UVOD**

Zaštita i spašavanje od prirodnih i drugih nesreća obuhvata: programiranje, planiranje, organiziranje, obučavanje i osposobljavanje, provođenje, nadzor i financiranje mjera i aktivnosti za zaštitu i spašavanje od prirodnih i drugih nesreća s ciljem sprečavanja opasnosti, smanjenja broja nesreća i žrtava, te otklanjanja i ublažavanja štetnih djelovanja i posljedica prirodnih i drugih nesreća.

Programom razvoja zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća (u daljem tekstu: Program razvoja) određuju se ciljevi, politika i strategija zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća u Tuzlanskom kantonu za period od 2018. do 2022. godine.

Program razvoja predstavlja okvirni i temeljni dokument kojim će se, u procesu razvoja i izgradnje sustava zaštite i spašavanja u Tuzlanskom kantonu (u daljem tekstu: TK), odrediti pravci razvoja zaštite i spašavanja kroz realizaciju konkretnih planova i projekata iz ove oblasti, te uskladiti funkcioniranje sustava zaštite i spašavanja u TK između nosilaca ovog sustava.

Kantonalna uprava civilne zaštite (u daljem tekstu: KUCZ) nositelj je aktivnosti oko pripremanja Programa razvoja. Kantonalna ministarstva i drugi organi uprave TK učestvuju u izradi Programa razvoja u pitanjima iz oblasti za koju su osnovani i u okviru svoje redovne djelatnosti realiziraju zadatke, koji se za njihove oblasti utvrde u tom dokumentu i odgovorni su za stanje zaštite i spašavanja u svojoj oblasti.

U okviru Programa razvoja utvrđena su i pitanja koja se odnose na programiranje razvoja zaštite od požara i vatrogastva na području TK, jer te oblasti čine jedinstvenu cjelinu kako je utvrđeno u članku 2. Zakona o zaštiti od požara TK.

Članak 4. Zakona o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća u Tuzlanskom kantonu („Službene novine TK”, br. 10/08 i 8/15), (u daljem tekstu: Zakon o zaštiti i spašavanju TK), je propisao da: „Skupština Kantona donosi Program razvoja zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća u Kantonu, na prijedlog Vlade Kantona”.

1. ZAKLJUČCI IZ PROCJENE UGROŽENOSTI TK

Procjena ugroženosti od prirodnih i drugih nesreća područja Tuzlanskog kantona (u daljem tekstu: Procjena ugroženosti) predstavlja temeljni dokument za izradu Programa razvoja zaštite i spašavanja i Plana zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća Tuzlanskog kantona.

Procjenu ugroženosti, sukladno odredbi članka 56. Zakona o zaštiti i spašavanju TK izradila je Kantonalna uprava civilne zaštite, u suradnji sa kantonalnim ministarstvima i drugim tijelima kantonalne uprave, ovisno od oblasti koja su u njihovoj nadležnosti.

Vlada Tuzlanskog kantona, na sjednici održanoj 23.05.2005. godine, donijela je Odluku broj: 02/1-02-11597/05, kojom je usvojena Procjena ugroženosti. Obzirom da su se u proteklom periodu desile značajne promjene u načinu organiziranja snaga civilne zaštite i provođenju mjera zaštite i spašavanja na području TK, dva puta je vršeno ažuriranje Procjene ugroženosti.

Zadnji put je to urađeno 2016. godine kada je, na temelju prijedloga KUCZ i mišljenja Kantonalnog štaba civilne zaštite (u daljem tekstu: KŠCZ), a na temelju članka 58. stavak 3. Zakona o zaštiti i spašavanju TK, Vlada Tuzlanskog kantona razmotrila predloženu Procjenu ugroženosti i Odlukom broj: 02/1-44-9968/16 od 26. travnja 2016. godine, istu usvojila.

1.1. Prirodne i druge nesreće koje mogu nastati na području TK

Na najmanje dvije općine na području TK, odnosno na više općina ili na svim općinama, na području TK, mogu nastati prirodne, tehničko-tehnološke i druge nesreće koje mogu ugroziti život i zdravlje većeg broja ljudi i izazvati materijalne štete većeg obima.

Prirodne nepogode su događaji koji su uzrokovani djelovanjem prirodne sile na koje ljudski faktor ne može utjecati kao što su: potres, poplava, visoki snijeg i snježni nanosi, olujni ili orkanski vjetar, grad, prolom oblaka, klizište, suša, hladnoća, te masovne pojave ljudskih, životinjskih i biljnih bolesti;

Tehničko-tehnološke nesreće su događaji koji su izmakli kontroli pri obavljanju određene djelatnosti ili upravljanja određenim sredstvima za rad i rad s opasnim tvarima, naftom i njenim prerađevinama i energetskim plinovima tijekom njihove proizvodnje, prerade, uporabe, skladištenja, pretovara, prijevoza ili uklanjanja, čije posljedice ugrožavaju ljude i materijalna dobra;

Druge nesreće podrazumijevaju velike nesreće u cestovnom, željezničkom, zračnom ili pomorskom prometu, požar, rudarske nesreće, rušenje brana, atomske, nuklearne ili druge nesreće koje uzrokuje čovjek svojim aktivnostima, rat, vanredno stanje ili drugi oblici masovnog stradanja ljudi i uništavanja materijalnih dobara.

1.2. Područje djelovanja prirodnih i drugih nesreća

Navedene prirodne i druge nesreće mogu zahvatiti, sa manjim ili većim intenzitetom, područje svih 12 općina TK (Banovići, Čelić, Doboš Istok, Gračanica, Gradačac, Kalesija, Kladanj, Lukavac, Sapna, Srebrenik, Teočak, Živinice) i Grad Tuzla.

1.3. Moguće posljedice po ljude i materijalna dobra

Posljedice djelovanja prirodnih i drugih nesreća po ljude i materijalna dobra mogu biti, ovisno od vrste, intenziteta i vremena trajanja prirodne i druge nesreće, u dijapazonu od minimalnih posljedica do posljedica koje ugrožavaju zdravlje i živote ljudi i pričinjavaju velika oštećenja, odnosno potpunog uništavanja materijalnih, kulturnih i drugih dobara. Posljedice djelovanja prirodnih i drugih nesreća mogu se negativno odraziti i na stanje prirodne okoline, odnosno može doći do znatnog pogoršanja ekološkog stanja prirodne okoline.

Neke nesreće, kao što su: potresi, poplave, jak olujni vjetar, klizišta, tehnološke nesreće, veliki požari, rušenje brana na HA, rudarske nesreće, prometne nesreće, epidemije i epizootije zaraznih bolesti velikih razmjera i kalamiteti biljnih bolesti i štetočina, mogu izazvati katastrofalne posljedice sa velikim brojem povrijeđenih i poginulih osoba, te sa materijalnim štetama ogromnih razmjera.

1.4. Organizacija zaštite i spašavanja sukladno procjeni stanja

Faza preventivne zaštite

U ovisnosti od vrste prirodne i druge nesreće, organizacija zaštite i spašavanja, struktura civilne zaštite i drugih subjekata zaštite i spašavanja, u ovoj fazi, treba da bude sukladna opasnostima koje treba preduprijeti.

U ovoj fazi treba imati funkcionalno organizirane i dobro opremljene operativne centre CZ u OSCZ/GSCZ i u KUCZ. Također, treba imati dobro organizirane i osposobljene jedinice civilne zaštite za otkrivanje, praćenje i predupređivanje opasnosti od svih vrsta prirodnih i drugih nesreća.

Od posebnog je značaja organiziranje, odgovarajućih, dobro osposobljenih i opremljenih službi u industrijskim poduzećima i drugim privrednim subjektima, za poduzimanje odgovarajućih aktivnosti u cilju preventivne zaštite od prirodnih i drugih nesreća, a naročito od raznih vrsta tehnoloških nesreća.

Osposobljenost građana za poduzimanje potrebnih mjera u cilju preventivne zaštite od prirodnih i drugih nesreća, kao i osposobljenost građana za poslove samozaštite i međusobne zaštite, ima ogroman značaj u zaštiti i spašavanju.

Faza spašavanja

U ovoj fazi je od posebne važnosti postojanje dobro organiziranih, opremljenih i osposobljenih općinskih/gradskih službi i Kantonalne uprave civilne zaštite, kao i dobro organiziranih, opremljenih i osposobljenih štabova civilne zaštite, koji djeluju za vrijeme proglašenja stanja prirodne i druge nesreće na području općine ili TK, na svim razinama organiziranja (općinski/gradski, kantonalni, u MZ, privrednim poduzećima i drugim subjektima koji su predviđeni Federalnim zakonom o zaštiti i spašavanju), koji rukovode svim ljudskim snagama i upravljaju materijalno-tehničkim sredstvima, u akcijama zaštite i spašavanju ljudi i materijalnih dobara.

U fazi spašavanja, za vrijeme rukovođenja akcijama, neophodno je striktno pridržavanje pravila subordinacije i podređenosti nižih štabova civilne zaštite višim štabovima, kako bi se ostvarila maksimalna efikasnost u akcijama zaštite i spašavanja.

U akcijama spašavanja od posebne važnosti je dobra organizacija evakuacije ljudi, domaćih životinja i najnužnijih materijalnih dobara, sa područja pogođenog prirodnom i drugom nesrećom, te zbrinjavanje evakuiranog stanovništva u privremene stambene prostore i osiguranje neophodnih životnih namirnica i drugih neophodnih sredstava za normalan život evakuiranih osoba. Potrebno je ostvariti maksimalnu efikasnost u mobilizaciji ljudi i materijalno-tehničkih sredstava od privrednih društava i drugih pravnih subjekata kao i građana koji raspolažu sa odgovarajućim sredstvima i opremom za zaštitu i spašavanje.

U fazi spašavanja, također je važno imati dobro osposobljene i opremljene jedinice civilne zaštite specijalizirane i opće namjene, kao i odgovarajuće službe i jedinice privrednih poduzeća i drugih pravnih subjekata od značaja za zaštitu i spašavanje, sa odgovarajućim materijalno-tehničkim sredstvima i opremom.

Vrlo je važno pravovremeno i potpuno informiranje građana o svim bitnim činjenicama vezanim za prirodnu i drugu nesreću koja se dogodila na određenoj teritoriji, u cilju što boljeg upoznavanja građana o intenzitetu i posljedicama prirodne i druge nesreće, kao i u cilju poduzimanja odgovarajućih mjera samozaštite i međusobne pomoći, od strane građana.

Faza otklanjanja posljedica

U fazi otklanjanja posljedica djelovanja prirodne i druge nesreće aktivnu ulogu treba da uzmu, osim struktura civilne zaštite, javne službe, javna poduzeća, privredna društva, drugi pravni subjekti i redovne službe i institucije općinske vlasti i državni organi kantonalne vlasti.

Otklanjanje posljedica prirodne i druge nesreće treba da se realizira na maksimalno efikasan način i u najkraćem mogućem roku, kako bi se na području pogođenom prirodnom i drugom nesrećom uspostavili normalni uvjeti za odvijanje života i rada, za šta je od posebne važnosti neophodno, odmah po prestanku prirodne i druge nesreće, angažirati sve raspoložive ljudske i materijalne snage na sanaciji oštećenih i porušenih stambenih, privrednih, infrastrukturnih objekata i najvažnijih javnih objekata (zdravstvo, školstvo, javne institucije i drugo).

Kao posebno važna aktivnost treba biti povratak privremeno evakuiranog stanovništva u svoje domove i pomoć stanovništvu u normalizaciji života, na čemu treba da se angažiraju, pored struktura civilne zaštite, također i organi općinske i kantonalne vlasti.

Odmah po prestanku djelovanja prirodne i druge nesreće neophodno je formirati općinske stručne komisije za procjenu šteta, i pristupiti procjeni pričinjenih materijalnih i drugih šteta uslijed djelovanja prirodne i druge nesreće, sukladno odgovarajućim podzakonskim aktom, koji je donesen na temelju Zakona o zaštiti i spašavanju.

Također je važno organizirati dostavljanje pomoći ugroženom stanovništvu od strane svih društvenih subjekata, humanitarnih organizacija i međunarodne zajednice.

1.5. Mjere zaštite i spašavanja

Poplave

Zaštita ugroženih područja od poplava provodi se prije svega:

- izgradnjom zaštitnih objekata i sustava (nasipi, regulacije riječnih korita, obodni i odvodni kanali, obaloutvrde, crpne stanice, višenamjenske akumulacije i sl.),
- redovnim i kvalitetnim održavanjem i nadograđivanjem postojećih zaštitnih objekata,
- kvalitetnim upravljanjem u vrijeme opasnosti od poplava.

U cilju što bolje pripreme za provođenje operativnih mjera zaštite od poplava potrebno je unaprijediti i sustav monitoringa, rane najave i prognoze, što podrazumijeva povećanje broja hidroloških stanica i uvođenje hidroloških modela za prognozu poplava.

Trenutno najvažniji korak u unaprjeđenju zaštite od poplava je izmjena i dopuna Kantonalnog operativnog plana odbrane od poplava i leda. S tim u svezi neophodno je prikupiti podatke i dati prikaz aktuelnog stanja i izgrađenosti sustava i objekata za odbranu od poplava na području TK. Također treba izvršiti analizu stupnja odbrane od poplave pojedinih zona ugroženih područja, te sukladno tome verificirati obrambene linije kao i veličine i broj sektora (predstavnicima Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede su nositelji ovih aktivnosti u suradnji sa nadležnim općinskim organima).

U planu treba definirati:

- područja uz akumulacije, vodotoke i zaštitne vodne objekte na kojima se provode mjere obrane,
- vodostaje pri kojima na pojedinim područjima počinje redovna odnosno vanredna odbrana od poplava,
- pravne i fizičke osobe koje su dužne da provode odbranu od poplava na vodotocima i akumulacijama,

- mjere koje se moraju poduzeti u vrijeme opasnosti od pojave velikih voda, u vrijeme trajanja poplava i otklanjanja posljedica poplava,
- sustav veza i uzbunjivanja,
- način prikupljanja meteoroloških i hidroloških podataka i način obavještanja o pojavi poplava na vodotocima i akumulacijama, i poduzetim mjerama o tijeku obrane od poplava,
- upravljanje akumulacijom Modrac i Sniježnica u svjetlu nastalih klimatskih promjena,
- suradnju svih aktera u sustavu provođenja mjera zaštite od poplava, u čemu je posebna uloga resornog ministarstva.

Pored navedenog, potrebno je ubrzati aktivnosti na određivanju granica vodnog dobra jer to predstavlja vrlo značaj korak u cjelokupnom postupku definiranja vodnog dobra i javnog vodnog dobra. Shodno Zakonu o vodama Federacije BiH, kao i pripadajućim podzakonskim aktima, potrebno je izraditi elaborate o određivanju granica vodnog dobra i donijeti pripadajuća rješenja za vodotoke II kategorije.

Uporedo s tim treba pojačati inspekcijski nadzor u oblasti izgradnje objekata u plavnom području vodotoka odnosno u granicama vodnog dobra.

Potresi

Seizmološki monitoring je u nadležnosti FHMZ i najvažnije je osigurati kvalitetan i pouzdan prijenos podataka sa seizmoloških stanica u Operativno komunikacijski centar BiH - 112, a potom u operativne centre CZ, sve u svrhu pravovremenog obavještanja stanovništva.

Neophodno je također razraditi i sprovesti program edukacije stanovništva o ponašanju prije, za vrijeme i poslije dešavanja zemljotresa. Posebnu pažnju treba posvetiti edukaciji djece predškolskog i školskog uzrasta kao i starijih osoba koji spadaju u najugroženije kategorije. Bosna i Hercegovina je usvojila europske propise koji se odnose na projektiranje i građenje konstrukcija otpornih na potres (Eurocode - 8) ali iste je neophodno i primjenjivati u praksi.

U slučaju razornih potresa u najkraćem mogućem vremenu mora se izraditi gruba procjena posljedica potresa. Procjena treba dati približno stanje po ulicama i naseljima. Na temelju navedene procjene upućuju se prioritarno snage zaštite i spašavanja.

Visoki snijeg i sniježni nanosi

Sukladno svojim nadležnostima Kantonalna uprava civilne zaštite, prije početka zimskog perioda prati pripremljenost struktura civilne zaštite, federalne i kantonalne direkcije cesta, nadležnih općinskih službi, komunalnih poduzeća i drugih nadležnih subjekata za zimsko održavanje magistralnih, regionalnih, lokalnih puteva i drugih nekategoriranih puteva.

Pored ovoga, neophodno je obaviti sve organizacione i druge pripreme, u suradnji sa štabovima civilne zaštite u MZ i povjerenicima civilne zaštite, za osiguranje, sukladno mogućnostima, neophodnih MTS i druge opreme za zimsko održavanje navedenih puteva.

Preko lokalnih sredstava informiranja i na drugi prikladan način, treba uputiti apel stanovništvu i pravnim subjektima u svezi sa njihovom zakonskom obavezom da se, u slučaju većih sniježnih padavina, vrši uklanjanje snijega sa trotoara i prilaza stambenim, poslovnim i privrednim objektima, te ispred školskih, zdravstvenih i drugih važnijih javnih ustanova u općinskim središtima i MZ.

Klizanje i odronjavanje zemljišta

Jedna od glavnih aktivnosti po ovom pitanju trebalo bi biti formiranje katastarsa klizišta i izrada karata stabilnosti tla na općinskim razinama i njihovo usuglašavanje.

Kako je u 90 % slučajeva uzrok pojave klizišta ljudski faktor, neophodno je spriječiti:

- neadekvatne građevinsko-zemljišne iskope,
- nekontroliranu (nelegalnu) sječu šuma,
- neadekvatnu regulaciju oborinskih i otpadnih voda,
- izgradnju objekata visoko i niskogradnje bez propisane tehničke dokumentacije,
- izgradnju građevinskih objekata na potencijalno nestabilnim padinama.

Olujni ili orkanski vjetar

Iako je vrlo važan klimatski element sa jedne strane, sa druge strane vjetar može da predstavlja izuzetnu opasnost. Olujnom vjetru treba posvetiti posebnu pažnju zbog mogućih velikih razaranja u toku kratkog vremenskog razdoblja i neposredne opasnosti po ljudske živote. Za razliku od ostalih vremenskih nepogoda, olujni vjetrovi su specifični iz razloga što je na neki način jedina zaštita od njih blagovremena evakuacija stanovništva i naravno sustav ranog upozorenja. Iz tog razloga potrebno je da sustav zaštite i evakuacije stanovništva bude funkcionalan te da se u najkraćem vremenskom periodu spasi što više ljudskih života.

Grad

Najveći broj procjena potvrđuje da adekvatna protivgradna zaštita može ublažiti posljedice dejstva gradonosnih oblaka od 60-80%. Pravovremena reakcija zasijavanjem oblaka jezgrama kondenzacije u mnogome može ublažiti razorne posljedice padanja grada.

Zbog toga je neophodno jačati tehničku opremljenost sustava protivgradne odbrane, povećavati broj lansirnih stanica, obučenost osoblja, razviti radarsko praćenje olujnih oblaka, te unaprijediti prognostičke modele, koji će na vrijeme prognozirati nestabilnost atmosfere i prostor na kome će se ona javiti.

Mraz i hladnoća

Od preventivnih mjera koje mogu donekle doprinjeti zaštiti od djelovanja mraza i hladnoće, treba pomenuti prognostičke modele, koji će na vrijeme ukazati na pojavu mraza što bi omogućilo poduzimanje svih neophodnih mjera radi zaštite i spašavanja poljoprivrednih kultura i voćnjaka.

Jedna od tih mjera je i korištenje specijalnih pokrova za zaštitu kultura koji propuštaju vlagu i svjetlost, a štite biljke od niskih temperatura.

Također podizanjem voćnjaka i vinograda pažljivo odabranom sortom, na pravilno izabranom položaju i ekspoziciji za određeno područje, rizik od mraza i niskih temperatura može se svesti na minimum. Mnogi proizvođači to nisu u mogućnosti provesti pa su stoga prisiljeni boriti se s niskim temperaturama i mrazom drugim raspoloživim rješenjima (orošavanje, dimljenje, prekrivanje voćke, antistresni preparati).

Štete u suprotnom mogu biti izrazito velike.

Epidemije i epizootije zaraznih bolesti

U cilju pružanja kvalitetnog odgovora prilikom pojave epidemija i epizootija zaraznih bolesti potrebno je jačanje i održavanje kapaciteta za rano otkrivanje, procjenu, prijavljivanje i izvještavanje, brz javno-zdravstveni odgovor i koordinacija svih relevantnih zdravstvenih ustanova te poduzimanje preventivnih mjera kako bi se spriječilo širenje i smanjio teret bolesti (higijensko-sanitarne mjere, vakcinacija, terapija).

Pored ovoga potrebno je:

- jačati i održavati osnovne kapacitete za hitan i djelotvoran odgovor na javno-zdravstvene rizike,
- vršiti edukaciju zdravstvenih radnika i stanovništva za krizne situacije,
- unaprijediti komunikaciju sa javno-zdravstvenim sektorom, medijima i stanovništvom,
- izraditi Plan za krizne situacije u slučaju pojave javno-zdravstvenog problema.

Kalamiteti biljnih bolesti i štetočina

U suradnji sa Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede potrebno je poduzeti mjere unaprjeđenja zaštite zdravlja bilja na području TK.

Te mjere se ogledaju u:

- jačanju službi koje vrše pregled bilja namijenjenog sjetvi i sadnji te poslove osmatranja, prognoziranja, signaliziranja i izvještavanja.
- uspostavljanju fitosanitarnih registara, kvalitetnijem prikupljanju informacija i vođenja potrebnih evidencija kako bi se imali pouzdani podaci o pojavi, brojnosti i proširenosti štetnih organizama u područjima i mjestima proizvodnje pojedinih biljnih vrsta,
- provođenju propisa za sprječavanje unošenja i širenja štetnih organizama,
- vršenju procjene rizika od štetnih organizama,
- izgrađivanju svijesti proizvođača o neophodnosti provođenja agrotehničkih preventivnih mjera i obvezi poduzimanja propisanih ili naređenih mjera.

Eksplorzija i eksplozija plinova i opasnih materija

U cilju zaštite od eksplozije i eksplozije plinova i opasnih materija potrebno je osigurati stručne kadrove, adekvatnu kontrolu, nadzor i opremanje svih objekata (kemijske, farmaceutske, rudarske, prehrambene i druge industrije) tehničkim sredstvima za kontrolu i dojavu požarnih parametara, stabilnim instalacijama za smanjenje posljedica eksplozija, te sredstvima osobne i kolektivne zaštite.

Također je neophodno osigurati potrebne uvjete za sigurno rukovanje opasnim materijama u proizvodnji i prometu, skladištenju odnosno deponiranju i uništavanju ovih materija.

Velike nesreće u cestovnom, željezničkom i zračnom prometu

U cilju smanjenja broja prometnih nesreća na putevima u TK treba osigurati:

- provođenje zakonskih i podzakonskih akta, normativa, te strateških, programskih i planskih dokumenata,
- informaciono-tehničku bazu podataka u cilju stvaranja svrsishodnog, adekvatnog i odgovornog sustava upravljanja rizicima u prometu.
- orijentaciju na preventivne mjere, uspostavljanjem procedura, sukladno stvarnim potrebama i zahtjevima, upravljanje opasnim mjestima – adekvatna procjena i planiranje kontrolnih pregleda kritičnih mjesta i dionica puteva/putnih objekata.

Sigurnost željezničkog prometa, pored ljudskog faktora, najznačajnije je uvjetovane stupnjem osiguranja pružnih prijelaza i stanica signalno-sigurnosnim uređajima.

Uključivanjem svih zainteresiranih strana u proces poboljšanja sigurnosti, nadležnog ministarstva i JU Direkcija regionalnih cesta TK, u prometu potrebno je ostvariti:

- sustavno nadziranje i provedbu zakonom propisanih mjera, uključujući i represivne mjere,
- medijske kampanje kojima se promoviraju mjere zaštite posebno ugroženih kategorija,
- formiranje i obuka hitnih službi za adekvatno reagovanje,
- uvođenjem saobraćajnog odgoja u sve odgojno-obrazovne ustanove.

Požari

Prijedlog mjera za unaprjeđenje stanja u oblasti zaštite od požara i vatrogastvu svodi se na donošenje novih i/ili izmjenu i dopunu postojećih propisa čime bi se stvorile pravne pretpostavke da se ova oblast kvalitetno uredi odnosno da se prije svega riješi problem njenog financiranja.

To će omogućiti osnivanje novih i povećanje brojnog stanja postojećih vatrogasnih jedinica, nabavu vatrogasnih vozila, opreme i materijalno-tehničkih sredstava.

Pored navedenog, potrebno je poduzeti i sve preventivne mjere poput:

- izrade registra/katastra rizičnih postrojenja i prostora,
- kontrole, nadzora i opremanja svih rizičnih objekata i postrojenja (kemijske, petrokemijske, farmaceutske, drvoprerađivačke, rudarske, prehrambene i druge industrije),

- propisnog rukovanja požarno opasnim materijama u proizvodnji i prometu, skladištenju odnosno njihovom deponiranju i uništavanju,
- inspekcijskog nadzora,
- edukacije stanovništva,
- i dr.

Rudarske nesreće

Ulaganje sa ciljem poboljšanja sigurnosnih uvjeta rada u rudničkim kapacitetima je najbolja i najsigurnija preventivna mjera.

Glavne opasnosti u rudarstvu su prisustvo prašine, hemikalija, štetnih plinova, opasnost od električne energije, požari i eksplozije, dinamičke pojave, zračenje, mehaničke opasnosti i okruženje radnika na radnom mjestu (mikroklimatski uvjeti, osvjtljenje, buka i vibracije). Praćenje uvjeta radnog mesta i konstantna analiza, pravovremeno otkrivanje potencijalnih opasnosti i procjena rizika, utječu na smanjenje i eliminiranje opasnosti.

Rudarstvo se suočava sa izazovom da se učini što je moguće više na polju sprječavanja nesreća i da se putem blagovremenog planiranja, podizanja svijesti i komunikacija smanje njihove posljedice.

Provođenjem politike smanjenja rizika rudarska poduzeća trebaju da omoguće:

- implementaciju regionalne politike na određenom društvenoj razini i protok informacija svim zainteresiranim stranama i učesnicima,
- integriranu primjenu odredbi Evropskog zakonodavstva,
- identifikaciju i informiranost o rizicima,
- razvoj jake lokalne povezanosti i međusobnih zajedničkih akcija različitih zainteresiranih grupa, razvoj strukturnih veza,
- iniciranje akcija za ublažavanje rizika i koordinacija aktivnosti koje se odnose na industrijske rizike.

Posebno mjesto u provođenju zaštite i spašavanja imaju rudarske inspekcije, koje vrše kontrolu sigurnosti u rudarskim pogonima, shodno Zakonu o rudarstvu i drugim pozitivnim zakonskim propisima.

Svi rudnici, na području TK, raspolažu sa odgovarajućim Planovima zaštite i spašavanja.

Rušenje brana na hidroakumulacijama i preljevanje vode preko brana

Brane na hidroakumulacijama potrebno je redovito i kvalitetno održavati, a u vrijeme opasnosti od poplava i u tijeku trajanja poplava sa njima upravljati na odgovarajući način.

Sustav osmatranja i uzbunjivanja, za slučajeve opasnosti od nailaska velikog plavnog vala, treba u najkraćem roku dovesti u funkcionalno stanje.

Na smanjenje materijalnih šteta u velikoj mjeri se može utjecati odgovarajućim prostornim planiranjem.

Radioaktivno i drugo zagađivanje zraka, vode, zemljišta i namirnica biljnog i životinjskog podrijetla,

Državna regulatorna agencija za radijacijsku i nuklearnu sigurnost treba donijeti sve podzakonske akte koji proističu iz Zakona o radijacijskoj i nuklearnoj sigurnosti u Bosni i Hercegovini u cilju provođenja sigurnosti od jonizirajućeg zračenja, te planove za pripremu i odgovor u slučaju vanredne situacije kada su u pitanju nuklearni ili radiološki hazardi.

Pored ovoga potrebno je:

- odrediti nadležnosti institucija na svim razinama u slučaju vanredne situacija koje uključuju nuklearne i radiološke hazarde u poduzimanju mjera za ublažavanje ranjivosti ljudi, njihovih života i zdravlja, životinjskog i biljnog svijeta, te općenito zaštite životne sredine,
 - vršiti kontinuiranu obuku svih sudionika u prometu i transportu roba koje sadrže ili mogu da sadrže radioaktivne materije,
 - postojeće javne institucije (Zavod za javno zdravstvo TK) i službe civilne zaštite opremiti potrebnom opremom za slučaj vanredne situacije, te provesti obuku osoblja za rad sa navedenom opremom,
 - vršiti kontrolna mjerenja radioaktivnog zračenja u atmosferi, vodi i namirnicama biljnog i životinjskog kvaliteta.
- Kada je riječ o zagađivanju zraka, vode, zemljišta i namirnica biljnog i životinjskog podrijetla potrebno je:
- osigurati poštovanje ekoloških normi kod izdavanja okolinske dozvole za rad industrijskih, termoelektričnih i drugih privrednih poduzeća,
 - vršiti kontinuiran nadzor kvaliteta vode, zraka, zemljišta i namirnica biljnog i životinjskog podrijetla,
 - uspostaviti katastar emisije polutanata i onečišćivača u atmosferu prema važećim standardima uključujući informacije o vrstama i količinama emisija štetnih materija i prekograničnom prijenosu štetnih materija,
 - vršiti edukaciju stanovništva o potrebi očuvanja ekološki čiste životne okoline.
 - pojačati inspekcijski nadzor,
 - izvršiti odsumporavanje dimnih plinova na svim blokovima TET-a,
 - izgraditi postrojenja za prečišćavanje komunalnih i industrijskih otpadnih voda,
 - riješiti pitanje sanitarne deponije na području TK.

Nesreće uslijed slijeganja zemljišta i eksploatacije ruda i mineralnih sirovina

Monitoring stijenskog masiva se nameće kao glavna kontrolno-regulatorna mjera, koja se mora implementirati u projektiranoj strukturi i dinamici.

Na ovaj način, upoređujući rezultate monitoringa te dovodeći ih u međusobnu korelaciju, mogu se donositi pravovremeni zaključci i usmjeravati dalje aktivnosti sukladno Zakonu o rudarstvu.

Nesreće na terenima koji su kontaminirani minsko-eksplozivnim sredstvima (MES) i neeksplozivnim sredstvima (NUS)

Nastavak i po mogućnosti ubrzanje procesa deminiranja i uklanjanja NUS-a na području države BiH je jedan od najprioritetnijih zadataka u oblasti zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara. Osiguranje stabilnog i kontinuiranog

financiranja protivminskog djelovanja u BiH je jedan od osnovnih preduvjeta za implementaciju strateških programa koji su doneseni na razini države.

Međutim, sve relevantne procjene i stanje na terenu nedvojbeno ukazuju da predviđeni rok kojim je planirano da BiH bude zemlja bez mina neće biti moguće ispoštovati. Naime, dokumentom „Strategija protuminskog djelovanja BiH za period 2009. – 2019.“ čiji je temeljni cilj do 2019. godine potpuno eliminirati sumnjive površine I i II kategorije, a III kategoriju prioriteta „eliminirati“ kroz prevenciju zabrane kretanja date su precizne programske aktivnosti koje su trebale biti provedene. Međutim, stanje na terenu ukazuje da ovaj zadati rok neće moći se ispoštovati. U tom cilju je BHMAC poduzeo aktivnosti na produženju ovoga roka do 2025. godine. Prijedlog je na razmatranju kod državnih organa i njihov konačni stav se očekuje do kraja 2017. godine.

Pred organima vlasti predstoje nužne obveze, kao što su donošenje i usvajanje Novog zakona o protivminskom djelovanju u BiH, da država počne osiguravati potrebna sredstva iz izvora BiH, iz proračuna institucija BiH, proračuna drugih razina vlasti u BiH (kantona, gradova i općina), eventualnog kredita ili iznalaženjem dodatnih donatorskih izvora, te da uz postojeće operativne kapacitete za operacije humanitarnog deminiranja pokuša privesti kraju ovaj posao na dobrobit cijele zajednice.

Do tada, suština preventivne zaštite svodi se na stvaranje svijesti kod običnog građanina da živimo okruženi opasnim eksplozivnim sredstvima i da svaki primjećeni nepoznati predmet ili sredstvo treba odmah prijaviti najbližoj policijskoj stanici ili službi civilne zaštite, koji će dalje djelovati kako bi se to sredstvo ili predmet što brže uklonilo i spriječile eventualne neželjene posljedice. Obilježavanje kontaminiranih zona (minska polja) odgovarajućim znacima je u najvećoj mjeri urađeno. Međutim, kontinuirano skidanje minskih oznaka od neodgovornih pojedinaca nalaže potrebu stalne provjere i znavljanja istih s ciljem preduprednje neželjenih posljedica.

1.6. Mjere zaštite i spašavanja koje će provoditi organi uprave TK i snage civilne zaštite

Faza preventivne zaštite

U ovisnosti od vrste prirodne i druge nesreće neophodno je provoditi preventivne mjere općeg značaja, koje se trebaju realizirati na bazi određenih planova i programa i na dugoročnoj osnovi.

To je posebno važno kod preveniranja prirodnih i drugih nesreća koje mogu izazvati katastrofalne posljedice po zdravlje i živote ljudi kao i na materijalna dobra.

Organi uprave TK trebaju osigurati, u proračunu TK, na bazi odgovarajućih planova i programa preventivne zaštite zdravlja i života ljudi i materijalnih i drugih dobara, adekvatna financijska sredstva za realizaciju navedenih planova i programa.

U ovoj fazi se provode sljedeće mjere:

- Zaštita životinja i namirnica životinjskog podrijetla,
- Zaštita okolice,
- Zaštita bilja i biljnih proizvoda.

Faza spašavanja

U ovoj fazi se provode sljedeće mjere:

- Evakuacija ljudi i materijalnih dobara,
- Zbrinjavanje ugroženih i stradalih,
- Zaštita i spašavanje od radioloških, kemijskih i bioloških sredstava,
- Zaštita i spašavanje od rušenja,
- Zaštita i spašavanje na vodi i pod vodom,
- Zaštita i spašavanje od požara,
- Zaštita od neeksplozivnih ubojnih sredstava,
- Prva medicinska pomoć,
- Zaštita i spašavanje životinja i namirnica životinjskog podrijetla,
- Zaštita okolice,
- Zaštita i spašavanje u rudnicima,
- Zaštita bilja i biljnih proizvoda

Strukture civilne zaštite sve navedene mjere zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća, provode u suradnji sa privrednim društvima, javnim poduzećima i službama, i drugim subjektima čija djelatnost je od značaja za zaštitu i spašavanje, a određene mjere i sa općinskim službama i organima uprave TK (ministarstvima i direkcijama), kao što su: evakuacija ljudi i materijalnih dobara, zbrinjavanje ugroženih i stradalih, zaštita i spašavanje na vodi i pod vodom, zaštita i spašavanje životinja i namirnica životinjskog podrijetla, zaštita okolice i zaštita bilja i biljnih proizvoda.

Faza otklanjanja posljedica

Asanacija terena.

U ovisnosti od prirodne i druge nesreće koja je zadesila određeno područje, u fazi otklanjanja posljedica prirodne i druge nesreće poduzimaju se sve mjere koje doprinose što bržoj normalizaciji stanja na ugroženom području, odnosno stvaranja osnovne uvjete za normalan život i rad.

U ovoj fazi zaštite i spašavanja, organi uprave TK imaju važan zadatak da iz proračuna TK osiguraju financijska sredstva za sanaciju šteta uslijed prirodne i druge nesreće, a prije svega za sanaciju stambenih i najvažnijih infrastrukturnih objekata, od kojih ovisi uspostavljanje normalnog života na nastradalom području.

Također, je, u ovoj fazi, važno zajedničko angažiranje struktura civilne zaštite, organa uprave TK i pravnih i privatnih subjekata, u osiguranju efikasnog i dobro organiziranog prijevoza evakuiranih osoba u svoje domove, gdje treba angažirati neophodna prijevozna sredstva i odgovarajući broj osoba osposobljenih za ove poslove.

Angažiranje organa uprave TK na iniciranju i poduzimanju akcija prikupljanja financijske i svake druge pomoći od međunarodnih i domaćih humanitarnih organizacija, radi pružanja pomoći nastradalom stanovništvu, kao i radi sanacije oštećenih i uništenih objekata.

U ovoj fazi se, također, vrši procjena pričinjenih materijalnih šteta od strane općinskih stručnih komisija, koje ove poslove obavljaju sukladno propisanoj metodologiji, kako bi se procjena uradila na jednoobrazan način.

1.7. Snage civilne zaštite potrebne za realizaciju predviđenih mjera zaštite i spašavanja

Vrsta i potreba snaga

Realizaciju predviđenih mjera zaštite i spašavanja obavljaju sve strukture civilne zaštite: općinske/gradske službe civilne zaštite, općinski/gradski štabovi civilne zaštite, Kantonalna uprava civilne zaštite, Kantonalni štab civilne zaštite, štabovi civilne zaštite u MZ, privrednim društvima i drugim pravnim subjektima gdje je to zakonom predviđeno formiranje štabova civilne zaštite, povjerenici civilne zaštite, jedinice civilne zaštite opće i specijalizirane namjene i službe civilne zaštite koje su formirane u pravnim subjektima čija djelatnost je od značaja za zaštitu i spašavanje ljudi i materijalnih dobara.

U 9 općina i Gradu Tuzla formirane su općinske/gradske službe civilne zaštite, kao samostalne općinske/gradske službe, a u općinama Kalesija, Kladanj i Teočak, Općinska vijeća su donijela odluke o pripajanju OSCZ, drugim općinskim službama.

Općinski štabovi civilne zaštite formirani su u svim općinama na području TK, a u 9 općina formirani su štabovi civilne zaštite u mjesnim zajednicama.

U svim općinama su formirane općinske komisije za procjenu šteta.

Na razini TK formirana je Kantonalna uprava civilne zaštite (KUCZ) i Kantonalni štab civilne zaštite (KŠCZ) kao operativno-stručni organ civilne zaštite na razini TK. KŠCZ ima Komandanta, Načelnika, 10 članova KŠCZ i tehničkog sekretara KŠCZ.

Formirana je i Kantonalna komisija za procjenu šteta (Predsjednik i 5 članova).

U nekim poduzećima su formirani štabovi civilne zaštite, a zaposleni u privrednim društvima, javnim poduzećima, i drugim pravnim subjektima, od značaja za zaštitu i spašavanje, mogu se, angažirati, putem mobilizacije, sukladno potrebama za provođenje akcija zaštite i spašavanja.

Na području TK formirano je 37 službi zaštite i spašavanja, i to u općinama: Čelić-4 službe (medicinske pomoći, za spašavanje iz ruševina, komunalna služba i služba za zaštitu i spašavanje životinja i namirnica životinjskog podrijetla-NŽP), Doboš Istok-3 službe (medicinske pomoći, za ZiS na vodi i pod vodom i za spašavanje iz ruševina), Gračanica-4 službe (medicinske pomoći, veterinarska služba, služba za čistoću-komunalna djelatnost i služba zaštite od požara), Kalesija-4 službe (medicinske pomoći, služba zaštite životinja i NŽP, služba za vodosnabdijevanje i služba za čistoću), Sapna-4 službe (medicinske pomoći, veterinarska služba, služba za vodosnabdijevanje i čistoću i služba za spašavanje iz ruševina), Srebrenik-8 službi (medicinske pomoći, za spašavanje životinja i NŽP, služba za vodosnabdijevanje, služba za čistoću i asanaciju terena, za zaštitu od požara, za spašavanje iz ruševina, za snabdijevanje i gorska služba spašavanja), Tuzla-6 službi (služba medicinske pomoći, za spašavanje životinja i NŽP, za vodosnabdijevanje, za čistoću i asanaciju terena, služba spašavanja Crveni križ i služba za informiranje i masovnu edukaciju stanovništva) i Živinice-4 službe (medicinske pomoći, veterinarska služba, služba za vodosnabdijevanje i čistoću i služba za spašavanje iz ruševina).

Službe CZ nisu formirane u općinama: Banovići, Gradačac, Kladanj, Lukavac i Teočak.

Prema podacima sa kojima raspolaže KUCZ, na području Tuzlanskog kantona nisu službeno stavljeni u funkciju povjerenici civilne zaštite, jedinice civilne zaštite opće namjene i jedinice civilne zaštite specijalizirane namjene.

U većini općina su donesena rješenja o imenovanju i formiranju istih ali nije izvršeno njihovo uniformiranje, opremanje, obučavanje i operativno stavljanje u funkciju za provođenje poslova iz njihove nadležnosti. Angažiranje građana se vrši kroz osobnu i uzajamnu zaštitu na volonterskom temelju.

Potrebno je u što kraćem roku pristupiti imenovanju povjerenika civilne zaštite, jedinica civilne zaštite opće namjene i jedinica civilne zaštite specijalizirane namjene, njihovom uniformiranju, opremanju, obučavanju i osposobljavanju, i njihovom stavljanju u funkciju kako je to predviđeno Federalnim zakonom o zaštiti i spašavanju, kako bi navedene snage bile na raspolaganju, kao pomoć općinama, u slučaju prirodne i druge nesreće.

Organi uprave, službe za upravu, ustanove i pravne osobe dužni su formirati jedinice opće namjene, najmanje veličine odjeljenja sukladno propisu iz članka 133. Federalnog zakona o zaštiti i spašavanju. Te jedinice u općini formira općinski načelnik, a u organima za upravu, ustanovama i pravnim osobama rukovoditelji tih organa, odnosno pravnih osoba.

Jedinice civilne zaštite specijalizirane namjene se formiraju sukladno potrebama općina i kantona.

Na razini Federacije BiH su formirane takve jedinice za uklanjanje opasnosti od mina i neeksplozivnih ubojitih sredstava koje to rade i na području Tuzlanskog kantona.

U ostalim oblastima zaštite i spašavanja ne postoji opravdana potreba za formiranje takvih jedinica na području Tuzlanskog kantona.

Kako u općinama Banovići, Gradačac, Kladanj, Lukavac, Teočak nisu formirane službe CZ, potrebno je sagledati potrebe i realne mogućnosti sukladno procjeni ugroženosti od prirodnih i drugih nesreća u navedenim općinama te pokrenuti inicijativu za njihovo formiranje.

Koordiniranje aktivnosti u oblasti deminiranja i uklanjanja NUS-a u potpunosti obavlja Kantonalna uprava civilne zaštite u suradnji sa Federalnom upravom civilne zaštite i općinskim službama civilne zaštite putem Federalnog tima civilne zaštite za deminiranje i uklanjanje NUS-a („A” i „B” tim).

Poslove prikupljanja, prihvata, prijevoza i uništavanja neeksplozivnih ubojnih sredstava, na temelju pojedinačnih prijava građana, kao i u okviru akcije prikupljanja NUS-a od stanovništva obavlja „A” tim civilne zaštite. Poslove deminiranja kuća, okućnica i drugih vitalnih objekata gdje se vrši povratak izbjeglog i raseljenog stanovništva obavlja „B” tim civilne zaštite. Također pripadnici Tima civilne zaštite učestvuje u akcijama spašavanja i izvlačenja nastradalih osoba u minskim poljima, koja je poznata pod nazivom „Brzi odgovor”.

Operativne aktivnosti tj. pronalaženje, prevoženje, uskladištenje i uništavanje NUS-a i MES-a vrše stručno osposobljene osobe. Prije svega, to su pripadnici Tima civilne zaštite („A” tim), koji su stručno osposobljeni i materijalno-tehnički opremljeni da odgovore svakom zadatku. Poslovi pregleda i čišćenja vitalnih objekata i svih drugih kontaminiranih površina od zaostalih mina, minskoeksplozivnih i neeksplozivnih ubojnih sredstava predmet je rada „B” tima civilne zaštite, kao i timova OS BiH, te drugih domaćih i vanjskih kompanija koje su osposobljene i ovlaštene za ove poslove. Za slučaj diverzionih aktivnosti, nadležnost preuzima MUP TK.

1.8. Vrsta i količina MTS-a koja su potrebna za sprovođenje predloženih mjera zaštite i spašavanja

Vrsta i količina MTS-a struktura civilne zaštite, koja su potrebna za sprovođenje predloženih mjera zaštite i spašavanja određeni su propisanim okvirnim materijalnim formacijama za sve strukture civilne zaštite.

Sve strukture civilne zaštite (općinske/gradske službe, Kantonalna uprava, općinski/gradski i štabovi civilne zaštite u MZ, Kantonalni štab i jedinice opće i specijalizirane namjene) trebale bi biti opremljene odgovarajućim materijalno-tehničkim sredstvima i opremom, sukladno, sada važećim okvirnim materijalnim formacijama, ali na žalost, trenutno stanje opremljenosti svih struktura civilne zaštite u općinama i na razini TK je krajnje loše, odnosno ne odgovara minimalnim potrebama za poduzimanje odgovarajućih mjera u akcijama zaštite i spašavanja, u slučaju prirodne i druge nesreće.

Gotovo sva neophodna materijalno-tehnička sredstva i oprema, za potrebe zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara, u slučaju prirodne i druge nesreće, osigurava se putem mobilizacije istih od privrednih društava, javnih poduzeća, općinskih/gradskih službi, javnih ustanova, drugih pravnih subjekata i građana koji raspolažu odgovarajućim materijalno-tehničkim sredstvima i opremom, koja se nalazi na popisu u općinskim službama civilne zaštite.

Za predložene mjere zaštite i spašavanja, također se koriste, ovisno od intenziteta prirodne i druge nesreće i ovisno od veličine područja koje je zahvaćeno prirodnom i drugom nesrećom, osim MTS-a civilne zaštite i odgovarajuća MTS-a privrednih društava, javnih poduzeća, javnih službi, komunalnih poduzeća, općinskih službi, kantonalnih organa uprave, građana i drugih pravnih subjekata koji raspolažu odgovarajućim MTS-a.

OS CZ u svojim evidencijama imaju popis svih MTS-a i druge opreme sa kojom raspolažu strukture civilne zaštite u općini, kao i popis MTS-a i druge opreme sa kojom raspolažu odgovarajući pravni subjekti u općini, kao i građani. Navedena MTS-a i oprema mogu se, po Federalnom zakonu o zaštiti i spašavanju, mobilizirati od navedenih subjekata, u slučaju izbijanja prirodne i druge nesreće, uz odgovarajuću finansijsku naknadu i na način kako je to propisano Federalnim zakonom o zaštiti i spašavanju.

1.9. Mjere zaštite i spašavanja koje provode privredna društva i druge pravne osobe iz članka 32. stavak 1. Zakona o zaštiti i spašavanju

Faza preventivne zaštite

- Zaštita i spašavanje od radioloških, kemijskih i bioloških sredstava,
- Zaštita i spašavanje od požara,
- Zaštita i spašavanje životinja i namirnica životinjskog podrijetla,
- Zaštita okolice,
- Zaštita bilja i biljnih proizvoda.

Faza spašavanja (samo za neke subjekte)

Privredna društva i pravni subjekti iz članka 32. stavak 1. Federalnog zakona o zaštiti i spašavanju, iz oblasti zdravstva, veterinarstva, komunalnih poslova, vodoprivrede, šumarstva, poljoprivrede, kemijske industrije, rudarstva, građevinarstva, transporta, opskrbe, vatrogastva, ekologije, i drugih oblasti od značaja za zaštitu i spašavanje, obavljaju sljedeće mjere zaštite i spašavanja u ovoj fazi:

- Evakuacija,
- Zbrinjavanje ugroženih i stradalih,
- Zaštita i spašavanje od radioloških, kemijskih i bioloških sredstava,
- Zaštita i spašavanje od rušenja,
- Zaštita i spašavanje na vodi i pod vodom,
- Zaštita i spašavanje od požara,
- Prva medicinska pomoć,
- Zaštita i spašavanje životinja i namirnica životinjskog podrijetla,
- Zaštita okolice,
- Zaštita i spašavanje u rudnicima,
- Zaštita bilja i biljnih proizvoda.

Faza otklanjanja posljedica

Pravni subjekti iz navedenog članka zakona, iz oblasti: zdravstva, veterinarstva, stambeno-komunalnih poslova, vodoprivrede, poljoprivrede, građevinarstva, transporta i drugih oblasti od značaja za zaštitu i spašavanje obavljat će, u ovoj fazi, sljedeće mjere zaštite i spašavanja:

- Dezinfekcija i deratizacija stambenih i drugih objekata, kao i objekata za snabdijevanje stanovništva vodom za piće,
- Vraćanje stanovništa iz objekata za privremeni smještaj u svoje stambene objekte,
- Raščišćavanje eventualnih ruševina,
- Asanacija terena,
- Najnužnije popravke stambenih i drugih građevinskih objekata, te infrastrukturnih objekata,
- Sanacija oštećenih vodoprivrednih objekata, riječnih korita i objekata za snabdijevanje stanovništva vodom za piće,
- Sanacija devastiranog prirodnog okoliša (šume, parkovi, i drugo).

1.10. Uvjeti za realizaciju predloženih mjera, snaga i sredstava**Potrebna finansijska sredstva i mogući izvori financiranja**

Do sada nisu rađeni nikakvi predračuni potrebnih finansijskih sredstava za nabavu neophodnih MTS-a i druge opreme za opremanje svih struktura civilne zaštite, za potrebe poduzimanja akcija zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća, ali je sigurno da su, za ove potrebe, potrebna znatna sredstva, imajući u vidu da sve strukture civilne zaštite raspolažu minimalnim MTS-a i opremom za zaštitu i spašavanje, a postojeća oprema je potpuno zastarjela, dotrajala a dijelom i oštećena.

Neophodno je, u što kraćem roku, formirati jedinice civilne zaštite opće namjene, na razini općina, i opremiti ih sa svim potrebnim MTS-a i opremom koja je bitna za efikasno djelovanje u situaciji kada se poduzimaju akcije zaštite i spašavanja, u slučaju prirodne i druge nesreće.

U privrednim društvima i drugim pravnim subjektima iz članka 32. stavak 1. Federalnog zakona o zaštiti i spašavanju postoje određena MTS-a i oprema za poduzimanje akcija zaštite i spašavanje, ali bi i u ovim pravnim subjektima bilo neophodno sačiniti planove nabave specijaliziranih MTS-a i opreme za poslove zaštite i spašavanja, za šta bi ovi subjekti trebali osigurati i neophodna finansijska sredstva.

Općinske službe i organi uprave TK ne raspolažu gotovo nikakvim MTS-a i opremom za potrebe zaštite i spašavanja što predstavlja ozbiljan problem za ispunjavanje zakonske obveze, navedenih subjekata, u zaštiti i spašavanju.

Glavni izvor financiranja nabave MTS-a i opreme, kao i drugih potreba struktura civilne zaštite, su finansijska sredstva koja se dobiju na temelju zakonske obveze izdvajanja, od strane svih privrednih društava i građana koji obavljaju samostalnu djelatnost, iznosa od 0,5 % od isplaćene neto plate zaposlenika u radnom odnosu i svih osoba angažiranih po ugovoru o djelu i po ugovoru o vršenju privremenih i povremenih poslova.

Sredstva, ostvarena po odredbama st. 1. do 3. članka 180. Federalnog zakona o zaštiti i spašavanju, vode se na posebnom transakcijskom računu proračuna Federacije, kantona i općine. Od evidentiranih sredstava 15 % pripada Federaciji i služe isključivo za namjene iz članka 182. točke 2. do 7; 25 % kantonu i služe isključivo za namjene iz članka 183. točke 2. do 8; a 60 % općini u kojoj su ta sredstva ostvarena i služe isključivo za namjene iz članka 184. točke 2. do 7. Zakona.

Izvori financiranja za nabavu navedenih MTS-a i opreme treba da budu, također, i proračuni općina i proračun TK, zatim sredstva Federalne uprave civilne zaštite koja se osiguravaju iz odgovarajućih izvora Europske unije, za ove namjene.

Izvori financiranja, također, treba da budu i privredna društva i drugi pravni subjekti od značaja za zaštitu i spašavanje, odnosno pravni subjekti čija MTS-a i oprema mogu biti ugroženi prirodnim i drugim nesrećama.

Nadležni subjekti iz općina, TK i organi civilne zaštite, na svim razinama organiziranja, treba da poduzimaju akcije u cilju osiguranja donatorskih sredstava (finansijska sredstva, MTS-a i oprema) za potrebe zaštite i spašavanja.

1.11. Rokovi za osiguranje nabave planiranih sredstava i opreme kao i sredstava za edukaciju snaga civilne zaštite TK i drugih potreba za realizaciju utvrđenih mjera zaštite i spašavanja

Imajući u vidu sadašnju finansijsku situaciju u društvu, rokovi za nabavu navedenih MTS-a i opreme, za potrebe opremanja svih struktura civilne zaštite, kao i za edukaciju pripadnika tih struktura, trebaju biti postavljeni u realne vremenske okvire, kada se radi o nabavi optimalnih količina MTS-a i opreme, ali treba voditi računa da se najneophodnija MTS-a i oprema trebaju nabaviti u što kraćem mogućem roku i osigurati sredstva za edukaciju i obuku pripadnika struktura civilne zaštite i građana za poduzimanje mjera zaštite i spašavanja.

1.12. Suradnja na pružanju međusobne pomoći sa odgovarajućim snagama civilne zaštite iz Republike Srpske i međunarodnih humanitarnih organizacija

Suradnja sa Republikom Srpskom provodi se sukladno odredbama Sporazuma o suradnji u ostvarivanju zadataka civilne zaštite („Službene novine Federacije BiH”, broj: 36/01) koji je zaključen između Federalne uprave civilne zaštite i Republičke uprave civilne zaštite Republike Srpske.

Sporazum je nastao na temelju potrebe za koordinaciju aktivnosti i pružanju međusobne pomoći u ostvarivanju zadataka civilne zaštite.

Suradnja se posebno odnosi na planiranje i provođenje preventivnih mjera zaštite i spašavanja, međusobnom obavještanju o opasnostima, nastanku i posljedicama prirodnih i drugih nesreća, međusobnoj pomoći u zaštiti i spašavanju i uklanjanju posljedica prirodnih i drugih nesreća i naobrazbi i osposobljavanju pripadnika struktura civilne zaštite i drugih nositelja zaštite i spašavanja, kroz sve raspoložive vidove, za ostvarenje navedenih zadataka

Ova suradnja se do sada odvijala dosta uspješno između OSCZ F BiH i odgovarajućih organa civilne zaštite Republike Srpske, posebno u zaštiti od poplava, gašenju požara i zaštiti i spašavanju od NUS-a.

Suradnja sa međunarodnim humanitarnim organizacijama, u dosadašnjem periodu se odvijala uglavnom za vrijeme prirodne i druge nesreće na području TK, pri čemu je od nekih humanitarnih organizacija dobijena minimalna pomoć za sanaciju posljedica prirodne nesreće. Ta pomoć se odnosila na pakete hrane, sredstva za osobnu higijenu stanovništva, sredstva za dezinfekciju i deratizaciju stambenih objekata, odjeću obuću, čebad i drugo.

Nameće se potreba da se suradnja struktura civilne zaštite TK sa međunarodnim humanitarnim organizacijama uredi na mnogo bolji način nego što je to sada slučaj, i to treba da bude prije svega zadatak KUCZ i OSCZ.

1.13. Planiranje angažiranja nevladinih organizacija i udruga građana čija je djelatnost u funkciji zaštite i spašavanja na pružanju pomoći u zaštiti i spašavanju

U dosadašnjem periodu suradnja struktura civilne zaštite sa nevladinim organizacijama i udrugama na poslovima zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća, odvijala se u pravcu zajedničkog djelovanja kroz organiziranje okruglih stolova na aktuelne teme i upoznavanje javnosti sa najvažnijim problemima iz ove oblasti.

Također je pokrenut proces formiranja službi zaštite i spašavanja u udrugama kako na općinskoj tako i na kantonalnoj razini.

U pripremi i provođenju zaštite i spašavanja, u okviru svoje redovite djelatnosti, ove udruge ostvaruju suradnju s KUCZ i službama civilne zaštite općina i Grada Tuzle te postupaju po nalogu nadležnog štaba civilne zaštite.

Važno je napomenuti da su udruge dužne u svojim programima rada utvrditi zadatke, organizaciju djelovanja i aktivnosti kojima se osigurava sudjelovanje njihovih članova, organa i timova u zaštiti i spašavanju.

1.14. Planiranje angažiranja sredstava i opreme privrednih društava i drugih pravnih osoba i građana na pružanju pomoći u zaštiti i spašavanju

Odgovarajuća MTS-a i oprema privrednih društava i drugih pravnih subjekata, kao i građana, koji raspolažu sa odgovarajućim sredstvima i opremom za potrebe zaštite i spašavanja, po potrebi se, angažiraju, ovisno od intenziteta prirodne i druge nesreće, a naročito za vrijeme proglašenja stanja prirodne i druge nesreće na području općina i TK, kada Općinski štabovi civilne zaštite dobijaju ovlaštenja za mobilizaciju navedenih MTS-a i opreme.

U situaciji kada strukture civilne zaštite u svim općinama i na razini TK, praktično ne raspolažu gotovo nikakvim MTS-a i opremom, angažiranje MTS-a i opreme, prije svega privrednih i drugih subjekata, predstavlja jedini način osiguranja MTS-a i opreme za poduzimanje akcija zaštite i spašavanja za vrijeme prirodne i druge nesreće.

U dosadašnjoj praksi, u većini općina, prisutan je problem osiguranja financijske nadoknade, sukladno Federalnom zakonu o zaštiti i spašavanju, za korištena MTS-a i opremu, za vrijeme prirodne i druge nesreće, naročito kada se radi o potrebi angažiranja MTS-a i opreme u svojini građana.

Navedena MTS-a i oprema poduzeća, drugih pravnih subjekata i građana, koja se može koristiti za akcije zaštite i spašavanja, nalazi se na evidenciji u svim općinskim/gradskim službama civilne zaštite.

1.15. Situacije kada treba angažirati Oružane snage BiH u zaštiti i spašavanju, način i obim njihovog angažiranja

Angažiranje Oružanih snaga BiH na pružanju pomoći civilnim organima u reagiranju na prirodne ili druge nesreće vrši se sukladno Zakonu o odbrani BiH, Okvirnom zakonu o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća u BiH i Zakonu o sudjelovanju pripadnika Oružanih snaga BiH, policijskih službenika, državnih službenika i ostalih zaposlenika u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu i Standardnim operativnim procedurama.

Zakonom o odbrani Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH”, broj 88/05) u poglavlju V. (Prirodne i druge katastrofe i nesreće) utvrđena je nadležnost ministra odbrane da naredi angažiranje Oružanih snaga BiH (na zahtjev odgovarajućih civilnih organa BiH ili entiteta o čemu izvještava Parlamentarnu skupštinu BiH).

Prema odredbi članka 37. Federalnog zakona o zaštiti i spašavanju u uvjetima kada snage i sredstva civilne zaštite nisu dovoljni za efikasno spašavanje ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća, komandant Federalnog štaba civilne zaštite može podnijeti zahtjev Ministarstvu odbrane Bosne i Hercegovine za uporabu Oružanih snaga BiH na zadacima zaštite i spašavanja na ugroženom području, što se vrši sukladno Zakonu o odbrani Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH”, broj: 88/05).

Oružane snage BiH se mogu angažirati na pružanju pomoći civilnim organima u reagiranju na prirodne ili druge nesreće tek kada se iscrpe raspoloživi civilni resursi ili civilni organi ne raspolažu potrebnim ili dovoljnim resursima za odgovor na prirodnu ili drugu nesreću.

Za angažiranje Oružanih snaga BiH na zadacima zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća na području Federacije BiH, potrebno je da se ispune sljedeći uvjeti:

- da je na određenom području Federacije BiH nastala neka prirodna nepogoda ili druga nesreća većih razmjera,
- da snage i sredstva civilne zaštite i druge snage i sredstva koji su angažirani na zaštiti i spašavanju ugroženih ljudi i materijalnih dobara nisu dovoljni da osiguraju efikasnu zaštitu i spašavanje na ugroženom području i
- da će se angažiranjem Oružanih snaga BiH mogu smanjiti posljedice prirodne ili druge nesreće.

Zahtjev za angažiranje Oružanih snaga BiH na zadacima zaštite i spašavanja ovlašten je da podnese samo komandant Federalnog štaba civilne zaštite ili u njegovom odsustvu načelnik Federalnog štaba civilne zaštite. Ako Federalni štab civilne zaštite nije u funkciji rukovođenja, zahtjev za angažiranje Oružanih snaga može podnijeti ravnatelj Federalne uprave civilne zaštite. Taj zahtjev podnosi se kada se utvrdi da su ispunjeni navedeni uvjeti. Podnošenje zahtjeva vrši se prema operativnim procedurama i postupcima za odobravanje vojne pomoći civilnim vlastima u slučaju prirodnih katastrofa i nesreća.

Inicijativu za angažiranje Oružanih snaga BiH, može podnijeti ravnatelj Federalne uprave civilne zaštite ili komandant kantonalnog štaba civilne zaštite na čijem je području nastala prirodna ili druga nesreća, kada se ocijeni da je pomoć Oružanih snaga BiH stvarno neophodna.

Prethodno je potrebno poduzeti sve mjere da se snage i sredstva civilne zaštite, građani i snage i sredstva pravnih osoba angažiraju na zaštiti i spašavanju.

Ukoliko te mjere nisu dovoljne da osiguraju efikasno spašavanje ugroženih i nastradalih ljudi i materijalnih dobara stječu se uvjeti za podnošenje inicijative komandantu Federalnog štaba civilne zaštite da uputi zahtjev Ministru obrane za angažiranje određenih vojnih resursa u akcijama zaštite i spašavanja na području Federacije BiH.

1.16. Način vršenja procjene štete pričinjene uslijed prirodne i druge nesreće

Procjenu pričinjenih šteta uslijed prirodnih i drugih nesreća vrše općinske stručne komisije koje formira načelnik općine, a njihov rad se bazira na podzakonskom aktu kojim je definirana metodologija za procjenu pričinjenih šteta, u kojoj je preciziran postupak procjene šteta, način iskazivanja obima pričinjenih šteta i cijene oštećenih i uništenih materijalnih dobara, na temelju kojih se izračunava iznos ukupnih šteta.

Ovakva procjena pričinjenih šteta uslijed prirodnih i drugih nesreća, osigurava jedinstven pristup procjeni šteta i upoređivanje iznosa pričinjenih šteta te na temelju toga određivanje prioriteta za financijsku i drugu pomoć općinama za sanaciju šteta, od strane Vlade TK i Vlade FBiH.

1.17. Način prikupljanja podataka o pojavama prirodnih i drugih nesreća

Prikupljanje podataka o pojavi prirodnih i drugih nesreća na području općina, u ovom trenutku, nema precizno definiranu organizacionu formu.

Podaci se prikupljaju u OSCZ na više načina: preko operativnih centara civilne zaštite, dojavom povjerenika civilne zaštite u MZ i privrednim društvima, dojavom građana i na druge načine. Sustav prikupljanja podataka o pojavama prirodnih i drugih nesreća, u općinama i na razini TK, treba što prije organizirati i osposobiti sukladno odredbama Federalnog zakona o zaštiti i spašavanju.

1.18. Način organiziranja sustava operativnih centara CZ na području Tuzlanskog kantona

Trenutno sustav operativnih centara civilne zaštite na području TK nije organiziran u potpunosti sukladno odredbama Federalnog zakona o zaštiti i spašavanju. U 4 općine nije formiran općinski operativni centar civilne zaštite (Doboj Istok, Lukavac, Sapna i Teočak) dok je Kantonalni operativni centar popunjen sa 5 izvršitelja.

Prioritetan zadatak da se u svim općinama TK formiraju općinski operativni centar civilne zaštite, da se Kantonalni operativni centar kadrovski popuni, kako bi se osiguralo neprekidno funkcioniranje svaki dan u tjednu.

Operativni centri civilne zaštite raspolažu sa minimalnim, nedovoljnim materijalno-tehničkim sredstvima.

Neophodno je osigurati odgovarajuća financijska sredstva za nabavu sustava za uzbunjivanje u svim općinama, sukladno odgovarajućim propisima i tehničkim normativima.

Potrebno je redovito vršiti obuku zaposlenih u operativnim centrima civilne zaštite.

1.19. Način informiranja javnosti o problematici prirodnih i drugih nesreća

Informiranje građana, elektroničkih i tiskanih medija o svim bitnim aspektima koji su u svezi prirodne i druge nesreće, od strane OSCZ i KUCZ, odnosno OŠCZ i KŠCZ, u situaciji kada se desila prirodna i druga nesreća, a naročito kada je proglašeno stanje prirodne i druge nesreće na području općine ili TK, vrši se redovito, pravovremeno i u potpunosti.

To je od bitnog značaja, jer je informiranje navedenih subjekata o vrsti, intenzitetu i području koje je zahvaćeno prirodnom i drugom nesrećom od posebnog značaja za pravovremeno angažiranje svih subjekata u akcijama zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća.

Na ovaj način ispunjava se osnovna zakonska obveza da građani budu pravovremeno, vjerodostojno i u potpunosti informirani o vrsti i intenzitetu prirodne i druge nesreće koja je zahvatila određeno područje, što stvara preduvjete da građani budu pripravnici za poduzimanje svih neophodnih mjera zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća, a posebno mjera samozaštite i međusobne zaštite građana.

2. PODACI O STANJU ORGANIZIRANOSTI CIVILNE ZAŠTITE I DOSTIGNUTOM STUPNJU ZAŠTITE I SPAŠAVANJA OD PRIRODNIH I DRUGIH NESREĆA NA PODRUČJU TK

2.1. Stanje organiziranosti civilne zaštite na području TK

Stanje trenutne organiziranosti civilne zaštite na području TK (O/G SCZ, O/G ŠCZ, KŠCZ, štabovi civilne zaštite u MZ-a i pravnim subjektima, jedinice civilne zaštite opće i specijalizirane namjene, povjerenici civilne zaštite u MZ i Službe zaštite i spašavanja) dato je u poglavlju 1.7. **Programa razvoja: „Snage civilne zaštite potrebne za realizaciju predviđenih mjera zaštite i spašavanja”.**

U narednom periodu potrebno je formirati, sukladno potrebama i finansijskim i drugim mogućnostima, jedinice civilne zaštite opće i specijalizirane namjene u općinama, pravnim osobama kao i na razini TK. Neophodno je da Vlada TK na prijedlog KUCZ, a načelnici/gradonačelnik općina/Grada Tuzla na prijedlog O/G SCZ, razmotre mogućnosti formiranja specijaliziranih jedinica civilne zaštite, i to prije svega za: zaštitu od požara, prvu medicinsku pomoć, zaštitu i spašavanje od NUS-a, RHB zaštitu, zaštitu i spašavanje iz ruševina i asanaciju terena. Prema vlastitim potrebama mogu se formirati i druge specijalizirane jedinice civilne zaštite.

U dosadašnjem periodu, glavni subjekt u provođenju mjera zaštite i spašavanja bile su O/G SCZ i KUCZ TK, koji realiziraju najveći dio poslova koji se odnose na planiranje, organiziranje i provođenje preventivnih i operativnih mjera zaštite i spašavanja, naročito u situaciji kada se dogodi prirodna i druga nesreća na području općine, odnosno na području više općina ili na području TK. Treba napomenuti da su pri tome prisutni brojni problemi, od kojih posebno treba istaći sljedeće:

- Nedovoljna opremljenost, organiziranost i obučenos svih struktura civilne zaštite za poslove zaštite i spašavanja,
- Nepostojanje štabova i povjerenika civilne zaštite u većini MZ, kao i slab rad ovih struktura civilne zaštite u MZ gdje postoje,
- Neažurna evidencija pripadnika struktura civilne zaštite u općinama, posebno jedinica civilne zaštite opće namjene,
- Nepoduzimanje zakonom predviđenih sankcija protiv pripadnika struktura civilne zaštite i građana, koji se ne odazovu na poziv za mobilizaciju.

2.2. Stanje organiziranja i provođenja zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća od strane organa vlasti, privrednih društava, građana i drugih pravnih subjekata, sukladno Zakonu

Federalnim zakonom o zaštiti i spašavanju je precizirano da zaštitu i spašavanje, osim struktura civilne zaštite provode sljedeći subjekti: organi vlasti u općinama (nadležne općinske službe i drugi pravni subjekti), organi vlasti u kantonu (nadležna kantonalna ministarstva, direkcije i uprave), privredna društva i druge pravne osobe iz oblasti: zdravstva, veterinarstva, stambenih i komunalnih poslova, vodoprivrede, šumarstva, građevinarstva, transporta, opskrbe, ugostiteljstva, vatrogastva, hidrometeorologije, seizmologije, ekologije, i drugih oblasti u kojima se obavljaju djelatnosti od značaja za zaštitu i spašavanje ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća (članak 32. Federalnog zakona o zaštiti i spašavanju), službe zaštite i spašavanja, javna poduzeća, organizacije Crvenog križa/krsta, i druge humanitarne organizacije, udruge (gorska služba spašavanja, planinari, speleolozi, alpinisti, radioamateri, ronionci i drugi), pripadnici Oružanih snaga BiH i građani.

Pravni subjekti iz članka 32. Federalnog zakona o zaštiti i spašavanju, mogu formirati štab civilne zaštite u svom sastavu, sukladno svojoj procjeni, a ako štab civilne zaštite nije formiran, navedeni pravni subjekti su obvezni da, svojim općim aktom, odrede organ koji će rukovoditi akcijama zaštite i spašavanja u pravnom subjektu.

Organizacije Crvenog križa/krsta, druge humanitarne organizacije i navedene udruge od značaja za zaštitu i spašavanje, dužne su da surađuju sa KUCZ i OSCZ na području TK i postupaju po nalogu nadležnog štaba civilne zaštite u slučaju nastanka prirodne i druge nesreće. Navedeni subjekti su dužni u svojim programima rada utvrditi zadatke, organizaciju djelovanja i aktivnosti kojima se osigurava učešće njihovih članova, organa i službi u zaštiti i spašavanju.

Privredna društva i drugi pravni subjekti iz članka 32. Federalnog zakona o zaštiti i spašavanju, dužni su da, u izvršavanju poslova zaštite i spašavanja, provode odgovarajuće pripreme, donose i razrađuju planove zaštite i spašavanja za svoje djelovanje u zaštiti i spašavanju, planiraju i osiguravaju MTS-a za provođenje mjera zaštite i spašavanja i organiziraju, opremaju i osposobljavaju jedinice i povjerenike civilne zaštite, u svom sastavu, za provođenje mjera zaštite i spašavanja.

Fakulteti i druge visokoškolske ustanove i pravne osobe koje se bave znanstvenoistraživačkim radom, dužne su obavještavati KUCZ o znanstvenim saznanjima od značaja za zaštitu i spašavanje i dostavljati podatke i obavještenja o svojim istraživanjima, koja su od značaja za zaštitu i spašavanje.

Pravne osobe, vlasnici i korisnici telekomunikacijskih i informacijskih sustava i veza, dužne su dati prioritet u korištenju tih sustava i veza, kantonalnom operativnom centru civilne zaštite (u daljem tekstu: KOC CZ) u sastavu KUCZ TK i O/G OC CZ u sastavu O/G SCZ, odnosno KŠCZ i O/G ŠCZ, kada rukovode akcijama zaštite i spašavanja na određenom području. Pravne osobe i građani imaju obvezu, sukladno Federalnom zakonu o zaštiti i spašavanju, davati MTS-a i opremu, na privremeno korištenje, za potrebe struktura civilne zaštite, u akcijama zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara u slučaju kada se desi prirodna i druga nesreća.

Imajući u vidu navedene zakonske odredbe o potrebnom načinu organiziranja pravnih subjekata izvan struktura civilne zaštite, za potrebe zaštite i spašavanja, kao i o načinu provođenja zaštite i spašavanja od strane navedenih subjekata, može se konstatirati da je dosadašnje a i trenutno stanje u velikoj suprotnosti sa navedenim zakonskim odredbama.

Potrebno je voditi aktivnosti u cilju uključivanja u sustav zaštite i spašavanja i nadležnih općinskih službi, kantonalnih ministarstava, drugih organa uprave, javnih službi, javnih poduzeća, privrednih društava i drugih pravnih subjekata čija djelatnost je od značaja za zaštitu i spašavanje, kako bi se ostvarila koncepcija Federalnog zakona o zaštiti i spašavanju, koja predviđa cjelovit i sveobuhvatan pristup poslovima zaštite i spašavanja, odnosno aktivno učešće u ovim poslovima svih navedenih subjekata.

U subjektima, van struktura civilne zaštite, koji su, po odredbama Federalnog zakona o zaštiti i spašavanju, obvezni da obavljaju određene poslove zaštite i spašavanja, neophodno je, u narednom periodu, definirati precizne zadatke iz oblasti zaštite i spašavanja, ustrojiti organizacione oblike i formirati konkretne subjekte koji će se baviti poslovima zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara, u slučaju prirodne i druge nesreće.

Da bi se osiguralo veće i kvalitetnije učešće građana u zaštiti i spašavanju, neophodno je mnogo veću pažnju posvetiti obučavanju i osposobljavanju građana za ove poslove, te je u svezi sa tim neophodno u općinama izraditi odgovarajuće planove obuke.

2.3. Podaci o dostignutom stupnju zaštite i spašavanja od pojedinih prirodnih i drugih nesreća

2.3.1. Prirodne nesreće

2.3.1.1. Poplave

Obilne i dugotrajne kišne padavine i naglo topljenje snijega uzrokuju intenzivno dotjecanje velikih količina vode u vodotoke, koji ih ne mogu u potpunosti prihvatiti što izaziva izljevanje vode iz korita vodotoka i dovodi do pojave poplava. Do poplava najčešće dolazi uz neregulirane i neuređene vodotoke. Poseban problem predstavljaju neregulirani vodotoci čija korita su obrasla raznim rastinjem i zatrpana muljem, kamenjem i ugljenom prašinom (karakteristično za rijeke Oskovu, Gostelju i Spreču, u općini Živinice). Poplave se, međutim, događaju i uz regulirane vodotoke zbog toga što se u njih deponuju velike količine raznog otpadnog materijala, a uz vodotoke se, kao i preko njih, protuzakonito grade razni objekti, što sve zajedno utječe na smanjenje protjecajnog profila vodotoka, što u krajnjem slučaju dovodi do poplava.

Pojavama poplava doprinosi i nekontrolirana sječa šuma u slivnom području vodotoka, što utječe na eroziju površinskog sloja zemljišta i smanjuje njegove moći apsorpiranja većih količina vode, što ima za posljedicu brže oticanje vode u vodotoke, a to stvara preduvjete za pojavu poplava. Uzroci nastanka poplava su, također, visoka razina podzemnih i površinskih voda, loša drenažna mreža u tim područjima, neregulirani i neuređeni kanali za prihvat i odvođenje površinskih i podzemnih voda, neizgrađeni glavni i pomoćni odbrambeni nasipi uz veće vodotoke u ravničarskim predjelima, te bujične i brdske vode velikog rušilačkog dejstva, koje nastaju nakon jakih lokalnih pljuskova.

Preliminarne procjene rizika od poplava, mape opasnosti od poplava i mape poplavnog rizika i planove upravljanja poplavnim rizikom, sukladno odredbama Uredbe o vrstama i sadržaju planova zaštite od štetnog djelovanja voda („Službene novine Federacije BiH“, broj 26/09), pripremaju agencije za vode iz članka 152. Zakona o vodama (u daljnjem tekstu: Agencije), svaka za vodno područje iz svoje nadležnosti. Preliminarna procjena poplavnih rizika na vodotocima I i II kategorije u FBiH, kao prva faza, je na temelju raspoloživih informacija, hidroloških i geodetskih podloga, zapisa i studija o poplavama, te učincima klimatskih promjena na javljanje poplava, urađena od strane AVP Sava i AVP Jadran, 2013. godine, preko Instituta za hidrotehniku Građevinskog fakulteta u Sarajevu.

Prema ovom dokumentu iznimno značajne povjesne poplave na vodnom području rijeke Save javile su se na ukupno tri općine TK, i to: Srebrenik (Srebrenik), Kalesija (Kalesija Centar, Rainci Donji, Jeginov Lug, Prnjavor, Memići, Kalesija Gornja), Gračanica (Bare i Orahovica Donja).

Značajne poplave su se javile u četiri općine, i to: Gradačac (Vučkovići i Srnica Donje), Kalesija (Kalesija Centar, Tojšići, Kikači, Vukovije Gornje, Vukovije Donje, Zates, Rainci Donji, Rajkovine, Bara, Kalesija Gornja, Prnjavor, Memići), Srebrenik (Donja Potpeć, Duboki Potok), Živinice (Živinice).

Na temelju dosadašnjih događaja možemo zaključiti da su poplave manjeg ili većeg obima moguće na području cijelog TK, a najugroženije su općine: Doboj Istok, Gračanica, Kalesija, Lukavac, Srebrenik i Živinice.

Rijeka Spreča

Geografski položaj, veličina, nadmorska visina, klima

Rijeka Spreča je desna pritoka rijeke Bosne i pripada slivnom području rijeke Save. Izvire ispod Snagova, na prostoru između Zvornika i ušća Drinjače u Drinu. Teče sjeverozapadnim pravcem sa ukupnom dužinom toka od 144 km. U rijeku Bosnu se uliva kod Doboja. Ukupna površina sliva je 1.947 km².

Nadmorska visina izvorišta rijeke Spreče je 261,32 m.n.m., a ušća 137,70 m.n.m. Visinska razlika iznosi 123,62 m, a osrednjeni podužni pad toka je 0,00098. U mjestu Modrac 1964. godine je formirana vještačka akumulacija „Modrac“ sa osnovnim ciljem osiguranja tehnološke vode za industriju TK. Kao takva, zbog velike površine, ima veliku retardacionu ulogu čime se smanjuju maksimalni poplaverni valovi. Izgradnjom akumulacije rijeka Spreča je podijeljena na uzvodni i nizvodni tok.

Reljef sliva rijeke Spreče čini brsko-planinsko područje, koje okviruje Sprečansko polje, na čijim su obodnim dijelovima locirana značajnija naselja (Tuzla, Kalesija, Živinice, Lukavac, Gračanica i Doboj Istok).

Poplavno područje doline rijeke Spreče odlikuje umjereno kontinentalna klima sa dosta ostrim zimama i toplim ljetima. Prosječne mjesečne temperature se kreću u granicama od -0,7°C (januar) do 19,3°C (juli). Prosječna godišnja temperatura iznosi 10°C.

Jedna od karakteristika ovog klimatskog režima su veće količine padavina u ljetnim mjesecima u odnosu na zimske. Tako su najveće prosječne količine padavina u mjesecu lipnju 111 mm, a najmanje u veljači 55 mm. Ukupne godišnje prosječne padavine u dolini Spreče, na temelju obrade iznose oko 895 mm.

Opće karakteristike područja doline rijeke Spreče uzvodno od akumulacije Modrac

Hidrografija, vodni režim i trajanje poplava

Rijeka Spreča u uzvodnom dijelu od ušća u jezero Modrac pa do naselja Osmaci na području F BiH je dužine oko 36,20 km. Teče dolinskim dijelom Sprečanske kotline. Prosječan pad korita je 0,15%. Korito je nestabilno i sklono promjenama na razmatranoj dužini. Zbog niskih obala, te malog kapaciteta korita, guste obraslosti vrbama, johom i šibljem, često su prisutna izljevanja voda u zaobalje. To je posebno izraženo u međurječju Male Spreče i Spreče. Plavljenjem su uglavnom ugrožene poljoprivredne površine. Znatne štete izazivaju i pritoke rijeke Spreče. Značajnije pritoke rijeke Spreče na dijelu toka uzvodno od akumulacije Modrac su: Mramorak, Vacetina, Bukovica, Bjelova, Međaši, Mala Spreča sa Gračaničkom rijekom, Oskova i Gribaja.

Urbanizam, poljoprivreda, privredni pogoni, prometnice

Dolina Spreče uzvodno od akumulacije Modrac je administrativno podjeljena između općina Kalesija, Živinice i Tuzla.

Poljoprivreda, uglavnom, ima ekstenzivni karakter. Veliki dio površina zauzimaju livade i pašnjaci na brdsko-planinskom terenu, te voćnjaci na brdsko-brežuljkastim terenima. Ovakvom stanju poljoprivrede u mnogome doprinosi i neriješen problem vodnog režima.

Od privrednih pogona pored prehrambene industrije, koja je bazirana na poljoprivrednoj proizvodnji ovog područja, treba spomenuti drvenu industriju (Živinice), aerodrom „Dubrave”, te niz pogona male privrede koji su otvoreni naročito u posljednjih par godina. Značajnije saobraćajnice na ovom dijelu su pruga Tuzla - Zvornik te regionalni put Živinice - Kalesija - Zvornik.

Razmatrana alternativna tehnička rješenja za poboljšanje zaštite od poplava

U cilju zaštite objekata i poljoprivrednog zemljišta od plavljenja velikih voda rijeke Spreče na dijelu toka uzvodno od akumulacije Modrac, za pojave 1/20, 1/100 i 1/500 predviđena su varijantna tehnička rješenja. Razmatrane su dvije varijante rješenja zaštite:

- izrada nasipa duž vodotoka rijeke Spreče. Duž postojećeg vodotoka rijeke Spreče i njenih pritoka u sklopu poljoprivrednog dobra postoje zaštitni nasipi. Njihov rang zaštite, pozicija kao i stanje nasipa ne zadovoljavaju kriterije koji važe za vodoprivredne objekte (dimenzije nasipa, rang zaštite, visina nadvišenja). Poziciono se vodilo računa da se osigura potreban koridor za nesmetan protok velikih voda bez izmjena prirodnog toka (prokopi i drugo). Visina nasipa je uvjetovana visinom vode za određeni rang pojave. Širina krune nasipa je 3,00 m sa nagibima kosina 1:2.
- regulacija vodotoka kontinuirano na cjelokupnom području plavljenja. Pri polaganju trase regulacije vodilo se računa da predložena trasa maksimalno koristi postojeće korito rijeke Spreče uvažavajući pravila koja su uobičajena u hidrotehničkoj praksi (minimalni radijusi i dr.).

Obzirom da Spreča izrazito meandriira maksimalno je izvršeno prosjecanje prirodnih meandara. Ukupna dužina trase je 34.200 m. Zbog povećanih brzina, a time i vučnih napona predviđena je obloga od kamena ili reno madraca. Obloga ide do visine kosine u minor koritu. Berma i kosine u major koritu predviđaju zaštitu zatravljivanjem. Ovo rješenje je maksimalno vodilo računa o ekološkim aspektima i zaštiti prirodnog okoliša.

Nizvodni dio rijeke Spreče od akumulacije Modrac do ušća u rijeku Bosnu

Hidrografija

Razmatrani potez rijeke Spreče se proteže od akumulacije Modrac pa do ušća u rijeku Bosnu u dužini od cca 65 km. Obuhvata dolinski dio uz vodotok - Sprečko polje. Nadmorska visina ovog područja je u dijapazonu od 183-137 m.n.m. Osrednji podužni pad prirodnog korita na ovom dijelu je oko 0,65 m.

Značajnije pritoke rijeke Spreče na dijelu toka nizvodno od akumulacije Modrac su: Jala, Lukavički potok, potok Kukavica, Sokolska rijeka (desne pritoke), te Babin potok, Jadrinu, Sočkovac, Krušik, Duboki potok i Jazovac (lijeve pritoke).

Nizvodno od akumulacije Modrac, rijeka Spreča ulazi u Sprečansko polje. Na ovom dijelu toka obale su uglavnom stabilne. Usko korito sa niskim obalama i velikim brojem meandara, te gusta obraslost vegetacijom, kao i mali podužni pad toka na razmatranom području prouzrokuju česta plavljenja značajnih površina u zaobalju.

Vodni režim na razmatranom području definiran je obradom vodomjernih stanica V.S. Gračanica, Most za Karanovac i V.S. Modrac.

Urbanizam, poljoprivreda, privredni pogoni, prometnice

Dolina Spreče nizvodno od akumulacije Modrac je administrativno podijeljena između općina Lukavac, Gračanica i Doboj Istok.

Poljoprivredna proizvodnja je uglavnom svedena na individualna gazdinstva i ima ekstenzivni karakter. Najzastupljeniji u poljoprivrednoj proizvodnji su: žitarice, krmno bilje povrće (na otvorenom i u manjoj mjeri plastenici) i voće.

Prirodna bogatstva ovog područja su uvjetovala strukturu privrede, koju uglavnom čini bazna industrija. Pored prehrambene industrije (Gračanica) koja je zasnovana na poljoprivrednoj proizvodnji, treba spomenuti sljedeće rudarsko-industrijske kapacitete: TE Tuzla, GIKIL Lukavac, SISECAM Lukavac, Rudnici soli i Solana Tuzla.

Značajnije saobraćajnice na ovom dijelu su pruga Doboj-Tuzla te magistralni put Doboj-Tuzla.

Katastar postojećih sustava za zaštitu od poplava

Na području Šikulja izvedena je regulacija korita rijeke Spreče. Ukupna dužina regulacije je 4.350 m. Rang zaštite je na stogodišnje velike vode uz odgovarajuće nadvišenje.

Razmatrana alternativna tehnička rješenja za poboljšanje zaštite od poplava

U cilju zaštite objekata i poljoprivrednog zemljišta od plavljenja velikih voda rijeke Spreče nizvodno od akumulacije Modrac za pojave 1/20, 1/100 i 1/500 predviđena su varijantna tehnička rješenja. Razmatrane su dvije varijante rješenja zaštite od plavljenja:

- izrada nasipa. Visina zaštitnih nasipa duž vodotoka ovisi od ranga zaštite od pojave velikih voda 1/20, 1/100 i 1/500. Širina krune nasipa je 3,00 m sa nagibima kosina 1:2.
- regulacija korita, koja predviđa regulaciju vodotoka kontinuirano na cjelokupnom području plavljenja.

Obzirom da Spreča na dijelu toka nizvodno od akumulacije Modrac izrazito meandrira, predviđeno je maksimalno presjecanje meandra. Ukupna dužina trase je 49.774 m.

Rijeka Gribaja

Rijeka Gribaja je desna pritoka rijeke Spreče i cijelim svojim tokom protječe kroz TK, odnosno prolazi kroz naseljena mjesta od kojih su najveća: Tojšići i Kikači. Regulacija nije urađena, a prirodno korito je dosta male proticajne površine i propušta prosječno količine koje su nešto manje od voda ranga pojave 1/10 godina. Korito je dosta zapušteno, zaraslo u rastinje i zatrpano smećem.

Rijeka Gostelja

Rijeka Gostelja je desna pritoka rijeke Oskove i cijelim svojim tokom protiče kroz TK, odnosno prolazi kroz naseljena mjesta od kojih su najveća: Stupari, Đurđevik i Živinice. Prirodno korito je dosta zapušteno, zaraslo u rastinje i zatrpano smećem, a propušta prosječno količine koje su nešto manje od voda ranga pojave 1/10 godina. Regulacija rijeke Gostelje je urađena samo na dijelu pored rudnika Đurđevik.

Rijeka Oskova

Rijeka Oskova je lijeva pritoka rijeke Spreče i prolazi kroz naselja Višća i Živinice. Prirodno korito je dosta zapušteno, zaraslo u rastinje i zatrpano smećem, a propušta prosječno količine koje su nešto manje od voda ranga pojave 1/10 godina. U naselju Litva urađena je na kraćim dionicama sanacija kosina sa kamenim nabačajem.

Rijeka Turija

Rijeka Turija se ulijeva u jezero Modrac. Prirodno korito je dosta zapušteno, zaraslo u rastinje i zatrpano smećem, a propušta prosječno količine koje su puno manje od voda ranga pojave 1/10 godina. Iz tog razloga česte su poplave okolnog zemljišta.

Rijeka Drinjača sa pritokom Ujičom

Rijeka Drinjača je lijeva pritoka rijeke Drine i ulijeva se u nju u blizini istoimenog naselja. Jednim dijelom Drinjača prolazi kroz područje TK odnosno kroz teritoriju općine Kladanj, a veći dio sliva nalazi se na području drugog entiteta. Reljef sliva rijeke Drinjače čini brdsko-planinsko područje s ukupnom površinom sliva $F = 1.093 \text{ km}^2$.

Prirodno korito rijeke Drinjače propušta prosječno količine koje su nešto manje od voda ranga pojave 1/10. Korito je dosta zapušteno, zaraslo u rastinje i zatrpano smećem. Kroz urbani dio naselja Kladanj protiče rijeka Drinjača koja u samom centru prima najznačajniju pritoku rijeku Ujiču.

Obale rijeke Drinjače u ovom urbanom dijelu su djelimično regulirane jednim dijelom još u periodu austrougarske vladavine kamenom u betonu sa skoro vertikalnim zidovima, a u skorije vrijeme vršeni su regulacioni radovi betonskim i armiranobetonskim zidovima u cilju zaštite obala od erozije i klizišta.

Uz oba vodoka došlo je do intenzivne izgradnje građevinskih i infrastrukturnih objekata pa to onemogućava regulacione radove izvan prirodnih granica oba vodotoka.

Rijeka Sapna

Rijeku Sapnu čine dvije izrazito bujičarske rijeke, rijeka Munjača i rijeka Rožanjka, kao što je i sama rijeka Sapna. Obje izvire u planini Majejica. Slivno područje rijeke Sapne do njezinog ušća u rijeku Drinu je cca 80 km². Odlikuje se velikim brojem pritoka.

Veći dio korita rijeke Sapne nije regulirano, a služi kao odlagalište smeća i raznog otpadnog materijala, čime je proticajna moć profila korita rijeke Sapna znatno smanjena.

Takođe je evidentan čitav niz izgrađenih odbrambenih potpornih zidova i prilaznih mostova čiji su položaji i veličina u odnosu na hidrotehničke zahtjeve (proticajni profil i raspon mosta) neadekvatni i urađeni bez ikakvih prethodnih stručnih informacija sa nemogućnošću propuštanja ni manjih voda.

Zbog ovakvih karakteristika korita rijeke Sapne dolazi do vrlo čestog plavljenja okolnog zemljišta, objekata (individualnih, javnih i privatnih) i infrastrukturne mreže sa veoma velikim materijalnim štetama. Ovakvi razlozi dovode do još jednog jako lošeg efekta – procesa erozije, kako obala tako i priobalnog zemljišta.

Zbog ovih problema pokrenut je do danas čitav niz aktivnosti na rješavanju ovog problema, iniciran od općinskih, kantonalnih i federalnih organa vlasti.

Rijeka Šibošnica

Rijeka Šibošnica je lijeva pritoka rijeke Gnjice. Rijeka Šibošnica je bujičarskog karaktera i svojim tokom transportuje velike količine nanosa. Njeno korito je izloženo eroziji i zbog velike zatrpanosti sa smećem i rastinjem često izljuje i plavi okolno zemljište, infrastrukturne i stambene objekte.

Rijeka Tinja sa pritokom Mala Tinja

Rijeka Tinja je desna pritoka rijeke Save i ulijeva se u nju 6 kilometara nizvodno od Brčkog. Jednim dijelom rijeka Tinja prolazi kroz područje TK odnosno kroz teritoriju općine Srebrenik i Gradačac, a dio sliva prolazi kroz teritoriju

distrikta Brčko. Ukupna površina sliva je $F=673 \text{ km}^2$ i smještena je između planina Majevice i Trebavca na jugu, zatim Save na sjeveroistoku. Niže naselja Ormanica u rijeku Tinju ulijeva se jedna od većih pritoka, Mala Tinja. Kroz područje TK prolazi rijeka Tinja jednim dijelom, a Mala Tinja prolazi cijelim svojim tokom.

Prirodno korito rijeke Tinje je dosta zapušteno, zaraslo u rastinje i zatrpano smećem. Ovo sve je utjecalo na smanjenje propusne moći korita što dovodi do čestih poplava okolnih objekata, infrastrukturnih objekata i zemljišta sa velikim materijalnim štetama. Zbog svega ovog pokrenute su aktivnosti za izradu regulacije rijeke Tinje kroz općinu Srebrenik.

Rijeka Jala i pritoke Solina i Mramorski potok

Rijeka Jala

Rijeka Jala izvire na području Majevice i ukupna dužina glavnog toka od izvorišta do ušća u Spreču na području općine Lukavac iznosi 37 km. Sliv rijeke Jale čine Solina i Joševica i manji vodotoci sa izrazitim bujičnim karakteristikama: Gornja Tinja, Dobrinjska rijeka, Mramorski potok, Kovačica, Požarnička Jala, Kosačka rijeka, Dokanjski potok i Divički potok. Rijeka Jala ima izrazito bujičasti karakter.

Rijeka Solina

Rijeka Solina je desna pritoka rijeke Jale i prolazi kroz dio Tuzle i naselja Solina. Rijeka Solina je izrazito bujičastog karaktera i dijelom od ušća u rijeku Jalu pa do mosta kraj škole u Solini je regulirana.

Mramorski potok

Mramorski potok je desna pritoka rijeke Jale i cijelim svojim tokom prolazi kroz TK. Prirodno korito je dosta zapušteno, zaraslo i puno smeća, a propušta prosječno količine koje su manje od voda ranga pojave 1/10. Mramorski potok je dijelom reguliran od ušća u rijeku Jalu pa do mosta (dužina oko 1.200 m).

Rijeka Sokoluša

Rijeka Sokoluša je desna pritoka rijeke Spreče i prolazi kroz naselje Gračanica. Prirodno korito je dosta zapušteno, zaraslo u rastinje i zatrpano smećem, a propušta prosječno količine koje su nešto manje od voda ranga pojave 1/10 godina. Kroz naselje Gračanicu velikim dijelom je urađena regulacija i to kao dvogubi trapezni profil sa minor i major koritom, a obloga je sa utisnutim kamenom u beton.

Akumulacija „Modrac”

Izgradnjom višelučne armirano-betonske brane i pregrađivanjem rijeke Spreče u profilu Modrac kod Lukavca 1964. godine formiran je akumulacioni bazen „Modrac”. Akumulaciju „Modrac” formiraju rijeke Spreča i Turija sa pritokama.

Površina slivnog područja akumulacije iznosi oko 1.189 km^2 , od toga slivu rijeke Spreče pripada 832 km^2 , slivu rijeke Turije 240 km^2 i neposredno slivu akumulacije 117 km^2 .

Prema procjenama, danas u slivu akumulacije „Modrac” živi oko 130.000 stanovnika, od toga oko 20.000 stanovnika na obalnom i priobalnom pojasu akumulacije, iz čega proizilazi da je naseljenost u slivu akumulacije $110 \text{ stanovnika/km}^2$.

Namjena ove akumulacije je:

- osiguranje vode za stanovništvo,
- osiguranje vode za potrebe industrije,
- zaštita od poplava nizvodno od brane „Modrac”,
- razvoj turizma, rekreacije i športa na vodi,
- osiguranje biološkog minimuma za vodotok Spreče, nizvodno od brane „Modrac”,
- proizvodnja električne energije na malim hidroelektranama, i
- druge namjene.

Osnovne karakteristike brane „Modrac” su:

- brana je izgrađena od armiranog betona kao višelučna sa kontraforima,
- dužina brane je oko 200 m,
- visina brane je oko 25 m,
- proticaji na brani se kontroliraju sa tri temeljna ispusta maksimalnog kapaciteta oko $53 \text{ m}^3/\text{s}$ i tri prelivna polja sa ski skokom propusne moći od $1.000 \text{ m}^3/\text{s}$ ($Q_{1/1000}$),
- na temeljnom ispustu broj 2 instalirana je hidroelektrana

Osnovni podaci o proticajima na profilu brane Modrac za period 1957.-2010. godine:

- srednji proticaj rijeke Spreče iznosi $Q_{sr}^{vs}=15,967 \text{ m}^3/\text{s}$ sa zapreminom oko $V=504 \cdot 10^6 \text{ m}^3$ vode,
- minimalni srednji godišnji proticaj rijeke Spreče zabilježen je 1990. godine i iznosio je $Q_{sr}^{god}=7,48 \text{ m}^3/\text{s}$ sa zapreminom $V=240 \cdot 10^6 \text{ m}^3$ vode,
- maksimalni srednji godišnji proticaj rijeke Spreče zabilježen je 1970. godine i iznosio je $Q_{sr}^{god}=24,85 \text{ m}^3/\text{s}$ sa zapreminom $V=790 \cdot 10^6 \text{ m}^3$ vode,
- najmanji srednji mjesečni proticaj rijeke Spreče zabilježen je u mjesecu lipnju 1972. godine i iznosio je $Q_{sr}^{mjes}=0,64 \text{ m}^3/\text{s}$ sa zapreminom $V=1,66 \cdot 10^6 \text{ m}^3$ vode,
- najveći srednji mjesečni proticaj rijeke Spreče zabilježen je u mjesecu februaru 1970. godine i iznosio je $Q_{sr}^{mjes}=66,31 \text{ m}^3/\text{s}$ sa zapreminom $V=161 \cdot 10^6 \text{ m}^3$ vode,
- za razblaženje voda rijeke Spreče propisani biološki minimum iznosi $4,7 \text{ m}^3/\text{s}$,
- za snabdijevanje pitkom vodom Tuzle osigurava se 330 l/s ,
- za industrijske kapacitete osigurava se do $2,3 \text{ m}^3/\text{s}$.

Od ostalih karakteristika akumulacije, koje veoma bitno utječu na promjenu morfometrijskih karakteristika akumulacije i sam kvalitet voda akumulacije, treba pomenuti sljedeće:

- oscilacije vodostaja akumulacije u toku jedne hidrološke cjeline (1 godina) kreću se i do 4 m,
- izmjena vode u akumulaciji u toku jedne hidrološke cjeline (1 godina) kreće se između 5 i 6 puta.

Na temelju hidrometeoroloških mjerenja i podataka do sada je registrirano i obrađeno više poplavnih talasa koji su se desili od kako je formirana akumulacija „Modrac“.

U tabeli 1. dat je hronološki prikaz registriranih poplavnih valova.

Tabela 1: Prikaz registriranih poplavnih valova

Vrijeme pojave poplavnog vala Karakteristike	V 1965.	IV 1985.	VII 1986.	V 1987.	VI 2001.	III 2006.	V/VI 2010.
Maksimalni razina H [mm]	201,45	201,09	200,74	201,60	202,12	200,59	201,18
Rekonstr. proticaj Q_{maks} [m^3/s]	540,00	406,50	272,10	730,00	619,10	306,07	411,11
$Q=Q_{pot}+Q_{is}+Q_{pr}$ [m^3/s]	263,50	201,10	154,90	331,45	466,36	139,64	252,54
Retenziono dejstvo akumulacije [%]	51,20	50,53	43,07	54,60	24,56	54,38	38,57
Vrijeme trajanja poplavnog vala T [dana]	10,00	6,25	11,20	8,60	10-11	7,5	-
Ukupna prosječna visina pale vode H_{sr} [mm]		81,16	117,57	112,30			92,60
Zapremina pale vode W_{pv} [$m^3 \cdot 10^6$]		95,44	138,26	132,06			110,00
Zapremina otekle vode W_u [$m^3 \cdot 10^6$]	120,00	72,45	91,23	98,97			
Bazni oticaj W_{ba} [$m^3 \cdot 10^6$]		11,88	22,71	7,40			
Direktni oticaj W_{dr} [$m^3 \cdot 10^6$]		60,57	68,52	91,57			77,00
Srednji koeficijent oticanja [μ]		0,635	0,496	0,693			0,70

Najintenzivniji plavni val od izgradnje brane „Modrac“ dogodio se u periodu od 14-21.05.2014. godine. Evakuacija vode iz akumulacije se vršila preko mini hidroelektrane (MHE) i temeljnih ispusta (TI) br. 6, 7 i 8 te preliva (od 15-23. svibnja 2014. godine). Za vrijeme trajanja poplave obustavljen je rad MHE (15.05.2014.) i izvađen generator, ali je zbog visoke razine donje vode (189,95 m.n.m.) poplavljena zgrada i oprema za upravljanje. U toku poplave maksimalna količina doticaja u hidroakumulaciju iznosila je $Q_{dot}=1602 m^3/s$, dana 15.05.2014. godine (18 sati). Maksimalna količina isticanja (rad preliva i temeljnih ispusta) sa profila brane Modrac iznosila je $Q_{ist} = 1137 m^3/s$, 16.05.2014. godine (13 sati).

Maksimalna razina na profilu brane Modrac (**203,42 m.n.m**) zabilježena je 16.05.2014. godine, a početna razina iznosila je 198,42 m.n.m 13.05.2014. godine u 18 sati.

Ukupna količina padavina u periodu plavnog vala 13-16. svibnja 2014. godine iznosila je 214,3 l/m². Maksimalne količina padavina u jednom danu dogodila se 14.05. i 15.05. 2014. godine koje su iznosile 79,5 l/m², odnosno 76,60 l/m². Ukupna količina padavina za mjesec svibanj 2014. godine iznosila je enormnih 334,0 l/m², što su najveće padavine zabilježene u toku jednog mjeseca. Uzimajući u razmatranje maksimalnu količinu doticaja u hidroakumulaciju i maksimalnu količinu isticanja na profilu brane za analizirani poplavni val, hidroakumulacija je maksimalni proticaj smanjila za 465 m³/s, odnosno 29,0 % (retenziono dejstvo).

U mjesecu kolovozu ponovo je došlo do poplava u periodu od 05.-11.08.2014. godine. Maksimalna razina na profilu brane Modrac od 200,61 m.n.m zabilježena je 08.08.2014. godine, a početna razina iznosila je 199,05 m.n.m 05.08.2014. godine u 18 sati. Za vrijeme trajanja poplava maksimalna količina doticaja u hidroakumulaciju iznosila je $Q_{dot}=328 m^3/s$, dana 06.08.2014.

Maksimalna količina isticanja sa profila brane Modrac iznosila je $Q_{ist}=127 m^3/s$, 08.08.2014. godine. Ukupna količina padavina u periodu poplavnog vala 05.-07. kolovoza 2014. godine iznosila je 135,3 l/m². Maksimalna količina padavina u jednom danu dogodila se 05.08.2014. godine i iznosila je 118,3 l/m².

Organizacija i opremljenost struktura civilne zaštite za zaštitu od poplava

Strukture civilne zaštite i drugi subjekti u općinama i na razini TK koji učestvuju u zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od djelovanja poplava nisu dovoljno opremljeni i osposobljeni za ove poslove. Prije svega to se odnosi na sljedeće aktivnosti koje su u nadležnosti struktura civilne zaštite:

- evakuacija ljudi i materijalnih dobara iz ugroženog područja,
- prevoženje ljudi i materijalnih dobara preko rijeka, jezera i poplavljenih područja,
- izvlačenje utopljenika i materijalnih dobara iz rijeka i jezera i
- snabdijevanje poplavom ugroženog stanovništva potrebnim životnim namirnicama i drugim sredstvima koja su neophodna za preživljavanje evakuiranog stanovništva, asanacija terena i drugo.

Na temelju dosadašnjeg iskustva, može se reći da se u slučaju poplava, kada se sve raspoložive ljudske i materijalne snage struktura civilne zaštite, privrednih poduzeća, javnih poduzeća, javnih službi, općinskih i kantonalnih organa vlasti, stavljaju na raspolaganje O/G ŠCZ i KŠCZ, koji vode i koordiniraju sve akcije zaštite i spašavanja, uspijeva zaštititi stanovništvo i materijalna dobra, od ove prirodne nesreće, u stupnju koji ovisi od intenziteta poplava, veličine ugroženog područja i vremena trajanja poplava.

Do sada, je na području TK, u dužem vremenskom periodu, zabilježen mali broj ljudskih žrtava od poplava, a materijalne štete su bile velikih razmjera.

Većina O/G SCZ ne raspolažu sa motornim vozilima za obilazak terena, za vrijeme poplava, a također je loša opremljenost sredstvima veze, što je veliki problem u komunikaciji sa MZ i povjerenicima civilne zaštite. Još uvijek O/G OC CZ kao ni KOC CZ nisu opremljeni odgovarajućim MTS-om, i drugom opremom, dok se popunjavanje ljudstvom OOC CZ i njihova osposobljenost za ove poslove, kako je to predviđeno Federalnim zakonom o zaštiti i spašavanju mora kontinuirano poboljšavati.

U svim općinama postoje odgovarajući planovi za evakuaciju stanovništva, u slučaju većih poplava, kao i spiskovi sa evidencijom prevoznih sredstava, u vlasništvu pravnih i fizičkih osoba, na području općine, koja bi bila mobilizirana za potrebe evakuacije ljudi i najnužnijih materijalnih dobara.

Strukture civilne zaštite učestvuju, također, i u poslovima asanacije terena, nakon poplava, a specijalizirane jedinice civilne zaštite, u općinama, za te namjene, nisu adekvatno opremljene za ove poslove. Za poslove dezinfekcije i deratizacije redovito se angažiraju odgovarajuće higijensko-epidemiološke službe domova zdravlja (u daljem tekstu: HES), općinske higijeničarske službe kao i općinske veterinarske službe, koje su u pojedinim općinama TK nedovoljno opremljene za ove poslove. Na razini Kantona formirana je i služba za biološku-kemijsku zaštitu pri Zavodu za javno zdravstvo TK koja također obavlja dezinfekciju, dezinskciju i deratizaciju na pogodnom području.

O/G SCZ, O/G ŠCZ, štabovi civilne zaštite i povjerenici civilne zaštite u MZ, kao i KUCZ, učestvuju u poslovima snimanja stanja na terenu nakon poplava, a također pružaju neophodnu pomoć u radu Općinskim komisijama za procjenu pričinjenih šteta usljed poplava.

Donošenjem Uredbe o jedinstvenoj metodologiji za procjenu šteta od prirodnih i drugih nesreća u potpunosti je uređena problematika procjene šteta od prirodnih i drugih nesreća.

U slučaju kada se dogode poplave, naročito velikih razmjera, problem predstavlja činjenica da su strukture civilne zaštite u općinama i na razini TK prinuđene da se bave i poslovima neposredne odbrane od poplava, što nije u nadležnosti struktura civilne zaštite.

Ovi poslovi su regulirani Uredbom o vrstama i sadržaju planova zaštite od štetnog djelovanja voda („Službene novine FBiH” broj: 26/09), u kojoj su navedeni subjekti, u općinama i na razini kantona i Federacije, i njihove obveze na poslovima neposredne odbrane od poplava.

2.3.1.2. Potresi

Na području TK, u dužem vremenskom periodu, nije se desio potres jačeg intenziteta, koji bi mogao pričiniti veće materijalne štete i izazvati ljudske žrtve, tako da je teško precizno i sveobuhvatno, ocijeniti stupanj osposobljenosti i opremljenosti struktura civilne zaštite i drugih nadležnih pravnih subjekata u općinama i na razini TK, za zaštitu i spašavanje od ove prirodne nesreće. Imajući u vidu da su strukture civilne zaštite u TK loše opremljene i najosnovnijim MTS-a i opremom, može se reći da je stupanj zaštite i spašavanja od ove prirodne nesreće, koja može izazvati velika razaranja materijalnih dobara i znatne ljudske žrtve, na niskoj razini.

U okviru struktura civilne zaštite u TK ne postoje specijalizirane jedinice za spašavanje iz ruševina, ali u rudnicima uglja postoje dobro organizirane, opremljene i osposobljene jedinice za spašavanje (čete za spašavanje), koje se mogu koristiti za spašavanje iz ruševina, u slučaju potresa.

Trenutno se vode aktivnosti na organiziranju Službe za spašavanje iz ruševina TK čiji bi zadatak bio da vrši operativne mjere zaštite i spašavanja, koje se odnose na sprečavanje rušenja, odnosno spašavanje ljudi i materijalnih dobara koja su ugrožena srušenim ili oštećenim stambenim zgradama i drugim objektima na pogodnom području.

U općinama i na razini TK postoje, u odgovarajućim zdravstvenim institucijama, dobro organizirane, opremljene i osposobljene službe za pružanje pravovremene i kvalitetne medicinske pomoći nastradalim. Također, postoje i odgovarajući zdravstveni kapaciteti (domovi zdravlja i bolnice) u općinama i u Univerzitetском kliničkom centru, Tuzla, za medicinsko zbrinjavanje nastradalih osoba.

Imajući u vidu stupanj urbanizacije TK, spratnost zgrada i karakter zastupljene tehnologije u industriji TK (kemijska industrija, rudarstvo, energetika) kao i saznanja o nepoštivanju „aseizmičke” izgradnje građevinskih objekata, može se reći da je TK prilično seizmički ugroženo područje.

Stupanj zaštite i mogućnosti spašavanja ljudi i materijalnih dobara od djelovanja potresa najviše ovisi od intenziteta i udaljenosti epicentra potresa od područja TK, kao i od statičkih karakteristika građevinskih objekata, odnosno njihove otpornosti na seizmičku aktivnost, ali se ipak može reći da postoje temeljni preduvjeti za spašavanje nastradalih iz ruševina, u prvoj fazi spašavanja, kao i vrlo dobri uvjeti za medicinsko zbrinjavanje nastradalih osoba.

2.3.1.3. Visoki snijeg i snježni nanosi

Obilne snježne padavine, visoki snježni pokrivač i visoki snježni nanosi izazivaju brojne probleme u svakodnevnom životu i radu. Dolazi do prekida u cestovnom saobraćaju, problema u odvijanju saobraćaja u gradovima, prigradskim i seoskim naseljima, te ugrožavanja normalnog odvijanja života i rada što se ogleda u otežanom snabdijevanju stanovništva životnim namirnicama, otežanom pristupu školskim, zdravstvenim, poslovnim, privrednim i raznim javnim objektima.

U takvim situacijama često dolazi do kvarova na električnim, telefonskim, vodovodnim i drugim infrastrukturnim objektima, što dovodi do čestih prekida u snabdijevanju stambenih i drugih objekata električnom energijom, vodom kao i do prekida telefonskih veza. Pri tome nastaju i znatne materijalne štete. Vrlo često dolazi i do kraćeg prekida u radu škola i drugih obrazovnih institucija, privrednih poduzeća i drugih institucija.

U najtežim situacijama, kao što je bilo u zimu 1999./2000. godine i 2012. godine, kada je svih 13 općina TK bilo zahvaćeno ovom prirodnom nesrećom visokog intenziteta i kada je bilo proglašeno stanje prirodne nesreće na području TK,

aktivirane su sve raspoložive snage i MTS-a struktura civilne zaštite, privrednih društava, općinskih službi, kantonalnih organa uprave, javnih službi, zdravstvenih i drugih institucija od značaja za zaštitu i spašavanje i drugih subjekata, radi poduzimanja operativnih mjera u zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od ove prirodne nesreće.

U svim općinama TK organizira se zimsko održavanje lokalnih i drugih nekategorisanih puteva u nadležnosti općine, kao i gradskih ulica, sukladno odgovarajućim planovima i programima. JU Direkcija regionalnih cesta TK organizira zimsko održavanje svih regionalnih, a JP Ceste Federacije BiH organizira zimsko održavanje magistralnih puteva, na području TK. Firme kojima se povjeravaju poslovi zimskog održavanja puteva, raspoložu odgovarajućom mehanizacijom, obučanim ljudstvom i posipnim materijalom.

U uvjetima uobičajenih snježnih padavina za ovo područje, zimsko održavanje svih navedenih puteva obavlja se na relativno zadovoljavajući način u većini općina TK, tako da je održavana prohodnost puteva, uz uobičajene probleme u početnoj fazi obilnijih snježnih padavina, na gotovo svim putevima. Iz dosadašnje prakse može se reći da je stupanj zaštite i spašavanja od ove prirodne nesreće na području TK relativno zadovoljavajući u slučaju snježnih padavina slabog do srednjeg intenziteta. U slučaju obilnijih i dugotrajnijih snježnih padavina dolazi do vrlo ozbiljnih problema i poremećaja u odvijanju normalnog života i rada.

2.3.1.4. Klizanje i odronjavanje zemljišta

Područje TK ima složenu geološku strukturu tla koju karakteriziraju slaba fizičko-mehanička svojstva tla što se, u nepovoljnim hidrološkim uvjetima i u periodima sa dugotrajnim oborinama, manifestira u vidu nestabilnosti tla. Područje TK izgrađeno je pretežno od laporovito-glinovitih i pjeskovitih sedimenata neogene starosti.

U površinskom dijelu jasno je razvijena debljina sloja od 5-6 m. Ovakav sastav tla, kao i geomorfološka svojstva terena (blage do strme padine), zajedno sa intenzivnom rudarskom aktivnošću i nekontroliranom urbanizacijom, doveli su do aktiviranja velikog broja klizišta, koja se razlikuju, kako po veličini tako i po genezi i mehanizmima kretanja.

Stanje klizišta se dodatno pogoršava negativnim utjecajem ljudskog faktora (u 90% slučajeva uzrok pojave klizišta je ljudski faktor), što se naročito manifestuje u sljedećem:

- neodgovarajući sustavi za vodosnabdijevanje,
- površinska i jamska eksploatacija uglja i drugih mineralnih sirovina,
- neadekvatni građevinsko-zemljišni iskopi,
- deponije otpadnog materijala i šljake,
- nekontrolirana (nelegalna) sječa šuma,
- izgradnja objekata visoko i niskogradnje, bez propisane tehničke dokumentacije,
- izgradnja građevinskih objekata na potencijalno nestabilnim padinama,
- neadekvatna regulacija odvođenja oborinskih i otpadnih voda, što dovodi do intenzivnijeg napajanja padina vodom, a to uzrokuje slabljenje fizičko-mehaničkih karakteristika zemljišta, odnosno dovodi do klizanja tla padine.

Na području TK gotovo svakog mjeseca registrira se reaktiviranje po nekoliko starih klizišta i odrona zemljišta i aktiviranje manjeg broja novih klizišta, uglavnom manjih razmjera i slabijeg intenziteta. Najveći broj klizišta, velikih razmjera i jakog intenziteta djelovanja, aktivira se nakon obilnih i dugotrajnih kišnih padavina i poplava kao i nakon naglog topljenja snijega. U slučaju aktiviranja klizišta predstavnici OSCZ snimaju stanje na terenu i poduzimaju sve predviđene mjere zaštite i spašavanja iz nadležnosti civilne zaštite. U najtežim slučajevima ugrožavanja materijalnih dobara uvode se stalna osmatranja i praćenje kretanja klizišta, a u slučaju kada se ocjeni da su ugroženi ljudski životi, zbog velikih oštećenja na stambenim objektima, O/G SCZ izdaje pismeni nalog o evakuaciji ljudi iz oštećenih stambenih objekata i u suradnji sa nadležnom općinskom službom osigurava se privremeni smještaj i zbrinjavanje evakuiranih osoba.

Imajući u vidu relativno nepovoljne geološke karakteristike zemljišta na području TK, te veliki broj klizišta, naročito na području Grada Tuzla, te općina Gračanica, Gradačac, Lukavac, Sapna, Srebrenik, Kladanj i Kalesija, kao i činjenicu da su klizištima ugrožene urbane zone gradova i većih naselja, može se konstatirati da je stupanj zaštite ljudi i materijalnih dobara od djelovanja klizišta na relativno niskoj razini.

Najteža situacija na području TK je bila u svibnju 2014. godine kada je uslijed dugotrajnih padavina koje su se intenzivirale u periodu od 14. do 17. svibnja, u svim općinama TK, došlo je do naglog porasta vodostaja u vodotocima, a zatim i do izljevanja vode iz korita i poplava. Za četiri dana ukupno je palo više od 250 l/m² kiše, što je 2,7 puta više u odnosu na prosječnu količinu mjesečnih padavina za mjesec svibanj, koja za Tuzlu iznosi 92 l/m².

Ubrzo nakon toga aktivirana su brojna klizišta i odroni zemljišta na području svih 13 općina TK, koja su ugrozila i oštetila iznimno veliki broj stambenih i industrijskih objekata, magistralnih, regionalnih i lokalnih puteva te drugih infrastrukturnih objekata.

Veliki broj klizišta je ugrozio živote građana te izazvao prekid komunikacija i ogromnu materijalnu štetu na stambenim i infrastrukturnim objektima. Broj prijavljenih klizišta u općinama TK dat je u Tabeli 2.

Tabela 2: Klizišta i odroni po općinama na dan 01.12.2014. godine

R/b	Općina/Grad	Broj prijavljenih klizišta
1.	Banovići	290
2.	Čelić	282
3.	Doboj Istok	192

4.	Gračanica	430
5.	Gradačac	288
6.	Kalesija	1.300
7.	Kladanj	204
8.	Lukavac	247
9.	Sapna	386
10.	Srebrenik	623
11.	Teočak	179
12.	Tuzla	2.170
13.	Živinice	147
Ukupno		6.738

2.3.1.5. Zdravstvena zaštita (epidemije zaraznih bolesti i drugi vidovi zdravstvene zaštite)

Primarna zdravstvena zaštita organizirana je na svih 13 općina TK za potrebe 445.028 stanovnika. Registrirano je ukupno 220 punktova sa 350 ordinacija, 384 radnih timova, 377 ljekara, 17 diplomiranih zdravstvenih tehničara visoke stručne spreme, 26 zdravstvenih tehničara više stručne spreme, 549 zdravstvena tehničara srednje stručne spreme i 1 zdravstveni suradnik, izuzimajući stomatološku, ginekološku i higijensko epidemiološku djelatnost. U 2016. godini jednom punktu primarne zdravstvene zaštite gravitiralo je prosječno 2.023 stanovnika. Na jednu ordinaciju prosječno je dolazilo 1.272 stanovnika, a radni tim primarne zdravstvene zaštite opterećen je sa 1.159 stanovnika. Na jednog doktora prosječno je dolazilo 1.174 stanovnika.

Ginekološka zdravstvena zaštita je organizirana na svim općinama, na 13 punktova, 28 ordinacija i 22 radna tima.

Stomatološka zdravstvena zaštita se, u 2016. godini, obavljala u okviru javnih ustanova na svim općinama TK i to na 34 punkta sa 64 stomatološkom stolicom i 68 radnih timova.

U stomatološkoj zdravstvenoj zaštiti bilo je angažirano 68 doktora stomatologije od kojih je 19 specijalista, 26 zubnih tehničara, 58 zubnih asistenata i 2 rentgen tehničara.

Konsultativno specijalistička djelatnost, na području TK, izvodi se u Univerzitetsko kliničkom centru Tuzla, Općoj bolnici Gračanica i svim domovima zdravlja TK.

U UKC Tuzla, Općoj bolnici Gračanica i domovima zdravlja koji obavljaju konsultativno specijalističku djelatnost registrirano je 43 punkta i 143 ordinacija koje obavljaju konsultativno specijalističku djelatnost.

Službe za medicinsku rehabilitaciju na području TK radile su na 13 punktova i uz angažman 10 ljekara, 1 diplomiranog fizioterapeuta, 2 diplomirana zdravstvena tehničara, 7 viših zdravstvenih tehničara i 54 zdravstvena tehničara srednje stručne spreme i 4 zdravstvena suradnika.

Pneumoftziološka zdravstvena zaštita pružana je na 12 punktova, u 13 ordinacija uz angažman 10 doktora i 13 zdravstvenih tehničara i jednog diplomiranog zdravstvenog tehničara.

Laboratorijska djelatnost je u tijeku 2016. godine na području Tuzlanskog kantona obavljana na 8 bolničkih i 28 vanbolničkih laboratorijskih punktova. U Zavodu za javno zdravstvo Tuzlanskog kantona registriran je 1 punkt sanitarne kemije i 1 punkt mikrobiološke laboratorije. U bolničkim laboratorijama bilo je angažirano 18 doktora specijalista, 1 doktor medicine, 4 magistra farmacije specijalista, 6 zdravstvenih suradnika VSS, 10 diplomiranih medicinskih tehničara, 5 zdravstvenih tehničara sa višom i 51 zdravstveni tehničar sa srednjom stručnom spremom.

U vanbolničkim laboratorijama bilo je angažirano 11 doktora specijalista, 2 magistra farmacije, 2 zdravstvena suradnika od kojih je 1 specijalista, 2 diplomirana medicinskih tehničara, pored njih još 12 zdravstvenih tehničara sa višom i 94 zdravstvena tehničara sa srednjom stručnom spremom.

Službe za transfuziju krvi na području Tuzlanskog kantona u toku 2016. godine radile su na 2 punkta i 4 ordinacije i uz angažman 8 doktora, 3 zdravstvena tehničara visoke stručne spreme, 2 viša zdravstvena tehničara i 22 zdravstvena tehničara srednje stručne spreme.

Sve ustanove bolničke zdravstvene zaštite na području Kantona raspolagale su sa 1.582 postelje.

Medicinske ustanove su, većinom, adekvatno opremljene kompjuterskom opremom i programima, postoji mogućnost za punu primjenu informacijskih tehnologija u zdravstvu.

Higijensko-ekološki faktori koji mogu značajno utjecati na zdravstveno stanje stanovništva i koji se prate na području TK su:

- vodosnabdijevanje, dispozicija otpada i kontrola higijenske ispravnosti vode za piće i životnih namirnica,
- poremećaji uzrokovani prirodnim i drugim nesrećama značajno se reperkutuju na navedenim higijensko-ekološkim faktorima, što može imati značajne posljedice na pogoršanje higijensko-epidemiološke situacije i pojavu zaraznih bolesti.

Higijensko-sanitarno stanje vodosnabdijevanja na području TK nije zadovoljavajuće. Na području TK postoji 13 vodovoda centralnog tipa kao i veliki broj lokalnih vodovoda i drugih lokalnih objekata za vodosnabdijevanje (kopani i cjevni bunari, te kaptirani i nekaptirani izvori).

Gradski vodovodi su uglavnom starijeg datuma izgradnje, sa velikim procentom dotrajalosti razvodne mreže koji se kreće od 15% do 100%. Većina lokalnih i individualnih vodnih objekata nisu pod odgovarajućom higijensko-sanitarnom kontrolom.

Voda se, naročito u lokalnim vodnim objektima, uglavnom ne dezinficira i ne kontrolira laboratorijski. Centralni-gradski vodovodi u svim općinama na području TK su relativno dotrajali, a gubici vode u njihovoj mreži se kreću od 30% do 50% .

Centralni način uklanjanja otpadnih voda (kanalizacijska mreža) postoji u 11 općina TK (osim u općinama Doboj Istok i Teočak). Općine Doboj Istok i Teočak koriste druge načine uklanjanja otpadnih voda. Dotrajalost kanalizacijske mreže se kreće od 15 do 20% u Živinicama, Tuzli, Banovićima i Srebreniku do 100% u Čeliću. Prečišćavanje otpadnih voda se vrši u Srebreniku, Gradačcu, Tuzli, Živinicama, Banovićima, Čeliću, Kalesiji, Sapni i Teočaku. Septičke jame, koje su u uporabi, u najvećem broju slučajeva ne zadovoljavaju temeljne higijenske mjere.

Čvrste otpadne materije na području TK, uglavnom se deponuju na gradskim deponijama, kojih ima 11 na području TK. Općine Doboj Istok i Sapna koriste deponije drugih općina dok općina Teočak nema nikakvo validno rješenje za deponiranje čvrstog otpada.

Laboratorijske analize vode i životnih namirnica obavljaju se u laboratorijama u Lukavcu, Srebreniku, Zavodu za javno zdravstvo TK i u UKC Tuzla. Kapaciteti terenske laboratorije koju posjeduje Zavod za javno zdravstvo TK su iznimno ograničeni što produžava vrijeme analize jer se uzorci vode moraju nositi i analizirati u prostorijama ustanove.

Higijensko-epidemiološka situacija na području TK, prema podacima Zavoda za javno zdravstvo, za 2016. godinu je bila nesigurna. Tokom godine registrirano je 3044 oboljelih od zaraznih i parazitarnih bolesti, a stopa oboljevanja je iznosila 6,84/1000 stanovnika te dvije epidemije sa ukupno 282 oboljele osobe. U istom periodu registrira se 17 smrtnih slučajeva kao posljedica zaraznih bolesti sa letalitetom 0,97% pri čemu je 47% slučajeva posljedica tuberkuloze. Evidentan pad pokrivenosti vakcinacijom obveznim vakcinama što predstavlja potencijalnu opasnost za epidemijsku pojavu vakcinopreventabilnih bolesti te nedovoljno angažiranje specijalista epidemiologa u rješavanju ovog problema jer su pojedini raspoređeni na radna mjesta ljekara porodične medicine.

Treba napomenuti da je u oblasti zdravstva neophodno kontinuirano provoditi odgovarajuće akcije edukacije stanovništva, kako bi se kod stanovništva na višu razinu podigla svijest i konkretna briga o potrebi poduzimanja preventivnih mjera u zaštiti od zaraznih bolesti. Ove aktivnosti imaju poseban značaj na seoskim područjima, naročito u svezi s poduzimanjem svih preventivnih i operativnih mjera kod korištenja vode za piće i higijenske potrebe stanovništva iz lokalnih vodnih objekata, kako bi se osigurali uvjeti za korištenje higijenski ispravne vode za navedene namjene.

Adekvatne aktivnosti je također potrebno provoditi i u svezi s korištenjem namirnica biljnog i životinjskog podrijetla, kako bi se osiguralo korištenje navedenih namirnica u higijenski ispravnom stanju. U ovoj oblasti je od posebne važnosti kontinuirano i efikasno djelovanje općinskih i kantonalnih inspeksijskih organa, u provođenju zakonskih propisa u ovoj oblasti, kako bi se osiguralo da se u promet puštaju samo higijenski ispravne životne namirnice.

Zdravstveni sustav na području TK je dobro organiziran, posjeduje resurse kadrova, prostora i opreme tako da može odgovoriti povećanim potrebama u slučajevima prirodnih i drugih nesreća manjih razmjera, uz dodatni napor menadžmenta zdravstvenih ustanova i zdravstvenih radnika, uz sredstva podrške u specifičnim potrebama (lijekovi, sanitetski materijal, dezinfekcijska sredstva, gorivo i dr.) minimalne aktivnosti koordinacije od strane Ministarstva zdravstva.

U slučajevima prirodnih nesreća većih razmjera, spram prirode nesreće, veličine razornog dejstva i broja poginulih, povrijeđenih ili oboljelih osoba, krizni štab koji se formira u Ministarstvu zdravstva utvrdio bi potrebe u kapacitetu zdravstvene zaštite, način organiziranja i pružanja zdravstvene zaštite, način rada i radno vrijeme zdravstvenih radnika u specifičnim uvjetima organiziranja zdravstvene zaštite, promjene uvjeta rada u pojedinim zdravstvenim ustanovama, uključenje privatne prakse u pružanje zdravstvene zaštite i sprečavanje i suzbijanje zaraznih bolesti kao i osiguranje financiranja specifičnih potreba (oprema, transportna sredstva, lijekovi, sanitetski materijal, dezinfekcijska sredstva, gorivo i dr.)

2.3.1.6. Epizootije zaraznih bolesti

Kada se radi o epizootijama zaraznih bolesti treba reći da je stanje zaštite stoke od zaraznih bolesti, kao i stanje zaštite ljudi od zoonoza, odnosno zaraznih bolesti domaćih i divljih životinja koje se, izravnim ili neizravnim putem prenose na ljude, na nezadovoljavajućoj razini, zbog činjenice da nadležni općinski i kantonalni inspeksijski i drugi organi ne provode redovne, zakonski propisane, dijagnostičke procedure u ovoj oblasti. Dodatnu opasnost predstavlja i tvrdokornost uzročnika, kao i mnogobrojni i različiti putevi širenja ovih zaraznih bolesti.

2.3.1.7. Kalamiteti biljnih bolesti i štetočina

Na području TK prisutni su mnogi problemi u zaštiti zdravlja biljaka, kako onih koji se uzgajaju na otvorenom tako i u zaštićenom prostoru. Štete koje pričinjavaju nametnici su u vidu smanjenja prinosa i pogoršanja kvaliteta proizvoda. Takođe je poznato da tzv. mikotoksini (metaboliti parazitskih i saprofitnih gljiva koji nastaju u biljnim proizvodima) kod ljudi i životinja izazivaju razne toksične pojave, odnosno oboljenja poznata pod imenom mikotoksikoze. Procjenjuje se da na području TK štete koje pričinjavaju uzročnici biljnih bolesti, štetnici i korovi iznose 30-40%.

U pojedinim godinama štete su u pojedinim proizvodnjama i veće, kao što je bilo 1995. godine kada su usljed napada plamenjače krompira štete iznosile oko 60% dok je 2004. godine Monilialaxa na šljivi uništila oko 70% cvjetova. *Venturia* spp. - čađava krastavost, vrlo često pričinjava velike štete jabukama i kruškama, a šarka šljive redovito znatno umanjuje rod.

Da bi se sačuvalo zdravlje biljaka i time smanjile štete, proizvođači su dužni da primjenjuju odgovarajuće mjere zaštite, čiji je cilj postizanje visokih prinosa i kvaliteta poljoprivrednih proizvoda. Niska razina tehnologije i tehnike,

posebno niska razina znanja proizvođača u čemu zaštita bilja ima značajno mjesto, su glavni razlog niskih prinosa najzastupljenijih kultura po jedinici površine.

Poljoprivredni zavod Tuzla, sa službom za zaštitu bilja, prati pojavu biljnih bolesti, štetočina i korova i najdirektnije se uključuje u pružanje pomoći proizvođačima. Uputstvo o vršenju izvještajnih i prognoznih poslova u zaštiti zdravlja bilja („Sl. novine FBiH”, broj 78/10) je propisalo da se problematikom pojavljivanja biljnih bolesti i štetočina na području kantona bavi se Kantonalna Izvještajno-prognozna služba (u daljem tekstu: IPS), koja je dio Regionalne IPS FBiH Sarajevo, odnosno Centralne IPS BiH. Takođe su definirane metode i pregledi radi posmatranja, prikupljanja i evidentiranja podataka o uvjetima vanjske sredine, te o prisustvu, pojavi, stanju, kretanju, rasprostranjenosti i brojnosti štetnih organizama.

Obavljanje izvještajno-prognoznih poslova temelji se na prikupljanju podataka sljedećim načinima:

1. Postavljanjem feromonskih klopki uz redoviti pregled i evidentiranje štetnika,
2. Prikupljanje podataka s CDA uređaja i ASISSI uređaja za monitoring štetnika,
3. Redovitim obilascima terena i vizualnom ocjenom zdravstvenog stanja poljoprivrednih nasada,
4. Ostali načini djelovanja izvještajno-prognozne službe.

Redovitim praćenjem štetnih insekata utvrđuje se njihova prisutnost, brojnost i dinamika populacije (početak, vrhunac i kraj pojave štetnika) jer samo potpunim poznavanjem stanja u nasadu mogu se spriječiti iznenadne štete ili nepotrebna tretiranja gledano kroz utrošak sredstava za zaštitu bilja (fitofarmaceutskih sredstava-FFS).

Biljna proizvodnja, na području TK, ugrožena je od velikog broja nametnika. U cilju njihovog suzbijanja koriste se brojna fitofarmaceutska sredstva. Korisnici tih sredstava, prilikom primjene, moraju znati zaštititi sebe, svoje imanje, životnu sredinu i osigurati sigurniju budućnost i održivu poljoprivredu svojoj djeci.

Da bi se ovo postiglo neophodno je stalno stručno usavršavanje korisnika tih sredstava, redovita suradnja sa stručnim službama u poljoprivredi i poštivanje niza obveza. U narednim godinama očekuje se značajnija pojava novog štetnika na našim prostorima kukuruzne zlatice (*Diabrotica v. virgifera*). Imago ove štetočine oštećuje list i svilu kukuruza, a larve korjenov sustav, što dovodi do velikih šteta. Proizvođači ove kulture će biti informirani o štetočini i načinu smanjivanja šteta. Kad se tiče zakorovljenosti kukuruza opasnost za ovu kulturu predstavljaju, pored ostalih korova, posebno korovi *Ambrosia artemisiifolia*.

Polen ambrozije izaziva alergiju kod 10% ljudi. Alergijska reakcija se prvenstveno javlja na gornjim disajnim putevima. Otežano disanje i pojačana sekrecija su temeljni oblici alergije koja može u nekim situacijama prijeći i u astmatične napade.

Od ostalih korovskih vrsta tu su još u kukuruzu značajni *Xanthium strumariorum* i *Abutilon theoplasti* i *Helianthus tuberosum*. Iznalaženje najpovoljnijih herbicidnih varijanti i pomaganje proizvođačima predstavljaju veliki dio aktivnosti Poljoprivrednog zavoda.

Visoke temperature i sušna ljeta doprinijeli su da se pojave do sada nepoznate štetočine koje napadaju poljoprivredne usjeve (*Tuta absoluta*) - koja spada u leptire. Domaći naziv bi mogao biti paradajzov moljac (slično moljcu krompira i repinom moljcu iz iste familije). Napadnuti plodovi u koje se insekt ubuđuje nisu za komercijalni plasman). Štete od već registriranih insekata iz godine u godinu sve su veće. Sušna ljeta pogoduju prenamnožavanju i većim štetama od insekata. Više temperature ubrzavaju razvoj insekata. Rezultat toga je kalendarsko pomjeranje pojave određenih štetočina kao i perioda kada ti štetni organizmi prave najveće štete na usjevima.

Naročite štete 2012. godine prouzrokovali su repin moljac, repina korenova uš, kukuruzni plamenac, pamukova soвица i razne vrste buhača, tripsa i grinja. To su sve organizmi koji za svoj razvoj zahtijevaju suho i toplo vrijeme. Zbog navedenog, neophodno je da se poljoprivrednici konsultiraju sa stručnjacima Poljoprivrednog zavoda o vremenu hemijskog tretiranja usjeva, o preparatima i njihovoj količini.

Može se konstatirati da je na području TK stanje zaštite bilja od raznih vrsta štetnika relativno zadovoljavajuće, mada se moraju uložiti dodatni naponi s obzirom na promjene klime, ali i uvođenje novih zakonskih propisa. To znači puno više terenskog rada i kontakata sa poljoprivrednicima na mjestima proizvodnje, uvođenje dodatne opreme za prognožiranje pojave štetnika, signaliziranje momenta tretiranja, dodatne edukacije o samim štetnicima ali i načinima suzbijanja, te razvijanje navike poljoprivrednika da se Poljoprivrednom zavodu češće obraćaju kao savjetodavnoj ustanovi.

2.3.1.8. Ostale prirodne nesreće

Prirodne nesreće kao što su: visoke temperature vazduha, suša, prolom oblaka, olujni vjetar, grad, mraz i hladnoća predstavljaju manju opasnost za ugrožavanje sigurnosti ljudi i materijalnih dobara, na području TK, u odnosu na ostale prirodne nesreće.

Po svom karakteru i posljedicama koje njihovim djelovanjem mogu nastati, ove prirodne nesreće, sa aspekta zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara, ne predstavljaju, pred strukture civilne zaštite i druge subjekte, zadatke koji se ne bi mogli efikasno i blagovremeno realizirati, tako da se može ocijeniti da je stupanj zaštite i spašavanja, ljudi i materijalnih dobara, od ovih prirodnih nesreća na zadovoljavajućoj razini.

2.3.2. Tehničko tehnološke nesreće

2.3.2.1. Ekspanzija i eksplozija plinova i opasnih materija

U svim pravnim subjektima koji se bave proizvodnjom, skladištenjem, transportom i manipulacijama sa opasnim plinovima i drugim opasnim materijama poduzimaju se sve zakonom propisane mjere i aktivnosti, u cilju sprječavanja

nastanka eksczesnih situacija, tako da se može ocijeniti da je stupanj zaštite i spašavanja u ovoj oblasti na zadovoljavajućoj razini, o čemu govori i činjenica da u dužem vremenskom periodu, na području TK nije bilo eksczesnih situacija sa navedenim materijama.

2.3.3. Druge nesreće

2.3.3.1. Požari

Veliki šumski požari

Šumski požari većih razmjera predstavljaju veliku opasnost za materijalna dobra, a u ekstremnim situacijama i za ljude. U slučaju šumskih požara većih razmjera, naročito na terenima koji su kontaminirani NUS-om i MES-om, u manjim i siromašnijim općinama, stupanj zaštite je nizak, jer su raspoloživa materijalno-tehnička sredstva i ljudstvo osposobljeno i opremljeno za gašenje požara, ovih razmjera, nedovoljni. Na području TK je formirano JP „Šume TK” d.d. Kladanj koje gazduje šumama na području TK, (ukupna površina pod šumama je 79.629,00 ha od čega je 10.071,14 ha minirano).

Poduzeće u svom sastavu ima 4 šumska gazdinstva (ŠG): „Konjuh” Kladanj, „Sprečko” Živinice, „Majevičko” Srebrenik i „Vlaseničko” Kladanj i organizacionu jedinicu za privatne šume. Sukladno Zakonu o proglašenju dijela planine „Konjuh”, upravljanje zaštićenim pejzažom „Konjuh” povjereno je Javnoj ustanovi Zaštićeni pejzaž „Konjuh” („Službene novine TK”, br. 13/09 i 8/14), sa izdvojenom površinom od 8.139,77 ha (u 2009. godini) a u 2017. godini došlo je do izmjena i povećanja te površine za 567,23 ha, tako da sada ukupna površina iznosi 8.707,00 ha. Zaštićeni pejzaž „Konjuh” smješten je u centralnim dijelovima planine „Konjuh” i prostire se na ŠGP „Konjuh” Kladanj i ŠGP „Sprečko” Živinice. Prema procjeni ugroženosti od požara svrstan je u IV kategoriju ugroženosti od požara.

Prema stručnoj procjeni u JP „Šume TK” d.d. Kladanj, koja je urađena metodom procjene utjecaja najbitnijih parametara na izbijanje šumskih požara, može se zaključiti da je u sva 4 šumska gazdinstva i Zaštićenom pejzažu „Konjuh”, ugroženost od šumskih požara velika.

Kao temeljni uzroci izbijanja šumskih požara mogu se označiti: čovjek, otvoreni plamen, varnica, prirodne pojave (munja, sunčeva toplota), kemijske reakcije i drugo. Najviše utječe vegetacija odnosno zastupljenost vrste drveća i antropogeni faktor. Iako se ljudski faktor ne ubraja u uzročnike požara u užem smislu, čovjek presudno utječe na sve uzroke požara, te je njegov izravni utjecaj izražen kod svih požara, osim onih kod kojih po prirodi čovjek nema izravnog utjecaja, a to su prirodne pojave i samozapaljenje. Međutim, i kod ovih pojava čovjek ima neizravni utjecaj djelujući na svoje okruženje, a i cjelokupnu prirodu. Tako čovjek, odnosno njegovo djelovanje, ima izravan ili neizravan utjecaj na izbijanje 90% šumskih požara.

Najveću opasnost predstavljaju požari u borovoj, jelovoj i drugoj zimzelenoj šumi, dok je manja opasnost od izbijanja i širenja požara u listopadnim šumama (hrast, bukva, breza i slično). Opasnost od požara nastaje u vrijeme kada prevladavaju suhi proljetni vjetrovi, od 15. veljače do 1. lipnja, kada se spaljuje suha trava, granje i ostali biljni otpad, odnosno, pripremaju poljoprivredne površine za proljetnu sjetvu; kao i u ljetnom periodu, sa visokim dnevnim i noćnim temperaturama vazduha. Požari u šumi i šumskim objektima predstavljaju mnogo veću opasnost danju, kada je vazduh suh, nego u večernjim satima i noću, kada se povećava vlažnost vazduha. Posebno su ugrožene šumske kulture uz putne komunikacije i u blizini naselja.

Svi građevinski objekti u JP „Šume TK” d.d. Kladanj su djelimično ili veoma ugroženi od požara obzirom da se radi o objektima koji su građeni od drveta (objekti za smještaj radnika, opreme i alata, priručna skladišta goriva i maziva, štale za smještaj konja), te zidani objekti i magacini čije su krovne konstrukcije od drveta (stare zgrade), a koje su opterećene starim elektroinstalacijama. Posebno treba istaći da potencijalnu opasnost predstavljaju sijena za ishranu konja koja su smještena nedaleko od šume i objekti kod izvođača radova (drvene štale za konje, štale za sijena, objekti za smještaj radnika, objekti za smještaj bačvi u kojima se drži nafta u količini od 200 l i kanisteri za smještaj ulja).

Na području TK postoje izletišta s idealnim uvjetima za rekreaciju i športske aktivnosti. Cijeli prostor TK, od šumovitih obronaka planine Konjuha, Majevice, Ozrena i drugih manjih planinskih obronaka, te mnogobrojnih rijeka i pritoka, nude izvanredne mogućnosti za razvitak lovnog, ribolovnog, ali i izletničkog i planinskog turizma. Posebno je značajan lovni turizam jer obiluje raznim vrstama visoke i niske divljači.

Lovni turizam nema znatnog utjecaja na opasnost od nastajanja požara, jer se lov organizira u grupama, a lovci se ne zadržavaju duže vrijeme na lovnim područjima. Slična je situacija i s ribolovnim turizmom.

Opasnost predstavlja izletnički i planinski turizam, koji se uglavnom održava u šumama visokog rizika.

Posebno treba naglasiti da su ugrožena izletišta, i to:

U općini Kalesija: „Grabik”, „Gornja Kalesija”, „Pješavica” i „Petrovice Gornje”.

ŠG „Sprečko” Živinice: Suška rijeka - Suha, Klapića rijeka - Poljice, Svatovac (rijeka Ugar i Strojna), Krivača (rijeka Krivača i put Zelenboj), Orahovica (Strojna, Vukov potok i Orahovička rijeka), Kiseljak (Jezero Modrac i Bokavičko brdo), Zlača - Mačkovac, Rijeka Krivača - Velika Zlača i Oskova. ŠG „Konjuh” Kladanj: Muška voda, Paučka luka, lovačka kuća na lokalitetu Gučina i Hadžijska ravan.

ŠG „Majevičko” Srebrenik: Šehitluci, Okresanica, Visori i Rašljanska rijeka.

Imajući u vidu opasnosti od velikih šumskih požara može se reći da je neophodno poduzimati adekvatnije preventivne mjere protivpožarne zaštite u poduzeću koje gazduje šumama, i koje treba, bolje opremiti i osposobiti za gašenje šumskih požara, posebno požara većih razmjera. U tabeli 3 dat je pregled šumskih požara u proteklih pet godina.

Tabela 3: Pregled šumskih požara za period od 2012.-2016. godine

Preduzeće	Godina	Broj požara	Ukupno opožarena površina (ha)	Tip šume						Ukupna šteta (KM)
				Visoke (ha)			Izdaničke (ha)	Ostalo zemljište (ha)	Neobrađene površine (ha)	
				Četinari	Lišćari	Mješovite				
JP „Šume TK“ d.d. Kladanj	2012.	100	1.136,90	181,70	378,00	493,66	64,3	5,00	14,30	4.576.155,5
	2013.	23	35,38	4,76	0,30	22,70	7,12	-	0,50	135.167,96
	2014.	11	16,50	0,60	5,30	1,60	9,00	-	-	93.092,43
	2015.	22	11,73	2,80	3,20	2,15	1,38	1,20	1,00	34.673,49
	2016.	11	55,13	13,91	4,81	-	36,40	-	-	15.235,63
Privatne šume	2012.	106	745,20	83,50	62,90	36,90	499,30	23,00	39,60	2.032.326,5
	2013.	9	4,04	1,00	-	0,10	2,94	-	-	49.802,00
	2014.	7	2,42	-	-	-	1,78	0,64	-	-
	2015.	2	5,00	-	-	-	5,00	-	-	34.830,60
	2016.	5	13,60	-	2,00	-	3,00	2,60	6,00	8.623,00

Požari na stambenim, poslovnim, industrijskim i drugim objektima

Stupanj zaštite od požara na stambenim i poslovnim objektima, u većim općinama je relativno zadovoljavajući sa aspekta opremljenosti i osposobljenosti vatrogasnih jedinica za gašenje požara, a u manjim i siromašnijim općinama stupanj zaštite od ovih požara je nezadovoljavajući prije svega zbog neodgovarajuće organiziranosti, odnosno opremljenosti i osposobljenosti za gašenje ovih požara.

Preventivne mjere protivpožarne zaštite sprovode se vrlo loše i nepotpuno, što je posebno vidljivo kroz opremljenost stambenih, poslovnih i drugih objekata sredstvima za gašenje početnih požara. Također je u vrlo lošem stanju i hidrantska mreža na području svih općina.

U većini općina TK nisu stvoreni odgovarajući uvjeti za efikasno djelovanje vatrogasnih jedinica. Povoljna je okolnost da relativno dobro opremljene vatrogasne jedinice postoje u općinama u kojima su opasnosti od nastajanja velikih i katastrofalnih požara najveće.

Posebno je važno da Grad Tuzla, koji ima najsloženiju situaciju kada je u pitanju požarna opasnost (visoki građevinski objekti, dvorane, bolnice, hoteli, administrativne zgrade i slično) ima oformljenu vrlo snažnu i efikasnu profesionalnu vatrogasnu jedinicu koja je relativno dobro opremljena materijalno-tehničkim sredstvima i opremom, a raspolaže i dobro obučanim i osposobljenim vatrogascima.

Kvalitet vatrogasne jedinice Tuzla je i dobra dispozicija njenih jedinica i optimalna organizacija. Zahvaljujući tome postignuta je značajna brzina u intervencijama, odnosno u dolasku do zapaljenih objekata, što omogućava da se početni ili mali požari brzo ugase i tako spriječi njihovo prerastanje u velike ili katastrofalne požare.

Vatrogasna jedinica Tuzla trenutno raspolaže sa 9 vozila namjenjenih za gašenje požara svih vrsta i 2 specijalna vozila (auto zglobna platforma za spašavanje sa visina od 18 m i jedno tehničko vozilo).

Prosječna starost vatrogasnih vozila iznosi preko 25 godina, što je znatno iznad europskog standarda za zamjenu vatrogasnih vozila koji iznosi 17 godina. Samo dva vatrogasna vozila vatrogasne jedinice Tuzla su ispod navedene starosne granice. Većina vozila koja posjeduju tuzlanski vatrogasci prestala se proizvoditi prije više od 10 godina, tako da nabava rezervnih dijelova za vatrogasna vozila predstavlja problem.

Ostale vatrogasne jedinice na području TK (Banovići, Gradačac, Kalesija, Lukavac, Gračanica, Srebrenik i Živinice) osim što su formacijski vrlo male, suočene su sa velikim problemima u održavanju vrlo zastarjele tehnike i opreme za gašenje požara. Ove jedinice nisu opremljene za gašenje velikih požara ali je njihova velika uloga u tome što su na prvoj liniji odbrane od požara, kod gašenja manjih požara i spriječavanja da se oni pretvore u velike požare.

Vatrogasne jedinice sa područja TK sposobne su da se, združenim djelovanjem, bore protiv velikih i katastrofalnih požara na stambenim, poslovnim, industrijskim i drugim objektima, pri čemu najveći problem predstavlja vrlo zastarjela oprema koja može u teškim požarnim uvjetima da zakaže.

2.3.3.2. Rušenje brana na hidroakumulacijama (HA) i prelijevanje vode preko brana na HA

Svim HA i branama na HA, na području TK, upravlja se sukladno odgovarajućim propisima za rad takvih objekata, posebno u slučaju pojave velikih voda, tako da je mogućnost nastanka ekscenčnih situacija svedena na minimum. HA „Modrac“ upravlja JP „Spreča“, Tuzla, HA „Snježnica“, Teočak upravlja Elektroprivreda FBiH, a HA Vidara i Hazna, na području općine Gradačac, upravlja općina Gradačac.

HA „Modrac“ ima najveći utjecaj na stanje vodostaja rijeke Spreče nizvodno od HA u slučaju pojave velikih voda.

Upravljanje branom HA „Modrac” vrši se sukladno:

- Planu pogona brane „Modrac”, kojeg donosi JP „Spreča” d.d. Tuzla,
- Pravilniku o načinu i postupcima za osmatranje i evidentiranje podataka, rukovanje opremom i kontrolom rada za objekat brane „Modrac”,
- Vodnoj dozvoli za objekat brane i HA „Modrac” koju izdaje Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva TK.

Naznačenim aktima propisani su svi uvjeti za sigurno upravljanje objektom brane HA „Modrac”, a posebno za:

- Kontrolu stabilnosti samog objekta brane,
- Održavanje razine vode u HA i
- Režim ispuštanja vode iz HA.

Kontrola stabilnosti objekta brane vrši se redovito dva puta godišnje, putem geodetskog osmatranja ponašanja okolnog terena, lukova i kontrafora. Na kontraforima brane vrši se svakodnevno osmatranje pomjeranja na specijalno ugrađenim viskovima.

Održavanje razine HA utvrđeno je planom pogona brane „Modrac”. Utvrđen je minimalna radna razina od 195,00 m.n.m., pri kojem je još moguće vršiti snabdijevanje potrošača vodom. Na početku sušnog perioda (lipanj-studen) potrebno je, ako to hidrološke prilike dozvoljavaju, postići i održavati razina HA na koti 199,50 m.n.m.

Režim ispuštanja vode iz HA izravno je vezan za održavanje razine HA. Zbog toga je u proljeće, kada su prirodni protoci veći i ispuštanje vode veće a u ljetnom periodu ispušta se samo biološki minimum koji je propisan Vodoprivrednom dozvolom i iznosi 4,7 m³/s.

U slučaju potrebe za spuštanjem razine HA na sigurnosnu kotu od 196,50 m.n.m. pražnjenje se odvija kroz temeljne ispuste na brani, koje traje 59 dana.

Praksa govori da se poplavni valovi, na ovom području, javljaju uglavnom u ljetnom periodu, kada je HA pripremljena za jesenji-sušni period, odnosno kada se razina vode u HA nalazi oko kote 199,50 m.n.m. Pojavom vodnog vala HA se puni do kote 200 m.n.m., kada počinje preljevanje preko Preljeva.

Vodni val je redovito veći od kapaciteta temeljnih ispusta, pa je i regulacija ograničena na njihovu propusnu moć od 75 m³/s. Razlika doticaja se preljeva preko preljeva. Preljevi ne mogu prihvatiti svu količinu vode koja dotiče, pri istoj razini, pa visina vode u HA raste do neke razine kada se izjednače količine koje dotiču i količine koje se ispuštaju i preljevaju. Izdizanje razine vode na prelivu povećava zapreminu HA, što praktično znači da HA smanjuje veličinu poplavnog vala nizvodno od brane.

Imajući u vidu svrhu izgradnje brane i HA „Modrac” a to je snabdijevanje industrijskih kapaciteta tehnološkom vodom, jasno je da se korisna zapremina HA, koja iznosi 54 x 10⁶ m³, ne može koristiti za smanjenje poplavnih valova, a da se ne ugrozi osnovna namjena za koju je izgrađena HA, naročito zbog toga što se poplavni vodni valovi javljaju u periodu kada bi HA trebala biti puna.

Neki do sada zabilježeni poplavni valovi imali su zapreminu i do 148,06 x 10⁶ m³ što govori da se za rasplinjavanje vrhova vodnog vala može koristiti samo zapremina koja se formira izdizanjem razine HA na preljevima iznad kote 200 m.n.m., a ta zapremina, za razinu na prelivima od 2 m, odnosno za kotu 202 m.n.m. iznosi 35 x 10⁶ m³, što znači da se za tu zapreminu smanji zapremina vodnog vala nizvodno od brane HA.

Iz ovoga je jasno da HA „Modrac” pozitivno utječe na smanjenje poplava nizvodno od HA. Na poplave koje se javljaju znatno utječu i vodni valovi koji se javljaju na pritokama rijeke Spreče nizvodno od HA „Modrac”. HA i brana „Modrac” je u funkciji preko 50 godina bez ikakvih problema u njenom pogonu. U proteklom periodu MVP „Spreča” je poduzelo niz mjera za sigurno funkcioniranje brane:

- izvršeno je modelsko ispitivanje rušenja brane,
- izvršeno je obilježavanje poplavnog vala nizvodno od brane,
- izvršeno je ispitivanje brane na potres,
- izvršena je sanacija dijela pukotina na lukovima brane i samih svodova,
- svakodnevno se vrše hidrometeorološka osmatranja na vlastitoj hidrometeorološkoj stanici,
- redovito se vrši, dva puta godišnje, oskultacija brane,
- svakodnevno se vrši očitavanje viskova na kontraforima brane,
- redovito se vrši tekuće i investiciono održavanje objekata i brane,
- svakodnevno se prati razina ha i proticaji,
- svakodnevno se vodi dnevnik u koga se upisuju osmotreni podaci i sve promjene na brani,
- redovito se pribavljaju vodoprivredne dozvole za rad brane.

U slučaju prelijevanja vode preko brana na HA poduzimaju se odgovarajuće preventivne i operativne mjere na zaštitu ljudi i materijalnih dobara od poplava koje mogu nastati na područjima nizvodno od hidroakumulacija. U svim općinama koje su locirane nizvodno od HA urađeni su, od strane OSCZ, odgovarajući planovi evakuacije ljudi i materijalnih dobara za slučaj kada postoji opasnost od nailaska velikog plavnog vala, kao posljedica rušenja brana na HA ili prelijevanja vode preko brana na HA.

Sustav osmatranja i uzbunjivanja, za slučajeve opasnosti od nailaska velikog plavnog vala, kao posljedica prelijevanja vode preko brana na HA, ili rušenja brana na HA, nije još uvijek u funkciji, što, kao veliki nedostatak, treba otkloniti u najkraćem mogućem roku.

2.3.3.3. Radioaktivno i drugo zagađivanje zraka, vode, zemljišta i namirnica biljnog i životinjskog podrijetla

Zagađivanje zraka

Na području TK, posebno u industrijski razvijenim područjima kao i u većim urbanim područjima, prisutna je relativno visoka zagađenost zraka, kao posljedica rada industrijskih, i energetske kapaciteta, zagađenja iz motornih vozila, korištenja čvrstih goriva za zagrijavanje stambenih i drugih objekata.

Na području TK uspostavljen je sustav za praćenje kvaliteta zraka, kojim se vrši automatski monitoring kvaliteta zraka, a koji obuhvata pet fiksni imisionih stanica na području Grada Tuzla (Skver, BKC, Bukinje,), općina Lukavac i Živinice te jednu mobilnu imisionu stanicu, koje su opremljene sa mjernim uređajima za mjerenje koncentracija osnovnih pokazatelja kvaliteta zraka (sumpordioksid (SO₂), azotdioksid (NO₂), ugljenmonoksid (CO), ozon (O₃) i suspendovane čestice) i meteoroloških podataka (temperatura zraka, brzina vjetra, pravac vjetra, barometarski pritisak, sunčevo zračenje i količina padavina), kao i centralnu jedinicu (server) za prikupljanje, pohranjivanje i obradu rezultata mjerenja. O rezultatima ovih mjerenja javnost se redovito informira, dnevnim i mjesečnim izvješćima, putem javnih medija i web stranice Vlade Kantona.

Kvalitet zraka na području TK je posljedica: rada industrijskih i termoenergetskih postrojenja, rada manjih energetske postrojenja instaliranih kod privrednih subjekata, kotlana i individualnih ložišta, kao i posljedica korištenja saobraćajnih motornih vozila, što se smatra i najvećim zagađivačem.

Ostali faktori koji značajno utječu na veće zagađenje zraka su: nepodobna konfiguracija terena, nepodobna prostorna dispozicija većih zagađivača, slaba infrastruktura cestovnog saobraćaja i klimatsko-meteorološki uvjeti područja TK (slabi vjetrovi, pravac vjetrova, nepodobna temperaturna inverzija i drugo).

Pokazatelji govore da je, gledano na razini godišnjeg prosjeka, na području Grada Tuzla, kvaliteta zraka odgovara „umjereno zagađenom zraku“. Ako se utvrđeni kvalitet zraka analizira po vremenskim razdobljima u toku godine, može se zaključiti:

Kvalitet zraka, skoro na svim lokalitetima i po svim pokazateljima mjerenja, izuzev u pojedinačnim slučajevima, u vremenskom periodu od proljeća do rane jeseni (ljetni period) odgovara „dobrom“ kvalitetu zraka.

Kvalitet zraka, skoro na svim lokalitetima i po svim pokazateljima mjerenja, izuzev u pojedinačnim slučajevima, u vremenskom periodu od rane jeseni do proljeća (zimski period) odgovara „zagađenom“ kvalitetu zraka, a povremeno i „prekomjerno zagađenom“ kvalitetu zraka.

Najveći zagađivač zraka na području TK, naročito u gradskim područjima, su individualna ložišta, saobraćajna motorna vozila, a od industrijskih i termoenergetskih postrojenja to su: GIKIL Lukavac i Termoelektrana Tuzla. Emisija štetnih polutanata u atmosferu iz ovog elektroenergetskog kapaciteta u periodu 2008.-2014. godina, data je u tabeli 4.

Tabela 4: Emisija polutanata u atmosferu iz TE Tuzla

Godina	Emisije u zrak					
	SO ₂		NO _x		Prašina	
	t	mg/m ³ *	t	mg/m ³ _n	t	mg/m ³ _n
2008.	54.254,70	2.799,70	10.071	565,20	2.956,9	157,90
2009.	42.088,00	2.728,00	8.243	507,00	3.329,0	180,00
2010.	57.554,90	2.058,29	9.295	335,27	4.347,9	142,85
2011.	54.698,00	2.419,70	8.453	394,00	4.311,9	149,14
2012.	43.728,00	1.665,22	4.712	249,17	2.139,41	75,31
2013.	53.013,09	2.214,92	5.812,88	251,88	1.204,19	46,62
2014.	53.156,20	3.388,38	4.056,94	267,67	966,06	44,73

Na temelju praćenja kvaliteta zraka u Tuzlanskom kantonu mogu se donijeti sljedeći zaključci:

Zagađenost zraka u gradskim područjima je uglavnom uzrokovana emisijama iz stacionarnih izvora zbog sagorijevanja goriva, te emisijama iz saobraćaja i industrijskih procesa. Iako su se emisije iz industrijskih procesa smanjile nakon ratnog konflikta, emisije iz saobraćaja su se povećale. Lož ulje i ugaj koji se koriste za grijanje su uglavnom lošeg kvaliteta. Uzroci su identificirani kako slijedi:

Energetski sektor

- uporaba goriva lošeg kvaliteta;
- nepotpun proces sagorijevanja;
- nepostojanje uređaja za smanjenje emisija.

Industrijsko zagađenje

- postojeća postrojenja su stara između trideset i više od sto godina, sa zastarjelom tehnologijom i dotrajalom opremom;
- loša dispozicije-razmještaja postrojenja, koja su obično locirana u centrima naselja;
- nedostatak programa i financijskih sredstava za rekonstruiranje i uvođenje čistijih tehnologija i najboljih raspoloživih tehnika (sukladno okolinskoj dozvoli).

Sektor prometa:

- naglo povećanja broja vozila u prometu;
- slabo izgrađena prometna infrastruktura, u lošem stanju i slabo se održava;
- poteškoće u odvijanju željezničkog prometa; prijevoz tereta i putnika uglavnom se obavlja cestovnim prometom;
- visoka prosječne starosti voznog parka, preko 15 godina i više za putnička vozila odnosno teretna vozila;
- neadekvatno održavanje vozila, koja većinom prema sadašnjim standardima nisu ekološki prihvatljiva;
- još uvijek se uvoze i kupuju polovna vozila bez katalizatora.

Sektora zgradarstva:

- zastarjeli i energetski neefikasni i neprihvatljivi objekti i sustavi grijanja stambenog, poslovnog i javnog prostora;
- korištenja električne energije na energetski neefikasan način;
- veliki broj individualnih kotlovnica na čvrsto gorivo;
- veliki broj malih kućnih ložišta sa neadekvatno izvedenim ložištima i uporabom ogrijeva lošeg kvaliteta

Pored ovoga važno je napomenuti da:

- Zbog specifičnih klimatskih uvjeta i toplotnih inverzija, zagađenost zraka je znatno viša u zimskim mjesecima u većini gradskih centara u Tuzlanskom kantonu, posebno u gradovima koji su smješteni u dolinama gdje zagađenje biva „zarobljeno“ duži vremenski period;
- Nedovoljan je broj monitoring stanica za praćenje kvaliteta zraka i nedostaje adekvatan plan djelovanja u kriznim situacijama prekomjerne zagađenosti zraka;
- Korištenje rezultata praćenja za planiranje kvaliteta zraka je nerazvijeno;
- Nedostaje praćenje pojedinih parametara koji su potrebni kod izražavanja okolinskih indikatora;
- Nedostaje prateća legislativa vezano za definirane probleme u oblasti zaštiti zraka;
- Ne izvještava se o utjecajima zagađenosti zraka na zdravlje ljudi i na okoliš – ovaj segment treba biti u nadležnosti zavoda/instituta za javno zdravstvo kako bi se povezali kvalitet zraka i zdravstveno stanje populacije;
- Iako parametri nekih zagađivača poput dima i SO₂ možda ne prelaze granične vrijednosti, kemijski „koktel“ zagađenog zraka obično ima veći štetan utjecaj na zdravlje ljudi i okoliša, što se obično ne uzima u obzir prilikom izvještavanja.

Zagađivanje vodotoka i voda**Stanje kvaliteta voda u vodotocima**

Sustavno ispitivanje kvaliteta voda površinskih vodotoka u TK, kao i u ostalim dijelovima BiH, prije rata je vršeno od strane Republičkog Hidrometeorološkog Zavoda, 3-4 puta godišnje, što nije osiguravalo reprezentativne podatke potrebne za stjecanje sveobuhvatne slike o kvalitetu.

U periodu 1985.-1989. godine ustanovljen je biološki monitoring koji je permanentno provoden, te je osigurana mogućnost da se utvrdi stupanj saprobnosti pojedinih dionica vodotoka i tako odredi degradacija vodotoka i opće stanje kvaliteta vode u njima.

Biološki monitoring, međutim, obuhvatio je sve veće vodotoke na utvrđenim hidrometrijskim profilima, dok na manjim vodotocima nije vršen.

Na području TK ispitivanje kvaliteta voda vodotoka obavljano je isključivo na rijeci Spreči, na tri mjerna profila i to u gornjem toku rijeke Spreče, zatim u donjem toku rijeke Spreče nizvodno od Lukavca i akumulacije Modrac i povremeno na rijeci Jali nizvodno od Tuzle, zbog velikog zagađenja koje Jala unosi u Spreču. Na temelju ovih ispitivanja određen je teret zagađenja i saprobnost (razgradnja organskih tvari). Rijeka Spreča, po ovim mjerenjima, je nizvodno od ušća Jale bila većinom van kategorije, a ponekad je odgovarala IV klasi boniteta. Ovakvo stanje u pogledu kvaliteta voda vodotoka bilo je rezultat, prije svega, niskih proticaja rijeke Spreče i pritoka, relativno visoke naseljenosti u slivu, i kao najvažnijeg faktora – visoko razvijene industrije. Poseban problem predstavljala je hemijska industrija sa velikim utroškom vode i produkcijom vrlo toksičnih, slabo razgradljivih jedinjenja, koja su imala mnogostruko štetne posljedice na kompletan biološki svijet u rijeci Jali i Spreči, ali i mnogo nizvodnije. Najveća emisija toksičnih tvari na prostorima BiH, u prijeratnom periodu, bila je u Tuzlanskom regionu. Procijenjeno je da bi za eliminiranje efekata toksičnosti bila potrebna količina od oko 300 m³/s vode za razblaženje.

Pored vodotoka, u prijeratnom periodu, ispitivanja kvaliteta vode vršena su sustavno i na HA „Modrac“, obzirom na njenu namjenu. Ispitivanja kvaliteta i mjerenje protoka površinskih voda u slivu rijeke Spreče, koje je proveo Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo za period zima-proljeće 2005. godine, dao je odgovor o kvalitetu vode na pojedinim profilima u poređenju sa važećom klasifikacijom površinskih voda, proširenom novim kvalitativnim pokazateljima sukladno standardima EU, te uporedbom sa podacima iz ranijih perioda utvrđen je trend kvalitativnih pokazatelja voda rijeke Spreče.

Rezultati istraživanja rijeke Spreče i njenih pritoka, te glavnih ispusta otpadnih voda potvrđuju od prije konstatovano stanje što se tiče zagađenja rijeke Spreče. Najveći problem, neposredno uzvodno od HA „Modrac“, te u samoj akumulaciji predstavljaju enormno visoki sadržaji suspendiranih materija od rudnika i separacija uglja u slivu (Banovići i Đurđevik).

Na dionici Spreče, nizvodno od HA „Modrac“, na lokalitetima nizvodno od uliva rijeke Jale, kvalitet voda rijeke Spreče, do ušća u rijeku Bosnu, drastično opada i mjenja se iz III u IV kategoriju, odnosno po nekim parametrima van kategorije.

Najveći doprinos teretu zagađenja vode rijeke Spreče dolazi od sljedećih zagađivača:

- GIKIL – organske toksične materije, fenoli, nitrogene materije-amonijak,
- Sisecam soda d.o.o. Lukavac, ispust „bijelo more“ – visoka pH vrijednost, elektrolit (CaCl₂, NaCl, CaSO₄), toksičnost.

- Rudnici i separacije uglja Banovići i Đurđevik,
- Rijeka Jala – otpadne fekalne vode, visoka pH-vrijednost, sadržaj elektrolita, a time i povećana toksičnost tih voda. Ovo zagađenje naročito prouzrokuju veći zagađivači (Pivara Tuzla, Fabrika deterdženata, Termoelektrana i ostalo).
- Potok Lukavčić – organske materije, suspendirane čvrste čestice, nitrogene materije, toksičnost.
- Sokoluša – mali proticaj, značajan udio fekalnih otpadnih voda - nitrogene i organske materije.

Akumulacije

U poratnom periodu obimnija ispitivanja kvaliteta su vršena jedino na jezeru Modrac i Snježnici, u početku radi utvrđivanja mogućnosti korištenja ovih voda u svrhu snabdijevanja stanovništva pitkom vodom, a kasnije u cilju nastavka ovih istraživanja i utvrđivanja trenda u pogledu kvaliteta, te definiranja potrebnih mjera zaštite.

Provedena ispitivanja ukazuju na trend značajnog pogoršanja kvaliteta voda HA „Modrac”, koji u toku godine oscilira ovisno od hidrološke situacije (u ljetnom periodu, plići dijelovi akumulacije sa izrazito lošim kvalitetom vode).

U odnosu na prva ispitivanja kvaliteta voda HA „Snježnica” (1996-1997), kada se kvalitet voda kretao u granicama I-III klase voda, odnosno u prosjeku odgovarao II klasi voda, takode je prisutan trend pogoršanja kvaliteta.

Prikupljanje i transport otpadnih voda stanovništva i privrede

Sustavnom planiranju kanalizacionih sustava potrebno je posvetiti odgovarajuću pažnju, ovo tim više što je dosadašnje odlaganje njihove izgradnje dovelo do nagomilavanja vodoprivrednih, a naročito sanitarno-higijenskih problema koji se sve teže rješavaju, jer zahtijevaju velika finansijska sredstva koja najčešće treba osigurati u kratkom vremenskom roku. Regionalni kanalizacioni sustavi trebali bi imati prednost, naravno tamo gdje su opravdani, jer na najbolji način doprinose boljoj zaštiti dužih dionica vodotoka, naročito onih namijenjenih vodosnabdijevanju, uz niz tehničkih i ekonomskih prednosti. Ovim rješenjima se ostvaruju povoljniji eksploatacioni i investicioni troškovi, a posebno u dijelu koji se odnosi na postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda.

Prioriteti u oblasti prečišćavanja otpadnih voda stanovništva i industrije

Koncentrirani izvori zagađenja predstavljaju ispuste otpadnih voda naselja i industrije u prirodne vodne tokove, sa ili bez prethodnog tretmana, uzrokujući tako stalna udarna zagađenja vodotoka. Prema podrijetlu, gruba podjela obuhvata:

- Otpadne vode naselja i
- Otpadne vode industrije.

Prije ispuštanja, bez obzira na porijeklo, sve otpadne vode zahtijevaju određenu razinu obrade kako bi se učinile neškodljivim, spriječila degradacija svih elemenata okoline i stvorili uvjeti za održanje i poboljšanje kvaliteta voda u regionu.

Otpadne vode naselja

Na cijeloj teritoriji BiH odvođenje otpadnih voda naselja procentualno je slabo zastupljeno, što je takođe karakteristično i za TK. Iz tog razloga, u većini naselja, potrebno je, u prvom redu, osigurati kolektorski sustav za prikupljanje i odvođenje otpadne vode, da bi se moglo razmišljati o izgradnji bilo kakvog postrojenja za njihovo prečišćavanje.

Na teritoriji TK izgrađena su samo tri gradska postrojenja za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda: Gradačac, Srebrenik i Živinice.

U cilju poboljšanja kvaliteta voda u vodotocima u perspektivi se mora razmišljati o dugoročnom sustavnom rješenju ovog problema na cijeloj teritoriji TK i pristupiti mu sa stanovitom ozbiljnošću koja će garantirati uspjeh. U tom procesu značajno je napraviti analizu problema, zacrtati ciljeve, odrediti kriterijume i sačiniti listu prioriteta za djelovanje.

Slijedeći korak je planiranje investicija, iznalaženje instrumenata financiranja, zatvaranje konstrukcije financiranja i konačno početak radova.

Osnovni kriterij za izradu liste prioriteta za izgradnju odvodnih kolektora i postrojenja je veličina tereta zagađenja po lokalitetima.

Očigledno je da su veća naselja i gradovi u vrhu prioritete liste. Kako se radi o iznimno velikim investicijama, rješavanje problema tretmana otpadnih voda potrebno je planirati fazno i u dužem vremenskom periodu.

Na temelju navedenog grad Tuzla, obzirom na teret zagađenja, predstavlja prioritet u pogledu prečišćavanja komunalnih, ali i industrijskih otpadnih voda.

Istodobno, postrojenje za tretman komunalnih i industrijskih otpadnih voda u Živinicama, apsolutno je na vrhu liste prioriteta, obzirom da se radi o neposredno uzvodnom zagađivaču voda HA „Modrac”, koje, pored višegodišnje namjene za vodosnabdijevanje industrije, tokom 2006. godine, puštanjem u rad postrojenja za pripremu pitke vode na Ceriku, za potrebe vodosnabdijevanja Tuzle, dobivaju i namjenu – vodosnabdijevanja stanovništva.

Pored navedenih, tretmani otpadnih voda predviđeni su u Banovićima, Kalesiji, Lukavcu, Gračanicima i naseljenim mjestima na obodu HA „Modrac”.

Kriterij EU za zemlje članice i zemlje pristupnice u pogledu obveze prečišćavanja komunalnih otpadnih voda jeste da svako naselje sa preko 2000 stanovnika mora imati izgrađena postrojenja najmanje na razini sekundarnog biološkog tretmana. Ovakav kriterij ukazuje da je na razini države neophodno tražiti hitno reagiranje.

Prema prijeratnim strateškim dokumentima u oblasti zaštite voda, dugoročno je usvojena platforma za BiH da donja granica veličine naselja bude 5000 stanovnika. Ocijenjeno je da bi se u velikoj mjeri umanjio teret zagađenja i znatno poboljšao kvalitet voda.

Otpadne vode industrije

Od svih kantona i regija u BiH, TK prednjači u broju i veličini industrijskih postrojenja koja imaju značajan utjecaj na okoliš. Enormno veliki teret zagađenja, istina manji u odnosu na prijeratni period, unosi se u vodne resurse, tako da

kvalitet vode vodotoka najčešće izlazi iz okvira klasifikacije propisane zakonom. Najteža situacija je na rijeci Spreči, na dionici nizvodno od HA „Modrac“.

Generalno, nijedan pogon nema zadovoljavajući tretman otpadnih voda. Fabrika sode u Lukavcu ima daleko najveći teret zagađenja od oko 1.000.000 ekvivalentnih stanovnika, gdje je urgentno potrebno djelovati u cilju reduciranja tereta zagađenja.

Kod svih industrijskih zagađivača, gdje god je to moguće i racionalno, potrebno je provoditi opće mjere zaštite, koje se odnose na eventualne izmjene tehnološkog procesa, smanjenje potrošnje vode, promjenu sirovina, te pojačati mjere pravilnog vođenja tehnološkog procesa. Rad svih industrijskih proizvodnih kapaciteta neophodno je uvjetovati prečišćavanjem otpadnih voda u razinu predtretmana ili konačnog tretmana. Shodno zakonskoj regulativi i svjetskoj praksi, industrijske otpadne vode, bez obzira na veličinu izvora, moraju biti podvrgnute predtretmanu prije upuštanja u gradsku kanalizaciju ili kompletnom tretmanu ako se ispuštaju u prirodni recipijent.

Kroz strategiju razvoja regije, moguće je apostrofirati prestrukturiranje privrede u smislu uvođenja čistijih tehnologija, kao najracionalniji put u zaštiti voda.

Zagađivanje zemljišta

Zemljište predstavlja jedan od najvažnijih resursa, a način njegovog korištenja ovisi od dispozicije u prostoru, kategorizacije, uporabne vrijednosti, veličine i povezanosti kompleksa, kao i veličine posjeda. Korištenje zemljišta na području Kantona do sada je imalo naglašen ekstenzivni karakter, sa izraženim tendencijama stihije i neracionalnog pristupa.

Uočeni su sljedeći problemi:

- neplansko korištenje zemljišta,
- povećanje degradiranih i oštećenih poljoprivrednih zemljišta,
- povećana koncentracija teških metala i policikličnih aromatskih ugljikovodnika (PAH) u zemljištu u slivu rijeke Jale i rijeke Spreče (Izvor podataka: Federalni zavod za agropedologiju Sarajevo – Analiza tala poplavljenog poljoprivrednog područja u Tuzlanskom kantonu Sliv rijeke Spreče, oktobar 2013. godine i Informacija o stanju zagađenosti tla i biljaka u donjem toku rijeke Spreče, 2015. godine),
- sporo deminiranje poljoprivrednih površina,
- veliki broj klizišta,
- česte poplave koje onemogućavaju intenzivnije korištenje poljoprivrednog zemljišta uz vodotoke,
- zagađenje zemljišta preko otpadnih plinova i voda iz industrije i rudarstva, posebno kontaminacija zemljišta uz saobraćajnice,
- povećanje broja „divljih” i neplanskih deponija,
- nepostojanje sustava selektivnog prikupljanja otpada (odvajanje korisnog otpada u cilju recikliranja),
- nije uspostavljen sustav i infrastruktura za integralno upravljanje otpadom,
- loša je tehničko-tehnološka opremljenost komunalnih poduzeća koja obavljaju poslove odvoza i odlaganja krutog otpada,
- u vaspitno-obrazovnom sustavu ne razvija se kultura očuvanja, zaštite i unapređenja kvaliteta okoliša, naročito zemljišta.

Radi zaštite zemljišta od zagađenja u narednom periodu neophodno je:

- identificirati sve zagađivače koji uzrokuju povećanu koncentracije teških metala i PAH-a u zemljištu, izvršiti analizu biljnog materijala i predložiti mjere sanacije poljoprivrednog zemljišta,
- izvršiti postupno smanjenje količina svih vrsta otpada na izvoru odnosno prevenciju nastanka otpada na mjestu proizvodnje (program čistije proizvodnje),
- organizirati recikliranje što veće količine otpada i korištenje izdvojenih sekundarnih sirovina,
- proširiti obuhvaćenost stanovništva sustavom za prikupljanje i konačno zbrinjavanje otpada,
- opremiti komunalna poduzeća sa suvremenom opremom i mehanizacijom te ih kadrovski jačati,
- sanirati i eliminirati brojna „divlja” odlagališta,
- izgraditi sanitarnu deponiju za područje kantona sukladno važećim svjetskim standardima,
- postepeno ukidati općinske deponije, izvršiti njihovu sanaciju i rekultivaciju,
- riješiti zbrinjavanje opasnog i specifičnog otpada.

S druge strane, radi osiguranja racionalnog korištenja prostora i skladnijeg odnosa između potreba društva i prirodnih uvjeta, potrebno je izradom prostornih planova općina i posebnih područja, urbanističkih planova gradskih područja i ostalih dokumenata prostornog uređenja za pojedine prostorne cjeline, detaljnije razraditi kriterije za racionalno korištenje prostora kao i kriterije za uspostavljanje optimalnih odnosa između kapaciteta prirodne sredine i potreba društva, poštujući pri tome principe i kriterije održivog humanog razvoja.

Struktura zemljišta prema bonitetnim klasama

Prema podacima iz prostornog plana Tuzlanskog kantona za period 2005-2025. godina, određivanje bonitetnih kategorija zemljišta, vršeno je se na temelju morfoloških, kemijskih, fizičkih i bioloških svojstava tla, te proizvodnih karakteristika terena. Pod terminom bonitet tla podrazumijeva se relativna ocjena kvaliteta tla i njegova proizvodna sposobnost. Klase tla su određene prema kategorijama i to od kategorije I do kategorije VIII. Površine zemljišta različitih bonitetnih klasa u Tuzlanskom kantonu date su u sljedećoj tabeli:

Tabela 5. Bonitetne kategorije zemljišta na području Tuzlanskog kantona

Klasa	Površina (ha)	% zastupljenosti
Klasa II	6285,41	6,35
Klasa III	9396,31	9,49
Klasa IVa	5041,78	5,09
Klasa IVb	22418,72	22,63
Klasa V	26684,97	26,94
Klasa VI	24962,75	25,20
Klasa VII	4188,42	4,23
Klasa VIII	73,69	0,07

Kada je riječ o kvalitetu zemljišta, kiselost zemljišta i relativno visok udio IV i V kategorije zemljišta pokazuje da je neophodno provođenje agrotehničkih i hidrotehničkih mjera kako bi se povećala njegova proizvodna sposobnost. Posebno imajući u vidu da raspoloživo poljoprivredno zemljište 0,12 ha oranične površine po jednom stanovniku predstavlja kritičnu granicu po međunarodnim mjerilima neophodnu za prehranu stanovništva, ali trend smanjenja oraničnih površina se ne bi trebao nastaviti s obzirom na potencijale gradnje koje Tuzlanski kanton ima.

Kako bi se sačuvala produktivna tla neophodno je ostvariti suradnju sa poljoprivrednicima i posebnu pažnju posvetiti njihovoj edukaciji na polju primjene dobrih poljoprivrednih praksi kod obrade zemljišta i korištenja sredstava za oplemenjivanje zemljišta i zaštitu bilja.

Upravljanje otpadom

Broj registriranih odlagališta komunalnog otpada

Odlaganje otpada u Tuzlanskom kantonu zasnovano je na odlaganju otpada na općinskim deponijama. Postojeća odlagališta otpada, čiji su vlasnici općine, većinom su otvorenog tipa i to su najčešće prostori koji ne zadovoljavaju uvjete sanitarnih odlagališta niti su propisno pripremljeni za tu namjenu, osim deponije „Desetine“ u Tuzli koje je općinsko sanitarno odlagalište. Trenutno je devet aktivnih općinskih odlagališta na području Tuzlanskog kantona. Neke općine, poput općina Doboj Istok, Gradačac, Kalesija i Teočak, otpad odvoze na regionalne deponije u bližem okruženju. Sve općinske deponije posjeduju planove prilagodavanja za upravljanje otpadom sukladno Zakonu o upravljanju otpadom.

Broj nelegalnih odlagališta otpada

S obzirom da veliki broj nelegalnih odlagališta (divljih deponija) otpada nije evidentiran, podaci o njihovom broju baziraju se na procjenama. Godišnje se pojavi više desetina divljih deponija koje se povremeno saniraju od strane komunalnih poduzeća. Veliki problem predstavlja evidentiranje divljih deponija, s obzirom da se nakon uklanjanja jedne deponije, druga divlja deponija već pojavi na nekoj drugoj lokaciji. Prosječni odnos uklonjenih i novonastalih deponija je 1:3 u korist novonastalih divljih deponija. Na divljim deponijama se odlažu gotovo sve vrste otpada, a najčešće komunalni otpad. Procjena je komunalnih poduzeća da se na divljim deponijama nalazi preko 9.000 m³ otpada.

Stupanj uspostave regionalnih sanitarnih odlagališta

Sukladno sa podacima iz Federalnog plana upravljanja otpadom 2012. - 2017., u Tuzlanskom kantonu trenutno ne postoji regionalna deponija.

Općine Čelić i Teočak su zajedno sa općinama Bijeljina, Ugljevik, i Lopare (RS) odlukom Međuopćinskog vijeća osnovale regionalnu deponiju „Eko-Dep“ smještenoj na području općine Bijeljina 2005. godine. Zbog neadekvatnih kapaciteta JKP „Čistoća“ Čelić i visokih transportnih troškova usljed velike udaljenosti od regionalne deponije u Bijeljini otpad sa područja općine Čelić ne odlaze se na ovo odlagalište, već na lokalnu nesanitarnu deponiju „Cerik“.

Opasni proizvodni otpad

Prema trenutno dostupnim podacima Federalnog zavoda za statistiku godišnje količine opasnog proizvodnog otpada za 2012. godinu iznose 1.601,13 t. Najveće količine nastalog opasnog proizvodnog otpada spadaju u građevinski otpad i otpad od rušenja objekata (uključujući otpad od izgradnje cesta i uključujući i otpad od iskapanja onečišćenog tla) i to u količini od 931,64 t. Također, prema dobivenim podacima Federalnog zavoda za statistiku u 2011. i 2012. godini na području TK nastalo je 985,8 t azbestnog otpada, koji spada u kategoriju opasnog otpada.

Veliki problem za adekvatno planiranje upravljanja opasnim proizvodnim otpadom predstavlja nepostojanje točnih podataka o vrsti i količini ove vrste otpada, odnosno razlika između podataka iz statistike i podataka dobivenim uvidom u okolišnu dokumentaciju. Važno je naglasiti da se podaci dobiveni iz upitnika o proizvodnom otpadu ne mogu uzeti u razmatranje s obzirom na jako slab odziv privrednih subjekata na anketiranje.

Na području Tuzlanskog kantona evidentirana je značajna količina rabljenih masti i ulja, kao i zauljenih krpa i filtera. Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, u 2012. godini na području Kantona nastalo je 199,6 t ove vrste otpada. Prema analizi dostupne okolišne dokumentacije industrijskih subjekata, u proizvodnom sektoru nastaje prosječno 314,9 t/god rabljenih masti i ulja.

Na prostoru fabrike Organika 2 (HAK 2) nalaze se značajne količine visoko kontaminiranog otpada (zemlja i beton sa vidljivim količinama elementarne žive). Navedeni otpad zauzima 3.724 m³ i privremeno je skladišten u oko 110 plastičnih bačvi zapremine 60 l koje su smještene u zgradu hlor-alkalne elektrolize. Na lokaciji pogona HAK 2 odložen je i otpad različitog sastava i fizikalno kemijskih svojstava (u tekućem, pastoznom i krutom stanju), a koji nosi naziv kruks i koji je nastao kao nusproizvod prilikom proizvodnje TDI-a (toluenizocijanata), odnosno pri regeneraciji TDI-a. Otpad je

odložen na neadekvatan način te predstavlja realnu opasnost za ljudsko zdravlje i okoliš. Tekući otpad kruks, osim otpada koji sadrži živu, je pakovan u limene bačve (200 l) ali i rasipan kao krutina za popunu prostora između položenih bačvi. Odlaganje je vršeno na PVC foliju koja je sada već pokidana i u raspadnom stanju. Odloženi otpad je prekriven vapnom i PVC folijom, a zatim slojem zemlje. Bačve u kojima je otpad odložen su korozirale i evidentirano je propuštanje sadržaja, te je neizbježno dospijeće otpada u okolno tlo.

Analizom postojećeg stanja identificirali su se glavni problemi u upravljanju posebnim kategorijama otpada na području Tuzlanskog kantona.

Glavni problemi, koji se mogu promatrati sa okolišnog, tehničkog, financijskog ili organizacijskog (uključujući i pravno-institucionalni) aspekta su:

Okolišni aspekti

1. Onečišćenje vode i tla usljed neadekvatnog odlaganja posebnih kategorija otpada.
2. Miješanje opasnih vrsta posebnih kategorija otpada sa komunalnim otpadom, čime i komunalni dobiva odlike opasnog otpada.
3. Trošenje prirodnih resursa usljed nedovoljne stope reciklaže (osim prikupljenog EE otpada i prikupljenih baterija i akumulatora) i/ili nedovoljnog energetskog iskorištenja otpada (osim u slučaju vršenja dozvoljenog suspaljivanja otpadnih ulja i otpadnih guma).
4. Nepropisno korištenje otpadnih ulja i drugog zauljenog otpada u energetske svrhe (onečišćenje zraka) od strane fizičkih osoba i privrednih subjekata.
5. Degradacija estetskih vrijednosti okoliša usljed velikih količina odloženog i inertnog otpada (jalovine) koji se tek treba odložiti.
6. Potencijalno narušavanje stabilnosti tla usljed velikih količina inertnog otpada (jalovine).

Tehnički aspekti

1. Nepostojanje sustava upravljanja posebnim kategorijama otpada (osim za EE otpad, te ambalažu i ambalažni otpad koji još nisu u potpunosti zaživjeli).
2. Nedostatak nacionalne infrastrukture za adekvatno zbrinjavanje: starih vozila, otpada životinjskog podrijetla (ne postoji kafilerija), otpada sa uređaja za pročišćavanje otpadnih voda (ne postoje anaerobni digestori za energetsko iskorištavanje mulja), otpada iz poljoprivrede (biljna proizvodnja) i šumarstva (ne postoje kompostane ni elektrane na biomasu).
3. Nepostojanje adekvatnih kapaciteta privremenog skladištenja medicinskog otpada od strane zdravstvenih ustanova (u nekim slučajevima, otpad se čuva u nedovoljno izoliranim prostorima).

Financijski aspekti

1. Problem nedostatka financijskih sredstava i skupog zbrinjavanja posebnih kategorija otpada (osim za olovne baterije i akumulatore koji se otkupljuju kao sekundarne sirovine).
2. Postojanje crnog tržišta otpadnih ulja.

Organizacijski aspekti

1. Nepostojanje sustava upravljanja posebnim kategorijama otpada (osim za EE otpad, te ambalažu i ambalažni otpad koji još nisu u potpunosti zaživjeli).
2. Nedovoljna kontrola (inspeksijski nadzor) nad pravnim subjektima koji generiraju posebne kategorije otpada.
3. Neadekvatna primjena propisa iz oblasti građenja (za građevinski otpad koji nastaje pri rušenju objekata).
4. Nepostojanje zakonodavno – pravnog okvira za pojedine vrste otpada koje spadaju u posebne kategorije otpada (stara vozila, otpadne gume, otpadne baterije i akumulatori, građevinski otpad).
5. Nedovoljan broj edukacija i programa informiranja privrednih subjekata i građana o pravilnom upravljanju posebnim kategorijama otpada.

Društveni aspekti

1. Nedovoljna osviještenost pravnih subjekata koji generiraju otpad o mogućim negativnim utjecajima usljed neadekvatnog odlaganja posebnih kategorija otpada.
2. Nedovoljna osviještenost stanovništva o mogućim negativnim utjecajima usljed neadekvatnog odlaganja posebnih kategorija otpada.

2.3.3.4. Rudarske nesreće

Eksploatacija uglja

Rudarstvo kao privredna grana, sa svojim specifičnostima, svrstava se u djelatnosti sa visokim stupnjem rizika.

Na području TK posluju 3 privredna društava koja vrše eksploataciju uglja:

- Rudnici „Kreka” u Tuzli, (Rudnik Lignita Mramor, Rudnik lignita Bukinje, Površinski kop Šikulje i Površinski kop Dubrave);
- Rudnik mrkog uglja (u daljem tekstu: R.M.U.) „Đurdevik” u Đurdeviku;
- R.M.U. „Banovići” u Banovićima.

Rudnici „Kreka” u Tuzli vrše eksploataciju uglja preko 120 godina, dok se eksploatacija u Rudnicima „Đurdevik” i „Banovići” obavlja oko 60 godina.

Rudnici „Kreka” u Tuzli, R.M.U. „Banovići” u Banovićima i R.M.U. „Đurdevik” u Đurdeviku, posmatrano sa stanovišta zaštite i spašavanja imaju zajedničku problematiku, obzirom na organizaciju rada, metode eksploatacije i vrstu mineralnog resursa koji se eksploatira.

Potencijalne opasnosti pri jamskoj i površinskoj eksploataciji koje mogu ugroziti sigurnost zaposlenih i materijana dobra su: požari, eksplozija metana i ugljene prašine, eksplozije u pomoćnim skladištima eksploziva, prodor plinova, prodor podzemnih voda, iznenadno zarušavanje jamskih prostorija, klizišta na površinskim kopovima i sl.

Pored toga, nastanak rudarskih nesreća vrlo često se može vezivati za otežane uvjete rada, nedovoljno pridržavanje propisa o zaštiti na radu u rudnicima, zastarjelu i dotrajalu mehanizaciju, nizak stupanj primjene znanstvenih i tehničkih dostignuća i nastojanje da se ostvare što bolji proizvodni rezultati uz što manje uloženi materijalnih i finansijskih sredstava.

Shodno veoma složenoj ekonomskoj situaciji, neblagovremenom znavljanju zaštitne opreme i primjeni zastarjele tehnologije, sve procjene govore da je zaštita na radu u rudnicima na kritičnoj razini, što ukazuje da su mogućnosti za nastanak neželjenih posljedica konstantno prisutne.

Eksploatacija ostalih nemetalnih mineralnih sirovina

Pored eksploatacije uglja na području TK, intenzivno se vrši eksploatacija ostalih nemetalnih mineralnih sirovina (krečnjak, dolerit - dijabaz, kvarcni pijesak, dicit, planira se eksploatacija magnezita).

Eksploataciju nemetalnih mineralnih sirovina na području TK obavljaju privredna društva:

- Rudnik soli „Tuzla” Tuzla;
- Rudnik krečnjaka „Vijenac” Lukavac;
- Rudnik krečnjaka „Ingram” Srebrenik;
- Rudnik kvarcnog pijeska „Tuzla-Kvarc” Tuzla;
- „Terakop” Tuzla, kamenolom „Oštro brdo” s. Gračanica;
- „Gramat” Gračanica, kamenolom „Sklop” s. Malešići;
- „Plantrans-Dijabaz” Banovići, kamenolom Dijabaz-Dolerita „V. Ribnica” kod Banovića;
- „Tuzla-putevi” Tuzla, kamenolom „Stupari” kod Kladnja;
- „Geoinženjering” Tuzla, kamenolom „Hrastić” kod Kladnja;
- „Kamenolom Drijenča” Gračanica, ležište „Drijenča” s. Malešići kod Gračanice;
- „Rudnici nemetala Kladanj” u Kladnju, Rudnik magnezita Konjuh kod Kladnja.

Prilikom eksploatacije ostalih nemetalnih mineralnih sirovina takođe su prisutni problemi vezani za zaštitu ljudi i materijalnih dobara, ali samo u vidu klizišta i pojedinačnih nesreća, što je zanemarljivo u odnosu na prisutnu problematiku u vidu slijeganja površine terena, klizišta i osiguranja zaštite ljudi i materijalnih dobara pri eksploataciji soli i uglja, koja se manifestira u vidu oštećenja i rušenja brojnih građevinskih i infrastrukturnih objekata koji se nalaze u zoni slijeganja ili klizanja terena.

Na temelju posljedica eksploatacije mineralnih sirovina na području TK može se konstatirati da je stupanj zaštite od ove rudarske aktivnosti na relativno niskoj razini, posebno kada je u pitanju podzemna eksploatacija uglja, slijeganje zemljišta i pojava klizišta.

Učestalost rudarskih nesreća

Na području TK locirani su značajni rudarski kapaciteti za eksploataciju uglja, soli, kvarcnog pijeska, krečnjaka, dolerit dijabaza, magnezita i drugih mineralnih sirovina.

U posljednjih nekoliko godina nisu zabilježene veće rudarske nesreće.

U posljednjih 50 godina, na području TK zabilježene su dvije teške rudarske nesreće sa tragičnim posljedicama. Prva se dogodila 1962. godine kada je u jami „Radina” Rudnika mrkog uglja Banovići život izgubilo 52 rudara, uz prouzrokovane velike materijalne štete.

Najteža rudarska nesreća u historiji rudarenja na prostorima TK dogodila se u jami „Dobrnja” Rudnika lignita „Mramor” u Mramoru (26.08.1991. godine), kada je život izgubilo 180 rudara.

U svim rudnicima na području TK formirane su čete za spašavanje ljudi i materijalnih dobara u slučaju rudarskih nesreća svih vrsta, koje su u potpunosti opremljene svim materijalno-tehničkim sredstvima za zaštitu i spašavanje, a obučenos članova ovih četa je na visokoj razini, tako da mogu da uspješno funkcioniraju i djeluju u slučaju nesreće u rudnicima.

U rudnicima, također, postoje i dobro organizirane službe zaštite na radu.

U rudnicima se kontinuirano vodi briga o uvođenju u rad suvremene tehnologije, opreme i drugih materijalno-tehničkih sredstava, za eksploataciju ruda i mineralnih sirovina što utječe na osiguranje većeg stupnja sigurnosti u radu rudara.

Slijeganje zemljišta uslijed eksploatacije ruda i mineralnih sirovina

Eksploatacija ruda i mineralnih sirovina na našem području datira još iz najranijih vremena. Međutim, prvi tragovi slijeganja terena registrirani su 1907. godine. Svakako da je učestalost pojave nesreća uslijed slijeganja terena ovisila o intenzitetu rudarskih aktivnosti (vađenje ruda i crpljenje slаницe). U zadnjih desetak godina učestalost slijeganja terena, osim na području grada Tuzla, bilježimo i u općini Lukavac gdje uslijed površinske eksploatacije uglja na PK „Šikulje”, na lokalitetu Šikulje-Prline dolazi do intenzivnog oštećenja stambenih i pomoćnih objekata, uslijed prolamanja i slijeganja tla. Slijeganje površine terena na području urbane zone grada Tuzla, uslijed eksploatacije slаницe nekontroliranim izluživanjem, registrira se u kontinuitetu u posljednjih nekoliko desetina godina. S ciljem iznalaženja novih rješenja koja podrazumijevaju postupno smanjenje i obustavljanje nekontrolirane eksploatacije na tuzlanskom sonom ležištu, uz osiguranje kontinuiranog snabdijevanja kemijske industrije dovoljnim količinama industrijske slаницe, Vlada TK je u 2002. godini usvojila strategiju upravljanja sono-mineralnim resursima koja je podrazumijevala:

- potapanje (likvidaciju) jame Rudnika soli „Tušanj”,
- puštanje u rad novog, modernog i suvremenog Rudnika soli „Tetima”,
- postupno obustavljanje eksploatacije slane vode na reviru Hukalo-Trnovac.

S obzirom da je potapanje jame „Tušanj” završeno početkom 2005. godine, a da je Rudnik soli „Tetima” dostigao proizvodne kapacitete koji mogu osigurati potrebne količine slane vode za kemijsku industriju, dana 30.03.2006. godine, smanjena je eksploatacija slane vode na sonim bunarima Hukalo-Trnovac za 30 %, a dana 29.05.2007. godine potpuno je obustavljena eksploatacija slane vode na sonim bunarima Hukalo-Trnovac, tako da je, nakon 120 godina, otklonjen glavni uzrok slijeganja i devastacije urbanog dijela grada Tuzle.

U okviru monitoringa „Dopunskog rudarskog projekta” obustave crpljenja slane vode na reviru Trnovac-Hukalo vrše se sljedeće opservacije:

1. Monitoring razine podzemnih voda,
2. Monitoring fizičko-kemijskih karakteristika slane vode,
3. Inženjersko-geološki monitoring površine terena,
4. Monitoring površine terena geodetskim metodama i
5. Geofizički monitoring, kao najvažniji dio monitoringa, koji još nije u cijelosti implementiran.

Aktivnosti na realiziranju monitoringa stijenskog masiva, odnosno aktivnosti na njegovoj institucionalnoj provedbi, vođene su i još uvijek se vode putem Ekspertnog tima za monitoring stijenskog masiva. Od pet segmenata projektovanog monitoringa stijenskog masiva, Rudnik soli „Tuzla“ d.d. Tuzla je operativno provodio tri segmenta u vlastitoj režiji, i to:

- Monitoring razine podzemnih voda,
- Monitoring fizičko-hemijskih karakteristika slane vode i
- Inženjersko-geološki monitoring.

Jedan od strateških ciljeva za naredni srednjoročni i dugoročni period je nastavak aktivnosti vezanih za provođenje monitoringa stijenskog masiva na Tuzlanskom ležištu kamene soli. S ciljem praćenja stanja imenovan je Ekspertni tim za monitoring kontrolno-sigurnosnih mjera i realizaciju daljih istraživanja u posteksploatacionom periodu ležišta kamene soli u Tuzli. Zadaci Tima za monitoring kontrolno-sigurnosnih mjera i realizaciju daljih istraživanja u posteksploatacionom periodu ležišta kamene soli u Tuzli odnose se na realizaciju istraživanja na revirima Trnovac-Hukalo i Tušanj, i to:

I) Da su sukladno „Dopunskim rudarskim projektom kontrolno-sigurnosnih mjera u posteksploatacionom periodu ležišta kamene soli u Tuzli“ koji obuhvata:

- a) geofizičku analizu (seizmološkog monitoringa i plitke reflektivne seizmike),
- b) hidrogeološku analizu i
- c) izradu bušotina,

II) Registriranje i analiziranje rezultata svih dostupnih parametara relevantnih za pouzdanu procjenu stanja procesa konsolidacije masiva i njegove površine i ustanovljavanje korelacionih veza kroz realizaciju:

- a) hidrogeološkog monitoringa: mjerenja razine podzemnih voda na svim dostupnim pijezometrima i bunarima i usmjeravanje aktivnosti,
- b) mjerenje fizičko-kemijskih karakteristika, gustine, saliniteta i temperature vode na svim dostupnim pijezometrima i bunarima i usmjeravanje aktivnosti,
- c) geodetskih mjerenja na stabiliziranim točkama i usmjeravanje daljnjih aktivnosti,
- d) inženjersko geološkog monitoringa na području zahvaćenom slijeganjem i
- e) seizmološkog mjerenja na reviru Tušanj,

a po potrebi i drugih parametara sukladno „Dopunskim rudarskim projektom kontrolno-sigurnosnih mjera u posteksploatacionom periodu ležišta kamene soli u Tuzli“ izrađenim 2014. godine. Generalno posmatrano izvještajni period se karakteriše trendom porasta razine podzemnih voda.

Na temelju iznesenih podataka o monitoringu stijenskog masiva može se zaključiti:

- Proces obustavljanja eksploatacije soli na Tuzlanskom ležištu kamene soli je kontroliran, bez događaja nepovoljnih za sigurnost građana i materijalnih dobara. Samim prestankom eksploatacije soli otklonjen je neposredni uzrok slijeganja ali ne i dalje promjene na površini, kao rezultat zbivanja i konsolidacije sedimenata, destruiranih stogodišnjom eksploatacijom slanice i progresivnim izluživanjem sonih naslaga.
- U okviru implementacije monitoringa stijenskog masiva na Tuzlanskom ležištu kamene soli i 2014. godine je nastavljeno sa prikupljanjem i sistematizovanjem podataka o različitim parametrima koji karakteriziraju proces prestanka nekontroliranog izluživanja soli i konsolidacije masiva. Skupa sa podacima ranijih osmatranja iz perioda eksploatacije slanice, raspolaže se bazom podataka od preko 100.000 relevantnih podataka o ležištu soli u Tuzli,
- Promjene razine podzemnih voda (NPV) u posmatranom periodu ne ukazuju na bitne promjene ravnotežnog stanje masiva i akvifera u njemu. Dana 23.02.2015. godine od osam mjernih na tri su registrirane značajne oscilacije NPV. Na dva pijezometra u području sonih bunara je registriran nagli porast NPV koji je iznosi od 0,74 m do 6,62 m. Istovremeno na pijezometru u blizini okna jame „Tušanj“ je registriran nagli pad NPV od 0,86 m. Ovoj pojavi su prethodili zemljotresi u širem području Tuzle.
- Na svim uzorcima slane vode koji se ispituju nisu uočene neobjašnjive anomalije u koncentraciji i kemijskom sastavu slane vode,
- Nisu registrirane pojave opasnih gasova na površini terena,
- Nisu uočene brze denivelacije površine terena na kratkim udaljenostima, što ukazuje na odsustvo koncentriranih šupljina u dubini jer bi u suprotnom, masiv u ambijentu njegove izrazite destrukcije a uz prisustvo blokovske strukture i složene rasjedne tektonike, brzo reagirao i u procesu uravnoteženja prouzrokovao pokrete koji bi se mogli, na površini terena, manifestovati kao prolomi,
- Iz analize geodetskog monitoringa površine terena može se zaključiti da i dalje postoji pomjeranje točaka

u nivelmanskoj mreži jer prestankom eksploatacije slanice nije prestao proces deformacija terena u periodu konsolidacije masiva. Vrijednosti – veličine deformacija terena na užem području slijeganja su različite, različitog su intenziteta i smjera (slijeganje i izdizanje), uslijed čega dolazi do diferencijalnih slijeganja i promjena dužina na manjim odstojanjima,

- Na temelju podataka dobivenih mjerenjem relativnih pomjeranja blokova u periodu uočava se da je povećan intenzitet pomjeranja blokova duž markantnih ožiljaka slijeganja situiranih sjeveroistočno i jugozapadno od anhidritskih breča,
- Najefikasnija projektovana mjera, u zoni masiva potopljenog rudnika soli, kojom bi se dobijale promptne informacije o promjenama u masivu, odnosi se na seizmološki monitoring, koji se ne provodi,
- Radi potpune realizacije Projekta, uočenih promjena NPV i cjelovitog sagledavanja stanja sedimenata iznad ležišta soli a posebno jame „Tušanj“, Rudnik je u postupku nabave opreme u cilju realizacije seizmološkog monitoringa.

2.3.3.5. Velike nesreće u cestovnom, željezničkom i zračnom prometu

Stanje sigurnosti prometa na području Tuzlanskog kantona, nije na zadovoljavajućoj razini što pokazuju i statistički podaci. Ovakvo stanje ukazuje na potrebu da svi organi vlasti kao i druge institucije i udruge koje se bave pitanjem prometa, moraju poduzeti dodatne aktivnosti kako bi se stanje u ovoj oblasti dovelo na zadovoljavajuću razinu, a posebno smanjio broj prometnih nesreća sa najtežim posljedicama - smrtno stradalim osobama.

Tabela 6: Pregled prometnih nesreća na području TK sa posljedicama za period 2012.-2016. godina

Godina	2012	2013	2014	2015	2016	Ukupno
Posljedice						
Broj saobraćajnih nezgoda	3418	2840	2720	2739	2890	14607
Poginule osobe	36	38	33	37	36	180
Teže povrijeđenih osoba	216	187	194	204	189	990
Lakše povrijeđenih osoba	1405	1383	1455	1645	1729	7617

Najčešći uzrok događanja prometnih nesreća je ljudski faktor, koji se ispoljava kroz: neprilagođenu brzinu vozila, uvjetima i stanju puta, vožnju pod utjecajem alkohola, nepoštivanje prometnih pravila i propisa, vožnja tehnički neispravnim vozilima i drugo.

Uprava policije će, u cilju podizanja stupnja sigurnosti građana Tuzlanskog kantona u ovoj oblasti, nastaviti sa provođenjem programskih ciljeva kako bi se stanje sigurnosti prometa dovelo na zadovoljavajuću razinu. Pojačane mjere kako preventivnog tako i represivnog karaktera kroz plansko izvođenje kantonalnih i lokalnih akcija dovešće do poboljšanja stanja sigurnosti u ovoj oblasti. Također, potrebno je jačati suradnju sa drugim institucijama i organima, medijima, školama i sl. koji mogu dati svoj doprinos u poboljšanju opće prometne kulture i poboljšanju stupnja sigurnosti prometa uopće, sa glavnim ciljem smanjenja broja prometnih nesreća sa najtežim posljedicama.

Stupanj zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara u željezničkom i zračnom saobraćaju, imajući u vidu mali broj nesreća u ovom prometu je zadovoljavajući.

2.3.3.6. Nesreće na terenima koji su kontaminirani minsko-eksplozivnim i neeksplozivnim ubojnim sredstvima

Značajna površina TK je kontaminirana raznim MES-om i NUS-om koji je ostao nakon završetka rata. Prema posljednjim zvaničnim podacima, na području TK, kao sumnjiva površina, odnosno površina kontaminirana raznim NUS-om i MES-om vodi se oko 80 miliona m² odnosno oko 3,2% od ukupne površine TK.

Iako se proces deminiranja i ukljanjanja raznog MES-a i NUS-a realiziraju znatno sporije od planirane dinamike, može se konstatirati da je najprioritetniji posao na deminiranju vitalnih objekata i znatnih površina poljoprivrednog zemljišta urađen.

Također, obavljeno je obilježavanje sumnjivih površina upozoravajućim znacima (takozvano hitno obilježavanje), tako da je stanovništvo obaviješteno na kojim područjima postoji opasnostima od zaostalog NUS-a i MES-a. Nažalost, i pored svih upozorenja na opasnost od zaostalih mina i NUS-a i dalje se svake godine dešavaju stradanja civilnog stanovništva koje je iz ekonomskih razloga prinuđeno da se upušta u avanturu ulaska u minska polja.

U posljednjem periodu, na području TK, prema zvaničnim podacima, desilo se preko 200 minskih nesreća u kojima je smrtno stradalo 120 osoba, a teže ili lakše su povrijeđene 134 osobe. Najveći broj minskih nesreća se dešava u proljetnom i jesenjem periodu kada se izvode radovi na poljoprivrednim površinama, a također i u šumama kada se vrši prikupljanje ogrjevnog drveta za potrebe stanovništva.

Područja na obroncima planina Ozren i Majeveca su najzagađenija zaostalim NUS-om i MES-om, gdje je registriran i najveći broj smrtno stradalih i povrijeđenih osoba od minskoeksplozivnih sredstava.

Prema podacima JP „Šume TK“ d.d. Kladanj ukupne minirane šumske površine koje pokriva Društvo na području TK iznosi 10.071,14 hektara. U narednoj tabeli prikazane su minirane šumske površine i šumsko zemljište po organizacionim jedinicama, odnosno po šumskim gazdinstvima iskazano u hektarima.

Tabela 7: Minirane šumske površine po organizacionim jedinicama

R/b	Naziv organizacione jedinice	Minirane površine (ha)
1.	ŠG „Konjuh“ Kladanj	1.180,24
2.	ŠG „Sprečko“ Živinice	3.877,00
3.	ŠG „Majevičko“ Srebrenik	3.635,70
4.	ŠG „Vlaseničko“ Kladanj	1.378,20
1- 4	JP „Šume TK“ d.d. Kladanj - ukupno	10.071,14

Veliku opasnost predstavlja, također, i MES i NUS koji se još uvijek, u značajnim količinama, nalazi kod građana u urbanim područjima, a koji se kontinuirano preuzima, angažiranjem tima civilne zaštite za deminiranje i uništavanje NUS-a.

Proces deminiranja i uklanjanja NUS-a i MES-a je vrlo spor i skup posao te se nameće zaključak da će ova aktivnost, na području TK, trajati još relativno dug vremenski period, u kome će biti neophodno uložiti znatna sredstva za deminiranje.

Svjetska iskustva govore da proces deminiranja nije u potpunosti završen ni u jednoj zemlji koja je bila zahvaćena ratnim dejstvima, što govori da će na području TK neka minska polja, postojati još dugi niz godina.

3. PREVENTIVNE MJERE ZAŠTITE I SPAŠAVANJA

3.1. Preventivne mjere zaštite i spašavanja koje provode pojedini subjekti zaštite i spašavanja

Sukladno Procjeni ugroženosti, u kojoj su definirane prirodne i druge nesreće koje se mogu desiti na području TK, provodit će se one preventivne mjere zaštite i spašavanja kojima se može utjecati na sprječavanje nastanka ili ublažavanje intenziteta djelovanja prirodnih i drugih nesreća.

Klizišta

- Primjena propisa o građenju (urbanističko-prostorna i tehnička dokumentacija),
- Tehničke mjere za izgradnju objekata na trusnim područjima,
- Primjena propisa o zabrani izgradnje objekata u plavnim područjima i na područjima koja su registrirana kao potencijalno nestabilne padine,
- Izgradnja objekata za zaštitu od klizišta i poduzimanje neophodnih mjera u cilju sprječavanja aktiviranja klizišta,
- Eliminiranje utjecaja negativnog ljudskog faktora na aktiviranje klizišta (nekontrolirana sječa šuma, izgradnja kanalizacionih i vodovodnih instalacija sukladno propisima, izgradnja sustava za dreniranje i odvođenje površinskih, podzemnih i otpadnih voda, izvođenje zemljišno-građevinskih radova sukladno tehničkim normama, nekontrolirana eksploatacija ruda i mineralnih sirovina i drugo),
- Edukacija građana u svezi problematike nastanka i djelovanja klizišta,
- Primjena propisa o tehničkim normama kod izgradnje vodovodnih, kanalizacionih i drugih infrastrukturnih objekata.

Zaštita od poplava

Područje TK u pogledu zaštite od voda ima velike probleme. Pri većim padavinama dolazi do izlivanja voda iz korita vodotoka što uzrokuje manje ili veće štete. Općenito do poplava dolazi usljed pojave velikih voda u vodotocima i nemogućnosti tih vodotoka da prihvate te velike vode.

Problemi zaštite od poplava su veoma značajni, specifični i kompleksni i moraju se rješavati planski i po prioritetima. Za rješavanje problema zaštite od poplava potrebna su ogromna sredstva i realizacija se mora obavljati fazno, a po prioritetima ustanovljenim na temelju tehničkih i ekonomskih pokazatelja. Imajući u vidu financijsku situaciju u kojoj se nalazimo, a poznavajući veličinu potrebnih ulaganja za rješavanje problema zaštite od poplava, potrebno je privikavati se na organiziran „život sa poplavama“ u kraćem ili dužem vremenskom periodu, uz stalnu brigu svih zainteresiranih za stanje vodotoka i slivova, te blagovremenim i stručnim intervencijama kod poplava.

Usko korito sa niskim obalama, obraslost vegetacijom i značajan stupanj meandriranja prirodnog toka uzrokuju da prirodno korito ima mali kapacitet, što uzrokuje poplave, ali u principu je uzrok poplavama najčešće sam čovjek. Korita vodotoka su prepuštena totalnoj nebrizi i devastaciji, pa vodotoci služe kao odlagališta smeća i raznog otpada, na vodotocima i uz vodotoke stihijski i nekontrolirano se grade razni objekti bez vodoprivrednih dozvola ili sa njima, ali bez poštivanja uvjeta preciziranih u njima, usljed čega dolazi do smanjenja proticajne moći korita vodotoka, pa i do potpunog začepljenja vodotoka i izlivanja iole većih voda.

Rijeka Spreča uzvodno od akumulacije Modrac

Predlaže se uređenje rijeke Spreče i to zaštite kosina i nožica određenom vrstom obloge bez obloge dna korita.

Potrebno je izvesti sljedeće radove na regulaciji:

- Rijeka Spreča na području Kalesije (dužina oko 3.000 m)
- Rijeka Spreča na području Živinica (dužina oko 3.000 m)

Takođe se predlaže da se uradi čišćenje rijeke Spreče od smeća i rastinja.

Tabela 8: Dugoročno rješenje – Varijanta I - izrada nasipa

Pozicije	Količina	KM Jed. cijena	Vjerovatnoća 1/20		Vjerovatnoća 1/100		Vjerovatnoća 1/500	
			Količina	Cijena	Količina	Cijena	Količina	Cijena
Iskop	m ³	3.65	0	0	0	0	0	0
Nasip	m ³	6.75	819.944	5.534.622	2.188.409	14.771.761	2.309.628	15.589.989
Zatrpavanje	m ³	2.03	0	0	0	0	0	0
Planiranje	m ²	2.70	0	0	0	0	0	0
Humuziranje	m ²	27.00	741.785	20.028.195	1.211.530	32.711.310	1.272.215	34.349.805
Obloga	m ³	4.05	0	0	0	0	0	0
Ekspropijacija	m ²		1.359.302	5.505.173	1.830.442	7.413.290	1.844.595	7.470.610
Projektiranje				1.304.261		2.545.618		2.649.557
Ostali radovi				2.152.031		4.200.270		4.371.770
Sveukupno:	KM			34.524.282		61.642.249		64.431.731
Sveukupno:	KM/m¹			1087		1941		2029

Tabela 9: Dugoročno rješenje-Varijanta II – regulacija

Pozicije	Količina	KM Jed. cijena	Vjerovatnoća 1/20		Vjerovatnoća 1/100		Vjerovatnoća 1/500	
			Količina	Cijena	Količina	Cijena	Količina	Cijena
Iskop	m ³	3.65	2.379.597	8.673.631	3.578.654	13.044.194	3.644.066	13.282.621
Nasip	m ³	6.75	0	0	0	0	0	0
Zatrpavanje	m ³	2.03	900.000	1.822.500	900.000	1.822.500	900.000	1.822.500
Planiranje	m ³	0.68	1.479.597	998.728	2.678.954	1.808.294	2.744.066	1.852.245
Humuziranje	m ²	2.70	577.244	1.558.559	663.735	1.792.085	543.373	1.467.107
Obloga	m ³	27.00	234.700	6.336.900	234.700	6.336.900	234.700	6.336.900
Ekspropijacija	m ²	4.05	1.448.410	5.866.061	1.817.516	7.360.940	1.906.978	7.723.261
Projektiranje	m ³			2.525.638		3.216.491		3.248.463
Ostali radovi	m ³			4.167.303		5.307.210		5.359.964
Sveukupno:	KM			31.949.319		40.688.614		41.093.061
Sveukupno:	KM/m¹			934		1190		1202

Zaključci i preporuke

1. U prioritetima je potrebno obuhvati zaštitu urbanih dijelova uzvodnog toka rijeke Spreče.
2. Za zaštitu poplavnog područja doline rijeke Spreče uzvodno od akumulacije Modrac predlaže se tehničko rješenje sa izradom zaštitnih nasipa.
3. Na potezu od entiteta FBiH do Živinica predviđen je rang zaštite na dvadesetogodišnje velike vode sa zaštitnim nadvišenjem od 30 cm.
4. Predloženi rang zaštite je usvojen zbog toga što se radi uglavnom o poljoprivrednom zemljištu na kojem nema značajnijih naselja ni privrednih objekata. Za preostali dio koji se nalazi u širem području naselja Živinice odabrana je zaštita na stogodišnje velike vode sa zaštitnim nadvišenjem od 80 cm.
5. Područje doline rijeke Spreče uzvodno od akumulacije Modrac spada u grupu razmatranih područja koja se nalaze u vrhu prioriteta po ekonomskoj opravdanosti ulaganja u zaštitu od poplava. Vrijednost prostora koji bi se branio i česte poplave su dovele ovo područje u vrh prioriteta.
6. Potreban koridor za realizaciju predloženog tehničkog rješenja treba uklopiti u buduću plansku dokumentaciju razmatranog područja, i u njemu treba spriječiti svaku drugu gradnju.

Rijeka Spreča nizvodno od akumulacije Modrac

Predlaže se uređenje rijeke Spreče, i to zaštite kosina i nožica određenom vrstom obloge bez obloge dna korita.

Potrebno je izvesti sljedeće radove na regulaciji:

- Rijeka Spreča na području Lukavačke općine (dužina oko 2.000 m)
- Rijeka Spreča na području Gračaničke općine (dužina oko 2.000 m)
- Rijeka Spreča na području Općine Doboj Istok (dužina oko 1.500 m)

Takođe se predlaže da se uradi čišćenje rijeke Spreče od smeća i rastinja.

1. U prioritetima je potrebno obuhvati zaštitu urbanih dijelova nizvodnog toka rijeke Spreče.
2. Za zaštitu poplavnog područja doline rijeke Spreče nizvodno od akumulacije Modrac prednost je na strani varijante sa izradom zaštitnih nasipa, mada ni u ovom slučaju nije osigurana ekonomska opravdanost realizacije ovog rješenja. Pri tome treba napomenuti značaj korektno procjene vrijednosti eksproprijacije koja značajno opterećuje investiciju varijante sa nasipima. Obzirom na zastupljene karakteristike na pojedinim potezima duž vodotoka na ovom području, neophodno je tehničko rješenje prilagođavati specifičnim uvjetima, što jasno upućuje na kombinacije obje razmatrane varijante. Naime, radi se o smjenjivanju urbanih i poljoprivrednih

područja koja zahtijevaju različite rangove zaštite od poplava.

3. Nepostojanje prostornih planova kao i ostale planske dokumentacije razmatranog područja, te činjenica da značajnim dijelom vodotoka prolazi međuentitetska linija, otežava donošenje konačne odluke o izboru varijante. Obzirom da se predloženim varijantama zalazi u prostor sa obje strane međuentitetske linije, u izboru tehničkog rješenja moraju biti uključeni predstavnici oba entiteta.
4. Potreban koridor za realizaciju predloženog tehničkog rješenja treba uklopiti u buduću plansku dokumentaciju razmatranog područja, i u njemu treba spriječiti svaku drugu gradnju.

Rijeka Gribaja

Predlaže se regulacija rijeke Gribaje prema urađenoj projektnoj dokumentaciji, a ona obrađuje uređenje korita za vode ranga pojave Q1/100 godina kroz naselje Tojšići prema projektu (oblaganje sa kamenom u betonu), a kroz naselje Kikači predlažu se radovi sa formiranjem korita sa zaštitom nožice kosine.

Potrebno je izvesti sljedeće radove na regulaciji:

- Rijeka Gribaja kroz Tojšiće (dužina oko 1.000 m)
- Rijeka Gribaja kroz Kikače (dužina oko 1.000 m)

Urađen je projekat čišćenja i sanacije obala rijeke Gribaje („Higracon” d.o.o. Sarajevo, br. 152/16 od 28.11.2016. godine)

Rijeka Gostelja

Predlaže se djelimična regulacija rijeke Gostelje prema urađenoj projektnoj dokumentaciji, a ona obrađuje uređenje korita za vode ranga pojave Q1/100 godina kroz naselja Stupari, Đurđevik i Živinice (formiranje korita sa zaštitom nožice kosine).

Potrebno je izvesti sljedeće radove na regulaciji:

- Rijeka Gostelja-Stupari (dužine oko 500 m)
- Rijeka Gostelja-Đurđevik (dužine oko 500 m)
- Rijeka Gostelja-Živinice (dužine oko 800 m)

Takođe se predlaže da se uradi čišćenje rijeke Gostelje od smeća i rastinja.

Rijeka Oskova

Predlaže se regulacija rijeke Oskove prema pomenutoj projektnoj dokumentaciji a ona obrađuje uređenje korita za vode ranga pojave Q1/100 godina kroz naselje Živinice (obloga od kamena u betonu bez obloge dna), a i djelimična regulacija na području Višće (formiranje korita sa zaštitom nožicom kosine).

Potrebno je izvesti sljedeće radove na regulaciji:

- Rijeka Oskova-Živinice (dužina oko 1.500 m)
- Rijeka Oskova-Višća (dužina oko 1.000 m)

Takođe se predlaže da se uradi čišćenje rijeke Oskove od smeća i rastinja.

Rijeka Turija

Predlaže se regulacija rijeke Turije prema pomenutoj projektnoj dokumentaciji, a ona obrađuje uređenje korita za vode ranga pojave Q1/100 godina. Predložena je regulacija korita i to nesimetričnog proticajnog profila sa oblogom jedne obale dok se druga obala samo uređuje.

Potrebno je izvesti sljedeće radove na regulaciji:

- Rijeka Turija – (dužina oko 2.000 m)

Takođe se predlaže da se uradi čišćenje rijeke Turije od smeća i rastinja.

Rijeka Drinjača sa pritokom Ujičom

Kako je već napomenuto kroz naselje Kladanj urađena je regulacija sa vertikalnim zidovima. Predlaže se da ova dionica koja je predmet projekta regulacije r. Drinjače i njene pritoke Ujiče na dionici između dva mosta na putu Tuzla – Sarajevo bude prioritet u izgradnji.

Potrebno je izvesti sljedeće radove na regulaciji:

- Rijeka Drinjača u dužini oko 300 m
- Rijeka Ujiča u dužini oko 185 m

Predlaže se takođe da se dio rijeke Drinjače i dio rijeke Ujiče koje prolaze kroz naseljeno područje očisti od rastinja i nabacanog smeća.

Rijeka Sapna

Regulacija rijeke Sapne kroz naselje Sapna je predviđena kao dvogubi trapezni profil sa minor i major koritom, a obloga je sa utisnutim kamenom u beton. Dio poteza kroz naselje Sapna u dužini od oko 600 m je izveden, a predlaže se nastavak regulacije prema projektu.

Potrebno je izvesti sljedeće radove na regulaciji:

- Rijeka Sapna u dužini oko 500 m

Predlaže se takođe da dio rijeke Sapne koji prolazi kroz naseljeno područje Sapne očisti od rastinja i nabacanog smeća.

Rijeka Šibošnica

Predlaže se izrada djelimične regulacije kroz naselja Nahvioci i Vražići, a radovi na sanaciji i čišćenju korita r. Šibošnice kroz naselja Brnjik i Ratkovići.

Potrebno je izvesti sljedeće radove na regulaciji:

- Rijeka Šibošnica u dužini oko 600 m

Rijeka Tinja sa pritokom Mala Tinja

Predlaže se nastavak regulacije rijeke Tinje na teritoriji općine Srebrenik, a naročito u užoj zoni urbanog dijela prema pomenutoj projektnoj dokumentaciji, a ona obrađuje uređenje korita za vode ranga pojave Q1/100 godina (oblaganje kosina sa kamenom u betonu, a dno je bez obloge).

Potrebno je izvesti sljedeće radove na regulaciji:

- Rijeka Tinja-Srebrenik u dužini oko 500 m
- Rijeka Tinja-općina Srebrenik u dužini oko 15 km

Takođe se predlaže urađanje zaštite kosina sa kamenim nabačajem na pojedinim dionicama duž korita r. Male Tinje (područje uz privredne objekte) i da se dio rijeke Tinje koji prolazi kroz naseljeno područje očisti od rastinja i nabacnog smeća.

Rijeka Jala

Predlaže se nastavak regulacije rijeke Jale kroz Gornju Tuzlu prema pomenutoj projektnoj dokumentaciji, a ona obrađuje uređenje korita za vode ranga pojave Q1/100 godina (oblaganje sa kamenom u betonu).

Potrebno je izvesti sljedeće radove na regulaciji:

- Rijeka Jala u Gornjoj Tuzli (dužini oko 400m)
- Rijeka Jala potez nastavak uzvodno u Slavinovićima (dužina oko 800 m prema projektu)
- Rijeka Jala na području Lukavca (dužina oko 3.200 m)

Takođe se predlaže da se uradi sanacija dijela regulacije rijeke Jale koji je oštećen u centru Tuzle. I ostali dio regulacije r. Jale je dosta zarastao i pun je smeća pa se predlaže njegovo čišćenje.

Rijeka Solina

Predlaže se nastavak regulacije rijeke Soline prema pomenutoj projektnoj dokumentaciji, a ona obrađuje uređenje korita za vode ranga pojave Q1/100 godina (oblaganje sa kamenom u betonu).

Potrebno je izvesti sljedeće radove na regulaciji:

- Rijeka Solina (dužini oko 300m)

Takođe se predlaže da se uradi sanacija dijela regulacije rijeke Soline koji je oštećen, a dio koji je dosta zarastao i pun smeća potrebno je predviditi njegovo čišćenje korita.

Mramorski potok

Predlaže se regulacija Mramorskog potoka kroz naselje Mramor prema pomenutoj projektnoj dokumentaciji, a ona obrađuje uređenje korita za vode ranga pojave Q1/100 godina (obloga od betona).

Potrebno je izvesti sljedeće radove na regulaciji:

- Mramorski potok (dužini oko 1.000 m): 1.000.000,0 KM (1.000 KM/m)

Pošto je korito zaraslo i puno smeća predlaže se njegovo čišćenje.

Rijeka Sokoluša

Predlaže se nastavak regulacije rijeke Sokoluše u Gračanici prema projektnoj dokumentaciji, a ona obrađuje uređenje korita za vode ranga pojave Q1/100 godina (obloga od kamena u betonu, minor i major korito).

Potrebno je izvesti sljedeće radove na regulaciji:

- Rijeka Sokoluša-Gračanica (dužina oko 1.000 m): 1.300.000,0 KM (1.300 KM/m)

Predlaže se čišćenje rijeke Sokoluše od smeća i rastinja.

Opće preventivne mjere

- Sprečavanje devastacije biljnog pokrivača, a naročito intenzivne i nekontrolirane sječe šuma na slivnim područjima.
- Sprečavanje nekontrolirane i protuzakonite izgradnje građevinskih i drugih objekata van urbanih područja.
- Sprečavanje nekontroliranog otvaranja površinskih kopova i deponija rudnika uglja, kamenoloma i drugih aktivnosti koje utječu na devastaciju zemljišta i koje slivna područja pretvaraju u bujične terene.
- Izrada pravovremene prognoze za pojavu velikih voda u nasljenim područjima, duž velikih vodotoka.
- U okviru planova zaštite od poplava predvidjeti redovne i vanredne mjere odbrane od poplava.
- Izvršiti korekciju i dopunu zakonske regulative u okviru koje je neophodno propisati organizacione i tehničke aspekte zaštite od poplava u cilju reguliranja primjene suvremenih tehničkih kriterija i koncepata odbrane od poplava.
- Izrada hidrološko-hidrauličkih modela za definiranje poplavnih linija, karakterističnih rangova vjerovatnosti pojave poplava u slivnim područjima svih vodotoka. Određivanje zona prema stupnju ugroženosti od poplava.
- Određivanje područja na kojima će se primjenjivati preventivne i druge mjere u okviru strategije „Život sa poplavama”, kao što su zone zabrane građenja, područja za evakuaciju ugroženog stanovništva i materijalnih dobara, kao i izgradnja sustava za uzbunjivanje stanovništva na terenu.
- Izrada glavnog operativnog i glavnog preventivnog Plana odbrane od poplava za TK, od strane nadležnog Ministarstva za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo TK.
- Izrada općinskih operativnih i preventivnih planova odbrane od poplava za svih 13 općina TK, od strane nadležnog općinskog organa za vodoprivredu.
- Instaliranje sustava za osmatranje i uzbunjivanje koji je neophodan u slučaju pojave velikih plavnih valova,
- Izrada planova evakuacije stanovništva i važnijih materijalno-tehničkih sredstava u slučaju velikih poplava.
- Upoznavanje stanovništva ugroženog područja sa stupnjem ugroženosti, kritičnim zonama, kao i o načinu ponašanja za vrijeme kritičnih situacija.
- Izgradnja objekata za zaštitu od poplava (nasipi, vodene akumulacije, retenzije i slično).

Financiranje projekata

Sukladno dosadašnjoj praksi, najveći dio potrebnih finansijskih sredstava moguće je osigurati iz fonda vodoprivrednih naknada – iz dijela koji po Zakonu o vodama pripada Kantonu i dijela koji pripada JP za „Vodno područje slivova rijeke Save” Sarajevo.

Ovisno od veličine investicije, dio sredstava, po pravilu, se osigurava i iz proračuna općine na čijoj teritoriji se vrše radovi. Postoji mogućnost osiguranja dijela potrebnih finansijskih sredstava iz Fonda zaštite okolice, te sredstava prikupljenih po Federalnom zakonu o zaštiti i spašavanju.

Preventivne mjere na brani HA „Modrac”

Sanacija brane HA „Modrac”, kao preventivna mjera, započeta je 2008. godine i odvijala se u IV faze. Tri faze su završene, a nastavak sanacije (IV faza) se očekuje početkom naredne godine (2018.). Suština sanacije je u izgradnji armirano-betonskih svodova sa unutarnje strane postojećih svodova. Paralelno sa sanacijom svodova, radi se na montaži različitih vrsta instrumenata za oskulatorna osmatranja. Na taj način se postiže online kontrola deformacija na brani, kao i trajno pohranjivanje tih podataka u sustavu za nadzor i upravljanje akumulacijom. Iz tih razloga postavlja se kao imperativ nastavak sanacije brane, čime bi se osigurala kvalitetna sigurnosna procjena konstruktivnih dijelova brane, kao i brane u cjelini.

Sredstva za IV fazu sanacije su osigurana od strane Europske Komisije, i nalaze se u paketu zajedničkih projekata za područje općine Lukavac.

Prilikom velikih voda poduzimaju se sljedeće preventivne mjere:

- Kada razina HA pređe kotu 199,50 m.n.m. prelazi se na osmatranje razine HA svaki sat umjesto svakih 6 sati.
- Prelazi se, također, na osmatranje viskova na kontraforima na brani, na svaki sat.
- Osmatranje padavina na hidrometeorološkoj stanici na brani HA vrši se svaka 3 sata umjesto svakih 12 sati.
- Svakih 6 sati kontaktira se FHMZ radi dobijanja prognoze o vremenskoj situaciji.
- Svi podaci o osmatranju dobiveni od FHMZ zapisuju se u dnevnik koji se redovito vodi na brani „Modrac”.
- Kada porast razine HA pređe utvrđenu kotu počinje se sa praćenjem poplavnog vala na računaru da bi se trenutno znao doticaj i isticanje iz HA.
- Ako se trend rasta razine HA nastavi otvaraju se svi temeljni otvori.
- Kada počne preljevanje vode preko preljeva na brani počinje postupak obavještanja KUCZ i OSCZ nizvodno od brane, kako bi se na vrijeme mogle poduzeti mjere u cilju zaštite od poplava.
- U slučaju nailaska poplavnog vala većeg od voda ranga javljanja 1/1000 godina, kada dolazi do naglog izdizanja razine vode u HA, da bi se spriječilo preljevanje vode preko krune brane, JP „Spreča” će, zajedno sa KŠCZ i vojnim organima razmotriti mogućnost otvaranja nužnog ispusta na desnom boku brane.

Protugradna zaštita

Zbog nezamjenjive uloge sustava protugradne zaštite u zaštiti poljoprivrednih usjeva i drugih materijalnih dobara od tuče, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (u daljem tekstu: Ministarstvo) već dugo, sukladno raspoloživim sredstvima, aktivno radi na uspostavi tog sustava na području Tuzlanskog kantona.

U općini Gradačac funkcionira sustav protugradne zaštite, čiju uspostavu je sufinanciralo Ministarstvo.

Na području općine postavljeno je šest rampi za lansiranje protugradnih raketa, a sustav funkcionira u suradnji sa JP „Protivgradna preventiva RS”, sa kojim općina Gradačac svake godine sklapa ugovor o suradnji za period od 15.04.-15.10.

Ministarstvo je takođe iz sredstava novčane podrške namijenjene primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji odobrilo sredstva u iznosu od 247.657,10 KM za izgradnju sustava protugradne zaštite na području općina Doboj Istok i Gračanica.

Prema informacijama dobijenim iz općine Gračanica, provedena je procedura izbora najpovoljnijeg ponuđača, nabavljeni su potrebni uređaji za funkcioniranje sustava, određene su lokacije za njihovo montiranje, te je potrebno uraditi građevinske radove na lokacijama gdje će biti instalirani. Na području općine Gračanica bit će instalirano 6 rampi za lansiranje protugradnih raketa, a na području općine Doboj Istok 1. Planirano je da se u narednoj godini (2018.) pristupi izvođenju potrebnih građevinskih radova.

Ministarstvo je takođe iz sredstava novčane podrške namijenjene primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji sufinanciralo i podizanje zaštitnih mreža na poljoprivrednim usjevima.

U narednom periodu planirano je proširenje sustava protugradne odbrane na područje ostalih općina Kantona, a u cilju smanjenja, odnosno minimiziranja šteta od grada, koje svake godine pričinje velike materijalne štete na poljoprivrednim usjevima i objektima, uz uspostavljanje suradnje sa općinama RS na području graničnih općina, kako bi se izbjegli nepotrebni troškovi. U tom cilju je i u Zakonu o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju, u okviru modela kapitalnih ulaganja predviđeno sufinanciranje izgradnje sustava protugradne zaštite.

Protugradna zaštita treba biti uspostavljena kao dio sustava zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara, te je neophodno definirati ko će rukovati tom službom, ko će financirati njenu uspostavu i održavanje, ko će biti u dodiru sa raketama itd. Stoga je potrebno pristupiti izradi plana uspostave sustava, u kome bi se definirali nosioci aktivnosti, način financiranja izgradnje i funkcioniranja sustava, rokovi i svi drugi bitni parametri.

Ministarstvo je spremno da u narednom periodu, u suradnji sa civilnom zaštitom i općinama Tuzlanskog kantona aktivno radi na uspostavi sustava protugradne zaštite, kako u dijelu koji se odnosi na sufinanciranje, tako i u dijelu koji se odnosi na koordiniranje cjelokupnih aktivnosti.

Sklanjanje ljudi i materijalnih dobara

- Izrada planova sklanjanja ljudi u slučaju opasnosti od vazdušnih udara, ratnih dejstava i drugih opasnosti
- Kontrola izdvajanja sredstava, na temelju odredaba Federalnog zakona o zaštiti i spašavanju, o oslobađanju od obveze izgradnje skloništa

- Kontrola primjene propisa o poštovanju građevinsko-tehničkih normi kod izgradnje skloništa.

Za potrebe sklanjanja ljudi i materijalnih dobara u slučaju prirodnih i drugih nesreća u okviru Ministarstva trgovine, turizma i saobraćaja TK postoje odgovarajuće evidencije subjekata, na razini TK, koji raspolažu odgovarajućim prevoznim sredstvima koja se mogu, u slučaju potrebe, mobilizirati, za potrebe evakuacije ljudi i materijalnih dobara, i to:

- Ukupno 32 subjekta raspolažu sa 571 autobusom za prijevoz ljudi i ukupno 25 subjekata raspolažu sa 7.389 kamiona za prijevoz materijalnih dobara.

Zaštita od zagađivanja vode, zraka i zemljišta radiološkim, kemijskim i biološkim materijama

- Redovna kontrola zagađenosti vodotoka i zemljišta, posebno poljoprivrednog.
- Ugradnja uređaja za prečišćavanje otpadnih gasova iz industrijskih, termoenergetskih i drugih objekata koji zagađuju zrak.
- Izgradnja propisanih kanalizacionih instalacija, kanalizacionih kolektora i uređaja za prečišćavanje komunalnih, industrijskih i drugih vrsta otpadnih voda.
- Donošenje zakonskih i podzakonskih akata iz oblasti zaštite zraka, vode i tla od zagađivanja.
- Instaliranje stanica za monitoring i kontinuirano mjerenje koncentracije štetnih materija u zraku, posebno mobilnih imisionih stanica.
- Donošenje programa i plana praćenja kvaliteta zraka na području svih općina TK.
- Definiiranje sadašnjeg stanja kvaliteta zraka na čitavom području TK.
- Utvrđivanje izvora, vrste, kvaliteta i kvantiteta emisija štetnih materija u zrak.
- Utvrđivanje ciljeva kojim treba težiti kada je u pitanju željeni kvalitet zraka na području TK.
- Donošenje akcionih planova zaštite zraka na razini općina i TK, sa prioritetima i rokovima izvršenja.
- Uspostaviti cjelovito i sustavno praćenje emitovanja zagađenja u zrak i stanja kvaliteta zraka na području TK.
- Utvrditi stabilne izvore financiranja zaštite zraka, vodotoka i tla od zagađivanja.
- Donošenje kantonalnog plana zaštite okoline odnosno zaštite kvaliteta zraka, vode i tla.
- Uspostavljanje kontinuiranog monitoringa emitovanja zagađujućih materija u zrak kod svih većih emitera (energetika, industrija i saobraćaj).
- Uspostavljanje katastra-registra zagađivača zraka, vodotoka i tla na području TK.
- Izrada pregleda reonizacije područja TK sukladno kvaliteti zraka, odnosno izradi disperzivnog modeliranja u monitoringu kvaliteta zraka za područje TK.
- Izrada procjene koncentracija zagađujućih materija na pojedinim područjima i u različitim vremenskim razdobljima, odnosno ocjena izglednih promjena kao rezultat modifikacija u procesu.
- Donošenje regulative u kontroli emisija u zrak, odnosno određivanje maksimalno dozvoljenih emisija u zrak, koji su sukladno europskim standardima kvaliteta zraka.
- Definirati norme za odabir lokacija budućih izvora zagađujućih materija kako bi se minimizirao njihov utjecaj na okoliš.
- Voditi aktivnosti da se na postojeći toplinski sustav u TE Tuzla priključe i preostala područja Tuzle, Lukavca i Živinica.
- Na područjima gdje nije, sa tehno-ekonomskog stanovišta, opravdano priključenje na toplinski sustav TE Tuzla, nastojati da se koristi gorivo sa niskim sadržajem sumpora (ispod 1% sumpora).
- U cilju smanjenja utjecaja prometnih motornih vozila na zagađivanje zraka pooštriti mjere kontrole tehničke ispravnosti motornih vozila, te uvesti obveznu kontrolu sastava izduvnih plinova prometnih motornih vozila, optimalno regulirati promet, unaprijediti gradski autobuski promet i kontinuirano kontrolirati kvalitet goriva za motorna vozila.
- Intenzivirati inspeksijski nadzor kontrole poštivanja zakonske obveze o dozvoljenim emisijama štetnih zagađujućih materija u atmosferu iz industrijskih i termoenergetskih postrojenja, kao i iz individualnih ložišta na čvrsta goriva i poduzimati zakonske sankcije protiv subjekata koji krše propise iz ove oblasti.
- Izrada odgovarajućih stručnih studija o utjecaju zagađenog zraka, vode i tla na zdravlje stanovništva.
- Realizacija planova toplifikacije naseljenih mjesta, kao zamjena za korištenje peći na čvrsta goriva za grijanje stambenih objekata.
- Izrada i donošenje prostornih i urbanističkih planova naseljenih mjesta.
- Izgradnja sanitarnih deponija za odlaganje komunalnog, tehnološkog i drugog čvrstog otpada sukladno propisima iz ove oblasti.
- Izgradnja kantonalne sanitarne deponije čvrstog otpada, sukladno europskim standardima, što osigurava zaštitu vodotoka, zemljišta i zraka od zagađenja štetnim materijama.
- Recikliranje svih vrsta otpada u što većim količinama i korištenje izdvojenih sekundarnih sirovina.
- Maksimalno proširiti obuhvaćenost stanovništva, posebno u seoskim područjima, organiziranim prikupljanjem i odvoženjem svih vrsta otpadnih materijala.
- Opremanje općinskih komunalnih poduzeća suvremenom opremom i mehanizacijom za skupljanje otpadnih materijala, kao i kadrovsko jačanje ovih poduzeća.
- Saniranje (rekultivacija) i eliminiranje brojnih „divljih” deponija otpada i neodgovarajućih općinskih deponija i stvaranje uvjeta da ne dolazi do formiranja novih „divljih” deponija.
- Stvaranje uvjeta za rješavanje zbrinjavanja opasnog i specifičnog otpada, kao i svih vrsta tehnološkog otpada.
- Kontinuirano sprovođenje akcija edukacije stanovništva o potrebi zaštite vazduha, vode i zemljišta od zagađivanja, kao i sprovođenje akcija na čišćenju i uređivanju životne sredine.

Zaštita od požara na stambenim, privrednim i drugim građevinskim objektima

- Donošenje odgovarajućih zakonskih i podzakonskih akata, kao i odgovarajućih planova iz oblasti protivpožarne zaštite.
- Formiranje, opremanje i osposobljavanje odgovarajućih vatrogasnih jedinica, vatrogasnih društava i jedinica civilne zaštite za protivpožarnu zaštitu u svim općinama TK.
- Nabava i održavanje aparata za gašenje početnih požara u svi stambenim, poslovnim privrednim, školskim, javnim i drugim građevinskim objektima.
- Izgradnja i održavanje hidrantske mreže u naseljenim mjestima i privrednim poduzećima.
- Kontinuirano uklanjanje zapaljivih materijala iz podrumskih i tavanskih prostorija, kao i drugih prostorija.
- Kontinuirano održavanje prohodnosti stubišta u zgradama, požarnih stepenica i svih požarnih puteva, radi omogućavanja neometanog prilaza vatrogasnim vozilima.
- Obuka i edukacija stanovništva na području svih općina TK, svih uposlenika u privrednim poduzećima i drugim pravnim subjektima, a posebno pripadnika struktura civilne zaštite iz oblasti protivpožarne zaštite.

Zaštita od šumskih požara - preventivne mjere koje će poduzimati JP „Šume TK” d.d. Kladanj

Dosadašnja iskustva upućuju na opravdanost poduzimanja preventivnih mjera kojima je cilj da se požar što prije otkrije i suzbije. Dobro koncipirane preventivne mjere, uz njihovu kolektivnu provedbu mogu dati dobre rezultate. U vrijeme kada su opasnosti od požara povećane (proljeće-ljeto) nužno je organizirati osmatranje i hitno dojavljivanje, kako bi se moglo pristupiti brzom i energičnom gašenju požara, prije nego što bude zahvaćen veći prostor.

Izvidanje - osmatranje i dojavljivanje ima veliki značaj radi utvrđivanja pojave požara, smjera širenja požara radi upućivanja snaga na pravo mjesto. Iskustvo je pokazalo da osmatranje šume sa pozicija veće nadmorske visine nije efikasno i nije dalo očekivane rezultate, zbog toga što je teren pod šumom ispresjecan brojnim uvalama, vodotocima i orografijom koja onemogućava korektnu identifikaciju lokaliteta na kojem je požar nastao, zbog čega i slanje ekipa za gašenje požara i pronalaženje mjesta gdje je požar otežano. U tu svrhu podignute su osmatračnice s kojih se može vršiti efikasno osmatranje i hitno dojavljivanje u uprave šumskih gazdinstava iz kojih se upućuju mobilne ekipe za gašenje požara. Osmatračkih mjesta na razini poduzeća ima 15. Osmatrači požara dojavu požara obavljaju mobilnim telefonima.

Tabela 10: Prikaz rasporeda osmatračkih mjesta na području TK

R/b	Osmatračko mjesto	Zona osmatranja
1.	„Jurjevica” - tromeđa odjela	Šumarija „G. Drinjača”
2.	„Bratilo”	Šumarija „S. Drinjača”
3.	„Javorje” „Kuman”	Šumarija „Gostelja”
4.	„Mrka Ploča”	Šumarija „Tuzla”
5.	„Srnica”	Šumarija „Tuzla”
6.	„Humac”	Šumarija „Tuzla”
7.	„Vis-Kalesija”	Šumarija „Tuzla”
8.	„Brdo”	Šumarija „Banovići”
9.	„Johe-Crmjevski Vis” reon „Vrana”	Šumarija „Banovići”
10.	„Okresanica” - GJ „Maoča”	Šumarija „Srebrenik”
11.	„Golo Brdo” - GJ „Tinja Bistrica”	Šumarija „Srebrenik”
12.	„Visori” - GJ „Majevica-Jablanička rijeka”	Šumarija „Čelić”
13.	„Visoka Glavica” - GJ „Janja-Tavna”	Šumarija „Čelić”
14.	„Šaračka Brda”	Šumarija „Jelica” Sapna
15.	Šumarija „Jelovik”	Šumarija „Jelovik” Turalići Kladanj

Osim navedenog poduzeće provodi i sljedeće preventivne mjere:

- U šumama visokog uzgojnog oblika, koje su razvrstane u I stupanj opasnosti od požara, te u šumama od posebnog privrednog, ekološkog, zaštitnog ili drugog posebnog značaja, na rubnim dijelovima, koji graniče sa zapuštenim poljoprivrednim površinama, livadama i pašnjacima, tokom cijele požarne sezone Društvo, putem reonskih luga i uz pomoć mjesnog stanovništva, održava šumski red u cilju sprječavanja prijenosa požara sa tih površina na šumu.
- Na razini Društva i šumskim gazdinstvima formirane su interventne grupe zaposlenika za gašenje požara (štabovi na čelu sa komandantima i članovima štaba, te koordinatorom svih štabova). Ove interventne grupe opremljene su vozilima, potrebnim alatom za prvu intervenciju gašenja požara, sječu stabala i izradu protivpožarnih prosjeka u svrhu izrade vanrednih protivpožarnih prosjeka radi zaustavljanja daljeg širenja požara. Interventne grupe su obučene i osposobljene u oblasti zaštite od požara, a za rad sa motornim pilama angažiraju se zaposlenici iz proizvodnje - profesionalni sjekači,
- U Planu zaštite šuma od požara koji se svake godine donosi, detaljno je razrađena tematika ugroženosti šuma od požara, po stupnju ugroženosti, sa preglednim kartama, na kojima su ucrtani: protivpožarni prosjeci, putevi, šumske ceste, željezničke pruge, prirodne prepreke (vodene površine i goleti), osmatračko-dojavna mjesta sa zonama osmatranja, kaptaže za vatrogasna vozila i pumpe, mjesta za smještaj sredstava i opreme za gašenje požara i drugo.

- Planom zaštite od požara utvrđena je potrebna mehanizacija i oprema kao što su buldozeri, motorne pile, čelične metlanice i druga oprema za potrebe intervencije na gašenju požara,
- Svi objekti po šumskim radilištima opremljeni su protivpožarnim aparatima za početno gašenje požara, koji se redovito servisiranju i po potrebi nabavljaju novi.
- Uz pomoć reonskih lugara i okolnog mjesnog stanovništva pored redovnog nadziranja, pojačana je kontrola odlaganja smeća u blizini šuma koje su potencijalni izvori požara,
- Prirodni resursi vode (bazeni za vodu, kopani bunari, kanali, pojilišta za životinje) koje se mogu koristiti za gašenje požara na otvorenom prostoru redovito se čiste, a prilazni putevi za vatrogasna vozila održavaju se prohodnim,
- U svim šumama, bez obzira na stupanj ugroženosti od požara, vrši se uređivanje i održavanje čistim, postojećih pristupa vodenim resursima, za potrebe gašenja šumskih požara.
- Sva izletišta uz šumski pojas proglašena su šumama naročito ugroženim od požara i shodno tome propisane su mjere, sukladno Pravilniku o mjerama zaštite od šumskih požara i usjeva, koje će se i u narednom periodu primjenjivati i unaprjeđivati.
- Veći dio šumskog kompleksa pokriven je znacima upozorenja opasnosti od požara i zabrane loženja vatre, bacanja smeća, pušenja, zabrana ulaza vozila u šume, koje treba u narednom periodu obnavljati.
- Redovito, putem sredstava informiranja (radio i TV), stanovništvo se obavještava, putem naredbi i upozorenja o poduzimanju preventivnih i operativnih radnji, na sprječavanju nastanka požara, a sve u cilju što bolje edukacije stanovništva.

Na razini Društva nema formirane vatrogasne jedinice koja bi u slučaju nastanka požara većih razmjera činila primarni temelj za sprovođenje mjera protivpožarne zaštite, nego se stvaraju uvjeti za angažiranje VJ drugih subjekta, susjednih radnih jedinica, organizacionih struktura CZ i dr.

Problemi sa kojima se Društvo suočava, dugi niz godina, kada su u pitanju požari većih razmjera, je angažiranje velikog broja snaga i sredstava (kao što su požari iz 2000. godine u GJ „Turija” na općinama Lukavac i Gračanica, te požar iz 2003. godine a posebno požar koji se desio na području GJ „Oskova”, „Zelenboj” općina Banovići) gdje su požari, samo u nekoliko dana, progutali ogromna šumska prostranstva, kada je proglašeno i stanje prirodne nesreće.

U tim situacijama, JP „Šume TK” d.d. Kladanj, sa ukupnom rasplodivom radnom snagom i MTS-om, nije u mogućnosti da lokaliziraju i ugasi požare, te je neophodna pomoć vatrogasnih jedinica sa drugih općina i iz drugih poduzeća, a ponekad je potrebno i angažiranje oružanih snaga, struktura civilne zaštite susjednih općina i protivpožarne opreme drugih subjekata.

Zdravstvena zaštita ljudi od zaraznih i drugih bolesti - jačanje primarne zdravstvene zaštite na području TK

Postojeći sustav zdravstvene zaštite u Bosni i Hercegovini, u okviru kojeg zdravstvene usluge u velikom obimu pružaju ljekari specijalisti, treba zamjeniti integriranom zdravstvenom zaštitom, koju karakterizira sveobuhvatnost i kontinuitet, te izgradnjom odnosa između davaoca zaštite i populacije koji se bazira na međusobnom povjerenju. U okviru politike „Zdravlje za sve u 21 stoljeću” Svjetska zdravstvena organizacija utvrdila je cilj da ljudi u regiji treba da imaju pristup primarnoj zdravstvenoj zaštiti orijentiranoj ka obitelji i zajednici, koju podržava fleksibilan i odgovarajući sustav bolnica.

Ovaj model vodi ekonomičnijoj, efikasnijoj, više koordiniranoj i kontinuiranoj zdravstvenoj zaštiti zbog čega je Ministarstvo zdravstva aktivno uključeno u realizaciju projekta obiteljske medicine na području TK i sa Zavodom zdravstvenog osiguranja dalo je značajnu podršku implementaciji Projekta. Pilot projekat „Osnovno zdravstvo”, u okviru kojeg se najviše radilo na implementaciji obiteljske medicine, završen je 30. lipnja 2004. godine. Projekat je pilotiran u tri kantona ali se može konstatirati da je implementacija projekta bila najuspješnija na području TK.

Programiranje zdravstvene zaštite svih razina, uz dosljednu evaluaciju kao instrument financiranja zdravstvene zaštite, je temelj za ugovaranje zdravstvenih usluga i praćenje realizacije ugovorenih usluga. Ovim se načinom povećava kvalitet pruženih zdravstvenih usluga i veće zadovoljstvo osiguranika na području TK. Zavod za javno zdravstvo kao stručna institucija priprema temelj za izradu Programa zdravstvene zaštite na svim razinama.

Zaštita stanovništva od zaraznih bolesti, stalna kontrola higijensko-epidemiološke situacije

Razvoj racionalne mreže bolničke zdravstvene zaštite - razvoj nedostatnih kliničkih sadržaja zbog kojih se pacijenti upućuju u druge zdravstvene centre.

U toku je realizacija projekta Racionalizacije zdravstvenih usluga kao temelj za izradu Mreže bolničkih kapaciteta na području cijele BiH. Tuzlanski kanton je okarakteriziran kao dobar primjer racionalnosti kapaciteta bolničke zdravstvene zaštite. Uz manje korekcije, može zadovoljiti kriterije efikasnog sustava sa organizacijom i novih oblika bolničkih kapaciteta.

Osiguranje potrebnog broja i dobre preraspodjele medicinskih kadrova

Značajna aktivnost koja se mora voditi zajedno sa Ministarstvom naobrazbe i znanosti TK sa ciljem zadovoljenja potreba za nedostajućim kadrom i smanjenja broja zdravstvenih radnika i suradnika na listama službi za zapošljavanje.

Razvoj zdravstveno informacionog sustava

Neophodna aktivnost u procesima reforme zdravstvenog sustava sa ciljem boljeg praćenja indikatora zdravlja, efikasnije i jeftinije zdravstvene usluge i potrošnje u zdravstvu.

Standardizacija kliničkih postupaka i procedura na sekundarnoj i tercijarnoj razini

U toku je izrada kliničkih vodiča koje bi bile temelj za efikasnu i kvalitetnu zdravstvenu uslugu i dobar, racionalan i održiv zdravstveni sustav.

Ostale mjere preventivne zdravstvene zaštite

- Zdravstveno prosvječivanje stanovništva.
- Promocija zdravih stilova života.
- Kontinuirano praćenje kretanja zaraznih bolesti na području TK te širem i užem okruženju.
- Kontinuirano provođenje Programa obaveznih imunizacija.
- Epidemiološko izviđanje područja u TK i bliže okoline.
- Organizacija i nadzor higijenske vodoopskrbe stanovništva i asanacija vodnih objekata.
- Kontrola higijenske ispravnosti vode za piće kao i vode za higijenske potrebe stanovništva, sukladno zakonskim propisima.
- Kontrola ispravnosti uređaja za vodosnabdijevanje stanovništva i kanalizacionih instalacija.
- Kontinuirani nadzor nad proizvodnjom i prometom životnih namirnica, kao i zdravstveni nadzor nad osobama u proizvodnji i prometu životnih namirnica.
- Sanitarni nadzor nad uklanjanjem tečnog i čvrstog otpada.
- Sprovođenje protivepidemijskih mjera u stanovima oboljelih i u užoj okolini.
- Sprovođenje imunizacije ugroženog stanovništva protiv pojedinih zaraznih bolesti (sukladno indikaciji).
- Hospitalizacija i liječenje bolesnika u namjenskim ili privremenim objektima.
- Sanacija terena i sanitarnih uređaja poslije prestanka djelovanja prirodnih ili drugih nesreća.
- Epidemiološko izviđanje terena nakon prestanka djelovanja prirodnih ili drugih nesreća i to najmanje za 2 mjeseca kako bi se spriječila naknadna pojava zaraznih bolesti.
- Provođenje vakcinacije ljudi i životinja protiv zaraznih bolesti.
- Redovita kontrola higijenske ispravnosti životnih namirnica.

Zaštita životinja i namirnica životinjskog podrijetla

- Sprječavanje i lokalizacija pojava parazitarnih, zaraznih i uzgojnih bolesti životinja.
- Provođenje Zakonom propisanih veterinarskih mjera u zaštiti zdravlja životinja.
- Provođenje Zakonom propisanih mjera kontrole higijensko-zdravstvene ispravnosti namirnica životinjskog podrijetla u toku proizvodnje, prerade, i skladištenja istih.
- Kontrola higijenske ispravnosti stočne hrane i vode za napajanje stoke.
- Opremanje i osposobljavanje odgovarajućih općinskih službi za provođenje mjera zaštite životinja i namirnica životinjskog podrijetla.

Zaštita bilja i biljnih proizvoda od zaraznih bolesti

Mjera kojom se provodi zaštita bilja i biljnih proizvoda (povrće, voće, žitarice, ljekovito, ukrasno, krmno, stočno i druge vrste bilja i zasada, šume i šumske kulture, biljne sirovine, sjeme i gotovi proizvodi od bilja koji se koriste za ishranu i liječenje) od radioaktivne, kemijske i biološke kontaminacije i svih drugih oblika zagađivanja, kao i zaraznih bolesti i štetočina koje napadaju bilje.

- Izbor optimalnih sorti bilja i pravilan uzgoj.
- Poduzimanje propisanih mjera zaštite bilja i biljnih proizvoda od biljnih bolesti, štetočina i požara.
- Kontrola ispravnosti i načina primjene sredstava za zaštitu bilja, sukladno standardima i normativima iz oblasti poljoprivrede.
- Kontrola ispravnosti sušenja, silaže i skladištenja bilja i načina proizvodnje biljnih proizvoda,
- Edukacija proizvođača bilja i biljnih proizvoda.
- Suzbijanje bolesti, štetočina i korova najuspješnije je primjenom sustava integralne zaštite. Ovaj sustav podrazumjeva kombinovanu primjenu svih mjera kojima se štetne vrste dovode do razine da ne utječu znatno na smanjenje prinosa, uz istovremenu manju uporabu fitofarmaceutskih sredstava i bolje očuvanje životne sredine. Integralna zaštita podrazumjeva uporabu agrotehničkih, mehaničkih, fizikalnih, bioloških i kemijskih mjera. Neke mjere (posebno agrotehničke) provode se preventivno, kako bi se spriječila jača pojava biljnih bolesti, štetočina i korova a druge mjere provode se kurativno i njima se suzbijaju nametnici.
- Ukazivanje proizvođačima i javnosti na značaj ostalih mjera zaštite bilja osim kemijskih (plodored, obrada zemljišta, izbalansirana ishrana, uporaba otpornih sorti i hibrida i drugo). Navedene mjere utječu na smanjenje potencijalne pojave biljnih bolesti, štetočina i korova.
- Razmatranje i predlaganje mjera za suzbijanje biljnih bolesti štetočina i korova uz ograničenu primjenu fitofarmaceutskih sredstava. Ovakva strategija u kontroli biljnih bolesti, štetočina i korova je važna sa ekonomskog i ekološkog stanovišta jer se sa njom postiže veća efikasnost uz manju potrošnju fitofarmaceutskih sredstava po jedinici površine.
- Jačanje Izvještajno prognozne službe i Savjetodavnih stručnih službi Poljoprivrednog zavoda Tuzla.

Radiološko-kemijsko-biološka zaštita

- Uspostavljanje sustava za RHB osmatranje, izviđanje i kontrolu.
- Formiranje, opremanje i osposobljavanje jedinica civilne zaštite za RHB zaštitu, sukladno potrebama i mogućnostima u općinama i jedinica za RHB zaštitu na razini TK.
- Uspostavljanje propisanog sustava preventivne zaštite u pravnim subjektima, koji u svakodnevnom procesu rada koriste RHB sredstva.
- Kontrola ispravnosti sredstava za RHB zaštitu.
- Nabava i distribucija opreme za RHB zaštitu stanovništva.
- Edukacija stanovništva i povjerenika civilne zaštite za RHB zaštitu.
- Uspostavljanje sustava za uzbunjivanje stanovništva u slučaju RHB opasnosti.

Zaštita od minsko-eksplozivnih i neeksplozivnih ubojnih sredstava**Kontinuirano provođenje akcija prikupljanja NUS-a i MES-a od stanovništva**

Ovo je najvažnija preventivna mjera u zaštiti života ljudi od NUS-a i MES-a koji je zaostao iz proteklog rata.

Timovi civilne zaštite su jedina formacija koja je u potpunosti opremljena i obučena za kvalitetno i efikasno izvršavanje ovih zadataka. Dosadašnje iskustvo govori da stanovništvo i dalje, u svom posjedu, ima znatne količine NUS-a i MES-a, te se nameće kao prioritetan zadatak da se ova aktivnost obavlja i u narednom periodu.

Izrada projekata deminiranja i trajnog obilježavanja površina kontaminiranih NUS-om i MES-om

Blagovremena izrada projektne dokumentacije za deminiranje i trajno obilježavanje kontaminiranih površina je jedan od preduvjeta za izradu Liste prioriteta za deminiranje i trajno obilježavanje kontaminiranih površina.

Da bi se navedena projektna dokumentacija kvalitetno i pravovremeno uradila neophodno je da dobro funkcionira suradnja na liniji: Općinska/Gradska služba civilne zaštite – Kantonalna uprava civilne zaštite – Regionalni ured BH MAC-a Tuzla.

Sprovođenje propisanih procedura kod obilježavanju pojedinačno prijavljenog NUS-a i MES-a od strane građana i drugih osoba

Sukladno Federalnom zakonu o zaštiti i spašavanju i odgovarajućim pravilnicima iz ove oblasti, građani i druge osobe dužne su, o otkrivenom NUS-u, odmah obavijestiti najbliži OC CZ ili policijsku stanicu. Također, je neophodno, na odgovarajući način, obilježiti mjesto gdje je pronađen NUS i po mogućnosti to mjesto osigurati do dolaska ovlaštenih osoba za preuzimanje NUS-a.

Ako se NUS pronađe u naseljenom mjestu, gdje objektivno prijeti veća opasnost za sigurnost ljudi i materijalnih dobara, fizičko osiguranje mjesta, gdje se nalazi NUS, vrši do dolaska osoba nadležnih za preuzimanje i uništavanje NUS-a, nadležna policijska uprava.

Stalna edukacija stanovništva, a naročito djece, o opasnostima koje predstavljaju minska polja i pojedinačni NUS-a i MES-a

Programi edukacije stanovništva o opasnostima koje predstavlja NUS i MES moraju biti prilagođeni kategoriji stanovništava kojoj su namjenjeni.

Imajući u vidu da su djeca i omladina, na žalost, u samom vrhu stradanja od NUS-a i MES-a, neophodno je da se posebna pažnja posveti ovoj kategoriji stanovništva.

Edukacija kroz školske i vanškolske aktivnosti treba da bude stalna obveza svih struktura društva koje su uključene u rad sa ovom ciljnom grupom. Programi kao što su „Svjesnost o postojanju mina” i slični moraju biti nastavljeni i stalno obogaćivani novim sadržajima i tematikom.

U realizaciji aktivnosti u Zaštita od minsko-eksplozivnih i neeksplozivnih ubojnih sredstava, iako nisu predviđeni Zakonom o deminiranju, aktivno će kao i do sada sudjelovati Kantonalni i općinski koordinatori za deminiranje sukladno standardnim operativnim procedurama propisanim od BH MAC-a.

Preventivne mjere u rudarstvu

U cilju preventivne zaštite od opasnosti u rudnicima TK, a posebno u rudnicima uglja i rudniku soli, te rudnicima koji se bave eksploatacijom nemetalnih mineralnih sirovina, sva zakonska regulativa vezana za eksploataciju prilagođena je: Zakonu o rudarstvu, Zakonu o zaštiti na radu i Statutu privrednog društva.

Sukladno navedenim pravnim aktima doneseni su Pravilnici o zaštiti na radu i Pravilnici o radu čete za spašavanje, specijaliziranim jedinicama i vatrogasnim jedinicama organiziranim u privrednim društvima.

Također, sukladno zakonskoj regulativi, svi rudnici na poručju TK raspolažu sa Planovima zaštite i spašavanja od većih havarija i skupnih udesa.

Efikasnost preventivne zaštite i spašavanja u rudnicima ovisi od:

- Primjene suvremenih tehnologija i metoda eksploatacije.
- Funkcioniranja zaštitnih uređaja za pravovremeno registriranje opasnih plinova i drugih štetnih materija.
- Osposobljenosti i obučenosti zaposlenih, vezano za zaštitnu opremu.
- Organiziranosti službi spašavanja, odnosno četa za spašavanje.
- Organiziranosti službe zaštite na radu.

U svim rudnicima uglja na području TK formirane su čete za spašavanje ljudi i materijalnih dobara u slučaju rudarskih nesreća svih vrsta, koje su u potpunosti opremljene svim materijalno-tehničkim sredstvima za zaštitu i spašavanje.

Obučenost članova ovih četa je na visokoj razini, tako da mogu uspješno djelovati u slučaju rudarskih i drugih nesreća na području TK, a po potrebi i na drugim kantonima.

Za zaštitu imovine i osoba rudnici uglja na području TK su se organizirali na sljedeći način:

- Četa za spašavanje intervenira pri udesima vezanim za podzemnu eksploataciju.
- Specijalizirane jedinice za površinske kopove interveniraju pri udesima na površinskim kopovima.
- Vatrogasne jedinice interveniraju u slučaju udesa na svim površinskim kopovima.

Organizacija i brojno stanje četa za spašavanje

Ove službe organizirane su pri rudnicima Banovići, Đurđevik i Kreka i to veličine čete ili odjeljenja.

U RMU „Banovići”, u rudniku „Podzemna eksploatacija”, formirana je četa za spašavanje, koja broji 80 članova, sa formacijom: Starješina čete - 1, Zamjenik starješine čete - 1, Vođa ekipe - 15, Zamjenik vođe ekipe - 15, Član ekipe - 46, Oružar - 1 i Ljekar - 1.

U rudniku „Đurđevik” formirana je četa za spašavanje, koja broji 66 članova, sa formacijom: Starješina čete - 1, Zamjenik starješine čete - 2, Vođa akcije - 6, Vođa ekipe - 6, Zamjenik vođe ekipe - 6, Član ekipe - 29, Oružar - 1 i Rezervni član čete - 15.

U RU „Kreka” formirana je četa za spašavanje, u rudniku „Mramor”, koja broji 49 članova (Starješina čete - 1, Vođa akcije - 5, Vođa ekipe - 5, Zamjenik vođe ekipe - 5, Član ekipe - 30, Majstor - 2 i Ljekar - 1).

U RU „Kreka” formirana je i centralna četa za spašavanje koja broji 7 članova (Rukovodilac - 1, Vođa akcije - 4, Majstor - 1, Vozač - 1).

U RU „Kreka” formirane su vatrogasne jedinice pri rudnicima „Mramor” (sa 21 članom), „Dubrave” (sa 28 članova) i „Šikulje” (sa 27 članova). U RMU „Đurđevik” formirana je vatrogasna jedinica sa ukupno 19 članova.

Specijalna jedinica Rudnika „Đurđevik” broji 30 izvršitelja.

Dosadašnje iskustvo potvrđuje da svi pripadnici navedenih jedinica, koji su dobro obučeni i opremljeni, mogu odgovoriti svim zahtjevima spašavanja u rudnicima.

Međutim, za slučaj većih nesreća ili havarija, bilo bi potrebno angažirati dodatno ljudstvo iz rudnika, a u krajnjem slučaju i druge pripadnika civilne zaštite (jedinice opće i specijalizirane namjene).

Slijeganje zemljišta uslijed eksploatacije ruda i mineralnih sirovina

Monitoring stijenskog masiva kao glavna preventivna odnosno kontrolno-regulatorna mjera, mora se implementirati u projektovanoj strukturi i dinamici.

Na ovaj način, komparirajući rezultate pojedinih dijelova monitoringa te dovodeći ih u međusobnu korelaciju, mogu se donositi pravovremeni zaključci i usmjeravati dalje aktivnosti do njihovog prestanka i realizacije naknadnih radnji koje su sukladne Zakonu o rudarstvu.

Preventivne mjere koje će poduzimati Crveni križ TK

S obzirom na ulogu Crvenog križa da shodno svojim principima djelovanja pomaže ugroženim ljudima, pripravnost i odgovor na prirodne i druge nesreće je jedna od njegovih primarnih aktivnosti, bez obzira na to da li se radi o malim i lokaliziranim prirodnim nesrećama ili onima velikih razmjera, unutrašnjim konfliktima i sukobima ili međunarodnim oružanim sukobima.

Program pripreme u slučaju katastrofa Crveni križ Tuzlanskog kantona realizira sukladno principima i pravilima djelovanja pokreta Crvenog križa i Crvenog polumjeseca, statutarnih ovlaštenja, kao i ovlaštenja datih u Zakonu o Crvenom križu FBiH i Crvenom križu/krstu Bosne i Hercegovine.

Potpisivanjem Sporazuma o organiziranju Službe zaštite i spašavanja Crvenog križa FBiH i Federalne uprave Civilne zaštite stvoreni su zakonski uvjeti da Crveni križ u suradnji sa ostalim nadležnim subjektima postane ravnopravan i respektabilan partner u planiranju i odgovoru na nesreće.

Obuka građana u pružanju prve pomoći

Crveni križ Tuzlanskog kantona (u daljem tekstu: CK TK) realizira program obuke građana u pružanju prve pomoći. Prva pomoć je tradicionalna aktivnost Crvenog križa čiji je cilj unaprjeđenje znanja i osposobljenost opće populacije u pružanju prve pomoći. Osnovne ciljne grupe u implementaciji svih zdravstvenih programa su, prevashodno, mladi, potom opća populacija, posebno vozači motornih vozila, uposleni u poduzećima, te višenamjenske terenske ekipe kroz programe pripreme i odgovora na katastrofu. Većina organizacija Crvenog križa na području TK su kvalitetno materijalno i kadrovski osposobljene za provođenje obuke iz Prve pomoći, ali je neophodno osigurati bolje uvjete za obuku, obnoviti opremu nabavom savremenijih učila. Edukaciju obavljaju instruktori prve pomoći koji su završili osnovni kurs prve pomoći i na temelju njega dobili relevantan certifikat.

Obuka prve pomoći odvija se u nekoliko segmenata:

- Obuka iz prve pomoći za mlade u osnovnim i srednjim školama i nastavnike – instruktore prve pomoći. Ova obuka obavlja se svake godine u periodu veljača – ožujak u svim osnovnim i većini srednjih škola na području TK. Obuka se radi po jedinstvenom programu usvojenom na razini Društva CK BiH. Provjera znanja stečenih na obuci obavlja se kroz školska, općinska i kantonalna takmičenja ekipa CK. Svake godine obuku završi najmanje 750 učenika, od kojih oko 150 učestvuju na kantonalnom takmičenju. Važno je istaći da se svake godine sustav obuke unaprjeđuje novim saznanjima i metodama pružanja prve pomoći koje se uvode i medicinskim službama za spašavanje i da je u edukaciju uključena obuka iz reanimacije. Učesnici, pored osnovnog kursa iz prve pomoći, završe i obuku na realističnim prikazima nesreća i povreda sa kojima se mogu susresti u svakodnevnom životu (povrijeđeni u prometnoj nesreći, stradali u minskom polju, povrijeđeni uslijed prirodnih nepogoda, itd.).

- Obuka građana u pružanju prve pomoći. Ova obuka provodi se u ovisnosti od kapaciteta općinskih organizacija CK. Najčešći vidovi pomoći građanima odvijaju se u povratničkim mjesnim zajednicama i u MZ čija je teritorija zagađena minama. U procesu je održavanje kurseva prve pomoći za poduzeća i organizacije čiji radnici, po prirodi posla, trebaju znati osnovne elemente u pružanju prve pomoći povrijeđenim i unesrećenim na radnom mjestu. Plan je da se ti kursevi provode za uslužne djelatnosti (ugostitelje, mesare, ribare, krojače) kao i za radnike uposlene u rudnicima, kamenolomima, građevinskim objektima i slično.

- Obuka iz prve pomoći za vozače motornih vozila. Crvenom križu u BiH je po Zakonu o osnovama sigurnosti prometa na putevima u Bosni i Hercegovini koji je stupio na snagu u lipnju 2006. godine, pripalo ekskluzivno pravo za obuku vozača iz nastavnog predmeta pružanja prve pomoći osobama povrijeđenim u prometnoj nesreći. Sukladno važećim Pravilnikom o uvjetima i načinu organiziranja ispita za vozače motornih vozila organizacije CK općina/grada na području TK kadrovski i materijalno su osposobljene za kvalitetno provođenje obuke iz prve pomoći. Posebno je važno istaći da ljekari koji vrše obuku imaju obvezu redovnog certificiranja koje se organizira od strane Crvenog križa FBiH. Tijekom godine, na području Tuzlanskog kantona, organizacije CK općina/grada izvrše obuku iz prve pomoći za oko 7.500 vozača motornih vozila.

Crveni križ Tuzlanskog kantona s ciljem popularizacije prve pomoći provodi i razne promotivne aktivnosti i manifestacije poput obilježavanja Svjetskog dana prve pomoći i natjecanja ekipa prve pomoći. Provođenjem Prve pomoći na području Tuzlanskog kantona Crveni križ godišnje obuhvati oko 10.000 osoba.

Dobrovoljno darivanje krvi

Crveni križ TK, u suradnji sa Poliklinikom za transfuziologiju UKC-a u Tuzli, organizira akcije dobrovoljnog darivanja krvi, na temelju zajednički sačinjenog i usklađenog godišnjeg plana, kojim je predviđeno da krv daruje 2,5% građana TK, starosne dobi od 18 do 60 godina za žene i do 65 godina za muškarce. Zbog povećanih potreba za krvlju i krvnim preparatima za potrebe Klinike za srce iz Tuzle i Opće bolnice iz Gračanice obavljaju se dodatne akcije kako bi se udovoljilo potrebama.

U okviru programa Dobrovoljnog darivanja krvi organizacije Crvenog križa rade na promociji dobrovoljnog darivanja krvi, učestvuju u organizaciji i provođenju akcija davanja krvi na području Tuzlanskog kantona. Kroz program dobrovoljnog darivanja krvi Crveni križ provodi aktivnosti motiviranja i organiziranog okupljanja dobrovoljnih darivalaca krvi, populariranja darivalaštva, utvrđivanja uvjeta za dodjelu priznanja i dodjele priznanja dobrovoljnim darivateljima krvi.

U cilju nagrađivanja višestrukih darivatelja krvi, u povodu obilježavanja Svjetskog dana dobrovoljnog darivanja krvi (14. lipanj) i Dana otvorenih vrata Crvenog križa i transfuzija (14-22. lipanj) u strukturi Crvenog križa organiziraju se susreti dobrovoljnih darivalaca krvi na kojima se dodjeljuju najviša priznanja dobrovoljnim davaocima krvi.

Pored organiziranja akcija, CK TK radi i na promociji dobrovoljnog darivalaštva krvi. Promocija se odvija kroz edukaciju animatora i organizatora akcija dobrovoljnog darivanja krvi, izradu prigodnih brošura za građane i plakata kojim se građani informiraju o akcijama. Aktivnosti na promociji dobrovoljnog darivalaštva krvi neophodno je unaprijediti na način da se kroz kvalitetniju financijsku podršku organa vlasti na svim razinama osiguraju sredstva za sve promotivne aktivnosti, posebno za tiskanje prigodnih brošura, druženje dobrovoljnih darivalaca krvi, nagrađivanje višestrukih darivatelja i edukaciju volontera-promotora i organizatora akcija dobrovoljnog darivanja krvi.

Program svjesnosti o postojanju mina

Jedna u nizu protuminskih akcija je i ovaj program koji se implementira od kraja 1996. godine od strane obučeni instruktora. Program je preventivnog karaktera jer se njime građani, a posebno djeca, upozoravaju na opasnosti od mina u svom okruženju i informiraju o svim organizacijama i institucijama nadležnim za deminiranje i pomoć u slučaju da se nađu u blizini ili u samom minskom polju.

Ovaj program realizira se putem prigodnih prezentacija, distribucijom letaka i plakata sa upozorenjem, obavještanjem učenika, poljoprivrednika, šumara, ribara i građana drugih zanimanja koji se kreću u rizičnim zonama. Značajnu ulogu u realiziranju ovog programa imaju mediji, škole, kao i natjecanje, koje se svake godine organizira u svim osnovnim školama TK, na razini općina i Kantona.

Ciljne grupe programa su prevashodno djeca, poljoprivrednici, lovci i robolovci, šumski radnici, povratnici. Na terenu ga provode instruktori, a svake godine se organiziraju natjecanja učenika na općinskoj, kantonalnoj i federalnoj razini koje se održava u toku Nedjelje/ Tjedna „Upozoravanja na opasnost od mina“ (od 03. do 12.12.).

Program priprema i odgovora na prirodne i druge katastrofe

S obzirom na ulogu Crvenog križa da shodno svojim principima djelovanja pomaže ugroženim ljudima, pripravnost i odgovor na prirodne i druge nesreće je jedna od njegovih primarnih aktivnosti, bez obzira na to da li se radi o malim i lokaliziranim prirodnim nesrećama ili onima velikih razmjera, unutarnjim konfliktima i sukobima ili međunarodnim oružanim sukobima.

Crveni križ u cijeloj BiH kontinuirano provodi aktivnosti na stvaranju uvjeta da na svim razinama djelovanja bude osposobljen za sprečavanje i ublažavanje posljedica nesreća, odnosno da pruži adekvatnu i pravovremenu zaštitu ugroženom stanovništvu. Početni pozitivni rezultati koji su realizirani kroz obuku i djelomično opremanje višenamjenskih terenskih ekipa (u daljem tekstu: VTE), rezultati i reagiranje tih jedinica na terenu prilikom prirodnih nesreća koje su se desile u posljednje vrijeme, stvaraju obveze da se ovaj program još kvalitetnije razvija. Na području TK u 6 organizacija Crvenog križa formirane su VTE koje su sastavljene od 14 članova, koji su, po svojim zadacima, grupirani u timove za pružanje prve pomoći, logistiku, psihosocijalnu zaštitu, službu traženja i sustav veze. Svi članovi obučeni su po jedinstvenom programu, a zahvaljujući suradnji sa CK iz Norveške, ove ekipe posjeduju dio osobne i kolektivne opreme.

Potpisivanjem Sporazuma o organiziranju Službe zaštite i spašavanja Crvenog križa FBiH i Federalne uprave Civilne zaštite stvoreni su zakonski uvjeti da Crveni križ u suradnji sa ostalim nadležnim subjektima postane ravnopravan i respektabilan partner u planiranju i odgovoru na nesreće. S tim u svezi formirana je Služba zaštite i spašavanja Crvenog križa FBiH, koja će u slučaju potrebe biti mobilizirana i djelovati po naredbi Federalnog štaba civilne zaštite. Tim Službe zaštite i spašavanja Crvenog križa TK sastavljen od 12 članova je jedan od 10 timova koji uz Rukovodstvo CK FBiH čine Službu zaštite i spašavanja CK FBiH.

Zahvaljujući stvorenim zakonskim okvirima, Crveni križ Grada Tuzla u suradnji sa Civilnom zaštitom Grada Tuzla formirao je Službu zaštite i spašavanja koja svoje poslove obavlja u dvije faze, i to faza spašavanja (za vrijeme trajanja prirodne ili druge nesreće) i faza otklanjanja posljedica koje su nastupile štetnim djelovanjem prirodne ili druge nesreće.

Crveni križ TK planira u narednom periodu intezivirati aktivnosti na formiranju službe zaštite i spašavanja na kantonalnoj razini, kao i pružiti podršku organizacijama CK općina na području TK, da u suradnji sa nadležnim institucijama formiraju službe zaštite i spašavanja u svojim zajednicama.

U cilju usavršavanja i provjere znanja članova VTE i službi zaštite i spašavanja, svake godine se održavaju po dvije vježbe na terenu, kojima se simuliraju nesreće i u suradnji sa CZ, policijom, vatrogascima i službama hitne pomoći vrši evakuacija i zbrinjavanje građana. Ovo su dragocjena iskustva i provjera naših sposobnosti i opremljenosti u slučaju nesreća.

Služba traženja i obnavljanje obiteljskih veza u slučaju katastrofa (OPV)

Crveni križ TK kroz program Službe traženja pruža pomoć žrtvama oružanih sukoba, prirodnih katastrofa i drugih

hitnih situacija, te omogućava obnavljanje i održavanje veza između članova obitelji koje su se razdvojile usljed sukoba, prirodnih katastrofa uzrokovanih dejstvom čovjeka ili prirode, te međunarodne migracije. Obnavljanje obiteljskih veza (OPV) opći je termin koji se odnosi na niz aktivnosti čija je svrha da se spriječe nasilno razdvajanje članova obitelji i njihov nestanak, te obnavljanje i održavanje kontakta između članova obitelji i rasvjetljavanje sudbine osoba koje su prijavljene kao nestale.

Za sve osobe u BiH i inozemstvu koje su izgubile kontakt sa svojom obitelji, a postoje određeni stupanj hitnosti i humanitarni razlozi (bolest, starost, slabost), za pomoć u ponovnom uspostavljanju obiteljskih veza Služba traženja omogućava slanje obiteljskih poruka Crvenog križa i pokretanje zahtjeva za traženje kada poštanske usluge ili druge metode komunikacije nisu dale rezultate.

Usluge Službe traženja:

- Prosljeđivanje obiteljskih vijesti – razmjena poruka Crvenog križa
- Prijem i obrada zahtjeva za traženje – traženje osoba prijavljenih kao nestale u proteklim ratovima
- Spajanje obitelji
- Slanje osobnih dokumenata
- Osiguravanje potvrda iz postojećih arhiva – vezanih za prošle ratove.

Prijem i distribucija humanitarne pomoći

Crveni križ uz pomoć donatora u strukturi Crvenog križa, kao i domaćih i međunarodnih donatora, blagovremeno reagira u odgovoru na prirodne katastrofe kroz osiguranje donacija koje se sukladno potrebama distribuiraju ugroženom stanovništvu.

U slučaju prirodne katastrofe Crveni križ Tuzlanskog kantona pokreće, organizira i provodi vanredne akcije kojima se prikuplja pomoć osobama u potrebi, kao i žrtvama katastrofa i izvanrednih situacija. Prikupljanje pomoći prvenstveno se odnosi na osiguranje donacija kroz pokret Crvenog križa, kako u zemlji, tako i kroz suradnju sa drugim organizacijama Crvenog križa u svijetu. Osim ovog načina osiguranja donacija, prikupljanje humanitarne pomoći vrši se putem direktnih apela upućenim građanima, kao i privrednim subjektima, institucijama i drugim organizacijama civilnog društva.

Koristeći sve navedene načine prikupljanja pomoći, tokom stanja prirodne nesreće u 2014. godini organizacije Crvenog križa na području TK prikupile su i distribuirali različite vrste humanitarnih roba u vrijednosti od oko 4.000.000,00 KM.

Distribucija humanitarne pomoći osobama pogođenim stanjem prirodne nesreće vrši se sukladno procjenama potreba na temelju kojih se definiraju kriteriji za točno određenu vrstu humanitarne pomoći.

Za kvalitetan odgovor na humanitarne potrebe građana pogođenih prirodnim i drugim katastrofama neophodno je na razini Tuzlanskog kantona utvrditi jasne kriterije koji bi definirali sadržaj humanitarne pomoći u paketima hrane i higijene, po kojim kriterijima i čijim naredbama se dodjeljuje pomoć, način distribucije i način izvještavanja o izvršenoj distribuciji prikupljene humanitarne robe.

Također je neophodno stvoriti uvjete za prijem humanitarne robe i njeno sortiranje u slučaju prirodnih i drugih nesreća što podrazumijeva postojanje adekvatnog magacinskog prostora, vozila i pomoćnih mašina za utovar i istovar robe.

4. OSNOVNI CILJEVI, ZADACI I NAČIN OSTVARIVANJA ZAŠTITE I SPAŠAVANJA SA SMJERNICAMA ZA ORGANIZIRANJE SNAGA I SREDSTAVA CIVILNE ZAŠTITE, ODNOSNO SNAGA ZAŠTITE I SPAŠAVANJA

4.1. Ciljevi zaštite i spašavanja

Kantonalna uprava civilne zaštite

Da bi se osigurao odgovarajući razvoj zaštite i spašavanja na području TK, potrebno je definirati najvažnije razvojne ciljeve i zadatke zaštite i spašavanja za period 2018.-2022. godina. Definiranje ovih ciljeva i zadataka podrazumijeva sveobuhvatno i precizno sagledavanje dostignute razine zaštite i spašavanja na području TK, na temelju čega se, sljedeći ciljevi i zadaci zaštite i spašavanja mogu definirati kao najvažniji:

- Strateški cilj 1. Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja,
- Strateški cilj 2. Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara i vatrogastva,
- Strateški cilj 3. Unaprjeđenje međuinstitucionalne suradnje, suradnje sa civilnim društvom, medijima i poslovnim sektorom.

Strateški cilj 1. - Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja ostvariti će kroz sljedeće aktivnosti:

- A. Razvoj sustava komunikacija i ranog upozoravanja
- B. Opremanje službi i jedinica civilne zaštite za provođenje i organiziranje zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća
- C. Uvođenje GIS-a
- D. Obučavanje i uvježbavanje struktura civilne zaštite
- E. Jačanje inspekcijaskog nadzora nad provođenjem mjera zaštite i spašavanja
- F. Edukacija i informiranje stanovništva
- G. Financijska i materijalna podrška općinama/Gradu Tuzla
- H. Ubrzavanje procesa deminiranja i adekvatno skladištenje MES i NUS
- I. Istraživanje i razvoj

Strateški cilj 2. - Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara i vatrogastva ostvariti će kroz:

- A. Poboljšanje stanja u vatrogastvu
- B. Opremanje vatrogasnih jedinica i objekata, investiciona izgradnja
- C. Osposobljavanje vatrogasnih jedinica
- D. Unaprjeđenje sustava preventivne zaštite
- E. Edukacija stanovništva
- F. Unaprjeđenje suradnje

Strateški cilj 3. - Unaprjeđenje međuinstitucionalne suradnje, suradnje sa civilnim društvom, medijima i poslovnim sektorom ostvariti će se na svim razinama u sektorima voda, zaštite okoliša, zaštite i spašavanja, prostornog planiranja s ciljem smanjenja rizika od prirodnih i drugih nesreća.

U narednim tabelama detaljnije su obrazložene navedene aktivnosti sa utvrđenim rokovima za njihovu realizaciju, nosiocima i potrebnim finansijskim sredstvima.

Tabela 11: KUCZ - Strateški cilj 1. - Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja

Aktivnosti	Rokovi					Nositelji	Financiranje	Napomena
	2018	2019	2020	2021	2022			
Strateški cilj 1. Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja								
A. Razvoj sustava komunikacija i ranog upozoravanja								
1. Izgraditi osnovne sustava ranog upozoravanja na području TK						Ravnatelj, šef KOC	350.000,00	
2. Opremiti kantonalne službe zaštite i spašavanja sa sredstvima veze i uspostaviti komunikacijsku povezanost KOC sa službama hitnog djelovanja (policija, služba hitne pomoći, vatrogasci)						Ravnatelj, šef KOC	25.000,00	
3. Pobojšati komunikacijsku uvezanost Kantonalnog operativnog centra sa općinskim operativnim centrima civilne zaštite						Ravnatelj, šef KOC	10.000,00	
4. Nabava drona s kamerom i GPS sustavom (DJI Phantom 4pro ili sl.)						Ravnatelj, šef KOC	5.000,00	
B. Opremanje službi i jedinica civilne zaštite za provođenje i organizaciju zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća								
1. Nabava uniformi za jedinice opće namjene u općinama (za formaciju od jednog voda)							195.000,00	
2. Opremanje službi zaštite i spašavanja TK						Ravnatelj, stručni suradnik za ekonomsko-financijske poslove	250.000,00	
3. Nabava kombi vozila za službe zaštite i spašavanja							45.000,00	
4. Nabava čamaca sa čvrstim dnom za potrebe službe za zaštitu na vodi i pod vodom i OSCZ							100.000,00	

Tabela 12: KUCZ - Strateški cilj 1. - Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja

Aktivnosti	Rokovi					Nositelji	Financiranje	Napomena
	2018	2019	2020	2021	2022			
Strateški cilj 1. Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja								
C. Uvođenje GIS-a								
1. Pribavljanje GIS podloga (ortofoto snimci i dr.)						Rukovodilac sektora za zis, zop i vatrogastvo	-	GIS kao moćan alat baziran na tematskom kartiranju područja, uvezan sa drugim podacima kao što su demografski, prostorno-planski, hidrografski, seizmički, klimatski, i sl. može ukazati na stupanj izloženosti opasnostima i olakšati aktivnosti u fazama spašavanja i saniranja posljedica.
2. Licenciranje software MapInfo Professional						Ravnatelj, komisija za javne nabave	5.000,00	
3. Kupovina računarske opreme							10.000,00	
4. Obučavanje uposlenika						Dobavljač GIS softwera	1.000,00	
D. Obučavanje i uvježbavanje struktura civilne zaštite								
1. Obučavanje i uvježbavanje pripadnika službi zaštite i spašavanja TK							21.000,00	
2. Obučavanje i uvježbavanje pripadnika jedinica opšte namjene						Ravnatelj, Sekretar, Sektor za zis, zop i vatrogastvo	15.000,00	
3. Obuka članova KŠCZ							-	
4. Organizacija pokaznih vježbi VTE (višenamjenskih terenskih ekipa CK TK)							10.000,00	

Tabela 13: KUCZ - Strateški cilj 1. - Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja

Aktivnosti	Rokovi					Nositelji	Financiranje	Napomena
	2018	2019	2020	2021	2022			
Strateški cilj 1. Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja								
E. Jačanje inspeksijskog nadzora nad provođenjem mjera zaštite i spašavanja								
1. Popunjavanje radnog mjesta Glavni kantonalni inspektor za civilnu zaštitu, zaštitu od požara i vatrogastvo						Ravnatelj	90.000,00	Proračun TK
2. Provođenje inspeksijskog nadzora u kantonalnim organima uprave i kantonalnim ustanovama, općinama i pravnim osobama od značaja za kanton i općinu/grad						sekretar Uprave, Inspektorat za zaštitu i spašavanje	-	
F. Edukacija i informiranje stanovništva								
1. Ažurno vođenje web stranice KUCZ						Šef KOC	-	
2. Izrada Vodiča kroz postupak za ostvarivanje prava na pristup informacijama kojima raspolaže KUCZ						Sekretar KUCZ	-	
3. Informiranje medija o svim značajnim zbivanjima iz oblasti zaštite i spašavanja						Ravnatelj, Pomoćnik ravnatelja, Šef KOC	-	
4. Organiziranje okruglih stolova i tematskih skupova						Ravnatelj	8.000,00	

Tabela 14: KUCZ - Strateški cilj 1. - Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja

Aktivnosti	Rokovi					Nositelji	Financiranje	Napomena
	2018	2019	2020	2021	2022			
Strateški cilj 1. Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja								
G. Financijska i materijalna podrška općinama/Gradu Tuzla								
1. Dodjela jednokratne novčane pomoći općinama/Gradu Tuzla i to za: a) Financiranje hitnih mjera zaštite i spašavanja u toku djelovanja prirodne ili druge nesreće, b) Pružanje pomoći za ublažavanje i otklanjanje izravnih posljedica prirodnih i drugih nesreća, c) Financiranje i isplatu naknade za rad i neophodne troškove izlaska na teren Komisije za procjenu šteta od prirodnih i drugih nesreća.						Ravnatelj, stručni suradnik za ekonomsko-financijske poslove	Za financiranje navedenih mjera može se koristiti do 40% sredstava posebne naknade prikupljenih tokom kalendarske godine, kao i do 20% ukupno raspoloživih sredstava prikupljenih u prethodnim godinama, pod uvjetom da tim sredstvima nije određena namjena ili donesena odluka o utrošku.	Način dodjele sredstava posebne naknade definirani su Odlukom o postupku i uvjetima za dodjelu jednokratne novčane pomoći općinama Tuzlanskog kantona za otklanjanje šteta nastalih od prirodnih i drugih nesreća. Raspodjela ovih sredstava ovisi o prirodnim i dr. nesrećama koje će se javiti u toku godine. Okvirno je planirana raspodjela 130.000,00 KM/god.
2. Financijska i materijalna podrška općinama/Gradu Tuzla u ostvarivanju njihovih zadataka zaštite i spašavanju za: a) Opremanje općinskih struktura civilne, b) Obuka općinskih struktura civilne zaštite, c) Pomoć u saniranju posljedica prirodnih i drugih nesreća, d) Udruživanje sredstava posebne naknade sa općinama, kantonima i Federacijom Bosne i Hercegovine.						Ravnatelj, stručni suradnik za ekonomsko-financijske poslove	Godišnjim Planom korištenja sredstava posebne naknade utvrđivat će se iznos sredstava za ove namjene, s tim da visina sredstava za udruživanje ne može prelaziti 20% slobodnih sredstava posebne naknade za zaštitu i spašavanje iz prethodnih godina, akumuliranih na području.	Način dodjele sredstava posebne naknade definirani su Odlukom o postupku i kriterijima za dodjelu pomoći općinama Tuzlanskog kantona iz sredstava posebne naknade za zaštitu od prirodnih i drugih nesreća. Financijska i materijalna podrška općinama/Gradu Tuzla ovisit će od njihovih iskazanih potreba. Okvirno je planirana raspodjela 2.650.000,00 KM/5 g.

Tabela 15: KUCZ - Strateški cilj 1. - Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja

Aktivnosti	Rokovi				Nositelji	Financiranje	Napomena
	2018	2019	2020	2021			
Strateški cilj 1. Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja							
H. Ubrzavanje procesa deminiranja i adekvatno skladištenje MES i NUS							
1. Sufinanciranje deminiranja					KUCZ	50.000,00	
2. Opremanje magacinskog prostora za minimum dvije Policijske stanice u nadležnosti Uprave policije MUP-a, gdje se pohranjuju predmeta ili pronađena MES i NUS.					BHMAC, MUP, FUCZ, KUCZ	50.000,00	Svaki od zainteresiranih subjektata treba da učestvuje u finansiranju. (po 50.000,00)
I. Istraživanje i razvoj							
1. Razvoj novih sustava komunikaciono-informacijske podrške štabovima civilne zaštite koji rukovode akcijama zaštite i spašavanja						15.000,00	
2. Formiranje baze podataka o resursima zaštite i spašavanja					Ravnatelj, Pomoćnik ravnatelja, Šef KOC	5.000,00	
3. Organiziranje vazdušnog izviđanja i nadzora					Šef KOC	-	
4. Istraživanje i procjena mogućnosti angažmana nevladinih organizacija, udruge i fondacija (domaćih i stranih u Bosni i Hercegovini) u aktivnostima zaštite i spašavanja					Pomoćnik ravnatelja, Šef KOC	-	

Tabela 16: KUCZ - Strateški cilj 2. - Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara i vatrogastva

Aktivnosti	Rokovi					Nositelji	Financiranje	Napomena
	2018	2019	2020	2021	2022			
Strateški cilj 2. Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara i vatrogastva								
A. Poboljšanje stanja u vatrogastvu								
1. Osnivanje kantonalne profesionalne vatrogasne jedinice*						Vlada TK, općine/grad	Financijski okvir odnosno način financiranja utvrditi će se u Sporazumu	Ovoj aktivnosti će se pristupiti ukoliko se postigne Sporazum između Vlade TK i zainteresiranih općina*
2. Razvoj i jačanje dobrovoljnog vatrogastva						Ravnatelj, pomoćnik ravnatelja.	10.000,00	
B. Opremanje vatrogasnih jedinica i objekata, investiciona izgradnja								
1. Nabava vatrogasne opreme, tehničkih i drugih sredstava za vatrogasne jedinice (za potrebe Kantona ili kao pomoć općinama Kantona)						Ravnatelj, stručni suradnik za ekonomsko-financijske poslove	250.000,00	Za ovu namjenu koristit će se financijska sredstava iz premije osiguranja imovine od požara i prirodnih sila i sredstava od naplaćene funkcionalne premije osiguranja, koja se odnosi na osiguranje motornih vozila
2. Investiciona izgradnja i opremanje objekata za potrebe vatrogasnih jedinica								
3. Održavanje opreme i vatrogasnih sredstava								

Tabela 17: KUCZ - Strateški cilj 2. - Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara i vatrogastva

Aktivnosti	Rokovi					Nositelji	Financiranje	Napomena
	2018	2019	2020	2021	2022			
Strateški cilj 2. Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara i vatrogastva								
A. Osposobljavanje vatrogasnih jedinica								
1. Stručno obučavanje i osposobljavanje vatrogasaca						Ravnatelj	-	Za ovu namjenu koristit će se financijska sredstava kao pod B.)
2. Provođenje ispita za profesionalne i dobrovoljne vatrogasce						Komisija za polaganje ispita	-	
B. Unaprijeđenje sustava preventivne zaštite								
1. Mjere zaštite od požara u oblasti prostornog planiranja						Kantonalni urbanističko-građevinski inspektor, Inspektorat za zaštitu i spašavanje KUCZ, Inspektorat za zaštitu od požara MUP-a TK, Kantonalni šumarski inspektor	-	U provedenju navedenih mjera animirati će se i općinski organi, OSCZ, vatrogasne jedinice, MUP, KU za inspeksijske poslove, JP „Šume TK
2. Preventivne mjere koje se provode pri projektovanju i gradnji građevina								
3. Održavanje instalacija								
4. Instaliranje sustava aktivne zaštite od požara								
5. Izgradnja izvora i instalacija za opskrbu vodom za gašenje požara								
6. Otkrivanje požara na otvorenim prostorima								
7. Mjere u svezi s loženjem vatre i spaljivanjem korova i drugog biljnog otpada na otvorenom prostoru								

Tabela 18: KUCZ - Strateški cilj 2. - Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara i vatrogastva

Aktivnosti	Rokovi					Nositelji	Financiranje	Napomena
	2018	2019	2020	2021	2022			
Strateški cilj 2. Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara i vatrogastva								
A. Edukacija stanovništva								
1. Obuka stanovništva putem predavanja, prezentacija, vježbi i sl.						Ravnatelj, Pomoćnik ravnatelja, Šef KOC	10.000,00	
2. Obračanje putem elektroničkih medija							-	
3. Tiskanje propagandnog materijala							1.000,00	
B. Unapređenje suradnje								
1. Ostvarivanje suradnje sa susjednim općinama u Republici Srpskoj						Ravnatelj, Sekretar	-	
2. Ostvarivanje suradnje sa Brčko distriktom Bosne i Hercegovine						Ravnatelj, Sekretar	-	
3. Unapređenje suradnje sa OS BiH						Ravnatelj, Sekretar	-	OS BiH se mogu angažirati na pružanju pomoći civilnim organima u reagiranju na prirodne ili druge nesreće te za izvođenje zajedničkih vježbi i obučavanje.

Strateški cilj 3. Unaprjeđenje međuinstitucionalne suradnje, suradnje sa civilnim društvom, medijima i poslovnim sektorom

Programi:

A. Unaprjeđenje suradnje institucija na svim razinama u F BiH u sektorima voda, zaštite okoliša, zaštite i spašavanja te prostornog planiranja s ciljem smanjenja rizika od prirodnih i drugih nesreća

Integrirano upravljanje rizicima i prilagođavanje klimatskim promjenama treba postati dobra praksa i, kao takvo, mora obuhvatiti sve relevantne subjekte u prevenciji i pripravnosti za prirodne i druge nesreće, na svim razinama organizacije.

(Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva F BiH, Ministarstvo okoliša i turizma F BiH, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede TK, Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okolice TK, Federalni hidrometeorološki zavod, Agencija za vodno područje rijeke Save, Federalni zavod za agropedologiju, Federalni zavod za geologiju, Federalna uprava civilne zaštite, kantonalne uprave civilne zaštite, općinske/gradske službe civilne zaštite, Zavod za javno zdravstvo TK, i dr.)

B. Unaprjeđenje suradnje sa civilnim društvom – NVO

Nevladin sektor kao pokretač određenih procesa i promjena, legitimni je promatrač i kritičar rada institucija te može igrati pozitivnu ulogu vezanu za učešće javnosti u konsultacijama pri izradi zakona, zatim u komunikaciji i obavještanju o pitanjima od značaja za zaštitu i spašavanje, promoviranju volonterskog rada i aktivnijem uključivanju građana u strukture civilne zaštite.

(Crveni križ/krst Tuzlanskog kantona, CCI, Centar za ekologiju i energiju,.....)

C. Unaprjeđenje suradnje sa medijima

Informacije koje se daju medijima trebaju biti aktuelne, istinite, dokumentovane, provjerljive, dosljedne, date u dovoljnoj količini, bazirane na činjenicama i analizama i namjenjene široj javnosti. Subjekti u oblasti zaštite i spašavanja moraju, u komunikaciji sa medijima, pružiti informacije iz domena svoje nadležnosti, a za pitanja koja izlaze iz njihovog okvira, medije uputiti na nadležne organe i institucije (Radio televizija Tuzlanskog kantona, Radio televizija Slon, RTV7 i dr. elektronički i tiskani mediji).

D. Unaprjeđenje suradnje sa poslovnim sektorom

Pravne osobe u oblasti privrede, koje se bave poslovima iz članka 32. stavak 1. Zakona o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća („Službene novine Federacije BiH“, br. 39/03, 22/06 i 43/10), imaju veliki značaj i ulogu u zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara, od prirodnih i drugih nesreća. Ta uloga proizlazi iz činjenice što te pravne osobe raspolažu velikim ljudskim i materijalnim potencijalima (proizvodni objekti, zgrade, materijalno-tehnička sredstva i oprema i druga sredstva i imovina). Stoga je sasvim opravdano raditi na jačanju suradnje i zajedničkom sprovođenju mjera zaštite i spašavanja (JP „Spreča“ d.d. Tuzla, JP „Šume TK“ d.d. Kladanj,).

Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okolice

Tabela 19: MPUiZO – Strateški i operativni ciljevi

Opis aktivnosti	Nositelj aktivnosti	Vremenski rok	Potrebna financijska sredstva	Mogući izvor sredstava
Zrak				
Strateški cilj 1. Ograničiti emisije zagađujućih materija kroz izgradnju tehničkih kapaciteta				
Operativni cilj 1.3. Proširenje postojećeg sustava monitoring zraka				
Unaprjeđenje postojećeg sustava za monitoring kvaliteta zraka	MPUiZO	2015-2020	200.000	Namjenska sredstva MPUiZO, FzZOFBiH
Strateški cilj 2: Upravljanje kvalitetom zraka kroz jačanje pravnog, institucionalnog i financijskog okvira				
Edukacija energijskih menadžera u proračunskim ustanovama	Vlada TK i MPUiZO	2015-2020	30.000/godišnje	Namjenska sredstva MPUiZO, FzZOFBiH, proračuni općina
Operativni cilj 2.4. Uspostavu toka stalnih proračunskih izdvajanja za zaštitu kvalitete zraka				
Mobilizacija sredstava iz proračuna TK za jačanje institucionalnog okvira (EE timovi i stručna institucija)	MPUiZO	2015-2020	-	Kantonalni proračun
Strateški cilj 3: Unaprjeđenje energijske efikasnosti i korištenja obnovljivih izvora energije				
Operativni cilj 3.1 Smanjiti energijsku intenzivnost				
Financijska podrška projektima u oblasti EE	MPUiZO	2018	500.000/godišnje	Namjenska sredstva MPUiZO
Operativni cilj 3.2 Poticanje korištenja obnovljivih izvora energije				

Opis aktivnosti	Nositelj aktivnosti	Vremenski rok	Potrebna financijska sredstva	Mogući izvor sredstava
Financijska podrška projektima u oblasti EE i OIE	MPUIZO	2015-2020	50.000/ godišnje	Namjenska sredstva MPUIZO
Poticaji potencijalnim investitorima za implementaciju projekata EE i OIE	MPUIZO	2015-2020	50.000/ godišnje	Namjenska sredstva MPUIZO
Strateški cilj 4: Podizanje društvene svijesti o zaštiti zraka				
Operativni cilj 4.1. Provođenje aktivnosti na jačanju svijesti o zaštiti zraka				
Program djelovanja u privredi s ciljem smanjivanja energijske intenzivnosti – u suradnji sa Federalnom i kantonalnim privrednim komorama	MPUIZO	2015-2020	50.000/ godišnje	MPUIZO
Zemljište				
Strateški cilj 1: Minimiziranje/otklanjanje rizika po ljudsko zdravlje, biodiverzitet, prirodno i graditeljsko nasljeđe				
Operativni cilj 1.1 Identificiranje i praćenje rizika po zdravlje biodiverziteta, prirodno i graditeljsko nasljeđe				
Izraditi bazu podataka za tla u Tuzlanskom kantonu	MPŠiV, MPŠiV-PZ	2020	50.000	Namjenska sredstva MPŠiV
Procjena rizika i utjecaja na kvalitet okoliša utvrđenih oštećenja poljoprivrednog zemljišta	MPŠiV, MPŠiV-PZ	2020	100.000	Namjenska sredstva MPŠiV, FzZOFBiH
Operativni cilj 1.2 Unaprjeđenje kvaliteta zemljišta vraćanjem funkcije degradiranog zemljišta ili minimiziranja utjecaja				
Operacionalizacija pripremljenih planova unaprjeđenja kvaliteta zemljište i vraćanja u funkciju degradiranog zemljišta	MPŠiV, MPŠiV-PZ, privredna društva	2017-2020	500.000/ godišnje	Namjenska sredstva MPŠiV
Izvršiti sanaciju postojećih klizišta u TK na temelju Elaborata izrađenog od strane Rudarskog instituta Tuzla	Općine	2017-2020	500.000/ godišnje	Općinski proračun uz mogućnost apliciranja za namjenska sredstva MPUIZO i MPŠiV, FzZOFBiH
Demiriranje zemljišta	KUCZ, MAC BiH	2018-2020	250.000/ godišnje	Donacije
Strateški cilj 2. Stvoriti pravnu, institucionalnu i financijsku temelju za skladan i prostorno uravnotežen socio-ekonomski razvoj				
Operativni cilj 2.1. Ojačati regulatorni okvir za zaštitu i očuvanje zemljišta				
Izrada plana sanacije i sprječavanja nastanka klizišta	MPUIZO	2018.	25.000	Namjenska sredstva MPUIZO
Operativni cilj 2.2. Ojačati institucije koje se bave upravljanjem zemljištem u TK				
Redovni programi obuke osoblja MPŠiVTK i Zavoda za poljoprivredu TK u oblasti održivog upravljanja zemljištem i razvoja ruralnih oblasti	MPŠiV	2015-2020	25.000/ obuci	Namjenska sredstva MPŠiV, FzZOFBiH
Odrediti oblasti suradnje i uspostaviti suradnju između nadležnih institucija i stručnog osoblja Tehnološkog fakulteta Univerziteta u Tuzli	MPŠiV	2015-2020	-	-
Operativni cilj 2.3. Doprinijeti razvoju jačanja ruralnih oblasti				
Formiranje lokalnih akcionih grupa na razini općina koje će inicirati i nadzirati implementaciju projekata i mjera za razvoj ruralnih područja te njihova edukacija u oblasti razvoja ruralnih područja.	Općine u suradnji sa MPŠiV	2016-2020	25.000/ obuci	Općinski proračun, namjenska sredstva MPŠiV, NERDA
Sufinanciranje programa ruralnog razvoja	MPŠiV	2016-2020	100.000/ godišnje	Program novčane podrške Vlade TK, NERDA
Strateški cilj 3: Senzibiliziranje lokalne i ekspertske zajednice za pitanja očuvanja kvaliteta i upravljanja zemljišnim resursima				
Operativni cilj 3.1. Informiranje javnosti o značaju neekonomskih funkcija zemljišta				
Podrška projektima lokalnih razvojnih NVO u oblasti zaštite zemljište i ruralnog razvoja	MPŠiV	2015-2020	50.000/ godišnje	Namjenska sredstva MPŠiV

Opis aktivnosti	Nositelj aktivnosti	Vremenski rok	Potrebna financijska sredstva	Mogući izvor sredstava
Izraditi program senzibiliziranja javnosti o ekološkim ulogama tla uključujući tiskanje promotivnih materijala, pojavljivanje u medijima, korištenje internet zasnovanih alata itd.	MPŠiV, MPŠiV-PZ	2015-2020	10.000/ godišnje	Namjenska sredstva MPŠiV
Operativni cilj 3.2. Jačanje kapaciteta ekspertske i lokalne zajednice				
Program naobrazbe eksperata u oblasti održivog upravljanja zemljištem i razvoja ruralnih oblasti	MPŠiV, NERDA	2016-2020	50.000	Namjenska sredstva MPŠiV, NERDA, drugi donatori
Program edukacije poljoprivrednih proizvođača za korištenje metoda dobre poljoprivredne prakse	MPUiZO, MPŠiV-PZ, NERDA	2015-2020	15.000/ obuci	Namjenska sredstva MPŠiV, NERDA, drugi donatori
Sufinanciranje istraživačkih projekata u oblasti upravljanjem kvalitetom tla	MPŠiV, NERDA	2016-2020	100.000	Namjenska sredstva MPŠiV, NERDA
Otpad				
Strateški cilj 1. Smanjenje rizika po okoliš i zdravlje ljudi i uspostava prioritetne infrastrukture za integrirano upravljanje otpadom				
Komunalni otpad				
Operativni cilj 1.1. Povećati broj stanovnika obuhvaćen organiziranim prikupljanjem otpada				
Osigurati adekvatne količine i lokacije posuda za sakupljanje komunalnog otpada	Komunalna poduzeća u suradnji sa općinama	2015-2020	50.000/ općina	Općinski proračuni i međunarodni financijski mehanizmi
Realizirati programe povećanja broja stanovnika koji se bave organiziranim prikupljanjem komunalnog otpada	Općine	2016-2019	150.000/ općina	Općinski proračuni i međunarodni financijski mehanizmi i međunarodne financijske institucije, i komercijalne banke
Operativni cilj 1.2. Stvoriti uvjete za sanitarno odlaganje kapaciteta za najmanje 5 godina odlaganja u svim regijama				
Finalizirati radove i pustiti u rad CUO/PS	Općine	2018	1.800.000 – 2.400.000 (ovisno o kapacitetu sortirnice koja je instalirana na PS/CUO)	Općinski proračuni i međunarodni financijski mehanizmi i institucije
Finalizirati radove i pustiti u rad novo odlagalište (dio budućeg RCUO)	Javno poduzeće koje će upravljati RCUO	2019	7.100.000 – 10.150.000 (ovisno o varijantnim rješenjima)	Općinski proračuni, Fond za zaštitu okoliša FBiH i međunarodni financijski mehanizmi i institucije
Uspostaviti ostale potrebne pogone na RCUO (manje postrojenje za spaljivanje otpada životinjskog podrijetla koji nije pogodan za obradu u kafileriji, drobilica staklenog otpada)	Javno poduzeće koje će upravljati RCUO	2020	-	-
Operativni cilj 1.3. Sanirati i zatvoriti postojeća općinska odlagališta i divlja odlagališta				
Sanirati postojeća općinska odlagališta otpada i prilagoditi ih sanitarnom načinu odlaganja. U sklopu sanacije postojećih općinskih odlagališta, sanirati postojeća nelegalna odlagališta u svim općinama	Općine i komunalna poduzeća	2016-2018	1.000.000 po odlagalištu prosječne površine 5 ha	Općinski proračuni, Fond za zaštitu okoliša FBiH, međunarodni financijski mehanizmi i institucije

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

Zakonom o vodama (u daljem tekstu: federalni Zakon o vodama) utvrđena je raspodjela prihoda od prikupljene opće vodne naknade i posebnih vodnih naknada, kao i prihoda prikupljenih na temelju zakupa javnog vodnog dobra na površinskim vodama i kategorije na području Kantona, u sljedećem omjeru:

- nadležnoj agenciji za vode 40%
- u korist proračuna Kantona 45%

- u korist Fonda za zaštitu okoliša Federacije 15%

Istim Zakonom utvrđena je u cijelosti pripadnost prihoda od zakupa javnog vodnog dobra na površinskim vodama II kategorije proračunu Kantona.

Prema članku 178. federalnog Zakona o vodama, prihodi od opće i posebnih vodnih naknada koji pripadaju Kantonu, koriste se za sufinansiranje izgradnje i održavanja vodnih objekata iz članka 14. navedenog Zakona: zaštitne objekte, objekte za odvodnjavanje, objekte za iskorištavanje voda, te objekte za zaštitu voda od zagađivanja, kao i ostale aktivnosti vezane za poslove upravljanja vodama - izrada tehničke dokumentacije i dr., sukladno godišnjim planom i programom kantonalnog ministarstva nadležnog za vode.

Program ulaganja sredstava vodnih naknada u oblast vodoprivrede donosi se na godišnjoj razini. Ulaganja sredstava opće i posebnih vodnih naknada vrše su sukladno Odluci o kriterijima za utvrđivanje prioritetnih projekata iz oblasti upravljanja vodama od gradskog i općinskog značaja.

Prihod sredstava opće i posebnih vodnih naknada koji pripada Kantonu, u 2017. godini procijenjen je u iznosu od 4.428.498,44 KM. Procjena planiranih prihoda izvršena je na temelju analize ostvarenih prihoda u 2016. godini.

Prenesena neutrošena sredstva vodnih naknada iz 2016. godine, prema Izvješću o realizaciji Programa ulaganja sredstava vodnih naknada u oblast vodoprivrede za 2016. godinu, iznosio je 12.510.000,00 KM. Ukupna ulaganja u oblast upravljanja vodama, Programom za 2017. godinu i Proračunom Tuzlanskog kantona za 2017. godinu, planirana su u iznosu od 9.186.172,00 KM.

Svake godine raspodjela raspoloživih sredstava za projekte od općinskog značaja vrši se na temelju kandidiranih projekata od strane Grada Tuzla, odnosno općina, dostavljenih na zahtjev Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede.

Ne postoje dugoročne projekcije utroška ovih sredstava.

Ministarstvo unutarnjih poslova

Strateškim planom operativnih aktivnosti Uprave policije MUP-a TK-a na poboljšanju stupnja sigurnosti građana TK-a, naznačeno je da je temeljni strateški cilj u oblasti sigurnosti prometa, da se kroz poduzimanje širokog spektra preventivnih i zakonom propisanih represivnih mjera i aktivnosti zaustave prisutni negativni trendovi tragičnih posljedica po učesnike u prometu na putevima Tuzlanskog kantona.

Upravo iz tog razloga, Uprava policije MUP TK, prema prometnoj problematici kao jednoj od segmenata opće sigurnosti ljudi i imovine, zbog svoje složenosti i težine samih posljedica pridaje posebnu pažnju, u smislu planskog i kontinuiranog poduzimanja preventivnih i zakonom predviđenih represivnih mjera.

Povećanje stupnja sigurnosti učesnika u prometu planirano je da se postigne kroz pojačane preventivne ali i represivne aktivnosti policije usmjerene na eliminaciju onih uzroka u prometu koji u sklopu i sadejstvu sa drugim faktorima i uzrocima najčešće utječu na nastajanje prometnih nezgoda, pri čemu su kroz realizaciju akcija na kantonalnom i lokalnoj razini, kao i u suradnji sa drugim institucijama, redovnu kontrolu prometa, provođenje kampanja i dr., s ciljem:

- smanjenja ukupnog broja prometnih nezgoda,
- smanjenja broja prometnih nezgoda sa smrtnim posljedicama,
- smanjenja učešća u prometu vozača pod dejstvom alkohola,
- smanjenja učešća u prometu tehnički neispravnih vozila,
- smanjenja učešća u prometu neregistriranih vozila,
- smanjenja učešća u prometu vozača bez položenog vozačkog ispita,
- utjecanja na poštivanje prometnih propisa i postavljene prometne signalizacije, a posebno kad se radi o poštivanju dozvoljene brzine kretanja,
- utjecanja na poštivanje prometnih propisa od strane pješaka.

Kad je u pitanju materijalno-tehnička opremljenost, Ministarstvo unutarnjih poslova TK-a je u posmatranom periodu uložilo značajna sredstva, i to: u toku 2012. godine nabavljeno je 8 radarskih uređaja, u toku 2015. godine, nabavljena su 34 motorna vozila, u toku 2016. godine nabavljeno je 20 alkometara, 3 radarska uređaja i 2 motocikla, čija je ukupna vrijednost oko 1.600.000,00 KM, čime su se poboljšali uvjeti rada policijskih službenika na terenu, ali to još uvijek nije na optimalnoj razini, tako da se ukazuje potreba za dodatnim opremanjem i osavremenjavanjem sa naprednom tehnologijom u oblasti praćenja stanja u oblasti sigurnosti prometa kao i voznog parka.

Pored navedenog, u cilju stvaranja povoljnijih uvjeta za efikasniji operativni rad i poboljšanje općteg stanja sigurnosti, a posebno u segmentu sigurnosti prometa, ovo ministarstvo u periodu 2018-2022. godine, pored ostalog, u ovisnosti od predviđenih proračunskih sredstava, planira izvršiti nabavu i sljedećih materijalno-tehničkih sredstava, i to:

- stacionarnih radarskih sustava koji će biti instalirani na području svih šest policijskih uprava, kao i softverske opreme za Odsjek za video nadzor i radare,
- dodatnog broja motornih vozila,
- dodatnog broja policijskih motocikala,
- dodatnog broja ručnih radarskih uređaja,
- videonadzornih kamera radi pokrivanja indiciranih raskrsnica,
- posebno opremljenih vozila sa radarskim uređajima i video nadzorom,
- inspeksijskih ključeva za digitalne tahografe teretnih motornih vozila,
- specijalizirane opreme za policijske službenike koji neposredno izvršavaju zadatke iz oblasti sigurnosti prometa,
- opremanje prostorija Odsjeka za video nadzor i radare, i dr.

Takođe, izmjenama Pravilnika o unutarnjoj sistematizaciji oformljen je novi Odsjek za video nadzor i radare čiji je djelokrug rada, između ostalog, da prati rad instaliranih video nadzora i radara za kontrolu javnog prometa na putevima, te se stavljanje istog u funkciju očekuje u planskom periodu.

Pored navedenog, Uprava policije na godišnjoj osnovi sačinjava Plan i program stručnog osposobljavanja policijskih službenika, u kojem se planira edukacija i osposobljavanje službenika policije iz oblasti sigurnosti prometa a aktivno se provode edukacije i obuke u suradnji sa međunarodnim organizacijama ICITAP, OSSCE, i druge, koje će se nastaviti i u ovom planskom periodu.

JP „Šume TK“ d.d. Kladanj

U tabelama 20-25 dati su strateški ciljevi i aktivnosti koje će ovo javno poduzeće poduzimati u periodu 2018-2022. godina.

Tabela 20: JP „Šume TK“ d.d. Kladanj - Strateški cilj 1. Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja

Aktivnosti	Rokovi					Nositelji	Financiranje	Napomena
	2018	2019	2020	2021	2022			
Strateški cilj 1. Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja								
A. Razvoj sustava komunikacija i ranog upozoravanja								
1. Uvođenje jedinstvenog informacijskog sustava u šumarstvu						Federalno i Kantonalno Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, Federalna i Kantonalna uprava za šumarstvo, Preduzeće	180.000,00	
2. Opremiti štab i povjerenike za zaštitu i spašavanje na razini Poduzeća, sa sredstvima veze (mobilitelima, dvogledima i dr.) i uspostaviti komunikacijsku povezanost sa službama hitnog djelovanja - policija, služba hitne pomoći, vatrogasci)						Ravnatelj, Poduzeća, Ravnatelji šumskih gazdinstava (1-4)	30.000,00	U provođenju navedenih mjera animirati će se i OSCZ, vatrogasne jedinice, MUP, JZU-e
3. Poboļjšati komunikacijsku uvezanost Poduzeća sa općinskim operativnim centrima civilne zaštite						Ravnatelj, Poduzeća, Ravnatelji šumskih gazdinstava (1-4)	10.000,00	U provođenju navedenih mjera animirati će se i općinski organi i OSCZ

Tabela 21: JP „Šume TK“ d.d. Kladanj - Strateški cilj 1. Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja

Aktivnosti	Rokovi				Nositelji	Financiranje	Napomena
	2018	2019	2020	2021			
Strateški cilj 1. Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja							
B. Opremanje štaba i povjerenika civilne zaštite za provođenje i organizaciju zaštite i spašavanja							
1. Nabava osobnih zaštitnih sredstava za štab, povjerenike CZ i mobilne ekipe u poduzeću					Ravnatelj	550.000,00	
2. Nabavu protivpožarnog alata za gašenje požara, za zaštitu i spašavanje					Ravnatelj	10.000,00	
3. Nabava mehanizacije (buldozera, utovarivača, terenskih vozila, kombi vozila za službe zaštite i spašavanja					Ravnatelj	1.000.000,00	
4. Nabava vatrogasnog vozila i opreme za gašenje šumskih požara					Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede TK, KU za šumarstvo	600.000,00	
C. Uvođenje GIS-a							
1. Kupovina računarske opreme					Ravnatelj Poduzeća Ravnatelj, komisija za javne nabave, Dobavljač softvera	25.000,00	
2. Obučavanje radnika iz informatike						10.000,00	

Tabela 22: JP „Šume TK“ d.d. Kladanj - Strateški cilj 1. Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja

Aktivnosti	Rokovi					Nositelji	Financiranje	Napomena
	2018	2019	2020	2021	2022			
Strateški cilj 1. Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja								
D. Obučavanje i uvježbavanje interventnih grupa za gašenje požara i dr. nepogoda								
1. Obučavanje i uvježbavanje pripadnika mobilnih ekipa Poduzeća za gašenje požara							10.000,00	
2. Stručno obučavanje i uvježbavanje pripadnika jedinica, povjerenika i Štaba CZ Poduzeća						Ravnatelj, Poduzeća, Ravnatelj šumskih gazdinstava (1-4) OŠCZ	10.000,00	
3. Koordinacija sa strukturama CZ po općinama i povjerenika CZ Poduzeća							10.000,00	
4. Stručni seminari u inozemstvu radi obučavanja i osposobljavanja povjerenika CZ i Štaba CZ u Preduzeću							30.000,00	Za ovu namjenu koristit će se financijska sredstava Poduzeća i Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

Tabela 23: JP „Šume TK“ d.d. Kladanj - Strateški cilj 2. Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara

Aktivnosti	Rokovi				Nositelji	Financiranje	Napomena
	2018	2019	2020	2021			
Strateški cilj 2. Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara							
A. Preventivne mjere							
<ol style="list-style-type: none"> 1. Primjena ekoloških standarda i očuvanje FSC certifikata za područja za koja je dobijen, uvođenje i primjena savremenih informacionih tehnologija i tehnoloških dostignuća. 2. Zaštita i čuvanje šuma. 3. Izgradnja. 4. Rekonstrukcija, održavanje kamionskih puteva u cilju suzbijanja šumskih požara. 5. Rješavanje pitanja miriranih šumskih površina. 6. Mjere za sprovođenje odlaganja čvrstog otpada u šumi i šumskom zemljištu i zabrani unosa kemijskih sredstva u šumu u cilju sprečavanja zagađenja šumskog zemljišta. 7. Mjere na održavanje instalacija u objektima. 						<p>U provođenju navedenih mjera animirati će se dijelom Vlada Federacije, Vlada TK, OSCZ, vatrogasne jedinice, MUP, KU za šumarstvo, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede TK</p>	
					<p>Proračun F BiH, Vlada TK, Ravnatelj, Poduzeća, Ravnatelji šumskih gazdnstava (1-4)</p>		

Tabela 24: JP „Šume TK“ d.d. Kladanj - Strateški cilj 2. Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara

Aktivnosti	Rokovi					Nositelji	Financiranje	Napomena
	2018	2019	2020	2021	2022			
Strateški cilj 2. Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara								
A. Preventivne mjere								
<ol style="list-style-type: none"> 1. Instaliranje „Sustava za komunikacijsku podršku“ - radio veza za rano otkrivanje požara. 2. Izgradnja izvora i instalacija za opskrbu vodom za gašenje požara (postavljanje korita radi uređenja vodoizvorišta za snabdijevanje vodom za gašenje šumskih požara. 3. Mjere u svezi sa loženjem vatre i spaljivanjem korova i drugog biljnog otpada na otvorenom prostoru. 4. Sanacija i obnova požarom uništenih i oštećenih šuma i šumskog zemljišta. 5. Izvedbeni projekti za sanaciju divljih deponija u šumi i šumskom zemljištu. 6. Atestiranje sredstava rada. 7. Šumsko-uzgojni radovi u fazi guštika i letvenjaka. 						Proračun F BiH, Vlada TK, Ravnatelj, Poduzeća, Ravnatelji šumskih gazdnstava (1-4)	14.800.000,00	U provedenju navedenih mjera animirati će SE dijelom Vlada Federacije, Vlada TK, OSCZ, vatrogasne jedinice, MUP, KU za šumarstvo, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

Tabela 25: JP „Šume TK“ d.d. Kladanj - Strateški cilj 2. Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara

Aktivnosti	Rokovi					Nositelji	Financiranje	Napomena
	2018	2019	2020	2021	2022			
Strateški cilj 2. Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara								
A. Edukacija stanovništva								
1. Obuka stanovništva putem predavanja, prezentacija, vježbi i sl.						Ravnatelj šumskih gazdnstava (1-4), Upravnici šumarija i Referent ZNR	40.000,00	U provedenju navedenih mjera animirati će se OŠCZ, škole i MZ-e
2. Obraćanje putem elektroničkih medija						Ravnatelj Poduzeća, Ravnatelj šumskih gazdnstava	20.000,00	
3. Tiskanje propagandnog materijala							10.000,00	
B. Unaprjeđenje suradnje								
1. Ostvarivanje suradnje sa susjednim općinama u Republici Srpskoj						Ravnatelj Poduzeća, Ravnatelj šumskih gazdnstava	10.000,00	
2. Ostvarivanje suradnje sa Brčko distriktom Bosne i Hercegovine							10.000,00	

4.2. Zadaci Kantonalne uprave i općinskih/gradskih službi civilne zaštite i njihova realizacija

4.2.1. Razina Kantona

- U TK je formirana Kantonalna uprava civilne zaštite, ali još uvijek nije adekvatno kadrovski i materijalno popunjena.
- Donešeni su propisi o organiziranju i funkcioniranju civilne zaštite Kantona, sukladno Zakonu i drugim propisima.
- Imenovan je Kantonalni štab civilne zaštite kao stručno-operativni organ i za upravljanje akcijama zaštite i spašavanja.
- Organiziran je kantonalni operativni centar civilne zaštite sukladno Zakonu i osigurano je njegovo funkcioniranje.
- Imenovana je komisija za procjenu šteta od prirodnih i drugih nesreća.
- Donešeni su svi planski i programski dokumenti.
- Uspostavljen je Inspektorat iz oblasti zaštite od požara, vatrogastva i civilne zaštite.
- Formirane su službe zaštite i spašavanja. U narednom periodu posebnu pažnju treba posvetiti njihovom opremanju i obučavanju.

4.2.2. Razina općina/grada

- Od stupanja na snagu Zakona o zaštiti i spašavanju, sve do danas traje proces formiranja općinskih i gradskih službi za civilnu zaštitu koje obavljaju upravno, stručne i druge poslove zaštite i spašavanja iz nadležnosti općina/Grada, i isti još nije okončan. U nekim općinama/gradu formirane su samostalne općinske i gradske službe za upravu, ali u nekim umjesto samostalnih službi za upravu iste se formiraju kao odjeli ili odsjeci za poslove civilne zaštite u okviru drugih, već postojećih općinskih službi, čime se odstupa od zakonom predviđene jedinstvene strukture u sustavu zaštite i spašavanja.
- Sukladno Pravilniku o načinu rada i funkcioniranja štabova i povjerenika civilne zaštite („Službene novine Federacije BiH“, br. 77/06, 5/07 i 32/14) formirani su općinski/gradski štabovi civilne zaštite.
- Organizirani su operativni centar civilne zaštite u općinama, odnosno Gradu Tuzla.
- Sukladno Uredbi o jedinstvenoj metodologiji za procjenu šteta od prirodnih i drugih nesreća („Službene novine Federacije BiH“, br. 75/04, 38/06, 52/09, 56/09 i 36/14), u svim općinama/Gradu Tuzla imenovane su Komisije za procjenu šteta.
- Donešeni su planski i programski dokumenti u svim općinama i Gradu Tuzla. Iznimku čini samo Općina Teočak koja nije donijela Plan zaštite od požara.
- Formiranje jedinica civilne zaštite kao i njihovo opremanje i osposobljavanje radi neposrednog angažiranja na izvršavanju zadataka zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća ne provodi se sukladno članku 127. Zakona o zaštiti i spašavanju. Jedinice opće namjene treba formirati u općinama, a mogu se osnivati i u organima uprave, službama za upravu, ustanovama i pravnim osobama. Te jedinice u općini osniva općinski načelnik, a u organima uprave i ustanovama i pravnim osobama, rukovoditelji tih organa, odnosno pravnih osoba.

4.3. Smjernice za organiziranje snaga i sredstava civilne zaštite, odnosno snaga zaštite i spašavanja

4.3.1. Organiziranje snaga i sredstava za zaštitu i spašavanje

Potrebno je:

1. Snage i sredstva za zaštitu i spašavanje organizirati sukladno odredbama Federalnog zakona o zaštiti i spašavanju što podrazumijeva optimalan pristup kod određivanja dijela snaga i sredstava za ove namjene u okviru struktura civilne zaštite, a dijela u okviru drugih pravnih subjekata i fizičkih osoba.
 2. Definirati potreban broj i vrstu snaga u okviru specijaliziranih jedinica i jedinica opće namjene, u sastavu struktura civilne zaštite, za zaštitu i spašavanje.
 3. Sačiniti godišnji i petogodišnji program opremanja snaga civilne zaštite, za zaštitu i spašavanje, neophodnim MTS-om.
 4. Sustavno riješiti način financiranja snaga i sredstava pravnih subjekata i fizičkih osoba, kada se oni koriste u akcijama zaštite i spašavanja.
- Jedinstvena organizacija zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća ostvaruje se organiziranjem i poduzimanjem sljedećih mjera i aktivnosti:
- Otkrivanje, praćenje i sprječavanje opasnosti od prirodnih i drugih nesreća.
 - Osmatranje i uzbunjivanje o opasnostima i davanje uputa za zaštitu i spašavanje.
 - Obučavanje i osposobljavanje za zaštitu i spašavanje.
 - Organiziranje, opremanje, obučavanje i osposobljavanje struktura civilne zaštite i osposobljavanje i održavanje drugih vidova zaštite i spašavanja.
 - Mobilizacija i aktiviranje snaga i sredstava za zaštitu i spašavanje.
 - Otklanjanje posljedica prirodnih i drugih nesreća do osiguranja osnovnih uvjeta za život.
 - Nadzor nad sprovođenjem propisa o zaštiti i spašavanju od prirodnih i drugih nesreća.
 - Pružanje pomoći Republici Srpskoj, Distriktu Brčko u Bosni i Hercegovini i susjednim i drugim državama u slučaju prirodne ili druge nesreće.
 - Traženje pomoći od Republike Srpske, Distrikta Brčko Bosne i Hercegovine i susjednih i drugih država, u slučaju prirodne ili druge nesreće.

Navedene mjere i aktivnosti ostvaruju se putem civilne zaštite koja predstavlja organizirani oblik zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća. Zaštitu i spašavanje provode: građani, organi vlasti, privredna društva i druge pravne osobe, službe zaštite i spašavanja, općinske službe civilne zaštite, Kantonalna uprava civilne zaštite, štabovi civilne zaštite i jedinice i povjerenici civilne zaštite, u okviru svojih prava i dužnosti, a na principu suradnje, solidarnosti i uzajamnosti svih učesnika u sprječavanju, otklanjanju ili ublažavanju posljedica prirodnih ili drugih nesreća.

4.3.2. Organizacija civilne zaštite

Organizacija civilne zaštite obuhvata:

- Osobnu i uzajamnu zaštitu građana
- Mjere zaštite i spašavanja
- Štabove civilne zaštite
- Povjerenike civilne zaštite
- Službe zaštite i spašavanja
- Jedinice civilne zaštite
- Rukovođenje i uporabu snaga i sredstava civilne zaštite

Osobna i uzajamna zaštita građana

Osobna i uzajamna zaštita građana predstavlja najmasovniji oblik pripremanja i organiziranja učešća građana u zaštiti i spašavanju. Ova zaštita se provodi u stambenim zgradama, javnim i drugim objektima, naseljima i pravnim osobama. Osobna i uzajamna zaštita obuhvata naročito: obuku građana, mjere i postupke preventivne zaštite, prvu pomoć i samopomoć, zbrinjavanje djece i nemoćnih osoba i druge hitne intervencije u zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara.

Mjere zaštite i spašavanja

Mjere zaštite i spašavanja predstavljaju organizirane radnje i postupke preventivne i operativne prirode koje pripremaju i provode organi uprave i drugi organi vlasti i pravne osobe, odnosno nosioci zaštite i spašavanja. U slučaju postojanja neposredne opasnosti od nastajanja prirodne i druge nesreće poduzimaju se sljedeće mjere i postupci:

- aktiviraju se štabovi civilne zaštite i drugi organi nadležni za rukovođenje zaštitom i spašavanjem,
- prikupljaju se podaci o prijetećim opasnostima i utvrđuju razmjere tih opasnosti,
- organizira se sustav veza potrebnih za rukovođenje, osmatranje, obavještanje i uzbunjivanje,
- aktiviraju se pravne osobe, prema njihovoj djelatnosti, u odnosu na vrstu opasnosti,
- mobiliziraju se i aktiviraju odgovarajuće službe zaštite i spašavanja i sredstva za zaštitu i spašavanje i
- provode druge aktivnosti i mjere značajne za sprječavanje nastajanja i širenja opasnosti.

Za vrijeme trajanja prirodne i druge nesreće realizira se neposredno učešće odgovarajućih struktura civilne zaštite, službi zaštite i spašavanja i drugih pravnih subjekata u provođenju odgovarajućih mjera zaštite i spašavanja i sklanjanju ljudi i materijalnih dobara u cilju sprječavanja širenja djelovanja posljedica prirodne i druge nesreće.

U fazi ublažavanja i otklanjanja posljedica nastalih djelovanjem prirodne i druge nesreće poduzimaju se sljedeće mjere i aktivnosti: angažiranje stručnih ekipa zdravstvene, veterinarske i komunalne djelatnosti, kao i odgovarajućih jedinica civilne zaštite na asanaciji terena, stvaranje uvjeta za normalizaciju života i rada ljudi na ugroženom području, prikupljanje podataka i utvrđivanje obima posljedica nastalih djelovanjem prirodne i druge nesreće, organiziranje prikupljanja i raspodjela pomoći nastradalom stanovništvu, provođenje zdravstvenih, veterinarskih i higijensko-epidemioloških mjera zaštite i spašavanja i provođenje drugih mjera kojima se ublažavaju ili otklanjaju posljedice izazvane prirodnom ili drugom nesrećom.

U zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od opasnosti i posljedica prirodnih i drugih nesreća provode se sljedeće aktivnosti i mjere zaštite i spašavanja:

- **Sklanjanje ljudi i materijalnih dobara** obuhvata planiranje i izgradnju skloništa, drugih zaštitnih objekata, kao i zaklona pogodnih za zaštitu i sklanjanje, kao i njihovo održavanje i organiziranje korištenja za zaštitu ljudi i materijalnih dobara od zračnih opasnosti, raketnih, topovskih, minobacačkih i drugih napada, za zaštitu od radioloških, kemijskih i bioloških sredstava i od opasnosti od velikih tehnoloških nesreća.

- **Evakuacija** je mjera zaštite i spašavanja koja predstavlja plansko, organizirano i privremeno premještanje stanovništva i materijalnih dobara iz područja za koje se procjenjuje da mogu biti zahvaćena prirodnim i drugim nesrećama, odnosno iz područja zahvaćenih prirodnim i drugim nesrećama, na neugrožena ili manje ugrožena područja, te susjedne ili druge općine, pod uvjetom da drugim mjerama zaštite i spašavanja nije moguće zaštititi ljude i materijalna dobra.

- **Zbrinjavanje ugroženih i stradalih osoba** vrši se kada je ugrožena sigurnost stanovništva od prirodnih i drugih nesreća, te kada dolazi do pojave prognanika i izbjeglica u slučaju ratnog stanja ili neposredne ratne opasnosti. Tada se poduzimaju hitne aktivnosti i mjere za smještaj, ishranu i osiguranje drugih neophodnih uvjeta za normalan život ugroženih, stradalih, prognanih i izbjeglih osoba.

Štabovi i povjerenici civilne zaštite neposredno rukovode postupcima zbrinjavanja, privremeno, dok se stvore uvjeti u kojima će dalju brigu o zbrinjavanju moći preuzeti nadležne službe za upravu općine ili dok se, odlukom Vlade TK, za to ne formiraju posebne službe.

- **Zamračivanje** naseljenih mjesta, privrednih i drugih objekata, te prometnih vozila, vrši se, tokom noći, u ratu, a prema potrebi i u slučaju neposredne ratne opasnosti od zračnih i drugih djelovanja, sukladno procjeni opasnosti.

- **Radiološka**, kemijska i biološka zaštita obuhvata mjere i postupke koji se organiziraju i provode radi sprječavanja, ublažavanja i otklanjanja posljedica od RHB djelovanja na stanovništvo, životinje, biljni svijet i materijalna dobra u ratu, kao i ublažavanje i otklanjanje posljedica tehnoloških havarija i drugih akcidenata od RHB agenasa u miru. RHB zaštita

obuhvata: RHB kontrolu, RHB zaštitu (osobnu i kolektivnu) i RHB dekontaminaciju.

- **Zaštita i spašavanje od rušenja** provodi se radi zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara iz ruševina koje mogu nastati uslijed potresa, odrona, klizanja tla, bujičnih voda ili drugih prirodnih i drugih nesreća. Pri tome se provode mjere, radnje i postupci na izviđanju ruševina i pronalaženju osoba zatrpanih u ruševinama, njihovo izvlačenje izvan zone rušenja i zdravstveno zbrinjavanje povrijeđenih. Ova mjera, također, obuhvata i spašavanje ljudi i materijalnih dobara sa visokih zgrada i objekata.

- **Zaštita i spašavanje na vodi i pod vodom** obuhvata provođenje zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara u području oko rijeka i jezera, koja mogu biti ugrožena poplavama ili kao posljedica oštećenja ili rušenja brana na hidroakumulacijama, te oštećenja nasipa i drugih vodozaštitnih objekata, kao i od opasnosti od bujičnih i podzemnih voda.

- **Zaštita i spašavanje od požara** obuhvata pripremu i provođenje preventivnih mjera u svim sredinama, objektima, mjestima i prostorima gdje postoji mogućnost nastanka požara, zatim organiziranje i pripremanje snaga za gašenje požara, organiziranje osmatranja i uzbunjivanja o pojavama požara, gašenje i lokaliziranje požara i spašavanje ljudi i materijalnih dobara iz objekata i područja ugroženih požarom.

- **Zaštita i spašavanje od neeksplozivnih ubojnih sredstava (NUS)** obuhvata pronalaženje, otkrivanje, obilježavanje, iskopavanje, prenošenje, utovar, prevoženje, istovar, privremeno skladištenje, deaktiviranje i uništavanje NUS-a na svim područjima na kojima se nalaze ova sredstva.

- **Prva medicinska pomoć** obuhvata preventivnu zaštitu koju čine protivepidemijske i higijenske mjere zaštite stanovništva, operativnu zaštitu koja se sastoji u pružanju prve pomoći standardnim i priručnim sredstvima na licu mjesta, medicinske trijaže ranjenih, povrijeđenih i oboljelih osoba, sanitetske evakuacije i transporta do najbliže zdravstvene ustanove radi pružanja opće medicinske pomoći ili do odgovarajuće specijalističke zdravstvene ustanove radi potpunog zdravstvenog zbrinjavanja.

- **Zaštita i spašavanje životinja i namirnica životinjskog podrijetla** obuhvata sprječavanje i lokalizaciju pojava parazitaranih, zaraznih i uzgojnih bolesti, kontrolu životinja, sirovina, proizvoda i otpadaka životinjskog podrijetla, kontrolu ispravnosti stočne hrane i vode, ukazivanje prve veterinarske pomoći oboljeloj i ranjenoj stoci, uklanjanje leševa životinja i drugog otpadnog materijala animalnog podrijetla i zaštitu i spašavanje namirnica životinjskog podrijetla od opasnosti i posljedica prirodnih i drugih nesreća.

- **Asanacija terena** se sastoji u poduzimanju sanitarno-higijenskih i sanitarno-tehničkih mjera na terenu, u naseljima i stambenim i drugim objektima u cilju sprječavanja širenja zaraznih bolesti, epidemije i drugih štetnih posljedica po ljude i materijalna dobra. Ova mjera obuhvata organiziranje i provođenje sljedećih radnji: uklanjanje, identifikacija i pokop poginulih ljudi, uklanjanje leševa uginulih životinja, dezinfekcija, deratizacija objekata i terena i uklanjanje otpadnih i štetnih tvari koje ugrožavaju zdravlje i život ljudi i okolice.

- **Zaštita okolice** se sastoji u sprječavanju nastanka štetnih posljedica od uništavanja i zagađivanja okolice i u otklanjanju posljedica nastalih uslijed: tehničko-tehnoloških havarija u industriji, prometu, kao i drugih nesreća i katastrofa čije posljedice mogu ugroziti okolicu, a naročito prirodne resurse, ispuštanja toksičnih i štetnih kemijskih i drugih materija u okolicu iz industrijskih i termoenergetskih postrojenja, motornih vozila i individualnih ložišta u domaćinstvima, u količinama koje uzrokuju imisije koncentracije u vodi, zraku i zemljištu iznad maksimalno dozvoljenih vrijednosti, odlaganja komunalnog, industrijsko-tehnološkog i drugog čvrstog i tečnog otpada i usljed djelovanja vremenskih nepogoda na okolicu (snježne padavine, poplave, suša, klizišta i drugo), kao i drugih prirodnih nepogoda.

- **Zaštita i spašavanje u rudnicima** se sastoji od zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara u slučaju rudarskih nedreća uzrokovanih eksplozijom plinova ili ugljene prašine, jamskih požara i poplava, trovanjem otrovnim plinovima, klizanjem ili obrušavanjem zemljišta na površinskim i jamskim kopovima i drugih sličnih nesreća koje mogu ugroziti ljude i tehnička i druga sredstva u rudnicima.

- **Zaštita bilja i biljnih proizvoda** je mjera kojom se provodi zaštita bilja i biljnih proizvoda (povrće, voće, žitarice, ljekovito, ukrasno, krmno, stočno i druge vrste bilja i zasada, šume i šumske kulture, biljne sirovine, sjeme i gotovi proizvodi od bilja koji se koriste za ishranu i liječenje) od radioaktivne, kemijske i biološke kontaminacije i svih drugih oblika zagađivanja, kao i zaraznih bolesti i štetočina koje napadaju bilje.

Štabovi civilne zaštite

Štabovi civilne zaštite u općinama i u TK formiraju se kao operativno-stručni organi za rukovođenje akcijama zaštite i spašavanja i to samo onda kada nadležni organ proglasi da je nastalo stanje prirodne i druge nesreće na određenom području, odnosno kada treba preventivno djelovati prije nastanka prirodne i druge nesreće, kao i za vrijeme vježbi civilne zaštite, dok u ratu štabovi funkcioniraju neprekidno.

Štab civilne zaštite može se osnovati i u organima uprave i drugim organima vlasti, te u pravnoj osobi, odnosno u mjesnim zajednicama. U rukovođenju akcijama zaštite i spašavanja štabovi civilne zaštite obavljaju sljedeće poslove:

- Odlučuju o uporabi snaga i sredstava civilne zaštite na zaštitu i spašavanju ugroženih i stradalih ljudi i materijalnih dobara i te snage raspoređuju na područja koja su ugrožena.

- Naređuju provođenje odgovarajućih mjera zaštite i spašavanja i određuju snage i sredstva koje će provoditi te mjere.

- Usmjeravaju, koordiniraju i rukovode akcijama zaštite i spašavanja svih učesnika angažiranih na zaštitu i spašavanju na svom području.

- Rješavaju sva pitanja koja se u toku provođenja aktivnosti na zaštitu i spašavanju pojave u svezi sa angažiranjem snaga i sredstava civilne zaštite i provođenja mjera zaštite i spašavanja i samozaštite građana.

Povjerenici civilne zaštite

Povjerenici civilne zaštite određuju se u naselju, dijelu naselja, stambenim zgradama, selima i zaseocima, u organima uprave i službama za upravu općine, drugim organima i ustanovama i pravnim osobama u kojima se ne osniva štab civilne zaštite.

Povjerenici u organima uprave i drugim organima vlasti, ustanovama i pravnim osobama vrše poslove koji se odnose na organiziranje i pripremanje mjera i aktivnosti na sudjelovanju službenika i zaposlenika na provođenju osobne i kolektivne zaštite i mjera zaštite i spašavanja u zgradama i objektima za koje su zaduženi.

Povjerenici u naseljima vrše poslove koji se odnose na organiziranje i poduzimanje neposrednih mjera za učešće građana u provođenju samozaštite, kao i mjera zaštite i spašavanja koje su od značaja za samozaštitu i učestvuju u svim aktivnostima civilne zaštite koje se provode u akcijama zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara za određeno područje, odnosno u objektima za koje su zaduženi.

Službe zaštite i spašavanja

Službe zaštite i spašavanja, po pravilu, organiziraju se u udrugama i pravnim osobama čija je redovna djelatnost od neposrednog značaja za zaštitu i spašavanje.

Službe zaštite i spašavanja vrše poslove zaštite i spašavanja po pitanjima koja proizlaze iz osnovne djelatnosti pravne osobe. Te poslove služba ostvaruje provođenjem preventivnih i operativnih mjera zaštite i spašavanja.

Preventivne mjere zaštite i spašavanja službe zaštite i spašavanja ostvaruju provođenjem odgovarajućih mjera, postupaka i zadataka u okviru njihove redovne djelatnosti, a kojima se može utjecati na sprječavanje nastanka određenih pojava i opasnosti koje mogu izazvati prirodne ili druge nesreće i čijim štetnim djelovanjem mogu biti ugroženi životi i zdravlje ljudi i materijalnih dobara.

Operativne mjere zaštite i spašavanja službe zaštite i spašavanja provode izvršavanjem odgovarajućih mjera, postupaka i zadataka iz svog djelokruga, od momenta angažiranja na zaštitu i spašavanju do otklanjanja nastalih posljedica, odnosno do momenta kada se ocijeni da prestaje potreba za angažiranjem tih službi.

Osnivač službe zaštite i spašavanja dužan da se stara o njihovoj kadrovskoj popuni, da osigura potrebnu opremu i tehnička sredstva za rad, da vrši obuku i osposobljavanje kadrova te službe i da osigura sve druge potrebe za vršenje poslova iz nadležnosti tih službi. Sve te poslove treba neposredno da vrši kantonalna uprava civilne zaštite, a u općini služba civilne zaštite općine, ovisno od toga za čije je potrebe organizirana ta služba ili više službi.

Jedinice civilne zaštite

Jedinice civilne zaštite formiraju se, opremaju i osposobljavaju kao operativne snage radi neposrednog angažiranja na izvršavanju zadataka i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća, kao i otklanjanja posljedica nastalih djelovanjem tih nesreća. Jedinice civilne zaštite formiraju se kao jedinice opće i specijalizirane namjene.

Jedinice opće namjene, po pravilu, formiraju se na načelima teritorijalne popune. One se mogu formirati kao timovi, odjeljenja i vodovi. U općinama i na razini TK treba formirati one jedinice civilne zaštite opće i specijalizirane namjene za kojim, na temelju saznanja i iskustava iz prakse, postoji potreba.

Rukovođenje i uporaba snaga i sredstava civilne zaštite

Štabovi civilne zaštite aktiviraju se kada nadležni organ proglasi da je na određenom području nastala prirodna ili druga nesreća, a iznimno štabovi se mogu aktivirati i u slučaju kada prijeti neposredna opasnost od nastanka prirodne i druge nesreće a njihovo aktiviranje, u toj situaciji, vrši nadležna uprava civilne zaštite TK, odnosno služba zaštite i spašavanja općine, ovisno od područja koje je ugroženo. U rukovođenju akcijama zaštite i spašavanja svaki štab civilne zaštite poduzima one aktivnosti za koje je ovlašten zakonom.

Angažovanje i uporabu snaga i sredstava civilne zaštite, u akcijama zaštite i spašavanja, štabovi civilne zaštite vrše na temelju prethodno izvršene procjene o vrsti prirodne i druge nesreće na području na kome djeluje ta nesreća i ovisno od obima i vrste mogućih posljedica po ljude i materijalna dobra na ugroženom području.

Uporaba snaga i sredstava na zadacima zaštite i spašavanja na području općine, odnosno TK, vrši se sukladno planu zaštite i spašavanja općine odnosno TK.

Uporaba snaga i sredstava civilne zaštite traje do momenta kada je završeno spašavanje ugroženih i stradalih ljudi i materijalnih dobara, odnosno kada se ocijeni da daljnju aktivnost na obavljanju tih poslova i zadataka mogu uspješno provoditi nadležni organi i pravne osobe u okviru svoje redovite djelatnosti, o čemu odlučuje nadležni štab civilne zaštite.

5. OSNOVE ZA IZRADU PROGRAMA OBUČAVANJA I OSPOSOBLJAVANJA U ZAŠTITI I SPAŠAVANJU

5.1. Programi obučavanja i osposobljavanja

Ovim dokumentom uređuju se: ciljevi i namjena, planiranje, organiziranje, izvođenje i provjeravanje stupnja obučenosti i osposobljenosti za zaštitu i spašavanje, kao i materijalno-tehničko i finansijsko osiguravanje procesa izvođenja obuke i osposobljavanja struktura zaštite i spašavanja.

Obučavanje i osposobljavanje pripadnika struktura civilne zaštite i stanovništva izvodiće se sukladno Okvirnom nastavnom planu i programu kojeg treba da donese ravnatelj Federalne uprave civilne zaštite.

Realizacija ovoga Okvirnog nastavnog plana i programa treba da se odvija u sljedećim smjernicama:

- donijeti odgovarajuće godišnje programe (općinske i kantonalni) obučavanja i osposobljavanja pripadnika navedenih struktura civilne zaštite i stanovništva za poslove zaštite i spašavanja za razina općina i TK.

- osigurati kvalitetnu i svrsishodnu obuku pripadnika jedinica civilne zaštite i stanovništva za poslove zaštite i spašavanja

Obučavanje i osposobljavanje pripadnika struktura civilne zaštite i stanovništva za poslove zaštite i spašavanja u slučaju prirodne ili druge nesreće, podrazumijeva obuku pripadnika sljedećih subjekata:

- općinske službe civilne zaštite,
- općinski štabovi civilne zaštite,
- štabovi civilne zaštite u MZ i povjerenici civilne zaštite,
- kantonalna uprava civilne zaštite,
- kantonalni štab civilne zaštite,
- jedinice civilne zaštite opće i specijalizirane namjene,
- stanovništvo.

Obuka štabova, općinskih službi civilne zaštite i uprave civilne zaštite

Obučavanje i osposobljavanje pripadnika civilne zaštite obuhvata zadatke i poslove koji se nalaze u nadležnosti tih struktura civilne zaštite, sa ciljem da se osposobe za efikasno izvršavanje postavljenih zadataka.

Obuka pripadnika O/G SCZ, O/G ŠCZ, KUCZ i KŠCZ, kao operativno-stručnih tijela za zaštitu i spašavanja treba da obuhvati slijedeću problematiku:

- Koordinacija i rukovođenje svim akcijama zaštite i spašavanja, na području svog djelovanja, posebno za vrijeme trajanja stanja prirodne ili druge nesreće.

- Način uporabe snaga i sredstava civilne zaštite u akcijama zaštite i spašavanja.

- Provođenje akcije mobilizacije snaga i sredstava struktura civilne zaštite i drugih subjekata koji učestvuju u zaštiti i spašavanju.

- Primjena i provođenje dokumenta Plana zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća.

- Donošenje i izvršavanje naredbi u svezi sa provođenjem odgovarajućih mjera zaštite i spašavanja i načina korištenja snaga i sredstava za zaštitu i spašavanje.

- Rješavanje ostalih pitanja koja se pojave u toku provođenja akcija zaštite i spašavanja.

- Pored poznatih formi rada koje se koriste u obuci navedenih struktura predvidjeti i učešće u zajedničkim vježbama koje se organiziraju na općinskoj i kantonalnoj razini.

Obuka štabova civilne zaštite u MZ i povjerenika civilne zaštite

Obuka navedenih struktura zaštite i spašavanja treba da obuhvati sve aktivnosti koje se odnose na organiziranje i poduzimanje neposrednih mjera na učešću građana u provođenju samozaštite kao i mjera zaštite i spašavanje koje su od značaja za samozaštitu i spašavanje.

Obuka jedinica opće i specijalizirane namjene

Obuka pripadnika jedinica civilne zaštite opće i specijalizirane namjene treba biti realizirana kroz odgovarajuće programe stjecanja najneophodnijeg teoretskog znanja sa posebnim težištem na stjecanje praktičnih znanja, postupaka i radnji za poslove za koje su ove jedinice namjenjene.

Stjecanje praktičnog znanja i umijeća, za zaštitu i spašavanje i rukovanje materijalno-tehničkim sredstvima i opremom, treba da se osigura kroz uvježbavanje metoda i postupaka za djelovanje u vanrednim situacijama, za vrijeme djelovanja prirodne ili druge nesreće. Teoretski dio obuke svesti na najneophodnija objašnjenja i davanje informacija o temi ili predmetu u svezi koga se obuka vrši.

Posebnu pažnju treba posvetiti obuci komandira jedinica opće i specijalizirane namjene, kroz dodatne kurseve i praktične vježbe, kao najodgovornijim osobama za praktično rukovođenje akcijama zaštite i spašavanja.

Treba nastojati da se praktična obuka navedenih jedinica, u najvećoj mogućoj mjeri izvodi uz korištenje materijalno-tehničkih sredstava i druge opreme koja će se koristiti u akcijama zaštite i spašavanja, a lokacija obuke treba da bude u naseljima, na području općine, gdje su jedinice formirane.

Obuka službi zaštite i spašavanja

Kantonalna uprava civilne zaštite je poduzela odgovarajuće aktivnosti na formiranju službi zaštite i spašavanja TK, njihovoj popuni ljudstvom i materijalno-tehničkim sredstvima, te obučavanju i stručnom osposobljavanju s ciljem da službe budu osposobljene za vršenje zadataka za koje su formirane.

Krajem svake godine, zajedno sa rukovodiocima službi, izrađuju se programi obučavanja i osposobljavanja za narednu godinu pri čemu KUCZ sufinancira većinu tih aktivnosti. Pored ovoga, organiziraju se i vježbe struktura zaštite i spašavanja u kojima službe zaštite i spašavanja imaju aktivnu ulogu.

Obuka stanovništva

Stanovništvo se putem obuke mora osposobiti za uspješno vršenje svih poslova i zadataka koji spadaju u osobnu i uzajamnu zaštitu građana, koja je predviđena u članku 41. Federalnog zakona o zaštiti i spašavanju.

Ta zaštita je u funkciji osobne zaštite građana, njihove obitelji i njihove imovine, koju oni osobno treba da provode u svojoj kući ili stanu gdje žive i gdje se nalazi njihova imovina.

Osnovni način te obuke predstavlja usmena obrada pojedinih tematskih cjelina, a određena pitanja mogu biti objašnjena i putem praktične vježbe.

Obuka stanovništva za osobnu i uzajamnu zaštitu treba da se provodi i na način i uz korištenje metoda koje će osigurati obuku što većeg broja građana (sredstva javnog informiranja i drugo - tiskani i elektronički mediji i drugo), na način koji je razumljiv i prihvatljiv za najšire slojeve stanovništva.

Po potrebi treba primjenjivati i druge oblike masovnog obučavanja kroz informiranje putem tiskanih letaka, uputa, prigodnih brošura i slično.

Obuka za osobnu i uzajamnu zaštitu stanovništva predstavlja najmasovniji oblik pripremanja i organiziranja učešća građana u zaštiti i spašavanju. Ova zaštita se sprovodi u stambenim zgradama, javnim i drugim objektima, naseljima i u pravnim subjektima.

Kod ove vrste obuka treba značajnu pažnju posvetiti edukaciji najmlađih populacija, posebno školske i predškolske omladine, kroz razne programe vladinih i nevladinih organizacija.

Ovaj vid edukacije optimalno je provoditi organiziranjem centara za obuku i formiranje odgovarajućih aktiva predavača.

Financijska sredstva za obučavanje i osposobljavanje i vježbe struktura zaštite i spašavanja od značaja za Kanton, kao i predavače za izvođenje obuke za strukture zaštite i spašavanja jedinica lokalne samouprave sa svoga područja, osigurava TK iz proračuna i na temelju članka 183. Federalnog zakona o zaštiti i spašavanju.

Udruge i druge nevladine organizacije, organizirane kao službe zaštite i spašavanja svih razina vlasti planiraju troškove izvođenja osnovnog osposobljavanja za svoje jedinice i službe, a sredstva za uvodno i dopunsko obučavanje i osposobljavanje osigurava Federalna i kantonalne uprave i službe civilne zaštite jedinica lokalne samouprave, prema razinama organiziranja odgovarajućih službi zaštite i spašavanja, na temelju posebnih ugovora o učestvovanju ovih struktura u zaštiti od prirodnih i drugih nesreća.

Privredna društva i druge organizacije pokrivaju troškove izvođenja obuke i osposobljavanja za jedinice i službe, koje su dužne formirati po Federalnom zakonu o zaštiti i spašavanju.

6. SMJERNICE ZA ISTRAŽIVAČKU I RAZVOJNU DJELATNOST OD ZNAČAJA ZA ZAŠTITU I SPAŠAVANJE

6.1. Istraživačka i razvojna djelatnost

Razvoj znanstvenih istraživanja i dostignuća kao i tehnoloških unaprjeđenja raznih procesa proizvodnje i stvaralaštva ima za posljedicu stalni porast opasnosti po živote ljudi, materijalna i kulturna dobra, te se nameće potreba planiranja, provođenja i primjene znanstvenih i stručnih istraživanja u zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća, a posebno radi poduzimanja preventivnih mjera zaštite i spašavanja. Sve visokoškolske ustanove i pravne osobe koje se bave znanstvenoistraživačkim radom dužni su obavještavati KUCZ o naučnim saznanjima i davati im podatke i obavještenja o svojim istraživanjima, a koja su od značaja za zaštitu i spašavanje. Institucije za istraživačko-razvojne poslove koji su od značaja za zaštitu i spašavanje trebaju, u svom radu, imati multidisciplinarni pristup kako bi se dobili optimalno svrsishodni i uporabljivi rezultati istraživanja. Kroz multidisciplinarni rad istraživačko-razvojnih timova treba težiti dobijanju rezultata koji su primjenjivi u praksi. Istraživanja treba usmjeriti prvenstveno u smjeru unaprjeđenja preventivne zaštite i spašavanje od prirodnih i drugih nesreća. Istraživačko-razvojne poslove treba usmjeriti i prema tematici koja treba da rezultira zaključcima o uzrocima nastanka prirodnih i drugih nesreća, kao i zaključcima o utjecaju objektivnih i subjektivnih faktora na nastanak navedenih nesreća.

Istraživačku i razvojnu djelatnost u oblasti zaštite i spašavanja treba organizirati sukladno sljedećim smjernicama:

- KUCZ treba osigurati organizacione, financijske i druge uvjete za kontinuirano i kvalitetno praćenje rezultata iz oblasti istraživačke i razvojne djelatnosti, koji su od značaja za zaštitu i spašavanje ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća.

- KUCZ će u okviru svojih potreba, te financijskih i drugih mogućnosti podsticati, organizirati i financirati one istraživačko-razvojne projekte iz oblasti koje su od značaja za unaprjeđenje zaštite i spašavanja, posebno za one projekte koji doprinose unaprjeđenju preventivnih i operativnih mjera zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća.

- KUCZ će sukladno svojim potrebama i mogućnostima organizirati stručne seminare i savjetovanja na kojima će predstavnici institucija iz oblasti znanstvenoistraživačke i razvojne djelatnosti prezentirati rezultate vlastitih i svjetskih dostignuća iz oblasti koje su od značaja za zaštitu i spašavanje od prirodnih i drugih nesreća, kako bi organi civilne zaštite, na pristupačan i cjelovit način, bili upoznati sa najnovijim dostignućima iz tih oblasti.

6.2. Pregled projekata istraživačke i razvojne djelatnosti

1) Razvoj novih sustava komunikaciono-informacijske podrške štabovima civilne zaštite koji rukovode akcijama zaštite i spašavanja

U kriznim situacijama mora hitno da se donese ispravna odluka, čiji je cilj zaustavljanje ili umanjivanje gubitaka ljudskih života i/ili materijalnih dobara, zaštita kritične infrastrukture i zbrinjavanje stradalih.

U uvjetima nejasnih okolnosti, u kojima nema dovoljno podataka, kada u kratkom roku počinju pristizati brojne, ponekad i kontradiktorne informacije, dosta je teško donijeti ispravnu odluku. Dakle, pored nedovoljnog uvida u ono što se trenutno događa, rukovodilac akcije zaštite i spašavanja odnosno nadležni štab civilne zaštite često nema ni dovoljno vremena za analizu situacije i traženje najboljih rješenja, ali, s druge strane, ima ogromnu odgovornost jer od njegove ispravne i pravovremene odluke, ovisi dalji tok događaja i razmjere posljedica. Upravo stoga je potrebno pristupiti razvoju novih sustava komunikaciono-informacijske podrške koji treba da olakšaju donošenje odluka onima koji rukovode akcijama zaštite i spašavanja. Izgradnjom prikladnih aplikacija poput web baziranog okruženja preko kojeg je moguće izdavati naredbe i upravljati incidentom olakšati će se suradnja između sudionika u akcijama zaštite i spašavanja.

Integracijom informacija treba osigurati neophodne podloge za proces vizuelnog prikaza i analize situacije na terenu. Na taj način moguće je efikasno i pravovremeno informiranje o trenutnom stanju relevantnih parametara, kao i stanju službi i jedinica zaštite i spašavanja.

2) Formiranje baze podataka o resursima zaštite i spašavanja

Jedinstvena baza podataka onoga čime raspolaže sustav zaštite i spašavanja na području TK, može pružiti jasnu sliku resursa kojima raspolaže zajednica, što omogućava realnije planiranje u kriznim situacijama. Potrebno je dizajnirati bazu podataka, napuniti bazu sa podacima te je redovito ažurirati, kako bi se u svakom trenutku imao točan pregled onoga čime se raspolaže, u kojem obimu je dostupno, u kojem vremenskom roku, gdje se nalazi i slično.

3) Organiziranje vazdušnog izviđanja i nadzora

Operacije izviđanja i nadzora iz vazduha mogu prikupiti snimke i podatke te obavjestiti sustav upravljanja akcijama zaštite i spašavanja u stvarnom ili u približno stvarnom vremenu. Prikupljeni podaci omogućavaju sustavu upravljanja akcijama zaštite i spašavanja da pravovremeno reagiraju na opasnosti, daju informaciju za rano upozorenje i za aktiviranje snaga odgovora. Najkritičnija faza za upravljanje u katastrofama je na samom početku, nakon nastanka neželjenog događaja, kada podaci i informacije o događaju nisu dostupni u dovoljnoj količini, kvaliteti i u potrebnom vremenu. Mogući primjeri katastrofalnih događaja su: veliki i dugotrajni požari vegetacije na nepristupačnim terenima i u minskim poljima, poplave katastrofalnih razmjera, veliki kemijski akcidenti, pad aviona u teško pristupačnom terenu, zemljotresi, posljedice eventualnih terorističkih akcija itd. Ovo se može postići izradom i realizacijom odgovarajućeg projekta „Vazdušno izviđanje i nadzor“, koji bi omogućio da se postojeći materijalni i stručni resursi stave u funkciju sustava zaštite i spašavanja.

Realizacijom ovog projekta osigurat će se sustavu zaštite i spašavanja raspolaganje pravovremenim i kvalitetnim informacijama o situaciji na ugroženom području.

4) Istraživanje i procjena mogućnosti angažmana nevladinih organizacija, udruga i fondacija (domaćih i stranih u Bosni i Hercegovini) u aktivnostima zaštite i spašavanja

7. ZADACI I NAČIN REALIZACIJE ZADATAKA UTVRĐENIH U PROGRAMU RAZVOJA ZAŠTITE I SPAŠAVANJA F BiH

Programom razvoja zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća u Federaciji Bosne i Hercegovine za period od sedam godina određena je Politika razvoja sa vizijom, ciljevima, osnovnim načelima, opredjeljenjima i područjima razvoja.

U članku 173. Zakona o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća („Službene novine Federacije BiH“, br. 39/03, 22/06 i 43/10) utvrđena je obveza za kanton da svoj program razvoja i plan zaštite i spašavanja uskladi sa Federalnim programom razvoja i Federalnim planom zaštite i spašavanja.

Usklađivanje se odnosi samo na ona pitanja koja su u Federalnom programu i Federalnom planu utvrđena kao obveze kantona. Naime, u cilju izgradnje jedinstvenog sustava zaštite i spašavanja na području cijele Federacije BiH, u Federalnom programu i Federalnom planu mogu se utvrditi određene obveze za kanton.

U odnosu na te obveze, kanton je dužan u svom programu razvoja i svom planu zaštite i spašavanja utvrditi organizaciju, odrediti mjere i aktivnosti i snage i sredstva koji su potrebni da bi se obveze iz Federalnog programa i Federalnog plana, mogle realizirati na području kantona.

Na temelju Politike razvoja određeni su Strateški pravci razvoja i isti su razrađeni u Akcionim planovima koji se odnose na sve oblasti koje čine sustav zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Kao sastavni dio Programa razvoja utvrđeni su i zadaci koji se odnose na kantonalnu razinu pri čemu su naznačeni nosioci aktivnosti odnosno odgovorni za njihovu implementaciju.

U zaključcima Programa razvoja zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća u Federaciji Bosne i Hercegovine naznačeno je da: „Nositelji i učesnici u izradi programa, projekata ili inicijativa iz akcionih planova dužni su razraditi provedbene korake iz akcionih planova u svojim redovitim godišnjim programima i planovima rada, uz konstataciju da planirani priliv iz proračuna i posebne naknade osigurava realizaciju svih strateških pravaca“.

U tabelama koje slijede dat je prikaz navedenih obveza koje će biti uključene u Program razvoja zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća Tuzlanskog kantona za period od 2018. do 2022. godine.

Tabela 26:

PROGRAM	PROJEKT	NAZIV AKTIVNOSTI	CILJI AKTIVNOSTI	MJEŠRLJIVI INDIKATOR IZVRŠENJA	NOSITELJI AKTIVNOSTI	ROKOV I ZA REALIZACIJU						OČEKIVANI TROŠKOV I	IZVOR FINANCIRANJA	CILJNE GRUPE - KORSNIC I		
						2017	2018	2019	2020	2021	2022				2023	
Strateški cilj 1. Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja sukladno preporukama i direktivama Evropske unije																
Sektor 2. Oblast zaštite i spašavanja																
3. Izgraditi sustave ranog upozoravanja koji pružaju relevantne informacije pojedincima, zajednicama i različitim sektorima	3.1. Uvođenje jedinstvenog europskog broja za hitne situacije 112	Reorganizacija i komunikacijsko uvezivanje postojećeg Operativnog centra Federalne uprave civilne zaštite sa kantonalnim operativnim centrima civilne zaštite na području Federacije BiH	U cilju osposobljavanja Operativnog centra 112 Federacije BiH sukladno direktivama EU za postojanje jedinstvenog telefonskog broja za hitne slučajeve, kao i smjernicama i rezolucijama UN po pitanju upravljanja i komuniciranja u kriznim situacijama izazvanim prirodnim i drugim nesrećama	Imenovana ekspertna radna grupa, koja je zadužena da izradi Studiju uvođenja Operativnog centra 112 na cjelokupnom području Federacije BiH	Federalna uprava civilne zaštite								15.000 godišnje. Prema raspoloživim sredstvima u proračunu i obezbjeđenim sredstvima kroz međunarodne mehanizme i projekte za ove namjene	Proračun Federacije BiH i finansijsku podršku kroz međunarodne mehanizme i projekte	Uveden jedinstveni evropski broj za hitne situacije – 112 u Bosni i Hercegovini, što je bitan preduslov za efikasno djelovanje i pomoć građanima	
		3.2. Sistem ranog upozoravanja	Podrška uspostavi sustava za rano upozoravanje na bazi procjene rizika i izradenih planova.	Izgraditi sustave ranog upozoravanja kako bi se osigurala učinkovitost mjera za smanjenje rizika. Sustav ranog upozoravanja mora biti u mogućnosti da obuhvati cijelo stanovništvo kojem je namijenjen dopuni prethodno upozorenje.										Prema raspoloživim sredstvima obezbjeđenim kroz međunarodne mehanizme i projekte za ove namjene	Finansijsku podršku kroz međunarodne mehanizme i projekte (Europske Unije i međunarodnih donatora i kreditora)	Pružanje relevantnih informacije pojedincima, zajednicama i različitim sektorima
Strateški cilj 2. Razvoj kapaciteta za upravljanje rizicima od katastrofa																
1. Izgradnja i razvoj kapaciteta za uspostavljanje i provođenje inspekcijskog nadzora u oblasti zaštite i spašavanja	1.1. Stvaranje organizacijskih i ljudskih kapaciteta za provođenje inspekcijskog nadzora u oblasti zaštite i spašavanja	Organizacijsko i kadrovsko jačanje inspekcijskog nadzora iz nadležnosti Federalne i kantonalnih uprava civilne zaštite	Uspostavljen efikasan inspekcijski nadzor, kojim će se osigurati efikasno organiziranje i funkcioniranje preventivne zaštite od katastrofa	Popunjena inspekcija za zaštitu i spašavanje	Federalna i kantonalne uprave civilne zaštite	*	*	*	*	*	*	*	Prema raspoloživim sredstvima u proračunu za ove namjene	Budžeti Federacije BiH i kantona	Vlasnici i korisnici imovine u državnom i privatnom vlasništvu, građani	
		1.2. Jedinstvena baza podataka sa WEB prikazom za Federaciju Bosne i Hercegovine o opremljenosti uprava i službi za civilnu zaštitu i šabova civilne zaštite	Jedinstvena baza podataka (čanci sa vanbrodskim motorima, mehanizacija, spasilacka oprema, sisteme) Uspostaviti bazu podataka (statističke informacije, podaci o napravanju rizika, rizicima od katastrofa, utjecaju i gubicima)	Obezbjeđenja transparentnosti svih relevantnih podataka za zaštitu i spašavanje ljudi i materijalnih dobara u FBiH na jednom mjestu	Uspostavljena baza podataka	Federalna i kantonalne uprave civilne zaštite										
1.13. Nastavak aktivnosti na stručnom obučavanju, osposobljavanju i opremanju svih formiranih službi zaštite i spašavanja i specijaliziranih jedinica civilne zaštite Federacije BiH, kantona i JLS	1.13. Nastavak aktivnosti na stručnom obučavanju, osposobljavanju i opremanju svih formiranih službi zaštite i spašavanja i specijaliziranih jedinica civilne zaštite Federacije BiH, kantona i JLS	Uspostava sustava monitoringa nad prirodnim i drugim opasnostima i slično kroz uspostavu kontrolnih točaka i stanica na teritoriji FBiH	Uspostava sustava monitoringa nad prirodnim i drugim opasnostima	Uspostavljen sustav monitoringa	Federalna i kantonalne uprave civilne zaštite											
		Opremanjem i obučavanjem unaprijediti operativnu sposobnost službi zaštite i spašavanja FBiH i federalnih specijaliziranih jedinica CZ	U cilju osiguravanja uvjeta za efikasno djelovanje na zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara u slučaju pojave katastrofa		Nadležni organi civilne zaštite u Federaciji BiH, kantona, općinama/gradu										Namjenska sredstva sukladno Zakonu	Sukladno Godišnjim planom korištenja sredstava ostvarenih po temelju p.p.n.za zaštitu ljudi i materijalnih dobara od pri. i drugih nesreća

Tabela 27:

PROGRAM	PROJEKAT	NAZIV AKTIVNOSTI	CILJ AKTIVNOSTI	MJERLJIVI INDIKATOR IZVRŠENJA	NOSITELJ AKTIVNOSTI	ROKVI ZA REALIZACIJU							ODGOVORNI ZA IMPLEMENTACIJU	OČEKIVANI TROŠKOVI	IZVOR FINANCIRANJA	CLINE GRUPE - KORISNICI
						2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023				
Strateški cilj 3. Jačanje zaštite od požara i vatrogastva kao dijela jedinstvenog sustava zaštite i spašavanja																
Sektor 1: Oblast preventivne zaštite od požara																
1. Izgradnja i razvoj normativno pravnog okvira u oblasti zaštite od požara i vatrogastva	1.1. Unaprijeđenje zakonske regulative	Donošenje izmjena i dopuna Zakona o zaštiti od požara i vatrogastvu	Uključivanje sa propisima i smjernicama EU, međunarodnim i drugim standardima iz ove oblasti, posebno po pitanju izrade planskih dokumenata, upravljanja rizikom, razvoja kapaciteta za suprotaavljanje / borbu protiv požara, osiguravanje dodatnog izvora financiranja za opremanje i obučavanje vatrogasnih jedinica, kaznene mjere i drugo	Donošenje izmjena i dopuna Zakona o zaštiti od požara i vatrogastvu	Radna grupa koje će na prijedlog FUCZ imenovati Vlada FBiH	*							FUCZ i federalni organi uprave, kantonalne uprave civilne zaštite i kantonalni organi uprave, JLS službe civilne zaštite i JLS službe zainteresovana javnost	Administrativno-tehnički poslovi potrebni za rad Radne grupe i troškovi za rad komisije u Radnoj grupi	Proračun FUCZ, odnosno Vlade FBiH	Nositelji zaštite od požara na području Federacije tj. svi subjekti koji su obvezni organizirati i provoditi zaštitu od požara u svojim objektima i prostorima (pravna osoba, državni organi i druge institucije i gradani), odnosno vlasnici i korisnici imovine u državnom i privatnom vlasništvu
		Donošenje svih podzakonskih propisa	Svaranje uvjeta za potpunu implementaciju Zakona	Donošenje svih podzakonskih propisa	Vlada FBiH, FUCZ, nadležna federalna ministarstva	*							FUCZ i federalni organi uprave, kantonalne uprave civilne zaštite i JLS službe za upravu, zainteresovana javnost		Proračun Federacije BiH	Vlasnici i korisnici imovine u državnom i privatnom vlasništvu, građani
2. Izgradnja i razvoj kapaciteta za usposobljavanje i provođenje inspeksijskog nadzora	2.1. Svaranje organizacijskih i ljudskih kapaciteta za provođenje inspeksijskog nadzora u oblasti zaštite od požara	Izmjene i dopune podzakonskih propisa, posebno kojima se bliže regulišu izrada planskih dokumenata	Svaranje uvjeta za dobijanje planskih dokumenata (procjena ugroženosti/rizika, plan zaštite od požara), sukladno smjernicama EU po pitanju identifikacije, analize i procjene rizika, izrade scenarija i mapiranja rizika	Donošenje izmjena i dopuna postojećih podzakonskih propisa kojim se regulira izrada, metodologija i donošenje planskih dokumenata	FUCZ u suradnji sa KUCZ i SCZO/G							FUCZ, kantonalne uprave civilne zaštite, službe civilne zaštite JLS			Nositelji zaštite od požara na području Federacije tj. svi subjekti koji su obvezni izradivati planska dokumenta	
		Organizacijsko i kadrovsko jačanje inspeksijskog nadzora iz nadležnosti Federalne i KUCZ-e te Federalnog i KMUP-ova	Uspostavljen efikasan inspeksijski nadzor, kojim će se osigurati efikasno organiziranje i funkcioniranje preventivne zaštite od požara	Popunjen inspektorat za zaštitu od požara većim brojem izvršitelja	Federalna i kantonalne uprave civilne zaštite, Federalno i KMUP-ovi KUCZ-e te Federalnog i KMUP-ova	*	*	*	*	*	*		Prema raspoloživim sredstvima u proračunu za ove namjene	Proračun Federacije BiH	Nositelji zaštite od požara na području Federacije tj. svi subjekti koji su obvezni organizirati i provoditi zaštitu od požara u svojim objektima i prostorima (pravna osoba, državni organi i druge institucije i gradani), odnosno vlasnici i korisnici imovine u državnom i privatnom	

Tabela 29:

PROGRAM	PROJEKAT	NAZIV AKTIVNOSTI	CILJ AKTIVNOSTI	MJERLJIVI INDIKATOR IZVRŠENJA	NOSITELJ AKTIVNOSTI	ROKOV I ZA REALIZACIJU							OČEKIVANI TROŠKOVI	IZVOR FINANCIRANJA	CILJNE GRUPE - KORISNICI
						2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023			
Strateški cilj 3. Jačanje zaštite od požara i vatrogastva kao dijela jedinstvenog sustava zaštite i spašavanja															
Sektor 1: Oblast preventivne zaštite od požara															
3. Izgradnja i razvoj preventivne zaštite od požara	3.2. Osiguranje imovine od požara	Provođenje aktivnosti kojima će se utjecati na podizanje svijesti o značaju osiguranja imovine od požara i prenosa rizika	Stvarati uvjete za prijenos rizika. Povećati interes vlasnika i korisnika imovine u Federaciji BiH da osiguraju svoju imovinu na rizik od požara	Započet proces prenosa rizika, odnosno osiguravanja građevina i prostora, odnosno materijalnih dobara i imovine od požara u privatnom i državnom vlasništvu na području Federacije BiH	Federalna i kantonalne uprave civilne zaštite,	*	*	*	*	*	*				
		3.3. Uvođenje u obrazovni sustav nastavnih sadržaja koji se odnose na područje upravljanja/smanjenja rizika od požara	Uvesti u nastavne planove za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje odgovarajuće nastavne sadržaje koji se odnose na područje upravljanja/smanjenja rizika od požara	Podizanje svijesti kod najmlađe populacije i mladih ljudi na postojanje rizika od požara na svim mjestima gdje žive, borave ili rade, kao i po pitanju razumjevanja rizika i požarnih opasnosti. Ugrađivanje u mentalni sklop mladih ljudi, budućih donosaca odluka o značaju područja upravljanja/smanjenja rizika od katastrofa, uključujući i požar	Federalna i KLUZ, Federalno i KM nadležna za naobrazbu, nevladine organizacije	*	*	*	*	*	*				
		Provođenje aktivnosti za institucionalno uvođenje nastavnih sadržaja koji se odnose na područje upravljanja/smanjenja rizika od požara, odnosno ulogu i značaj prevencije u smanjenju rizika od požara			Federalna i kantonalne uprave civilne zaštite, Federalno i kantonalna ministarstva nadležna za naobrazbu							Prema raspoloživim sredstvima u proračunu za ove namjene	Proračuni kantona, općina i Federacije BiH	Dječja u vrtićima, osnovnim i srednjim školima, mladi ljudi u visokoškolskim ustanovama	

Tabela 31:

PROGRAM	PROJEKAT	NAZIV AKTIVNOSTI	CILJ AKTIVNOSTI	MJERLJIVI INDIKATOR IZVRŠENJA	NOSITELJ AKTIVNOSTI	ROKovi ZA REALIZACIJU							OČEKIVANI TROŠKOVI	IZVOR FINANCIRANJA	CILJNE GRUPE - KOMISNICI
						2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11					
Strateški cilj 3.- Jačanje zaštite od požara i vatrogastva kao dijela jedinstvenog sustava zaštite i spašavanja															
Sektor 1.1.: Oblast vatrogastva															
1. Izgradnja postojećih i razvoj novih kapaciteta/resursa za suprostavljanje - borbu protiv požara	1.1. Materijalno - tehničko opremanje vatrogasnih jedinica	Provesti aktivnosti na organiziranju i popunjavanju PVJ jedinica u općinama /gradu, u kojima još uvijek nisu osnovane PVJ ili postojeće PVJ nisu integrirane u sustav zaštite i spašavanja na način predviđen Zakonom o zaštiti od požara i vatrogastvu	Osigurati da svaka općina/grad i kanton u FBiH ima organizirane i popunjene osnovne snage za vatrogastvo (PVJ) na način utvrđen Zakonom	Formirane i popunjene i PVJ općine/grada i kantona	Općinske i gradske službe civilne zaštite, kantonalne uprave civilne zaštite	*	*	*	*	*	*	*	Proračun JLS i kantona	Vlasnici i korisnici imovine u državnom i privatnom vlasništvu, građani	
		Sačiniti plan materijalno-tehničkog opremanja PVJ općina /grada i kantona	Utvrđiti postojeće stanje opremljenosti svake vatrogasne jedinice u Federaciji BiH i potrebe za nabavom vatrogasnih vozila ili druge opreme	Izvršena procjena stanja sa pregledima raspoloživih vatrogasnih vozila, opreme i sredstva	Općinske i gradske službe civilne zaštite, kantonalne uprave civilne zaštite u suradnji sa Federalnom upravom civilne zaštite	Općinski načelnici i gradonačelnici, vlade kantona u suradnji sa Vladom FBiH	Prema raspoloživim sredstvima u proračunu za ove namjene	Proračun JLS, Federacije BiH	Općinske, gradske službe civilne zaštite, kantonalne uprave civilne zaštite u kojima su formirane PVJ						

Tabela 32:

PROGRAM	PROJEKAT	NAZIV AKTIVNOSTI	CILJI AKTIVNOSTI	MJEŠTIV/INDIKATOR IZVRŠENJA	NOSITELJI AKTIVNOSTI	ROKVI ZA REALIZACIJU						OČEKIVANI TROŠKOVI	IZVOR FINANCIRANJA	CILJNE GRUPE - KORISNICI	
						2017	2018	2019	2020	2021	2022				2023
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.					
Strateški cilj 3. Jačanje zaštite od požara i vatrogastva kao dijela jedinstvenog sustava zaštite i spašavanja															
Sektor 1.1.: Oblasť vatrogastva															
1. Izgradnja postojećih i razvoj novih kapaciteta/resursa za suprostavljanje - borbu protiv požara		1.1. Materijalno - tehničko opremanje vatrogasnih jedinica	Utvrditi koje PVJ-e u FBiH su najmanje opremljene, te sačiniti listu prioriteta i utvrditi mogućnosti da se tim jedinicama pruži finansijska pomoć ili donira minimum potrebnih vozila, opreme i sredstava	Izvršena procjena stanja sa pregledima raspoloživih vatrogasnih vozila, opreme i sredstva	Općinske/gradske službe civilne zaštite, kantonalne uprave civilne zaštite u suradnji sa Federalnom upravom civilne zaštite	*	*	*	*	*	*		Prema raspoloživim sredstvima u proračunu za ove namjene	Proračun općina, gradova, kantona i Federacije BiH	Općinski načelnici, gradonačelnici, vlade kantona, općinske, gradske službe civilne zaštite, kantonalne uprave civilne zaštite u kojima su formirane PVJ
		Sačiniti plan materijalno-tehničkog opremanja PVJ-a u općinama/gradovima i/ili kantonima koje su manje ekonomski razvijene, sa izvorima mogućeg financiranja nabavki ili doniranja vatrogasnih vozila i druge opreme	Utvrditi koje DVJ-e u FBiH su najmanje opremljene, te sačiniti listu prioriteta i utvrditi mogućnosti da se tim jedinicama pruži finansijska pomoć ili donira minimum potrebnih vozila, opreme i sredstava	Izvršena procjena stanja sa pregledima raspoloživih vatrogasnih vozila, opreme i sredstva	Općinske/gradske službe civilne zaštite, kantonalne uprave civilne zaštite u suradnji sa Federalnom upravom civilne zaštite									Prema raspoloživim sredstvima u proračunu za ove namjene	Proračun općina, gradova, kantona i Federacije i finansijska sredstva posebne namjene za vatrogastvo

Tabela 33:

PROGRAM	PROJEKAT	NAZIV AKTIVNOSTI	CILJ AKTIVNOSTI	MJERLJIVI INDIKATOR IZVRŠENJA	NOSTELJ AKTIVNOSTI	BROJEVI ZA REALIZACIJU						OČEKIVANI TROŠKOVI	IZVOR FINANCIRANJA	CILJNE GRUPE - KOMISNICI
						2017	2018	2019	2020	2021	2022			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11				
Strateški cilj 3.-Jačanje zaštite od požara i vatrogastva kao dijela jedinstvenog sustava zaštite i spašavanja														
Sektor 1.1.: Oblast vatrogastva														
1. Izgradnja postojećih i razvoj kapaciteta/resursa	1.5. Razvoj postojećih i izgradnja novih kapaciteta/resursa komunikaciono - informacione podrške stabovima civilne zaštite koji rukovode akcijama gašenja požara.	Provesti aktivnosti na opremanju operativnih centara civilne zaštite, organizacijskom i kadrovskom jačanju tih centara	Unaprijediti rad operativnih centara civilne zaštite na svim razinama	Oprenjeni i kadrovski popunjeni operativni centri civilne zaštite	FUCZ u suradnji sa MS BiH, nevladinim i međunarodnim oragnizacijama	*	*	*	*	*	*	Prema raspoloživim sredstvima u proračunu za ove namjene i sukladno Godišnjim planom	Proračun općina, gradova, kantona i Federacije BiH i namjenska sredstva sukladno Zakonom	Općinski, gradski stabovi civilne zaštite, kantonalni stabovi civilne zaštite u suradnji sa Federalnim stabom civilne zaštite
	1.6. Uspostavljen jedinstvenog informacionog sustava u oblasti zaštite od požara i vatrogastva u okviru operativnih centara civilne zaštite općine/grada, kantona i Federacije	Objediniti operativne centre vatrogasnih jedinica sa operativnim centrima civilne zaštite	Uspostaviti provođenje statističkih istraživanja u navedenim oblastima za područja općine/grada, kantona i Federacije	Stvaranje baze podataka o uzrocima požara, vatrogasnim intervencijam i drugim podacima na temelju kojih će se provoditi statistička istraživanja o pojavama požara i vatrogasnim intervencijama u općinama/grada, kantonima i FBiH sa ciljem unaprijeđenja preventivne zaštite od požara i vatrogasne djelatnosti	Općinske, gradske službe civilne zaštite, kantonalne službe civilne zaštite u suradnji sa Federalnom upravom civilne zaštite	Općinske, gradske službe civilne zaštite, kantonalne službe civilne zaštite u suradnji sa Federalnom upravom civilne zaštite	*	*	*	*	*	*	Proračun JLS, kantona i Federacije BiH	Državni organi i druge institucije

8. PREGLED OČEKIVANIH TROŠKOVA, SA IZVORIMA FINANCIRANJA

8.1. Troškovi i izvori financiranja

Civilna zaštita, odnosno sustav zaštite i spašavanja u općinama i na razini TK, po odredbama Federalnog zakona o zaštiti i spašavanju, može se financirati iz sljedećih izvora:

- sredstva prikupljena na temelju posebne naknade od 0,5% na neto plate zaposlenih;
- proračuni općina, TK, FBiH i BiH;
- sredstva pravnih osoba;
- sredstva po osnovu osiguranja;
- donacije;
- međunarodna pomoć;
- drugi izvori predviđeni Zakonom.

Iz ukupno raspoloživih sredstava namjenjenih za potrebe zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća, u predviđenom petogodišnjem periodu, financirat će se sljedeći projekti i aktivnosti:

- opremanje, obučavanje i rad Kantonalne uprave civilne zaštite;
- pripremanje, opremanje i obučavanje KŠCZ, službi zaštite i spašavanja i jedinica civilne zaštite koje organizira TK, kao i troškovi koji nastaju tokom učešća navedenih subjekata u provođenju mjera zaštite i spašavanja po naređenju Kantonalnog štaba civilne zaštite;
- opremanje i osposobljavanje privrednih društava i drugih pravnih osoba za poslove zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća, u slučaju kada se ocjeni da postavljeni zadaci na zaštiti i spašavanju navedenih subjekata nadilaze njihove financijske i materijalne mogućnosti;
- saniranje dijela šteta nastalih prirodnim ili drugim nesrećama, sukladno financijskim i materijalnim mogućnostima Kantona;
- istraživački i razvojni projekti od značaja za organiziranje i provođenje zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća;
- obuka stanovništva za potrebe samozaštite i uzajamne zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća;
- pružanje financijske pomoći općinama u ostvarivanju njihovih zadataka u oblasti zaštite i spašavanja, sukladno potrebama i mogućnostima;
- druge potrebe zaštite i spašavanja sukladno zakonu ili drugim propisima.

8.2. Rekapitulacija financiranja po aktivnostima i godinama

U narednim tabelama data je rekapitulacija financiranja po aktivnostima i godinama za pojedine učesnike u projekiranju Programa razvoja.

Kantonalna uprava civilne zaštite

Podaci koji se odnose na KUCZ dati su u tabelama 34. i 35.

Tabela 34: **KUCZ** - Rekapitulacija financiranja po aktivnostima i godinama, Strateški cilj 1. Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja

Tabela 34: KUCZ - Rekapitulacija financiranja po aktivnostima i godinama, Strateški cilj 1. Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja

Strateški cilj 1. Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja									
2018		2019		2020		2021		2022	
Aktivnost	Financiranje	Aktivnost	Financiranje	Aktivnost	Financiranje	Aktivnost	Financiranje	Aktivnost	Financiranje
A1	350.000,00	A2	25.000,00	A3	10.000,00			A4	5.000,00
B2	50.000,00	B1	195.000,00	B2	50.000,00			B2	50.000,00
		B2	50.000,00					B3	45.000,00
				B4	50.000,00				
C2	1.000,00	C2	1.000,00	C2	1.000,00			C2	1.000,00
		C3	5.000,00					C3	5.000,00
C4	1.000,00								
D1	3.000,00	D1	3.000,00	D1	5.000,00			D1	5.000,00
				D2	5.000,00			D2	5.000,00
				D4	5.000,00			D4	5.000,00
				E1	30.000,00			E1	30.000,00
F4	1.000,00	F4	1.000,00	F4	2.000,00			F4	2.000,00
G1	130.000,00	G1	130.000,00	G1	130.000,00			G1	130.000,00
G2	390.000,00	G2	490.000,00	G2	590.000,00			G2	590.000,00
H1	10.000,00	H1	10.000,00	H1	10.000,00			H1	10.000,00
		H2	25.000,00	H2	25.000,00				
I1	5.000,00	I1	5.000,00	I1	5.000,00				
		I2	2.500,00					I2	2.500,00
Ukupno:	941.000,00	Ukupno:	942.500,00	Ukupno:	918.000,00+ 30.000,00*	Ukupno:	875.500,00+ 30.000,00*	Ukupno:	883.000,00+ 30.000,00*

*Napomena: Sve aktivnosti iz strateškog cilja 1. se financiraju iz sredstava posebne naknade osim plaće za glavnog inspektora koja se izdvaja iz proračuna TK.

Oznaka aktivnosti:**A. Razvoj sustava komunikacija i ranog upozoravanja**

Izgraditi osnove sustava ranog upozoravanja na području TK

Opremiti kantonalne službe zaštite i spašavanja sa sredstvima veze i uspostaviti komunikacijsku povezanost KOC sa službama hitnog djelovanja (policija, služba hitne pomoći, vatrogasci)

Poboljšati komunikacijsku uvezanost Kantonalnog operativnog centra sa općinskim operativnim centrima civilne zaštite

Nabava drona s kamerom i GPS sustavom (DJI Phantom 4pro ili sl.)

B. Opremanje službi i jedinica civilne zaštite za provođenje i organizaciju zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća

Nabava uniformi za jedinice opće namjene u općinama (za formaciju od jednog voda)

Opremanje službi zaštite i spašavanja TK

Nabava kombi vozila za službe zaštite i spašavanja

Nabava čamaca sa čvrstim dnom za potrebe službe za zaštitu na vodi i pod vodom i OSCZ

C. Uvođenje GIS-a

1. Pribavljanje GIS podloga (ortofoto snimci i dr.)

2. Licenciranje software MapInfo Professional

3. Kupovina računarske opreme

4. Obučavanje uposlenika

D. Obučavanje i uvježbavanje struktura civilne zaštite

1. Obučavanje i uvježbavanje pripradnika službi zaštite i spašavanja TK

2. Obučavanje i uvježbavanje pripradnika jedinica opće namjene

3. Obuka članova KŠCZ

E. Jačanje inspeksijskog nadzora nad provođenjem mjera zaštite i spašavanja

1. Popunjavanje radnog mjesta Glavni kantonalni inspektor za civilnu zaštitu, zaštitu od požara i vatrogastvo

2. Provođenje inspeksijskog nadzora u kantonalnim organima uprave i kantonalnim ustanovama, općinama i pravnim osobama od značaja za kanton i općinu/Grad

F. Edukacija i informiranje stanovništva

1. Ažurno vođenje web stranice KUCZ

2. Izrada Vodiča kroz postupak za ostvarivanje prava na pristup informacijama kojima raspolaže KUCZ

3. Informiranje medija o svim značajnim zbivanjima iz oblasti zaštite i spašavanja

4. Organiziranje okruglih stolova i tematskih skupova

G. Financijska i materijalna podrška općinama/Gradu Tuzla

1. Dodjela jednokratne novčane pomoći općinama/Gradu Tuzla i to za:

a) Financiranje hitnih mjera zaštite i spašavanja u toku djelovanja prirodne ili druge nesreće,

b) Pružanje pomoći za ublažavanje i otklanjanje izravnih posljedica prirodnih i drugih nesreća,

c) Financiranje i isplatu naknade za rad i neophodne troškove izlaska na teren Komisije za procjenu šteta od prirodnih i drugih nesreća.

2. Financijska i materijalna podrška općinama/Gradu Tuzla u ostvarivanju njihovih zadataka zaštite i spašavanju za:

a) Opremanje općinskih struktura civilne zaštite,

b) Obuka općinskih struktura civilne zaštite,

c) Pomoć u saniranju posljedica prirodnih i drugih nesreća,

d) Udruživanje sredstava posebne naknade sa općinama, kantonima i Federacijom Bosne i Hercegovine.

H. Ubrzavanje procesa deminiranja i adekvatno skladištenje MES i NUS

1. Sufinanciranje deminiranja

2. Opremanje magacinskog prostora za minimum dvije Policijske stanice u nadležnosti Uprave policije MUP-a, gdje se pohranjuju predata ili pronađena MES i NUS.

I. Istraživanje i razvoj

1. Razvoj novih sustava komunikaciono-informacijske podrške štabovima civilne zaštite koji rukovode akcijama zaštite i spašavanja

2. Formiranje baze podataka o resursima zaštite i spašavanja

3. Organiziranje zračnog izvidanja i nadzora

4. Istraživanje i procjena mogućnosti angažmana nevladinih organizacija, udruga i fondacija (domaćih i stranih u Bosni i Hercegovini) u aktivnostima zaštite i spašavanja

Tabela 35: **KUCZ** - Rekapitulacija financiranja po aktivnostima i godinama, Strateški cilj 2. Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara i vatrogastva

Strateški cilj 2. Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara i vatrogastva									
2018		2019		2020		2021		2022	
Aktivnost	Financiranje	Aktivnost	Financiranje	Aktivnost	Financiranje	Aktivnost	Financiranje	Aktivnost	Financiranje
A2	2.000,00	A2	2.000,00	A2	2.000,00	A2	2.000,00	A2	2.000,00
B1, B2, B3, C1	50.000,00	B1, B2, B3, C1	50.000,00	B1, B2, B3, C1	50.000,00	B1, B2, B3, C1	50.000,00	B1, B2, B3, C1	50.000,00
		E1	2.500,00	E1	2.500,00	E1	2.500,00	E1	2.500,00
E3	200,00	E3	200,00	E3	200,00	E3	200,00	E3	200,00
Ukupno:	52.200,00	Ukupno:	54.700,00	Ukupno:	54.700,00	Ukupno:	54.700,00	Ukupno:	54.700,00
*Napomena: Sve aktivnosti iz strateškog cilja 2. se financiraju iz sredstava namijenjenih za zaštitu od požara i vatrogastvo - Članak 137. Zakona o zaštiti od požara i vatrogastvu (Σ 271.000 KM).									

Oznaka aktivnosti:

- A. Poboljšanje stanja u vatrogastvu
 - 1. Osnivanje kantonalne profesionalne vatrogasne jedinice (Ovoj aktivnosti će se pristupiti ukoliko se postigne Sporazum između Vlade TK i zainteresiranih općina)
 - 2. Razvoj i jačanje dobrovoljnog vatrogastva
- B. Opremanje vatrogasnih jedinica i objekata, investiciona izgradnja**
 - 1. Nabava vatrogasne opreme, tehničkih i drugih sredstava za vatrogasne jedinice (za potrebe Kantona ili kao pomoć općinama Kantona)
 - 2. Investiciona izgradnja i opremanje objekata za potrebe vatrogasnih jedinica
 - 3. Održavanje opreme i vatrogasnih sredstava
- C. Osposobljavanje vatrogasnih jedinica**
 - 1. Stručno obučavanje i osposobljavanje vatrogasaca
 - 2. Provođenje ispita za profesionalne i dobrovoljne vatrogasce
- D. Unaprjeđenje sustava preventivne zaštite**
 - 1. Mjere zaštite od požara u oblasti prostornog planiranja
 - 2. Preventivne mjere koje se provode pri projektovanju i gradnji građevina
 - 3. Održavanje instalacija
 - 4. Instaliranje sustava aktivne zaštite od požara
 - 5. Izgradnja izvora i instalacija za opskrbu vodom za gašenje požara
 - 6. Otkrivanje požara na otvorenim prostorima
 - 7. Mjere u svezi s loženjem vatre i spaljivanjem korova i drugog biljnog otpada na otvorenom prostoru
- E. Edukacija stanovništva**
 - 1. Obuka stanovništva putem predavanja, prezentacija, vježbi i sl.
 - 2. Obraćanje putem elektronskih medija
 - 3. Tiskanje propagandnog materijala
- F. Unapređenje saradnje**
 - 1. Ostvarivanje suradnje sa susjednim općinama u Republici Srpskoj
 - 2. Ostvarivanje suradnje sa Brčko distriktom Bosne i Hercegovine

Strateški cilj 3. (Unaprjeđenje međuinstitucionalne suradnje, suradnje sa civilnim društvom, medijima i poslovnim sektorom) ne zahtijeva finansijska sredstva, osim organizacije pokaznih vježbi VTE (višenamjenskih terenskih ekipa CK TK – 10.000,00 KM) .

Oznaka aktivnosti:

- A. Unaprjeđenje suradnje institucija na svim razinama u F BiH u sektorima voda, zaštite okoliša, zaštite i spašavanja te prostornog planiranja s ciljem smanjenja rizika od prirodnih i drugih nesreća**
- B. Unaprjeđenje suradnje sa civilnim društvom – NVO**
- C. Unaprjeđenje suradnje sa medijima**
- D. Unaprjeđenje suradnje sa poslovnim sektorom**

Za provođenje postavljenih strateških ciljeva i utvrđenih aktivnosti, KUCZ je potrebno 4.470.000 KM iz sredstava posebne naknade, 271.000 KM iz sredstava namijenjenih za zaštitu od požara i vatrogastvo i oko 90.000 KM iz proračuna TK.

Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okolice

Za realizaciju operativnih ciljeva, u periodu 2018-2020. godina, Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okolice će utrošiti 20.805.000 KM s tim da će na aktivnosti koje se odnose na rješavanje okolinskih problema utrošiti: zrak - 1.160.000 KM, zemljište - 4.535.000 KM, otpad - 15.110.000. Iznosi su okvirni i ovise o varijantnim rješenjima.

Sredstva se osiguravaju iz različitih izvora a to su: namjenska sredstva MPUiZO, MPŠiV i FzZO FBiH, općinski/gradski proračuni, međunarodni finansijski mehanizmi i međunarodne finansijske institucije i komercijalne banke.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

Prihod sredstava opće i posebnih vodnih naknada koji pripada Kantonu, u 2017. godini procijenjen je u iznosu od 4.247.202,10 KM. Procjena planiranih prihoda izvršena je na temelju analize ostvarenih prihoda u 2016. godini.

Prenesena neutrošena sredstva vodnih naknada iz 2016. godine, prema Izvješću o realizaciji Programa ulaganja sredstava vodnih naknada u oblast vodoprivrede za 2016. godinu, iznosio je 12.510.000,00 KM.

Ukupna ulaganja u oblast upravljanja vodama, Programom za 2017. godinu i Proračunom Tuzlanskog kantona za 2017. godinu, planirana su u iznosu od 9.186.172,00 KM.

Svake godine raspodjela raspoloživih sredstava za projekte od općinskog značaja vrši se na temelju kandidiranih projekata od strane Grada Tuzla, odnosno općina, dostavljenih na zahtjev Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede.

Ne postoje dugoročne projekcije utroška ovih sredstava.

Ministarstvo unutarnjih poslova

Kad je u pitanju materijalno-tehnička opremljenost, Ministarstvo unutarnjih poslova TK-a je u proteklom periodu uložilo značajna sredstva za nabavu opreme čija je ukupna vrijednost oko 1.600.000,00 KM. Time su se poboljšali uvjeti rada policijskih službenika na terenu, ali to još uvijek nije na optimalnoj razini, pa se ukazuje potreba za dodatnim opremanjem i osavremenjavanjem sa naprednom tehnologijom u oblasti praćenja stanja sigurnosti prometa kao i obnavljanje voznog parka.

Za očekivati da će se u narednom petogodišnjem periodu utrošiti okvirno ista sredstva.

JP „Šume TK“ d.d. Kladanj

JP „Šume TK“ d.d. Kladanj planiralo je da se sve aktivnosti iz strateških ciljeva - jačanje sustava zaštite i spašavanja i zaštite od požara, financiraju iz vlastitih sredstava i naknade iz proračuna TK što iznosi 17.275.000,00 KM.

U tabelama 36 i 37 data je rekapitulacija financiranja po aktivnostima i godinama.

Tabela 36: JP „Šume TK“ d.d. Kladanj - Rekapitulacija financiranja po aktivnostima i godinama, Strateški cilj 1. Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja

Strateški cilj 1. Izgradnja i jačanje sustava zaštite i spašavanja u JP „Šume TK“ d.d. Kladanj									
2018		2019		2020		2021		2022	
Aktivnost	Financiranje	Aktivnost	Financiranje	Aktivnost	Financiranje	Aktivnost	Financiranje	Aktivnost	Financiranje
								A1	180.000,00
A2	6.000,00	A2	6.000,00	A2	6.000,00	A2	6.000,00	A2	6.000,00
A3	2.000,00	A3	2.000,00	A3	2.000,00	A3	2.000,00	A3	2.000,00
B1	100.000,00	B1	100.000,00	B1	100.000,00	B1	100.000,00	B1	150.000,00
B2	2.000,00	B2	2.000,00	B2	2.000,00	B2	2.000,00	B2	2.000,00
B3	200.000,00	B3	200.000,00	B3	200.000,00	B3	200.000,00	B3	200.000,00
						B4	300.000,00	B4	300.000,00
C1, C2	7.000,00	C1, C2	7.000,00	C1, C2	7.000,00	C1, C2	7.000,00	C1, C2	7.000,00
D1, D2, D3	6.000,00	D1, D2, D3	6.000,00	D1, D2, D3	6.000,00	D1, D2, D3	6.000,00	D1, D2, D3	6.000,00
D4	6.000,00	D4	6.000,00	D4	6.000,00	D4	6.000,00	D4	6.000,00
Ukupno:	329.000,00	Ukupno:	329.000,00	Ukupno:	329.000,00	Ukupno:	629.000,00	Ukupno:	859.000,00
*Napomena: Aktivnosti iz strateškog cilja 1. se financiraju iz sredstava JP „Šume TK“ d.d. Kladanj i naknade iz proračuna TK (Σ 2.475.000 KM).									

Oznaka aktivnosti:**A. Razvoj sustava komunikacija i ranog upozoravanja**

1. Uvođenje jedinstvenog informacijskog sustava u šumarstvu
2. Opremiti štab i povjerenike za zaštitu i spašavanje na razini Poduzeća, sa sredstvima veze (mobitelima, dvogledima i dr.) i uspostaviti komunikacijsku povezanost sa službama hitnog djelovanja (policija, služba hitne pomoći, vatrogasci)

B. Poboljšati komunikacijsku uvezanost Poduzeća sa općinskim operativnim centrima civilne zaštite**B. Opremanje štaba i povjerenika civilne zaštite za provođenje i organizaciju zaštite i spašavanja**

1. Nabava osobnih zaštitnih sredstava za štab, povjerenike CZ i mobilne ekipe u poduzeću
2. Nabavu protivpožarnog alata za gašenje požara, za zaštitu i spašavanje
3. Nabava mehanizacije (buldozera, utovarivača, terenskih vozila, kombi vozila za službe zaštite i spašavanja)
4. Nabava vatrogasnog vozila i opreme za gašenje šumskih požara

C. Uvođenje GIS-a

1. Kupovina računarske opreme
2. Obučavanje radnika iz informatike

D. Obučavanje i uvježbavanje interventnih grupa za gašenje požara i dr. nepogoda

1. Obučavanje i uvježbavanje pripadnika mobilnih ekipa poduzeća za gašenje požara
2. Stručno obučavanje i uvježbavanje pripadnika jedinica, povjerenika i štaba CZ poduzeća
3. Koordinacija sa strukturama CZ po općinama i povjerenika CZ poduzeća
4. Stručni seminari u inozemstvu radi obučavanja i osposobljavanja povjerenika CZ i štaba CZ u poduzeću

Tabela 37: JP „Šume TK“ d.d. Kladanj - Rekapitulacija financiranja po aktivnostima i godinama, Strateški cilj 2. Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara

Strateški cilj 2. Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara u JP „Šume TK“ d.d. Kladanj									
2018		2019		2020		2021		2022	
Aktivnost	Financiranje	Aktivnost	Financiranje	Aktivnost	Financiranje	Aktivnost	Financiranje	Aktivnost	Financiranje
A1	20.000,00	A1	20.000,00	A1	20.000,00	A1	20.000,00	A1	20.000,00
A2	1.750.000,00	A2	1.750.000,00	A2	1.750.000,00	A2	1.750.000,00	A2	1.750.000,00
A3	960.000,00	A3	960.000,00	A3	960.000,00	A3	960.000,00	A3	960.000,00
								A4	150.000,00
A5	15.000,00	A5	15.000,00	A5	15.000,00	A5	15.000,00	A5	15.000,00
A6	4.000,00	A6	4.000,00	A6	4.000,00	A6	4.000,00	A6	4.000,00
								A7	150.000,00
A8	2.000,00	A8	2.000,00	A8	2.000,00	A8	2.000,00	A8	2.000,00
A9	1.000,00	A9	1.000,00	A9	1.000,00	A9	1.000,00	A9	1.000,00
A10	50.000,00	A10	50.000,00	A10	50.000,00	A10	50.000,00	A10	50.000,00
A11	50.000,00	A11	50.000,00	A11	50.000,00	A11	50.000,00	A11	50.000,00
A12	10.000,00	A12	10.000,00	A12	10.000,00	A12	10.000,00	A12	10.000,00
A13	20.000,00	A13	20.000,00	A13	20.000,00	A13	20.000,00	A13	20.000,00
B1,	8.000,00	B1,	8.000,00	B1,	8.000,00	B1,	8.000,00	B1,	8.000,00
B2	4.000,00	B2	4.000,00	B2	4.000,00	B2	4.000,00	B2	4.000,00
B3	2.000,00	B3	2.000,00	B3	2.000,00	B3	2.000,00	B3	2.000,00
C1, C2	4.000,00	C1, C2	4.000,00	C1, C2	4.000,00	C1, C2	4.000,00	C1, C2	4.000,00
Ukupno:	2.900.000,00	Ukupno:	2.900.000,00	Ukupno:	2.900.000,00	Ukupno:	2.900.000,00	Ukupno:	3.200.000,00

*Napomena: Aktivnosti iz strateškog cilja 2. se financiraju iz sredstava JP „Šume TK“ d.d. Kladanj, iz proračuna TK, i dio iz proračuna Vlade Federacije BiH (Σ 14.800.000 KM).

Oznaka aktivnosti:**A. Preventivne mjere**

1. Primjena ekoloških standarda i očuvanje FSC certifikata za područja za koja je dobijen, uvođenje i primjena savremenih informacionih tehnologija i tehnoloških dostignuća.
2. Zaštita i čuvanje šuma.
3. Izgradnja.
4. Rekonstrukcija, održavanje kamionskih puteva u cilju subijanja šumskih požara.
5. Rješavanje pitanja miniranih šumskih površina.
6. Mjere za sprovođenje odlaganja čvrstog otpada u šumi i šumskom zemljištu i zabrani unosa kemijskih sredstva u šumu u cilju sprečavanja zagađenja šumskog zemljišta.
7. Mjere na održavanje instalacija u objektima
8. Instaliranje „Sustava za komunikacijsku podršku“ - radio veza za rano otkrivanje požara.
9. Izgradnja izvora i instalacija za opskrbu vodom za gašenje požara (postavljanje korita radi uređenja vodoizvorišta za snabdijevanje vodom za gašenje šumskih požara)
10. Mjere u svezi sa loženjem vatre i spaljivanjem korova i drugog biljnog otpada na otvorenom prostoru.
11. Sanacija i obnova požarom uništenih i oštećenih šuma i šumskog zemljišta.
12. Izvedbeni projekti za sanaciju divljih deponija u šumi i šumskom zemljištu.
13. Atestiranje sredstava rada.
14. Šumsko-uzgojni radovi u fazi guštika i letvenjaka.

B. Edukacija stanovništva

1. Obuka stanovništva putem predavanja, prezentacija, vježbi i sl.
2. Obraćanje putem elektroničkih medija
3. Tiskanje propagandnog materijala

C. Unapređenje suradnje

1. Ostvarivanje suradnje sa susjednim općinama u Republici Srpskoj
2. Ostvarivanje suradnje sa Brčko Distriktom Bosne i Hercegovine

Za provođenje postavljenih strateških ciljeva i utvrđenih aktivnosti, JP „Šume TK“ d.d. Kladanj će u narednom petogodišnjem periodu potrošiti ukupno 17.275.000 KM.

9. PROGRAM RAZVOJA ZAŠTITE OD POŽARA

9.1. Uvod

Zaštita od požara i vatrogastvo su dio jedinstvenog sustava zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih nepogoda i drugih nesreća u Federaciji BiH koji je uređen Federalnim zakonom o zaštiti i spašavanju, pa se radi toga zaštita od požara i vatrogastvo organiziraju i funkcioniraju u okviru tog sustava.

Kanton, u oblasti zaštite od požara i vatrogastva, u okviru Programa razvoja zaštite i spašavanja Kantona, utvrđuje ciljeve, smjer i strategiju razvoja zaštite od požara i vatrogastva od značaja za kanton. Programiranje razvoja zaštite od požara i vatrogastva iz nadležnosti TK, vrši se sukladno procjeni ugroženosti od požara područja TK i drugih činjenica važnih za programiranje. Programiranje razvoja zaštite od požara i vatrogastva obuhvata politiku, strategiju i akcijske planove u okviru kojih se definira vizija, načela i opredjeljenja, ciljevi i područja razvoja za organiziranje i provođenje zaštite od požara i vatrogastva sa svim elementima potrebnim za njegovo usavršavanje i efikasno funkcioniranje od značaja za TK za period od najmanje pet godina.

Opći cilj Programa razvoja zaštite od požara i vatrogastva za period 2018-2022. godina je unapređenje zaštite od požara preventivnim djelovanjem kroz poduzimanje odgovarajućih aktivnosti i primjenu neophodnih mjera te stvaranje uvjeta za pružanje kvalitetnog odgovora u slučaju nastanka i širenja požara.

9.2. Politika razvoja

Politikom razvoja zaštite od požara i vatrogastva u TK (u daljem tekstu: Politika razvoja) utvrđuje se politika, vizija i ciljevi, kao i strateški pravci razvoja zaštite od požara i vatrogastva.

9.2.1 Politika razvoja

Politika razvoja je okvirni i temeljni dokument, kojim se omogućuje donošenje i provedba zakona, podzakonskih i drugih akata, odlučuje o temeljnim načelima i opredjeljenjima, područjima razvoja, akcionim planovima i prioritetima iz oblasti zaštite od požara i vatrogastva na području TK.

9.2.2 Vizija

Kantonalna uprava civilne zaštite i drugi subjekti u sustavu zaštite i spašavanja teže stvaranju takvih uvjeta u oblasti zaštite od požara na području TK koji će trend negativnih pojava, događaja i posljedica svesti na minimum.

9.2.3 Misija

Osigurati efikasnu zaštitu ljudi i materijalnih dobara od požara na području TK.

9.3. Strategija

9.3.1 Opis i ocjena stanja

Opća je ocjena da stanje u oblasti zaštite od požara na području TK nije zadovoljavajuće. S obzirom na osjetljivost privrednih subjekata na požare, stupanj ugroženosti određenih kategorija šuma od požara, stanje u vatrogasnim jedinicama i dostignuti stupanj organiziranosti, može se reći da je ostvarena niska razina protivpožarne zaštite.

Najvažniji uočeni problemi u oblasti zaštite od požara i vatrogastva:

- U općinama Dobojevi, Istok, Sapna i Teočak ne postoji nikakav organizirani oblik zaštite od požara;
- Na području TK djeluju profesionalne vatrogasne jedinice (Banovići, Gračanica, Gradačac, Kalesija, Lukavac, Srebrenik, Tuzla, Živinice), te dobrovoljna vatrogasna društva (Čelić, Gradačac, Kladanj, Lukavac, Tuzla) koje ne zadovoljavaju po pitanju potrebnog broja operativnih vatrogasaca i uvjeta propisanih Pravilnikom o minimumu tehničke opreme i sredstava i roku korištenja te opreme i sredstava za profesionalne i druge vatrogasne jedinice („Službene novine F BiH”, br. 104/12). Starosna struktura vatrogasaca je nepovoljna a postojeća oprema vatrogasnih jedinica, nabavljena je desecima godina unazad i ispunjava samo minimalne kriterije, te je daleko od europskih standarda;
- Vatrogasne jedinice u pravnim osobama većinom nisu propisno opremljene te nisu u mogućnosti obavljati vatrogasnu djelatnost u potpunosti. Pravne osobe na području TK nemaju stalno vatrogasno dežurstvo niti odgovarajuću opremu i prostor prema posebnim propisima (na temelju utvrđene kategorije ugroženosti od požara);
- Pravne osobe na području TK ne provode u potpunosti propisane mjere zaštite od požara sukladno Zakonu o zaštiti od požara i vatrogastvu te podzakonskim aktima, posebno u dijelu instaliranja, održavanja i ispitivanja stabilnih sustava za dojavu i gašenje požara, uređaja i instalacija u „Ex” izvedbi, gromobranskih i električnih instalacija;
- Hidrantska mreža za gašenje požara u većini naselja na području TK nije u zadovoljavajućem stanju u pogledu broja nadzemnih hidranata, pritiska i količine vode u mreži. U mnogim naseljima vanjska hidrantska mreža uopće nije izvedena;
- Hidrantska mreža nije u potpunosti usklađena s važećim propisima, a pravne osobe koje se bave djelatnošću vodosnabdjevanja nisu napravile registar hidrantske mreže s ucrtanim položajima hidranata tako da isti nemaju ni vatrogasne jedinice;
- U mnogim poslovnim i javnim građevinama nije postavljen propisani broj aparata za početno gašenje požara, a u pojedinim građevinama s izvedenom hidrantskom mrežom nedostaje oprema u zidnim ormarićima unutarnje

- hidrantske mreže;
- Zaštita od požara u šumama, na šumskom i poljoprivrednom zemljištu nije u potpunosti organizirana niti se provodi sukladno propisima;
- Operativni centri civilne zaštite nisu formirani u svim općinama TK. Nije osiguran neprekidan rad Kantonalnog operativnog centra civilne zaštite;
- Odlagališta otpada nisu uređena sukladno zakonu i podzakonskim aktima kojima se definira problematika zbrinjavanja otpada. Nelegalna odlagališta („divlje deponije”) nisu sanirana pa i dalje predstavljaju moguće izvore požara;
- Sudionici u provođenju zaštite od požara ne provode kontinuirano upozoravanje javnosti na postojeće opasnosti od nastajanja požara i opasnosti za nastajanje velike materijalne štete uslijed požara;
- Stanovništvo nije sustavno educirano za provedbu preventivnih mjera zaštite od požara, gašenje požara i spašavanje ljudi i imovine ugroženih požarom. Također, nije posvećena neophodna pažnja naobrazbi djece školskog uzrasta iz oblasti zaštite od požara.

9.3.2 Normativni okvir

Zaštitu od požara organiziraju i provode pravne i fizičke osobe (građani), državni organi Federacije, kantona, grada i općine i druge institucije, koje su vlasnici ili korisnici građevina ili prostora, šuma, šumskog ili poljoprivrednog zemljišta, a što se vrši sukladno odredbama Federalnog zakona o zaštiti i spašavanju, Zakona o zaštiti od požara i vatrogastvu („Službene novine Federacije BiH”, broj: 64/09, u daljem tekstu: Zakon) i Zakona o zaštiti od požara i vatrogastvu na području Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlanskog kantona”, br. 01/12 i 3/16).

Zaštita od požara je djelatnost od posebnog interesa za Federaciju, kanton, grad i općinu, a ostvaruje se na način predviđen Zakonom, podzakonskim propisima donešenim na temelju Zakona i međunarodnim tehničkim normativima i standardima koji važe u Bosni i Hercegovini, a koji se odnose na mjere zaštite od požara predviđene Zakonom. Međutim, veliki broj podzakonskih propisa predviđenih Zakonom nije donešen mada je rok od godinu dana od njegovog stupanja na snagu odavno prošao.

Određbe Zakona primjenjuju se na građevine i prostore organa i institucija Bosne i Hercegovine i Oružanih snaga Bosne i Hercegovine koji se nalaze na području Federacije, ako propisom Bosne i Hercegovine nije drugačije određeno.

9.3.2.1 Inspeksijski nadzor

Kantonalni inspektori za zaštitu od požara i kantonalni inspektori za vatrogastvo iz Kantonalne uprave civilne zaštite, vrše inspeksijski nadzor u oblasti zaštite od požara i vatrogastva u općinama i svim pravnim osobama od značaja za kanton i općine, a koja su utvrđena u odredbama st. 2. i 3. članka 148. Zakona.

Pored ovoga Ministarstvo unutarnjih poslova TK, na temelju Zakona o unutarnjim poslovima Tuzlanskog kantona, obavlja poslove državne uprave koji se, između ostalog, odnose na zaštitu od požara, eksplozija i havarija, nadzor nad proizvodnjom, prometom i prijevozom eksplozivnih materija, zapaljivih tečnosti i gasova, kao i prevoz određenih drugih opasnih materija.

Sukladno tome, težište angažiranja u oblasti zaštite i spašavanja usmjereno je na osiguranje potpunije zaštite ljudi i imovine od požara, eksplozija i drugih stanja opasnosti, permanentnu kontrolu primjene mjera preventivno-tehničke i protivpožarne zaštite u objektima izloženim većem stupnju ugroženosti od požara, posebno u objektima većih privrednih sustava, objektima od posebnog značaja, kao i u oblasti proizvodnje i prometa eksploziva i drugih opasnih materija.

Inspektori organa unutarnjih poslova, dužni su pri vršenju inspeksijskog nadzora ostvarivati odgovarajuću suradnju sa inspektorima iz Kantonalne uprave civilne zaštite u cilju rješavanja pitanja od zajedničkog interesa.

Inspeksijski nadzor nad provođenjem mjera zaštite od požara u šumama i na šumskom zemljištu obavljaju šumarski inspektori, na poljoprivrednom zemljištu obavljaju poljoprivredni inspektori, a za zaštićena područja prirodnog i kulturno-povjesnog naslijeđa nadzor vrše inspektori iz te oblasti po propisima kojima su uređene inspekcije u tim oblastima.

9.3.3 Institucionalni okvir

Subjekti zaštite od požara su federalni i kantonalni organi, organi jedinica lokalne samouprave, te pravne i fizičke osobe.

Osnovni nositelj organiziranja i provođenja zaštite od požara je općina, kao jedinica lokalne samouprave, i kanton koji je odgovoran za ta pitanja na području kantona, a jedinstveno funkcioniranje te zaštite na cijelom području Federacije osigurava Federacija, na način predviđen Zakonom.

Subjekti zaštite od požara planiraju, finansiraju, organiziraju, sprovode i kontroliraju zaštitu od požara u cilju sprječavanja izbijanja i širenja požara, otkrivanja i gašenja požara, spašavanja ljudi i imovine, zaštite životne sredine, utvrđivanja i otklanjanja uzroka požara, kao i pružanja pomoći kod otklanjanja posljedica prouzrokovanih požarom.

Prema Zakonu subjekti zaštite od požara dužni su da osiguraju primjenu planova zaštite od požara i drugih akata, kao i da angažovanjem raspoloživih ljudskih i materijalnih resursa učestvuju u gašenju požara i spašavanju ljudi i imovine ugroženih požarom, poštujući sljedeća načela: načelo zaštite, načelo prevencije, načelo stalnosti, načelo jačanja svijesti, načelo javnosti, načelo saradnje, načelo solidarnosti i načelo odgovornosti.

Takođe, podstiču, usmjeravaju i osiguravaju jačanje svijesti o značaju zaštite od požara kroz sistem obrazovanja i vaspitanja, naučno-istraživačkog i tehnološkog razvoja, usavršavanja u procesu rada, te putem sredstava javnog informisanja.

9.3.4 Osnovni ciljevi i kriteriji za sprovođenje zaštite od požara

Osnovni cilj Strategije je stvaranje novih i unapređenje postojećih uslova u cilju sprječavanja izbijanja i širenja požara, njegovog otkrivanja, te zaštite ljudi, biljnog i životinjskog svijeta, materijalnih, kulturnih, povjesnih i drugih dobara i okoliša na bazi dugoročnog unaprjeđenja zaštite od požara.

Područja u kojima Strategija treba ostvariti organizaciono-tehničke ciljeve zaštite od požara su:

- normativna regulativa,
- preventivna zaštita,
- organizacijske mjere,
- suradnja svih subjekata u sustavu zaštite od požara,
- sagledavanje kapaciteta u znanju, vještinama i potrebnoj opremljenosti.

Normativno uređenje zaštite od požara ima za cilj usvajanje zakonske i podzakonske regulative koja je usuglašena sa međunarodnim, a prije svega europskim propisima i standardima.

U oblasti preventivne zaštite postojeći sustav preventivne zaštite treba unaprijediti sa posebnim osvrtom na monitoring i njegovu povezanost sa zaštitom od požara.

Provođenje organizacijskih mjera ogleda se kroz funkcionalnu integraciju svih službi, poboljšanje suradnje i koordinacije u razmjeni bitnih informacija i unaprjeđenju brzine i efikasnosti reagiranja.

U oblasti saradnje potrebno je raditi na poboljšanju koordinacije između svih subjekata u sustavu zaštite od požara kao i međuentitske suradnje i suradnje sa Brčko DC BiH uvažavajući kriterij adekvatnog upravljanja krizama kroz seminare, vježbe i razvijanje regionalnih programa.

Oblast Strategije koja se odnosi na kapacitete usmjerena je na poboljšanje razine znanja i tehničke opremljenosti subjekata zaštite od požara.

Sustav informiranja o svim prijetnjama koje utječu na požarnu sigurnost treba također učiniti efikasnijim, tako da sve informacije u svezi ovih rizika budu blagovremeno dostupne.

9.3.4.1 Strateški cilj i aktivnosti iz oblasti zaštite od požara i vatrogastva

Programiranje razvoja zaštite od požara i vatrogastva iz nadležnosti TK vrši se u okviru Programa razvoja zaštite i spašavanja sukladno procjeni ugroženosti od požara područja Kantona i drugih činjenica važnih za programiranje, na period od najmanje pet godina.

Na temelju Programa razvoja zaštite od požara, Vlada Kantona, donosi godišnji plan aktivnosti na realizaciji zadataka utvrđenih za zaštitu od požara i vatrogastvo, što se određuje prema utvrđenim prioritetima.

Strateški cilj 2. Izgradnja i jačanje sustava zaštite od požara i vatrogastva

A. Poboljšanje stanja u vatrogastvu

1. Osnivanje kantonalne profesionalne vatrogasne jedinice

Razvoj i jačanje dobrovoljnog vatrogastva

Osnivanju kantonalne profesionalne vatrogasne jedinice će se pristupiti ukoliko se postigne Sporazum između Vlade TK i zainteresiranih općina/Grada Tuzla.

Ukoliko do toga ne dođe općine/Grad koje uopće nemaju vatrogasne jedinice moraju riješiti ovo pitanje sukladno članku 63. Zakona, s tim da svaka općina može imati:

- vlastitu profesionalnu vatrogasnu jedinicu,
- jedinicu formiranu sporazumom sa jednom ili više susjednih općina,
- jedinicu formiranu sporazumom sa jednim ili više pravnih osoba sa područja općine,

Pri odlučivanju o osnivanju profesionalne vatrogasne jedinice, njenoj veličini i potrebnim sredstvima i opremom za gašenje požara, općina/Grad se opredjeljuje za onaj način osnivanja tih jedinica, koji najbolje zadovoljava potrebe općine/Grada utvrđene u Procjeni ugroženosti od požara, kao i njenim materijalnim, finansijskim, kadrovskim i drugim mogućnostima.

U općinama/Gradu koje imaju deficit vatrogasaca, potrebno je vatrogasne jedinice popuniti potrebnim brojem vatrogasaca do propisane formacije

Dobrovoljna vatrogasna društva osnivaju se, djeluju i prestaju sa radom, sukladno Zakonu o udrugama i fondacijama („Službene novine Federacije BiH”, br. 45/02 i 85/07), i djeluju kao udruge, a u odnosu na vatrogasnu djelatnost postupaju sukladno odredbama čl. 81. do 85. Zakona. U Procjeni ugroženosti od požara TK konstatirano je da postoji potreba za formiranjem dobrovoljnih vatrogasnih jedinica. Time bi se djelimično premostio deficit u broju vatrogasaca na području TK koji je iskazan u procjeni.

U svakom slučaju, neophodno je pružiti pomoć vatrogasnim društvima po pitanju ispunjavanja kadrovskih, materijalnih i drugih uvjeta koji su potrebni za rad jedinica, što bi se rješavalo u dogovoru sa organom uprave civilne zaštite općine, odnosno Kantona.

B. Opremanje vatrogasnih jedinica i objekata, investiciona izgradnja

1. Nabava vatrogasne opreme, tehničkih i drugih sredstava za vatrogasne jedinice (za potrebe Kantona ili kao pomoć općinama Kantona)
2. Investiciona izgradnja i opremanje objekata za potrebe vatrogasnih jedinica
3. Održavanje opreme i vatrogasnih sredstava

Prema Zakonu u nadležnost općine i Kantona spada obveza osiguranja kadrovskih, materijalnih, tehničkih i drugih potreba za efikasno funkcioniranje vatrogastva. Za ovu namjenu koristit će se proračunska sredstva i financijska sredstva iz premije osiguranja imovine od požara i prirodnih sila i sredstava od naplaćene funkcionalne premije osiguranja, koja se odnosi na osiguranje motornih vozila.

Pravilnikom o minimumu tehničke opreme i sredstava i roku korištenja te opreme i sredstava za profesionalne i druge vatrogasne jedinice („Službene novine F BiH”, broj 104/12), propisana su sredstva i oprema koja je neophodna za uspješno djelovanje i rad vatrogasnih jedinica. Svaka vatrogasna jedinica mora biti opremljena odgovarajućom vatrogasnom opremom, vozilima, tehničkim i drugim sredstvima koja su neophodna da bi jedinica mogla efikasno gasiti požar, što se utvrđuje materijalnom formacijom jedinice koja sadrži vrstu i količine opreme, tehničkih i drugih sredstava, a prema potrebama utvrđenim u planu zaštite od požara Kantona i općina.

Međutim većina vozila i opreme koja je trenutno u uporabi kod vatrogasnih jedinica na području TK je zastarjela pa je neophodno izvršiti njihovo obnavljanje.

Pored ovoga potrebno je osigurati osobnu i zajedničku zaštitnu opremu za vatrogasce koja mora zadovoljavati zahtjeve i uvjete propisane Naredbom o osobnoj zaštitnoj opremi („Službeni glasnik BiH”, broj: 75/10) i odredbama Uredbe o uniformi, nazivima funkcija i funkcionalnim oznakama vatrogasaca u profesionalnim i dobrovoljnim vatrogasnim jedinicama, ovlaštenja starješina tih jedinica, zaštitnoj i radnoj odjeći i opremi vatrogasaca („Službene novine FBiH”, broj: 8/11).

C. Osposobljavanje vatrogasnih jedinica

1. Stručno obučavanje i osposobljavanje vatrogasaca
2. Provođenje ispita za profesionalne i dobrovoljne vatrogasce

Potrebno je provesti odgovarajuću edukaciju i treninge, kao i vježbe simulacije za sve subjekte u sustavu zaštite od požara.

Ovu aktivnost je potrebno voditi u dva pravca:

- osposobljavanje osnovnih snaga za obavljanje vatrogasne djelatnosti, odnosno profesionalnih i dobrovoljnih vatrogasaca, te
- obučavanje jedinica i povjerenika civilne zaštite, službi zaštite i spašavanja, organa uprave civilne zaštite i štabova civilne zaštite.

D. Unaprjeđenje sustava preventivne zaštite

- Mjere zaštite od požara u oblasti prostornog planiranja
- Preventivne mjere koje se provode pri projektovanju i gradnji građevina
- Održavanje instalacija
- Instaliranje sustava aktivne zaštite od požara
- Izgradnja izvora i instalacija za opskrbu vodom za gašenje požara
- Otkrivanje požara na otvorenim prostorima
- Mjere u svezi s loženjem vatre i spaljivanjem korova i drugog biljnog otpada na otvorenom prostoru

Uspostavljanje sustava zaštite od požara koji se prevashodno zasniva na preventivnom djelovanju svih građana i institucija i nadzoru državnih organa u oblasti zaštite od požara je prioritetan cilj.

Zakon obvezuje organe, jedinice lokalne samouprave, državne organe, kao i pravne osobe i druge subjekte, da osiguraju sprovođenje mjera zaštite od požara i nadzor nad njihovim sprovođenjem, donošenjem planova zaštite od požara.

Mjere zaštite od požara u oblasti prostornog planiranja

Organ uprave nadležan za poslove prostornog uređenja mora osigurati da se pri izradi dokumenata prostornog uređenja, i to: prostornog plana TK, prostornog plana područja posebnih obilježja Kantona, prostornog plana općine, urbanističkog plana, regulacionog plana i urbanističkog projekta, predvide prostorne i tehničke mjere zaštite od požara, a naročito:

- uvjete za efikasno spašavanje ljudi, životinja i materijalnih dobara;
- potrebne razmake ili protivpožarnu udaljenost između objekata;
- saobraćajne i manipulativne površine za interventna vozila;
- izvode za dovoljno snabdijevanje vodom za gašenje požara;
- primjenu odgovarajućih materijala koji ne mogu biti uzročnici nastanka i prenosa požara.

Uz naprijed navedena dokumenta izrađuje se elaborat zaštite od požara u kojem se razrađuju pobrojane mjere.

Preventivne mjere koje se provode pri projektovanju i gradnji građevina

Pri projektovanju i gradnji građevina i ugradnji priključaka, opreme, uređaja i postrojenja, kao i njihovoj proizvodnji, moraju se predvidjeti i primjeniti mjere zaštite od požara koje će omogućiti:

- smanjenje mogućnosti nastanka požara;
- pravovremeno otkrivanje i obavještanje o požaru;
- efikasno spašavanje ljudi, životinja i materijalnih dobara (u građevini i izvan građevine);
- ograničavanje širenja vatre i dima;
- efikasno gašenje požara;
- osiguranje prometnih i manipulativnih površina za interventna vozila.

Održavanje instalacija

Vlasnici i korisnici građevina i prostora te upravitelji stambenih objekata dužni su održavati u ispravnom stanju postrojenja, uređaje, električne, gasne, ventilacijske i druge instalacije, dimnjake i ložišta koji mogu prouzrokovati nastajanje i širenje požara, sukladno tehničkim normativima i uputama proizvođača, koji se odnose na ta pitanja o čemu moraju voditi evidenciju i posjedovati odgovarajuću dokumentaciju.

Instaliranje sustava aktivne zaštite od požara

Osnovna karakteristika aktivnih sustava zaštite od požara je da samostalno djeluju u slučaju pojave opasnosti. Aktivni protupožarni sustavi se najčešće sastoje od sustava za detekciju, sustava za gašenje požara i alarmnog sustava.

Ugradnjom naprednijih sustava omogućava se i interaktivno prikupljanje informacija o karakteristikama požara (npr. lokalizacija požara, opseg zahvaćenog područja, podaci o prisutnim osobama i sl.), te kontaktiranje službi zaduženih za pomoć u takvim situacijama (vatrogasne jedinice i hitna služba).

Izgradnja izvora i instalacija za opskrbu vodom za gašenje požara

Za gašenja požara potrebno je osigurati minimalno potrebne količine vode i pritisak u hidrantskoj mreži, sukladno važećim propisima.

Također potrebno je određeni broj izvora, vodotoka i akumulacija, što prirodnih, što vještačkih, urediti da bi se oni mogli iskoristiti za eventualne akcije gašenja požara.

Otkrivanje požara na otvorenim prostorima

Osim preventivnih protupožarnih mjera, jedini efikasni način smanjenja štete koji uzrokuju požari otvorenog prostora je pravovremeno uočavanje požara u nastajanju, te brza i odgovarajuća intervencija što omogućuju inteligentni nadzorni sustavi.

To se postiže analizom slika kamere u vidljivom dijelu spektra tokom dana, a u bliskom infra-crvenom dijelu spektra tokom noći. Sustav za prepoznavanje šumskog požara automatski analizira sliku, tražeći vidljive znakove vatre, poput dima požara u dnevnim uvjetima i plamena vatre u noćnim uvjetima. U slučaju sumnje na požar generira se alarm, a sumnjivi dijelovi slike se označe. Operater donosi krajnju odluku pregledom označenih dijelove slike i odlučuje da li se radi o požaru ili ne.

Pored ovoga neophodno je unaprijediti i meteorološki monitoring odnosno prognozu meteoroloških uvjeta za pojavu požara u šumskim područjima (Fire Weather Index, FWI).

Mjere u svezi s loženjem vatre i spaljivanjem korova i drugog biljnog otpada na otvorenom prostoru

U cilju sprovođenja ove preventivne mjere potrebno je organizirati savjetodavne sastanke za sve sudionike i obveznike provođenja zaštite od požara, prvenstveno s vlasnicima šumskih površina, vlasnicima i korisnicima poljoprivrednog zemljišta, stanovnicima naselja seoskog karaktera koji se pretežito bave poljoprivrednom djelatnošću, sa šumarskim i poljoprivrednim inspektorima, te inspektorima zaštite od požara MUP-a, sve u cilju poduzimanja potrebnih mjera, kako bi se opasnost od nastajanja i širenja požara smanjila na najmanju moguću mjeru.

E. Edukacija stanovništva

1. Obuka stanovništva putem predavanja, prezentacija, vježbi i sl.
2. Obračanje putem elektroničkih medija
3. Tiskanje propagandnog materijala

Definiranje programa i izvođenje obuke stanovništva, zaposlenih u državnoj upravi, tijelima lokalne samouprave, pravnim osobama, učenika u osnovnim i srednjim školama presudno je za provođenje preventivnih mjera zaštite od požara, gašenje požara i spašavanje ljudi i materijalnih dobara ugroženih požarom.

Neophodno je kontinuirano provoditi obuku stanovništva i drugih struktura društva putem seminara, prezentacija i vježbi. Posebnu pažnju treba posvetiti ranjivim kategorijama društva poput djece i starijih osoba. Također treba iznaći mogućnost tiskanje letaka za građane koji bi sadržavali upute o načinu ponašanja u slučaju požara i drugih nesreća, koji bi uz kućni red, bili obavezan sadržaj u svakoj zgradi.

F. Unaprjeđenje suradnje

1. Ostvarivanje suradnje sa susjednim općinama u Republici Srpskoj
2. Ostvarivanje suradnje sa Brčko distriktom Bosne i Hercegovine

Suradnja na području zaštite od požara i vatrogastva neminovna je ne samo u svom praktičnom dijelu – gašenju požara, već i radi zajedničkog planiranja mjera i postupaka u zaštiti od požara, pružanja materijalno-tehničke pomoći, izgradnje sustava za razmjenu informacija, stvaranje uvjeta za hitno reagiranje i zajedničko djelovanje, te obučavanje, osposobljavanje i uvježbavanje organiziranih snaga prema međunarodnim standardima.

Sporazumom o suradnji u ostvarivanju zadataka civilne zaštite („Službene novine Federacije BiH”, broj: 36/01) koji je sklopljen između Federalne uprave civilne zaštite i Republičke uprave civilne zaštite Republike Srpske uređen je način postupanja i ostvarivanja mogućnosti zajedničkog djelovanja na poslovima zaštite i spašavanja.

I pored do sada ostvarene suradnje potrebno je raditi na uspostavljanju intenzivnijih odnosa sa svim subjektima u okruženju radi stalne razmjene iskustava i ukazivanje na najbolja praktična iskustva, razne vidove edukacija, kurseva i treninga, razvijanje regionalnih programa i sl. Posebnu pažnju treba posvetiti suradnji općina TK sa susjednim općinama u RS i Brčko DC BiH.

9.4. Akcioni plan

Saglasno Strategiji, zadatak akcionog plana je stvaranje uvjeta za ostvarivanje vizije i strateških ciljeva odnosno prioriteta razvoja zaštite od požara, kroz aktivnu i sustavnu suradnju i koordinaciju sa svim subjektima i nosiocima koji djeluju na području TK.

Akcioni plan definira konkretne mjere, nosioce, dinamiku i neophodna sredstva za njihovu realizaciju. Ovaj plan je razrađen u poglavlju 4. - Osnovni ciljevi, zadaci i način ostvarivanja zaštite i spašavanja sa smjernicama za organiziranje snaga i sredstava civilne zaštite, odnosno snaga zaštite i spašavanja (Tabela 16-18).

Praćenje i evaluacija postavljenih ciljeva bit će ostvareni izradom izvještaja o njihovoj realizaciji jer monitoring predstavlja vrlo značajnu komponentu planiranja. On podrazumijeva uključivanje subjekata u svim fazama, počev od prikupljanja informacija pa sve do davanja informacija o realizaciji plana odnosno pojedinih mjera i projekata.

309

Na temelju članka 24. stavak 1. točka j), a u svezi sa člankom 34. stavak 2. Ustava Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlansko-podrinjskog kantona“, br. 7/97 i 3/99 i „Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 13/99, 10/00, 14/02, 6/04 i 10/04), na prijedlog premijera Tuzlanskog kantona, Skupština Tuzlanskog kantona, na sjednici održanoj 29.3.2018. godine, donosi

O D L U K U

O POTVRĐIVANJU IMENOVANJA MINISTRA U VLADI TUZLANSKOG KANTONA

I.

Potvrđuje se imenovanje Sandre Memić za ministra za rad, socijalnu politiku i povratak u Vladi Tuzlanskog kantona.

II.

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i bit će objavljena u „Službenim novinama Tuzlanskog kantona“.

Bosna i Hercegovina	Predsjednik
- Federacija Bosne i Hercegovine-	Skupštine Tuzlanskog kantona
TUZLANSKI KANTON	
Skupština	Senad Alić, v.r.
Broj: 01-02-177-16/18	
Tuzla, 29.3.2018. godine	

310

Na temelju članka 24. stavak 1. točka n) Ustava Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlansko-podrinjskog kantona“, br. 7/97 i 3/99 i „Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 13/99, 10/00, 14/02, 6/04 i 10/04) i članka 108. Poslovnika Skupštine Tuzlanskog kantona-drugi prečišćeni tekst („Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 4/12, 3/13, 10/13, 15/13, 2/14, 6/15 i 4/18), na prijedlog Kluba poslanika SDPBiH, Skupština Tuzlanskog kantona, na sjednici održanoj 29.03.2018. godine, donosi

DEKLARACIJU O RADNIČKIM PRAVIMA

Članak 1.

Radnička prava su ugrožena i Tuzlanski kanton će se neograničeno zalagati za legalizaciju rada i radnih odnosa.

Članak 2.

Potrebno je pokrenuti sve kapacitete da se ostvare radnička prava a posebno 8-satno radno vrijeme, pravo na dnevni, tjedni i godišnji odmor i 40-satni radni tjedan.

Članak 3.

Najviše su ugrožena prava na bolovanje i liječenje, a posebno prava radnica trudnica i porodilja, pravo na naknadu za rad u vrijeme praznika, pravo na odmor, pravo na osobni dohodak, pravo na sigurnost na poslu i pravo na mirovinsko i zdravstveno osiguranje.

Članak 4.

Tuzlanski kanton će neograničeno poticati nadležne inspekcije da se ukine rad na crno.

Članak 5.

U svrhu zaštite radničkih prava, a kao podrška realnom sektoru, Tuzlanski kanton će inicirati ukidanje najvećeg broja parafiskalnih nameta.

Članak 6.

Skupština Tuzlanskog kantona inicira da se ulože dodatni napor da se poveća minimalna plaća u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Članak 7.

U svrhu zaštite radničkih prava, potrebno je izvršiti reviziju propisa, zakonskih i podzakonskih akata koji opterećuju privredu a sve u svrhu jednostavnijeg poslovanja.

Članak 8.

Ova deklaracija stupa na snagu danom donošenja a objavit će se u „Službenim novinama Tuzlanskog kantona“.

Bosna i Hercegovina	Predsjednik
- Federacija Bosne i Hercegovine-	Skupštine Tuzlanskog kantona
TUZLANSKI KANTON	
Skupština	Senad Alić, v.r.
Broj: 01-02-177-17/18	
Tuzla, 29.3.2018. godine	

"Službene novine Tuzlanskog kantona"
broj: 6/2018
SADRŽAJ

SKUPŠTINA

306. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o športu	285
307. Odluka o usvajanju Strategije za uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u naobrazbu sa sedmogodišnjim Planom implementacije u Tuzlanskom kantonu, broj: 01-02-167-4/18 od 29.03.2018. godine
- Strategija za uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u naobrazbu sa sedmogodišnjim Planom implementacije u Tuzlanskom kantonu	290
308. Odluka o usvajanju Programa razvoja zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća Tuzlanskog kantona za period od 2018. do 2022. godine, broj: 01-02-4-7/18 od 29.03.2018. godine
- Program razvoja zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća Tuzlanskog kantona za period od 2018. do 2022. godine	360
309. Odluka o potvrđivanju imenovanja ministra u Vladi Tuzlanskog kantona, broj: 01-02-177-16/18 od 29.03.2018. godine	454
310. Deklaracija o radničkim pravima, broj: 01-02-177-17/18 od 29.03.2018. godine	454

